

School of Theology at Claremont

1001 1339336

THECA
SCRIPTURAE GRAECORUM
ET ROMANORUM
TEUBNERIANA

AUGUSTINUS

CONFESSIONES

EDITAT

P. KNÖLL

LEIPSIÆ

IN ADRIANI M. & THOMAE

Theology Library

SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

CLAREMONT, CALIF.

*Augustinus, Aurelius, Saint, bp.
of Hippo*

S. AVRELI AVGVSTINI

CONFESSIO NV M

*"BR
65
A6
L3
1909*

LIBRI TREDECIM.

EX RECOGNITIONE

P. KNÖLL.

EDITIO STEREOTYPA.

MCMIX

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

PRAEFATIO.

Ante hoc ferme biennium petiit a me bibliopola honestissimus, ut post maiorem editionem Confessionum S. Augustini, quae sumptibus c. Academiae Vindobonensis a. 1896 prodiit, minorem parvo apparatu critico instructam adornarem. Itaque cum mihi roganti amplissima Academia hanc veniam dedisset, textum Confessionum denuo recensere institui.

Qua in recognitione priorem quidem editionem plerumque secutus sum. Nonnullis tamen locis a scripturis Sessoriani recedendum esse mihi persuasi. Namque liber Sessorianus, quamquam haud raro genuinam scripturam solus servavit, tamen subinde interpolationes passus esse videtur. Differt igitur haec editio a priore his rebus. Tribus locis: I, 23 (p. 16, 24); VII, 8 (p. 124, 30); X, 26 (p. 209, 32) coniecturas meas, quas vestigia Sessoriani secutus temtaveram, abieci; tum verba singula, quae in Sessoriano intercidisse videntur, addidi: III, 15 (p. 46, 18); IIII, 5 (p. 55, 28); VI, 1 (p. 94, 21); VIII, 25 (p. 162, 21); XII, 7 (p. 269, 26); XIII, 41 (p. 326, 9). Praeterea a scriptura Sessoriani discessi III, 13 (p. 16, 24); 17 (p. 48, 17); V, 8 (p. 78, 26); 16 (p. 85, 30); VI, 20 (p. 114, 9); VII, 4 (p. 120, 20); 19 (p. 134, 14); VIII, 19 (p. 157, 31); 29 (p. 164, 27); 30 (p. 165, 27); VIII, 34 (p. 190, 13); X, 20 (p. 205, 7); 24 (p. 207, 32); 39 (p. 218, 11); 41 (p. 219, 17); 45 (p. 222, 13); XIII, 20 (p. 309, 1); 21 (p. 309, 19. 27); 48 (330, 23).

In adnotationem autem criticam selectas scripturas codicum Sessoriani (*S*) et Parisini n. 1911 (*O*) cum lectio-

nibus editionum Maurinae (*m*) et Oxoniensis (*o*) recepi; consensum utriusque editionis littera *v* signavi.

Numerum testimoniorum e sacra scriptura et aliunde haustorum augere conatus sum locosque similes et ex aliis scriptoribus ecclesiasticis et ex ipsius Augustini libris petitos adieci.

Reliquum est, ut S. Brief, collegae optimo, qui mihi in plagulis corrigendis adfuit, gratias maximas referam.

Vindobonae 1898.

P. Knöll.

S. AVRELI AVGVSTINI
CONFESSIO NV M
LIBRI TREDECIM.

LIBER PRIMVS.

1 I. Magnus es, domine, et laudabilis valde:
6 magna virtus tua et sapientiae tuae non est
numerus. et laudare te vult homo, aliqua portio
creaturae tuae, et homo circumferens mortalitatem
suam, circumferens testimonium peccati sui et testi-
10 monium, quia superbis resistis: et tamen laudare
te vult homo, aliqua portio creaturae tuae. tu excitas,
ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et in-
quietum est cor nostrum, donec requiescat in te. da
mihi, domine, scire et intellegere, utrum sit prius in-
15 vocare te an laudare te et scire te prius sit an in-
vocare te. sed quis te invocat nesciens te? aliud
enim pro alio potest invocare nesciens. an potius in-
vocaris, ut sciaris? quomodo autem invocabunt,
in quem non crediderunt? aut quomodo cre-
20 dent sine praedicante? et laudabunt dominum
qui requirunt eum. quæerentes enim inveniunt eum

5 Ps. 144, 3 6 Ps. 146, 5 8 cf. II Cor. 4, 10 10 I Petr.
5, 5 et Iac. 4, 6 18 Rom. 10, 14 20 Ps. 21, 27 21 cf.
Matth. 7, 7

15 et scire — sit s. l. add. S an invocare te om. S 16 ne-
sciens te v 19 credunt sine O¹ 21 invenient O²v

et inuenientes laudabunt eum. quaeram te, domine, invocans te et invocem te credens in te: praedicatus enim es nobis. invocat te, domine, fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem filii tui, per ministerium praedicatoris tui.

II. Et quomodo invocabo deum meum, deum et dominum meum, quoniam utique in me ipsum eum invocabo, cum invocabo eum? et quis locus est in me, quo veniat in me deus meus? quo deus veniat in me, deus, qui fecit caelum et terram? itane, domine deus meus, est quicquam in me, quod capiat te? an vero caelum et terra, quae fecisti et in quibus me fecisti, capiunt te? an quia sine te non esset quidquid est, fit, ut quidquid est capiat te? quoniam itaque et ego sum, quid peto, ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? non enim ego iam inferi, et tamen etiam ibi es. nam etsi descendero in infernum, ades. non ergo essem, deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. an potius non essem, nisi essem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia? etiam sic, domine, etiam sic. quo te invoco, cum in te sim? aut unde venias in me? quo enim recedam extra caelum et terram, ut inde in me veniat deus meus, qui dixit: caelum et terram ego impleo?

III. Capiunt ergone te caelum et terra, quoniam tu imples ea? an imples et restat, quoniam non te capiunt? et quo refundis quidquid impleto caelo et terra restat ex te? an non opus habes, ut quoquam

10 Gen. 1, 1 17 Ps. 138, 8 20 Rom. 11, 36 24 Ier. 23, 24

7 eum vocabo *Om* 9 quo deus—in me deus *add. S¹*
s. l. 13 quia *S s. l.* 15 quid] qui i. q^omodo *O² s. l.* 16 iam
 inferi] i. inferi (^{f fū} *m. 2*) *O*, iam in inferis *v* 23 terra *S*
 27 eam *S* 28 refundes *S* 29 a quoquam *O²*

continearis, qui contines omnia, quoniam quae imples
continendo imples? non enim vasa, quae te plena
sunt, stabilem te faciunt, quia etsi frangantur non
effunderis. et cum effunderis super nos, non tu iaces,
5 sed erigis nos, nec tu dissiparis, sed colligis nos. sed
quae imples omnia, te toto imples omnia. an quia
non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt
et eandem partem simul omnia capiunt? an singulas
singula et maiores maiora, minores minora capiunt?
10 ergo est aliqua pars tua maior, aliqua minor? an
ubique totus es et res nulla te totum capit?

4 III. Quid est ergo deus meus? quid, rogo, nisi
dominus deus? quis enim dominus praeter domi-
num? aut quis deus praeter deum nostrum?
15 summe, optime, potentissime, omnipotentissime, miseri-
cordissime et iustissime, secretissime et praesentissime,
pulcherrime et fortissime, stabilis et inconprehensibilis,
immutabilis, mutans omnia, numquam novus, numquam
vetus, innovans omnia; in vetustatem perducens
20 superbos et nesciunt; semper agens, semper quietus,
colligens et non egens, portans et implens et pro-
tegens, creans et nutriens, perficiens, quaerens, cum
nihil desit tibi. amas nec aestuas, zelas et securus es,
paenitet te et non doles, irasceris et tranquillus es,
25 opera mutas nec mutas consilium; recipis quod in-
venis et numquam amisisti; numquam inops et gaudes
lucris, numquam avarus et usuras exigis. supereroga-
tur tibi, ut debeas, et quis habet quicquam non tuum?
reddens debita nulli debens, donans debita nihil perdens.

4 cf. Act. 2, 17 13 Ps. 17, 32 19 Iob 9, 5 23 cf.
Ioel 2, 18. Zach. 1, 14. 8, 2 24 cf. Gen. 6, 6. 7. cf. Ex. 4, 14.
Ps. 2, 12

5 dissiparis] dispergeris *O*² 6 quae] qui *O* 7 totum *S*^{te}
10 tua] tui *v* 12 es ergo *v*, *es* ergo *O* 17 inconprae-
hensibilis *OS semper* 19 in *S*: et in *Ov* 22 perficiens *S*:
et perficiens *Ov* 29 reddis *Ov* donas *Ov*

et quid diximus, deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis, cum de te dicit? et vae tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

V. Quis mihi dabit adquiescere in te? quis dabit 5
mihi, ut venias in cor meum et inebries illud, ut ob- 5
liviscar mala mea et unum bonum meum amplectar,
te? quid mihi es? miserere, ut loquar. quid tibi sum
ipse, ut amari te iubeas a me et, nisi faciam, irascaris
mihi et mineres ingentes miseras? parvane ipsa est,
si non amem te? ei mihi! dic mihi per miserationes 10
tuas, domine deus meus, quid sis mihi. dic animae
meae: salus tua ego sum. sic dic, ut audiam. ecce
aures cordis mei ante te, domine; aperi eas et dic
animae meae: salus tua ego sum. curram post
vocem hanc et adprehendam te. noli abscondere a me 15
faciem tuam: moriar, ne moriar, ut eam videam.

Angusta est domus animae meae, quo venias ad ■
eam: dilatetur abs te. ruinosam est: refice eam. habet
quae offendant oculos tuos: fateor et scio. sed quis
mundabit eam? aut cui alteri praeter te clamabo: ab 20
occultis meis munda me, domine, et ab alienis
parce servo tuo? credo, propter quod et loquor.
domine, tu scis. nonne tibi prolocutus sum adversum
me delicta mea, deus meus, et tu dimisisti in-
pietatem cordis mei? non iudicio contendo te- 25
cum, qui veritas es; et ego nolo fallere me ipsum,
ne mentiatur iniquitas mea sibi. non ergo iudicio
contendo tecum, quia, si iniquitates observaveris,
domine, domine, quis sustinebit?

3 cf. Marc. 7, 37 5 cf. Ierem. 44, 9 11 Ps. 34, 3 15 cf.
Deut. 31, 17. 32, 20. Ex. 33, 23 (cf. II 2, 4) 20 Ps. 18, 13 sq.
22 Ps. 115, 1 (10) 24 Ps. 31, 5 25 cf. Iob 9, 3 27 Ps.
26, 12 28 Ps. 129, 3

■ aut quid—dicit et *om.* S 4 dabit mihi O 5 illut S
semper 9 mineres O, memineras S 22 loquar O 23 dñe
ex dñm O² adversus O 28 observaberis O¹

7 VI. Sed tamen sine me loqui apud misericordiam
 tuam, me terram et cinerem, sine tamen loqui, quoniam
 ecce misericordia tua est, non homo, inrisor meus, cui
 loquor. et tu fortasse inrides me, sed conversus misere-
 5 beris mei. quid enim est quod volo dicere, domine,
 nisi quia nescio, unde venerim huc, in istam dico
 vitam mortalem an mortem vitalem? nescio. et susce-
 perunt me consolationes miserationum tuarum, sicut
 10 audiui a parentibus carnis meae, ex quo et in qua
 me formasti in tempore; non enim ego memini. ex-
 ceperunt ergo me consolationes lactis humani, nec
 mater mea vel nutrices meae sibi ubera implebant,
 sed tu mihi per eas dabas alimentum infantiae secun-
 dum institutionem tuam et divitias usque ad fundum
 15 rerum dispositas. tu etiam mihi dabas nolle amplius,
 quam dabas, et nutrientibus me dare mihi velle quod
 eis dabas: dare enim mihi per ordinatum affectum
 volebant quo abundabant ex te. nam bonum erat eis
 20 bonum meum ex eis, quod ex eis non, sed per eas
 erat: ex te quippe bona omnia, deus, et ex deo meo
 salus mihi universa. quod animadverti postmodum
 clamante te mihi per haec ipsa, quae tribuis intus et
 foris. nam tunc sugere noram et adquiescere delecta-
 tionibus, flere autem offensiones carnis meae, nihil
 25 amplius.

8 Post et ridere coepi, dormiens primo, deinde vigi-
 lans. hoc enim de me mihi indicatum est et credidi,
 quoniam sic videmus alios infantes; nam ista mea non
 memini. et ecce paulatim sentiebam, ubi essem, et

2 cf. Gen. 18, 27 3 cf. Ier. 12, 15 8 cf. Ps. 93, 19.
 Ps. 50, 3. 68, 17

1 aput *S semper* 3 in^risor *O* 5 domine] d. deus
 meus *v* 7 an mortē, vitalē (talē an m. 2. s. l.) *O* 10 for-
 masti me *v* 12 vel] nec *O*¹ 18 quod *S* ex te abunda-
 bant *v* 19 non ex eis *O* 28 alios] et alios *O*²*v*

voluntates meas volebam ostendere eis, per quos implerentur, et non poteram, quia illae intus erant, foris autem illi nec ullo suo sensu valebant introire in animam meam. itaque iactabam et membra et voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quae poteram, 5 qualia poteram: non enim erant veri similia. et cum mihi non obtemperabatur vel non intellecto vel ne obsesset, indignabar non subditis maioribus et liberis non servientibus et me de illis fiendo vindicabam. tales esse infantes didici, quos discere potui, et me 10 talem fuisse magis mihi ipsi indicaverunt nescientes quam scientes nutritores mei.

Et ecce infantia mea olim mortua est et ego vivo. 9 tu autem, domine, qui et semper vivis et nihil moritur in te, quoniam ante primordia saeculorum et ante 15 omne, quod vel ante dici potest, tu es et deus es dominusque omnium, quae creasti, et apud te rerum omnium instabilium stant causae et rerum omnium mutabilium inmutabiles manent origines et omnium irrationabilium et temporalium sempiternae vivunt ra- 20 tiones, dic mihi supplici tuo, deus, et misericors misero tuo, dic mihi, utrum alicui iam aetati meae mortuae successerit infantia mea. an illa est, quam egi intra viscera matris meae? nam et de illa mihi nonnihil indicatum est et praegnantem ipse vidi feminas. quid 25 ante hanc etiam, dulcedo mea, deus meus? fuine alicubi aut aliquis? nam quis mihi dicat ista, non habeo; nec pater nec mater potuerunt nec aliorum experimentum nec memoria mea. an irrides me ista quaerentem teque de hoc, quod novi, laudari a me iubes et con- 30 fiteri me tibi?

Confiteor tibi, domine caeli et terrae, laudem dicens 10 tibi de primordiis et infantia mea, quae non memini;

4 pr. et om. Ov 5 qualia poteram om. S vere O¹S
11 mihi magis O 18 istant S 20 irrationabilium v 22 iam
alicui v 31 tibi O¹ in ras.

et dedisti ea homini ex aliis de se conicere et auctori-
 tatibus etiam muliercularum multa de se credere. eram
 enim et vivebam etiam tunc et signa, quibus sensa
 mea nota aliis facerem, iam in fine infantiae quaerebam.
 5 unde hoc tale animal nisi abs te, domine? an quis-
 quam se faciendi erit artifex? aut ulla vena trahitur
 aliunde, qua esse et vivere currat in nos, praeterquam
 quod tu facis nos, domine, cui esse et vivere non aliud
 atque aliud est, quia summe esse atque summe vivere
 10 id ipsum est? summus enim es et non mutaris, neque
 peragitur in te hodiernus dies, et tamen in te peragi-
 tur, quia in te sunt et ista omnia: non enim haberent
 vias transeundi, nisi contineres ea. et quoniam anni
 tui non deficiunt, anni tui hodiernus dies: et quam
 15 multi iam dies nostri et patrum nostrorum per hodie-
 rum tuum transierunt et ex illo acceperunt modos et
 utcumque extiterunt, et transibunt adhuc alii et acci-
 pient et utcumque existent. tu autem idem ipse es
 et omnia crastina atque ultra omniaque hesterna et
 20 retro hodie facies, hodie fecisti. quid ad me, si quis
 non intellegat? gaudeat et ipse dicens: quid est hoc?
 gaudeat etiam sic et amet non inveniando invenire
 potius quam inveniando non invenire te.

11 VII. Exaudi, deus. vae peccatis hominum! et
 25 homo dicit haec, et misereris eius, quoniam tu fecisti
 eum et peccatum non fecisti in eo. quis me com-
 memorat peccatum infantiae meae, quoniam nemo
 mundus a peccato coram te, nec infans, cuius est
 unius diei vita super terram? quis me commemorat?

8 cf. Ps. 99, 3 10 cf. Mal. 3, 6 13 Ps. 101, 28 21 Ex.
 16, 15 24 cf. Es. 1, 4 28 cf. Iob 14, 5 sec. LXX

1 ea* O autoritatibus O¹ 4 finem S infantiae meq O
 7 quae S curat S 8 aliut S semper 9 est om. O¹
 alt. ac O 10 est] es O^{3v} 14 deficient O² 16 alt. et
 add. O² in mg. 17 athuc S semper 19 omnia quae S,
 omniaq.** O 25 dicet S

an quilibet tantillus nunc parvulus, in quo video quod non memini de me? quid ergo tunc peccabam? an quia uberibus inhiabam plorans? nam si nunc faciam, non quidem uberibus, sed escae congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar iustissime. 5 tunc ergo reprehendenda faciebam, sed quia reprehendentem intellegere non poteram, nec mos reprehendi me nec ratio sinebat. nam extirpamus et eicimus ista crescentes, nec vidi quemquam scientem, cum aliquid purgat, bona proicere. an pro tempore etiam illa bona 10 erant, flendo petere etiam quod noxie daretur, indignari acriter non subiectis hominibus liberis et maioribus hisque, a quibus genitus est, multisque praeterea prudentioribus non ad nutum voluntatis obtemperantibus feriendo nocere niti quantum potest, 15 quia non oboeditur imperiis, quibus perniciose oboediretur? ita imbecillitas membrorum infantilium innocens est, non animus infantium. vidi ego et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu conlactaneum suum. 20 quis hoc ignorat? expiare se dicunt ista matres atque nutrices nescio quibus remediis. nisi vero et ista innocentia est, in fonte lactis ubertim manante atque abundante opis egentissimum et illo adhuc uno alimento vitam ducentem consortem non pati. sed blande 25 tolerantur haec, non quia nulla vel parva, sed quia aetatis accessu peritura sunt. quod licet probes, cum ferri aequo animo eadem ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehenduntur.

Tu itaque, domine deus meus, qui dedisti vitam 12 infanti et corpus, quod ita, ut videmus, instruxisti 31 sensibus, conpegisti membris, figura decorasti proque

3 iniabam *S* 5 inians *S* deriderabor *S* repraehen-
dar *S* *semper* 7 reprehendendi *O*¹ 9 aliquit *S* *semper*
14 optemperantibus *O*² 16 *pr.* oboedietur *O*¹, oboedire-
tur *O*² 21 iste *O*¹ 23 uberti *ex* uberū *corr.* *O*² 25 blan-
dae *S* 31 intruxisti *S*

eius universitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, iubes me laudare te in istis et confiteri tibi et psallere nomini tuo, altissime, quia deus es omnipotens et bonus, etiamsi sola ista
 5 fecisses, quae nemo alius potest facere nisi tu, une, a quo est omnis modus, formosissime, qui formas omnia et lege tua ordinas omnia. hanc ergo aetatem, domine, qua me vixisse non memini, de qua aliis credidi et quam me egisse ex aliis infantibus conieci,
 10 quamquam ista multum fida coniectura sit, piget me adnumerare huic vitae meae, quam vivo in hoc saeculo. quantum enim adtinet ad oblivionis meae tenebras, par illi est, quam vixi in matris utero. quod si et in iniquitate conceptus sum et in peccatis
 15 mater mea me in utero aluit, ubi, oro te, deus meus, ubi, domine, ego, servus tuus, ubi aut quando innocens fui? sed ecce omitto illud tempus: et quid mihi iam cum eo est, cuius nulla vestigia recolo?

13 **γ VIII.** Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam? vel potius ipsa in me venit et successit infantiae? nec discessit illa: quo enim abiit? et tamen iam non erat. non enim eram infans, qui non farer, sed iam puer loquens eram. et memini hoc, et unde
 21 loqui didiceram, post adverti. non enim docebant me maiores homines praebentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinae sicut paulo post litteras, sed ego ipse mente, quam dedisti mihi, deus meus, cum gemitibus et vocibus variis et variis membrorum motibus edere
 25 vellem sensa cordis mei, ut voluntati pareretur, nec valerem quae volebam omnia nec quibus volebam omni-

3 Ps. 91, 2 14 Ps. 50, 7

8 quam me *Om* 9 exegisse (ex *eras*.) *S* 15 me mater mea in utero v 18 eo *add. O s. l.* 25 didicerim v 30 pareretur *S*¹

bus. pensabam memoria: cum ipsi appellabant rem aliquam et cum secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant, cum eam vellent ostendere. hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quae fiunt vultu et nutu oculorum ceterorumque membrorum actu et sonitu vocis indicante affectionem animi in petendis, habendis, reiciendis fugiendisve rebus. ita verba in variis sententiis locis suis posita et crebro audita quarum rerum signa essent paulatim colligebam measque iam voluntates edomito in eis signis ore per haec enuntiabam. sic cum his, inter quos eram, voluntatum enuntiandarum signa communicavi et vitae humanae procellosam societatem altius ingressus sum pendens ex parentum auctoritate nutuque maiorum hominum.

VIII. Deus, deus meus, quas ibi miseras expertus sum et ludificationes, quandoquidem recte mihi vivere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc saeculo florerem et excellerem linguosis artibus ad honorem hominum et falsas divitias famulantibus. inde in scholam datus sum, ut discerem literas, in quibus quid utilitatis esset ignorabam miser. et tamen, si segnibus in discendo essem, vapulabam. laudabatur enim hoc a maioribus, et multi ante nos vitam istam agentes praestruxerant aerumnosas vias, per quas transire cogebamur multiplicato labore et dolore filiis Adam. invenimus autem, domine, homines rogantes te et didicimus ab eis, sentientes te, ut poteramus, esse magnum aliquem, qui posses etiam non

28 cf. Gen. 3, 16. Eccle. 3, 21. Eccli. 40, 1. Ier. 32, 19

1 prensabam (rens *m.* 2 in *ras.*) O, praesonabam v eam] meam S ad *ras.* O aliquod O et tenebam om. S 7 ceteroque O¹ 16 natuque O 17 ibi *add.* O² s. l. 19 optemperare O² 20 excellentiorem S 22 scolam OS

adparens sensibus nostris exaudire nos et subvenire nobis. nam puer coepi rogare te, auxilium et refugium meum, et in tuam invocationem rumpebam nodos linguae meae et rogabam te parvus non parvo
 5 affectu, ne in schola vapularem. et cum me non exaudiebas, quod non erat ad insipientiam mihi, ridebantur a maioribus hominibus usque ab ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagae meae, magnum tunc et grave malum meum.

15 Estne quisquam, domine, tam magnus animus, praegrandi affectu tibi cohaerens, estne, inquam, quisquam
 11 — facit enim hoc quaedam etiam stoliditas — est ergo, qui tibi pie cohaerendo ita sit affectus granditer, ut eculeos et ungulas atque huiusmodi varia tormenta,
 15 pro quibus effugiendis tibi per universas terras cum timore magno supplicatur, ita parvi aestimet, diligens eos, qui haec acerbissime formidant, quemadmodum parentes nostri ridebant tormenta, quibus pueri a magistris affligebamur? non enim aut minus ea metuebamus
 20 aut minus te de his evadendis deprecabamur, et peccabamus tamen minus scribendo aut legendo aut cogitando de litteris, quam exigebatur a nobis. non enim deerat, domine, memoria vel ingenium, quae nos habere voluisti pro illa aetate satis, sed delectabat
 25 ludere et vindicabatur in nos ab eis qui talia utique agebant. sed maiorum nugae negotia vocabantur, puerorum autem talia cum sint, puniuntur a maioribus, et nemo miseratur pueros vel illos vel utrosque. nisi vero adprobat quisquam bonus rerum arbiter vapu-
 30 lasse me, quia ludebam pila puer et eo ludo inpedie-

2 Ps. 17, 3 6 Ps. 21, 3

5 scola *O* 6 ridebatur *S* 16 diligens *mss.*: deridens *v* 17 quemammodum *S* *semper* 19 eam *S* 20 de-
 praecabamur *S* *semper* 24 dele^ctabat *O* 26 nucae *O*¹
 vocantur *Ov* 28 miseretur *O* 29 approbet *o* 30 quia]
 quo *O*¹

bar, quominus celeriter discerem litteras, quibus maior deformius luderem. aut aliud faciebat idem ipse, a quo vapulabam, qui si in aliqua quaestiuncula a conductore suo victus esset, magis bile atque invidia torqueretur quam ego, cum in certamine pilae a conlusore meo 5 superabar?

X. Et tamen peccabam, domine deus meus, ordina- 16
tor et creator rerum omnium naturalium, peccatorum
autem tantum ordinator, domine deus meus, peccabam
faciendo contra praecepta parentum et magistrorum 10
illorum. poteram enim postea bene uti litteris, quas
volebant ut discerem quocumque animo illi mei. non
enim meliora eligens inoboediens eram, sed amore
ludendi, amans in certaminibus superbas victorias et
scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurirent arden- 15
tius, eadem curiositate magis magisque per oculos emi-
cante in spectacula, ludos maiorum; quos tamen qui
edunt, ea dignitate praediti excellunt, ut hoc paene
omnes optent parvulis suis, quos tamen caedi libenter
patiuntur, si spectaculis talibus inpediantur ab studio, 20
quo eos ad talia edenda cupiunt pervenire. vide ista,
domine, misericorditer et libera nos iam invocantes
te, libera etiam eos qui nondum te invocant, ut in-
voco te et liberes eos.

XI. Audieram enim ego adhuc puer de vita aeterna 17
promissa nobis per humilitatem domini dei nostri de- 26
scendentis ad superbiam nostram et signabar iam signo
crucis eius et condiebar eius sale iam inde ab utero
matris meae, quae multum speravit in te. vidisti, do-
mine, cum adhuc puer essem et quodam die pressus 30
stomachi repente aestuarem paene moriturus, vidisti,
deus meus, quoniam custos meus iam eras, quo motu

22 Ps. 7, 2 32 cf. Iob 7, 20

7 meus *om.* *Ov* 8 omnium rerum *O* 9 autem *add. S*
s. l. 16 emicante (*te in ras.*) *O* 17 ludosque *v* 20 a *v*
26 nobis promissa *v* nobis (*b ex u corr.*) *O*² 30 praessu *S*
31 sthomaci *S*

animi et qua fide baptismum Christi tui, dei et domini
 mei, flagitavi a pietate matris meae et matris omnium
 nostrum, ecclesiae tuae. et conturbata mater carnis
 meae, quoniam et sempiternam salutem meam carius
 5 parturibat corde casto in fide tua, iam curaret festina-
 bunda, ut sacramentis salutaribus initiârer et abluerer,
 te, domine Iesu, confitens in remissionem peccatorum,
 nisi statim recreatus essem. dilata est itaque munda-
 tio mea, quasi necesse esset, ut adhuc sordidarer, si
 10 viverem, quia videlicet post lavacrum illud maior et
 periculosior in sordibus delictorum reatus foret. ita
 iam credebam et illa et omnis domus, nisi pater solus,
 qui tamen non evicit in me ius maternae pietatis,
 quominus in Christum crederem, sicut ille nondum
 15 crediderat. nam illa satagebat, ut tu mihi pater esses,
 deus meus, potius quam ille, et in hoc adiuvabas eam,
 ut superaret virum, cui melior serviebat, quia et in
 hoc tibi utique id iubenti serviebat.

18 Rogo te, deus meus, vellem scire, si tu etiam velles,
 20 quo consilio dilatus sum, ne tunc baptizarer, utrum
 bono meo mihi quasi laxata sint lora peccandi an non
 laxata sint. unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis
 sonat undique in auribus nostris: „sine illum, faciat;
 nondum enim baptizatus est“. et tamen in salute cor-
 25 poris non dicimus: „sine vulneretur amplius; nondum
 enim sanatus est.“ quanto ergo melius et cito sanarer
 et id ageretur mecum meorum meaque diligentia, ut
 recepta salus animae meae tuta esset tutela tua, qui
 dedisses eam. melius vero. sed quot et quanti fluctus
 30 inpendere temptationum post pueritiam videbantur,
 noverat eos iam illa mater et terram potius, unde

3 nostrorum O¹ 5 parturiebat Ov curare O¹ 12 cre-
 debat O² 13 me ius] eius S 14 credere S 17 quia
 —serviebat om. O¹ 22 sunt O¹ 23 sonant O uti-
 que O¹ nostris add. O² in r. faciat] faciat quod vult O²
 (in mg.) v 27 id ageretur] indignaretur S 29 quod O¹ S
 31 terram potius scripsi, terram per eos O¹ Sv, territa p.
 eos O² s. l.

postea formarer, quam ipsam iam effigiem committere volebat.

XII. In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus 19 quam de adolescentiâ metuebatur, non amabam litteras et me in eas urgeri oderam; et urgebar tamen et 5 bene mihi fiebat, nec faciebam ego bene: non enim discerem, nisi cogerer. nemo enim invitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit. nec qui me urgebant, bene faciebant, sed bene mihi fiebat abs te, deus meus. illi enim non intuebantur, quo referrem quod me discere 10 cogeant praeterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosae inopiae et ignominiosae gloriae. tu vero, cui numerati sunt capilli nostri, errore omnium, qui mihi instabant ut discerem, utebaris ad utilitatem meam, meo autem, qui discere nolebam, 15 utebaris ad poenam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer et tantus peccator. ita non de bene facientibus tu bene faciebas mihi et de peccante me ipso iuste retribuebas mihi. iussisti enim et sic est, ut poena sua sibi sit omnis inordinatus animus. 20

XIII. Quid autem erat causae, cur graecas litteras 20 oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. adamaveram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui grammatici vocantur. nam illas primas, ubi legere et scribere et numerare discitur, non minus onerosas poenalesque habebam quam omnes graecas. unde tamen et hoc nisi de peccato et vanitate vitae, qua caro eram et spiritus ambulans et non revertens? nam utique meliores, quia certiores, erant primae illae lit- 30 terae, quibus fiebat in me et factum est et habeo

13 Matth. 10, 30

19 cf Ps. 141, 8

28 Ps 77, 39

4 adolescentia *O*² 7 enim] autem *Ov* 10 intueba-
tur *O*² referren* (t ras.) *O*¹ 13 capilli] et capilli (et
m. 2) *O* nostri] capitis nostri *v* 15 meo] me *O* 17 ita
de non *v* 18 tu bene faciebas *S*¹ s. l. 28 qua] quia *O*² *v*

illud, ut et legam, si quid scriptum invenio, et scribam ipse, si quid volo, quam illae, quibus tenere cogebam Aeneae nescio cuius errores oblitus errorum meorum et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore, cum interea me ipsum in his a te morientem, deus, vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus.

21 Quid enim miserius misero non miserante se ipsum et flente Didonis mortem, quae fiebat amando Aenean, non flente autem mortem suam, quae fiebat non amando te, deus, lumen cordis mei et panis oris intus animae meae et virtus maritans mentem meam et sinum cogitationis meae? non te amabam et fornicabar abs te et fornicanti sonabat undique: „euge, euge“. amicitia enim mundi huius fornicatio est abs te et „euge, euge“ dicitur, ut pudeat, si non ita homo sit. et haec non flebam et flebam Didonem extinctam ferroque extrema secutam, sequens ipse extrema condita tua relicto te et terra iens in terram: et si prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem. talis dementia honestiores et uberiores litterae putantur quam illae, quibus legere et scribere didici.

22 Sed nunc in anima mea clamet deus meus, et veritas tua dicat mihi: non est ita, non est ita; melior est prorsus doctrina illa prior. nam ecce paratior sum oblivisci errores Aeneae atque omnia eius modi quam scribere et legere. at enim vela pendent liminibus grammaticarum scholarum, sed non illa magis honorem secreti quam tegimentum erroris significant. non

6 cf. Io. 11, 25. 14, 6 10 cf. Io. 6, 35. 48. 59 12 Ps.
72, 27 13 Ps. 39, 16 16 Verg. Aen. VI, 457

2 tenere] gemere *O*² s. l. 4 ab amore] ob amorem *v* 8 flentem *O*¹ dydonis *S* 12 fornicabar (ar ex am corr.) *S* 16 alt. et] sed *Ov* dydonem *S* 19 dolere *S* 20 de-
mentiae *O*² 24 alt. non est ita om. *O* 27 scribere & legere (corr. m. 2) *O* 28 scolarum *O*¹

clament adversus me quos iam non timeo, dum confiteor tibi quae vult anima mea, deus meus, et adquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas, non clament adversus me venditores grammaticae vel emptores, quia, si proponam eis interrogans, utrum verum sit quod Aenean aliquando Karthaginem venisse poeta dicit, indoctiores nescire se respondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum esse. at si quaeram, quibus litteris scribatur Aeneae nomen, omnes mihi, qui haec didicerunt, verum respondent et secundum id pactum et placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. item si quaeram, quid horum maiore vitae huius incommodo quisque obliviscatur, legere et scribere an poetica illa figmenta, quis non videat, quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? peccabam ergo puer, cum illa inania istis utilioribus amore praeponebam vel potius ista oderam, illa amabam. iam vero unum et unum duo, duo et duo quattuor odiosa cantio mihi erat et dulcissimum spectaculum vanitatis equus ligneus plenus armatis et Troiae incendium atque ipsius umbra Creusae.

XIII. Cur ergo graecam etiam grammaticam ode-ram talia cantantem? nam et Homerus peritus texere tales fabellas et dulcissime vanus est et mihi tamen amarus erat puero. credo etiam graecis pueris Vergilius ita sit, cum eum sic discere coguntur ut ego illum. videlicet difficultas, difficultas omnino ediscendae linguae

3 cf. Ps. 118, 101. Ier. 18, 11. 26, 3 22 Verg. Aen. II 772

1 adversum S¹ 4 adversum v 7 carthaginem O 8 se nescire v 11 respondebunt v pr. et om. Ov 12 quod S
19 alt. duo om. O¹S quatuor S 20 speculum S 21 equus (e in ras.) O 24 tali S omerus S texerat S 25 alt. et om. O 26 virgilius O² 28 difficultas, difficultas] alt. eras. O, difficultas o

peregrinae quasi felle aspergebat omnes suauitates graecas fabulosarum narrationum. nulla enim verba illa noveram et saevis terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi vehementer. nam et latina aliquando
 5 infans utique nulla noveram et tamen advertendo didici sine ullo metu atque cruciatu inter etiam blandimenta nutricum et ioca arridentium et laetitias alludentium. didici vero illa sine poenali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parienda concepta sua,
 10 id quod non esset, nisi aliqua verba didicissem non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem quam meticulosam necessitatem. sed illius
 15 fluxum haec restringit legibus tuis, deus, legibus tuis a magistrorum ferulis usque ad temptationes martyrum, valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines revocantes nos ad te a iucunditate pestifera, qua recessimus a te.

24 XV. Exaudi, domine, deprecationem meam,
 21 ne deficiat anima mea sub disciplina tua neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis, ut dulcescas mihi super omnes seductiones, quas sequebar, et
 25 amem te validissime et amplexer manum tuam totis praecordiis meis et eruas me ab omni temptatione usque in finem. ecce enim tu, domine, rex meus et deus meus, tibi serviat quidquid utile puer didici, tibi serviat quod loquor et scribo et lego et

20 Ps. 60, 2 23 cf. Ierem. 35, 15. 36, 3. 7 27 cf. Ps. 17, 30. 15, 11. 37, 7 Ps. 5, 3

1 peregrinae linguae v 7 nutricium O¹ 8 urgentium (e ex i corr.) S 9 me (m. 2 in ras.) O 10 id scripsi, et codd., om. v quod scripsi, qua S, quae v, quia O¹, qui O² esset] essent O, possem v 14 metulosam S 18 ad] a O¹ iocunditate O 20 deprecationem S 25 amplexem S
 cf. III 4, 8

numero, quoniam cum vana discerem, tu disciplinam dabas mihi et in eis vanis peccata delectationum mearum dimisisti mihi. didici in eis multa verba utilia; sed et in rebus non vanis disci possunt, et ea via tuta est, in qua pueri ambulant.

XVI. Sed vae tibi, flumen moris humani! quis resistit tibi? quamdiu non siccaberis? quousque volves Evae filios in mare magnum et formidulosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? nonne ego in te legi et tonantem Iovem et adulterantem? et utique non posset haec duo, sed actum est, ut haberet auctoritatem imitandum verum adulterium lenocinante falso tonitru. quis autem paenulatorum magistrorum audit aure sobria ex eodem pulvere hominem clamantem et dicentem: fingeat haec Homerus et humana ad deos transferebat; divina mallem ad nos? sed verius dicitur, quod fingeat haec quidem ille, sed hominibus flagitiosis divina tribuendo, ne flagitia flagitia putarentur et ut quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed caelestes deos videretur imitatus.

Et tamen, o flumen tartareum, iactantur in te filii hominum cum mercedibus, ut haec discant, et magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conspectu legum supra mercedem salaria decernentium, et saxa tua percutis et sonas dicens: „hinc verba discuntur, hinc acquiritur eloquentia rebus persuadendis sentiis explicandis maxime necessaria“. ita ergo non cognosceremus verba haec, imbrem et aureum et

2 cf. Matth. 9, 5. 6. Marc. 2, 9. 10 15 Cic. Tusc. I 26

2 peccatis O¹ dele*etationum (c ras.) O 3 didici S,
d. enim Ov 4 pr. et] et quae v et ea* O² in r. 7 re-
sistet Ov 8 formidolosum O 12 imitandum] ad i.
Ov vero O¹ 13 tonitruo v 15 omerus S 22 filii Ov
23 dicant S 25 legum O² in r. 26 sonans O¹ 28 ergo S,
vero Ov 29 et aureum] aureum O²v

gremium et fucum et templa caeli et alia verba, quae in eo loco scripta sunt, nisi Terentius induceret nequam adolescentem proponentem sibi Iovem ad exemplum stupri, dum spectat tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura haec, Iovem quo pacto Danaae misisse aiunt in gremium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri? et vide, quemadmodum se concitat ad libidinem quasi caelesti magisterio:

10 at quem deum! inquit qui templa caeli summo
sonitu concutit.
ego homuncio id non facerem? ego vero illud
feci ac libens.

Non omnino, non omnino per hanc turpitudinem
15 verba ista commodius discuntur, sed per haec verba
turpitudine ista confidentius perpetratur. non accuso
verba quasi vasa lecta atque pretiosa, sed vinum erroris, quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus, et nisi biberemus, caedebamur nec appellare ad
20 aliquem iudicem sobrium licebat. et tamen ego, deus meus, in cuius conspectu iam secuta est recordatio mea, libenter haec didici et eis delectabar miser et ob hoc bonae spei puer appellabar.

27 XVII. Sine me, deus meus, dicere aliquid de ingenio meo, munere tuo, in quibus me deliramentis atterebatur. proponebatur enim mihi negotium animae

5 Ter. Eun. 585, 589 sq. (cf. de civ. dei II 7)

1 fucum (c in r.) O² 3 adolescentem O² 5 parietem O¹ ubi] ibi Ter. 6 danae OS emisisse O in gremium om. S (cf. civ. dei II 7), aiunt quondam in gremium Ter. 10 at] ad O¹S summo mss., summa Ter. 12 ego*** O illud vero feci O, illud vero item (ita) feci Ter.v 13 lubens Ter. 14 alt. non omnino om. Ov 16 ista om. O 17 electa Ov
praetiosa S, pretiosa O 19 ad om v, eras. O 24 de S, et de Ov

meae satis inquietum praemio laudis et dedecoris vel
 plagarum metu, ut dicerem verba Iunonis irascentis et
 dolentis, quod non possit Italia Teucrorum aver-
 tere regem, quae numquam Iunonem dixisse audie-
 ram. sed figmentorum poeticorum vestigia errantes ⁵
 sequi cogebarur et tale aliquid dicere solutis verbis,
 quale poeta dixisset versibus: et ille dicebat lauda-
 bilius, in quo pro dignitate adumbratae personae irae
 ac doloris similior affectus eminebat verbis sententias
 congruenter vestientibus. ut quid mihi illud, o vera ¹⁰
 vita, deus meus? quid mihi recitanti adclamabatur
 prae multis coetaneis et conlectoribus meis? nonne
 ecce illa omnia fumus et ventus? itane aliud non erat,
 ubi exerceretur ingenium et lingua mea? laudes tuae,
 domine, laudes tuae per scripturas tuas suspenderent ¹⁵
 palmitem cordis mei, et non raperetur per inania nu-
 garum turpis praeda volatilibus. non enim uno modo
 sacrificatur transgressoribus angelis.

XVIII. Quid autem mirum, quod in vanitates ita ²⁸
 ferebar et a te, deus meus, ibam foras, quando mihi ³⁰
 imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua
 non mala si cum barbarismo aut soloecismo enuntia-
 rent, reprehensi confundebantur, si autem libidines suas
 integris et rite consequentibus verbis copiose ordinate-
 que narrarent, laudati gloriabantur? vides haec, do- ²⁵
 mine, et taces longanimis et multum misericors
 et verax. numquid semper tacebis? et nunc erues
 de hoc inmanissimo profundo quaerentem te animam
 et sitientem delectationes tuas, et cuius cor dicit tibi:

3 Verg. Aen. I 38 26 Ps. 102, 8. 85, 15. Es. 42, 14
 sec. LXX 27 cf. Ps. 85, 13. 29 cf. Ps. 41, 3. 62, ■

3 posset *Ov* theucrorum *O*, teucorum *S* 6 dicere* *O*
⁸
 7 verbis *O* 11 vita] vita mea *O*³ in *mg.* quid] quod
Ov 14 ingenium meū *O*¹ 22 solycismo *O*¹*S* 24 co-
 piosae *O*¹ ordinataeque *S*, ornateque *Ov* 27 nunc] non *O*²
 eruis *Ov*

quaesivi vultum tuum; vultum tuum, domine,
requiram: nam longe a vultu tuo in affectu tene-
broso. non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs
te aut reditur ad te, aut vero filius ille tuus equos
5 aut currus vel naves quaesivit aut avolavit pinna visi-
bili aut moto poplite iter egit, ut in longinqua regione
vivens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti
dulcis pater, quia dederas, et egeno redeunti dulcior:
in affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso atque
10 id est longe a vultu tuo.

29 Vide, domine deus meus, et patienter, ut vides,
vide, quomodo diligenter observent filii hominum pacta
litterarum et syllabarum accepta ■ prioribus locutori-
bus et a te accepta aeterna pacta perpetuae salutis
15 neglegant, ut qui illa sonorum vetera placita teneat
aut doceat, si contra disciplinam grammaticam sine
adspiratione primae syllabae hominem dixerit, magis
displiceat hominibus, quam si contra tua praecepta
hominem oderit, cum sit homo. quasi vero quemlibet
20 inimicum hominem perniciosius sentiat quam ipsum
odium, quo in eum irritatur, aut vastet quisquam per-
sequendo alium gravius, quam cor suum vastat inimi-
cando. et certe non est interior litterarum scientia
quam scripta conscientia, id se alteri facere quod
25 nolit pati. quam tu secretus es, habitans in excelsis
in silentio, deus solus magnus, lege infatigabili spar-
gens poenales caecitates supra illicitas cupiditates, cum
homo eloquentiae famam quaeritans ante hominem
iudicem circumstante hominum multitudine inimicum

1 Ps. 26, 8 4 cf. Luc. 15, 12—32 24 cf. Tob. 4, 16.
Matth. 7, 12 (cf. Bernays Ges. Abh. I 274) 25 cf. Es. 33, 5

4 tuus S: tuus minor Ov 5 penna O² 6 motu S
7 dederis O¹ 9 ergo om. O¹ 11 meus om. Ov 15 ne-
clegant S 17 *ominem (h ras.) O 18 displiceat magis m
20 perniciosius O¹ 26 infatigabilis S, infatigabili* O spar-
cens O¹, parcens S 27 super v 28 quaeritans] quaerit
astans v

suum odio inmanissimo insectans vigilantissime cavet, ne per linguae errorem dicat: inter omnes, et ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cavet.

XVIII. Horum ego puer morum in limine iacebam 30 miser, et huius harenae palaestra erat illa, ubi magis 6 timebam barbarismum facere quam cavebam, si facerem, non facientibus invidere. dico haec et confiteor tibi, deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeste vivere. non enim vide- 10 bam voraginem turpitudinis, in quam proiectus eram ab oculis tuis. nam in illis iam quid me foedius fuit, ubi etiam talibus displicebam fallendo innumera- bilibus mendaciis et paedagogum et magistros et pa- rentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria et 15 imitandi ludicra inquietudine? furta etiam faciebam de cellario parentum et de mensa vel gula imperante vel ut haberem quod darem pueris, ludum suum mihi, quo pariter utique delectabantur, tamen vendentibus. in quo etiam ludo fraudulentas victorias ipse vana ex- 20 cellentiae cupiditate victus saepe aucupabar. quid enim tam nolebam pati atque atrociter, si deprehenderem, arguebam, quam id quod aliis faciebam? et, si deprehensus arguerer, saevire magis quam cedere libebat. istane est innocentia puerilis? non est, domine, non 25 est, oro te, deus meus. nam haec ipsa sunt, quae a paedagogis et magistris, a nucibus et pilulis et passeribus, ad praefectos et reges, aurum, praedia, mancipia, haec ipsa omnino succedentibus maioribus aetati-

11 Ps. 30, 23

2 omnes scripsi: homines S, hominibus Ov	5 iacebā*
(r? ras.) O 6 arenae S ¹ v palestra codd.	12 oculis ex
occultis O ² 9 tui in r. O ²	14 mendacis O ¹
gula S 10 imperitante Ov	17 gulā* O,
autem Ov 11 22 atque add. O ²	20 vanae O
deprehenderer O ¹	21 enim S,
omnino quae v maioribus aetatibus S ² in mg.	29 omnino]

bus transeunt, sicuti ferulis maiora supplicia succedunt. humilitatis ergo signum in statura pueritiae, rex noster, probasti, cum aisti: talium est regnum caelorum.

31 XX. Sed tamen, domine, tibi excellentissimo, optimo
6 conditori et rectori universitatis, deo nostro gratias, etiamsi me puerum tantum esse voluisses. eram enim etiam tunc, vivebam atque sentiebam meamque incolumitatem, vestigium secretissimae unitatis, ex qua
10 eram, curae habebam, custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum inque ipsis parvis parvarumque rerum cogitationibus veritate delectabar. falli nolebam, memoria vigebam, locutione instruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, igno-
15 rantiam. quid in tali animante non mirabile atque laudabile? at ista omnia dei mei dona sunt, non mihi ego dedi haec: et bona sunt et haec omnia ego. bonus ergo est qui fecit me, et ipse est bonum meum et illi exulto bonis omnibus, quibus etiam puer eram.
20 hoc enim peccabam, quod non in ipso, sed in creaturis eius me atque ceteris voluptates, sublimitates, veritates quaerebam, atque ita inruebam in dolores, confusiones, errores. gratias tibi, dulcedo mea et honor meus et fiducia mea, deus meus, gratias tibi de donis
25 tuis; sed tu mihi ea serva. ita enim servabis me, et augebuntur et perficientur quae dedisti mihi, et ero ipse tecum, quia et ut sim tu dedisti mihi.

3 Matth. 19, 14 6 II Cor. 2, 14. 8, 16

2 signum O^2 in *mg.* 5 optimo S^3 s. l., atque optimo
Ov 8 incolomitatem O^2 9 unitatis] al uniūsitatis O^2 15 tali
(a ex e corr.) O^2 21 ceteras S 27 ut et O

LIBER SECVNDVS.

I. Recordari volo transactas foeditates meas et car- 1
nales corruptiones animae meae, non quod eas amem,
sed ut amem te, deus meus. amore amoris tui facio
istuc, recolens vias meas nequissimas in amaritudine 5
recogitationis meae, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non
fallax, dulcedo felix et segura, et colligens me a di-
spersione, in qua frustatim discissus sum, dum ab uno
te aversus in multa evanui. exarsi enim aliquando
satiari inferis in adulescentia et silvescere ausus sum 10
variis et umbrosis amoribus, et contabuit species mea
et computrui coram oculis tuis placens mihi et placere
cupiens oculis hominum.

II. Et quid erat, quod me delectabat, nisi amare 2
et amari? sed non tenebatur modus ab animo usque 15
ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiae,
sed exhalabantur nebulae de limosa concupiscentia
carnis et scatebra pubertatis et obnubilabant atque
obfuscabant cor meum, ut non discerneretur sereni-
tas dilectionis a caligine libidinis. utrumque in con- 20
fuso aestuabat et rapiebat inbecillam aetatem per ab-
rupta cupiditatum atque mersabat gurgite flagitiorum.
invaluerat super me ira tua, et nesciebam. obsordue-
ram stridore catenae mortalitatis meae, poena superbia
animae meae, et ibam longius a te, et sinebas, et 25
iactabar et effundebam et difflebam et ebulliebam per
fornicationes meas, et tacebas. o tardum gaudium
meum! tacebas tunc, et ego ibam porro longe a te
in plura et plura sterilia semina dolorum superba de-
iectione et inquieta lassitudine.

30

27 Es. 42, 14 sec. LXX

2 feditates *S* 3 a**mem *O* 5 istud *Ov* 10 ado-
lescentia *O*² 11 *umbrosis (h *ras.*) *O* 12 computrui* *O*
17 exalabantur *O*, exhalantur *S* 21 imbecillam *O*² 22 cu-
piditatum] † cupidinū *O*² s. l. 23 obsordueram *S* 24 super-
biae *Ov* 26 diffundebam *O*¹ et ebulliebam *S*² s. l.

3 Quis mihi modularetur aerumnam meam et novissimarum rerum fugaces pulchritudines in usum verteret earumque suavitatibus metas praefigeret, ut usque ad coniugale litus exaestuarent fluctus aetatis meae,
 5 si tranquillitas in eis non poterat esse fine procreandorum liberorum contenta, sicut praescribit lex tua, domine, qui formas etiam propaginem mortis nostrae, potens inponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradiso tuo secluserum? non enim longe
 10 est a nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus a te. aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem: tribulationem autem carnis habebunt huius modi. ego autem vobis parco, et: bonum est homini mulierem non tangere, et:
 15 qui sine uxore est, cogitat ea quae sunt dei, quomodo placeat deo; qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. has ergo voces exaudirem vigilantior et absceisus propter regnum caelorum
 20 felicior expectarem amplexus tuos.

4 Sed efferbui miser, sequens impetum fluxus mei relicto te, et excessi omnia legitima tua nec evasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? nam tu semper aderas misericorditer saeviens, et amarissimis aspar-
 25 gens offensionibus omnes illicitas iucunditates meas, ut ita quaererem sine offensione iucundari, et ubi hoc possem, non invenirem quicquam praeter te, domine, praeter te, qui fingis dolorem in praecepto et percutis, ut sanes, et occidis nos, ne moriamur abs te.
 30 ubi eram et quam longe exulabam ■ deliciis domus

12 I Cor. 7, 28 14 I Cor. 7, 1. 32 sqq. 19 Matth.
 19, 12 28 Ps. 93, 20 29 cf. Deut. 32, 39 30 cf. Mich. 2, 9

1 moderaretur *m* 7 mortalitatis *O*²*m* 9 paradyssos *S*
 amplexus *O* 21 effervi *S*, iffervi *O*¹ 24 asper-
 gens *O*^v 25 iucunditates *O* 27 quidquam *O* 30 ex-
 olabam *O*¹

tuae anno illo sexto decimo aetatis carnis meae, cum accepit in me sceptrum et totas manus ei dedi vesaniam libidinis licentiosae per dedecus humanum, illicitae autem per leges tuas? non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio, sed cura fuit tantum, 5 ut discerem sermonem facere quam optimum et persuadere dictione.

III. Et anno quidem illo intermissa erant studia 5 mea, dum mihi reducto a Madauris, in qua vicina urbe iam coeperam litteraturae atque oratoriae percipien- 10 dae gratia peregrinari, longinquioris apud Karthaginem peregrinationis sumptus parabantur animositate magis quam opibus patris, municipis Thagaſtensis admodum tenuis. cui narro haec? neque enim tibi, deus meus, sed apud te narro haec generi meo, generi humano, 15 quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. et ut quid hoc? ut videlicet ego et quisquis haec legit cogitemus, de quam profundo clamandum sit ad te. et quid propius auribus tuis, si cor confitens et vita ex fide est? quis enim non ex- 20 tollebat laudibus tunc hominem, patrem meum, quod ultra vires rei familiaris suae impenderet filio, quidquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? multorum enim civium longe opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat, cum interea 25 non satageret idem pater, qualis crescerem tibi aut quam castus essem, dummodo essem disertus vel desertus potius a cultura tua, deus, qui es unus verus et bonus dominus agri tui, cordis mei.

18 cf. Ps. 129, 1 20 cf. Hab. 2, 4. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11.
Hebr. 10, 38

2 vaesania S 4 curā^{*} eorum (^m m. 2) O 11 car-
thaginem O 12 praeparabantur Ov 13 tagasten-
sis O¹ *d^d modum O 14 haec om. O¹ 18 quam] quā
(^m m. 2) O

6 Sed ubi sexto illo et decimo anno interposito otio
 ex necessitate domestica feriatuſ ab omni ſchola cum
 parentibus eſſe coepi, exceſſerunt caput meum vepres
 libidinum, et nulla erat eradicans manus. quin immo
 5 ubi me ille pater in balneis vidit pubeſcentem et in-
 quieta indutum aduleſcentia, quaſi iam ex hoc in ne-
 potes geſtiret, gaudens matri indicavit, gaudens vinu-
 lentia, in qua te iſte mundus oblituſ eſt creatorem
 ſuum et creaturam tuam pro te amavit, de vino in-
 10 viſibili perverſae atque inclinatae in ima voluntatiſ
 ſuae. ſed matriſ in pectore iam inchoaverat templum
 tuum et exordium ſanctae habitatiſ tuae: nam ille
 adhuc catechumenuſ et hoc recenſ erat. itaque illa
 exſiluit pia trepidatione ac tremore et quamviſ mihi
 15 nondum fideſi, timuit tamen vias diſtortas, in quibus
 ambulant qui ponunt ad te tergum et non faciem.
 7 Ei mihi! et audeo dicere tacuiſſe te, deuſ meuſ,
 cum irem abſ te longiuſ? itane tu tacebaſ tunc mihi?
 et cuiuſ erant niſi tua verba illa per matrem meam,
 20 fidelem tuam, quae cantatiſ in aures meaſ? nec inde
 quicquam deſcendit in cor, ut facerem illud. volebat
 enim illa, et ſecreto memini, ut monuerit cum ſolli-
 citudine ingenti, ne fornicarer maximeque ne adulte-
 rarem cuiuſquam uxorem. qui mihi monituſ mulie-
 25 bres videbantur, quibus obtemperare erubeſcerem. illi
 autem tui erant, et nſciebam et te tacere putabam
 atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebaſ, et
 in illa contemnebariſ a me, a me, filio eiſ, filio an-
 cillae tuae, ſervo tuo. ſed nſciebam et praecipſ

9 cf. Rom. 1, 25 12 cf. Eccli. 24, 14 14 cf. II Cor.
 7, 15 16 Ierem. 2, 27 27 Eſ. 42, 14 ſec. LXX 28 Pſ. 115, 16 (6)

2 ſcola O² 5 ⁱⁿ quietā O 6 adoleſcentiā* (o ex u
 corr.) O 10 inclinatae** in ima O, inlicitae in anima S
 13 catechuminuſ OS 14 exilivit Ov 16 ad] ■ O¹ 20 can-
 taſti (n ex ſ corr.) O 25 obtemperare* O 28 alt. a me
 om. v

ibam tanta caecitate, ut inter coaetaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audiebam eos iactantes flagitia sua et tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, et libebat facere non solum libidine facti verum etiam laudis. quid dignum est vituperatione nisi vitium? ego, ne vituperarer, vitiosior fiebam, et ubi non suberat, quo admisso aequarer perditis, fingebam me fecisse quod non feceram, ne viderer abiectior, quo eram innocentior, et ne vilior haberer, quo eram castior. 5

Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum 10 8
Babyloniae et volutabar in caeno eius tamquam in cinnamis et unguentis pretiosis. et in umbilico eius quo tenacius haererem, calcabat me inimicus invisibilis et seducebat me, quia ego seductilis eram. non 15
enim et illa, quae iam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in ceteris eius tardior, mater carnis meae, sicut monuit me pudicitiam, ita curavit quod de me a viro suo audierat, iamque pestilentiosum et in posterum periculosum sentiebat cohercere termino coniuga- 20
lis affectus, si resecari ad vivum non poterat; non curavit hoc, quia metus erat, ne impediretur spes mea conpede uxoria, non spes illa, quam in te futuri saeculi habebat mater, sed spes litterarum, quas ut nossem nimis volebat parens uterque, ille, quia de te prope 25
nihil cogitabat, de me autem inania, illa autem, quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinae. ita enim conicio recolens, ut possum, mores parentum meorum. relaxabantur etiam 30
mihi ad ludendum habenae ultra temperamentum severitatis in dissolutionem afflictionum variarum, et in

13 cf. Cant. 4, 14 14 cf. Ps. 55, 3 16 Ierem. 51, 6

7 ammisso *O*¹ 13 cynnamis *S* unguentis *O* 15 se-
ductibilis (corr. m. 2) *O* 28 futura] profutura *O*² extima-
bat *O*¹ 32 affectionum *Ov* variarum] viarum *O*¹

omnibus erat caligo intercludens mihi, deus meus, serenitatem veritatis tuae, et prodiebat tamquam ex adipe iniquitas mea.

■ IIII. Furtum certe punit lex tua, domine, et lex
5 scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas: quis enim fur aequo animo furem patitur? nec copiosus adactum inopia. et ego furtum facere volui et feci nulla compulsus egestate nisi penuria et fastidio iustitiae et sagina iniquitatis. nam id
10 furatus sum, quod mihi abundabat et multo melius, nec ea re volebam frui, quam furto appetebam, sed ipso furto et peccato. arbor erat pirus in vicinia nostrae vineae pomis onusta nec forma nec sapore inlecebro-
15 nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quousque ludum de pestilentiae more in areis produxeramus, et abstulimus inde onera ingentia non ad nostras epulas, sed vel procienda porcis, etiamsi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret a nobis quod
20 eo liberet, quo non liceret. ecce cor meum, deus, ecce cor meum, quod miseratus es in imo abyssi. dicat tibi nunc ecce cor meum, quid ibi quaerebat, ut essem gratis malus et malitiae meae causa nulla esset nisi malitia. foeda erat, et amavi eam; amavi perire, amavi
25 defectum meum, non illud, ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amavi, turpis anima et dissiliens a firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

10 ■ V. Etenim species est pulchris corporibus et auro
30 et argento et omnibus, et in contactu carnis congruentia valet plurimum ceterisque sensibus est sua

2 Ps. 72, 7 9 cf. Ps. 72, 7 27 cf. Eccli. 39, 36

■ prodibat o 5 inscripta O¹ 8 nisi] nec v 9 pr.
et] sed v 13 vineae nostrae v 14 illecebro- O² ad-
sportandam S 15 adolescentuli O² 18 aepulas S 24 feda S
27 de decore O²

cuique adconmodata modificatio corporum; habet etiam honor temporalis et imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam vindictae aviditas oritur: et tamen in cuncta haec adipiscenda non est egrediendum abs te, domine, neque deviandum a lege 5 tua. et vita, quam hic vivimus, habet inlecebram suam propter quendam modum decoris sui et convenientiam cum his omnibus infimis pulchris. amicitia quoque hominum caro nodo dulcis est propter unitatem de multis animis. propter universa haec atque huius modi 10 peccatum admittitur, dum inmoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, meliora et summa deseruntur, tu, domine deus noster, et veritas tua et lex tua. habent enim et haec ima delectationes, sed non sicut deus meus, qui fecit omnia, quia in ipso de- 15 lectatur iustus, et ipse est deliciae rectorum corde.

Cum itaque de facinore quaeritur, qua causa factum 11 sit, credi non solet, nisi cum appetitus adipiscendi alicuius illorum bonorum, quae infima diximus, esse potuisse adparuerit aut metus amittendi. pulchra sunt 20 enim et decora, quamquam prae bonis superioribus et beatificis abiecta et iacentia. homicidium fecit. cur fecit? adamavit eius coniugem aut praedium aut voluit depraedari, unde viveret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere aut laesus ulcisci se exarsit. num homi- 25 cidium sine causa faceret ipso homicidio delectatus? quis crediderit? nam et de quodam dictum est vae cordi et nimis crudeli homine, quod gratuito potius malus atque crudelis erat; praedicta est tamen causa: ne per otium, inquit, torpesceret manus aut 30 animus. quare id quoque? cur ita? ut scilicet illa exercitatione scelerum capta urbe honores, imperia,

16 cf. Ps. 63, 11 30 Sall. Cat. 9

10 universa** O 11 ammittitur O¹ 19 infirma S 27 quodam S: quo Ov 29 malis O¹ 31 quare] quaere O
 quur O¹

divitias adsequeretur et careret metu legum et difficultate rerum propter inopiam rei familiaris et conscientiam scelerum. nec ipse igitur Catilina amavit facinora sua, sed utique aliud, cuius causa illa faciebat.

12 VI. Quid ego miser in te amavi, o furtum meum,
 6 o facinus illud meum nocturnum sexti decimi anni aetatis meae? non enim pulchrum eras, cum furtum esses. aut vero aliquid es, ut loquar ad te? pulchra erant poma illa, quae furati sumus, quoniam creatura
 10 tua erat, pulcherrime omnium, creator omnium, deus bone, deus summum bonum et bonum verum meum; pulchra erant illa poma, sed non ipsa concupivit anima mea miserabilis. erat mihi enim meliorum copia, illa autem decerpsi, tantum ut furarer. nam decerpta
 15 proiei epulatus inde solam iniquitatem, qua laetabar fruens. nam et si quid illorum pomorum intravit in os meum, condimentum ibi facinus erat. et nunc, domine deus meus, quaero, quid me in furto delectaverit, et ecce species nulla est: non dico sicut in
 20 aequitate atque prudentia, sed neque sicut in mente hominis atque memoria et sensibus et vegetante vita, neque sicut speciosa sunt sidera et decora locis suis et terra et mare plena fetibus, qui succedunt nascendo decedentibus; non saltem ut est quaedam defectiva
 25 species et umbratica vitiis fallentibus.

13 Nam et superbia celsitudinem imitatur, cum tu sis unus super omnia deus excelsus. et ambitio quid nisi honores quaerit et gloriam, cum tu sis prae cunctis honorandus unus et gloriosus in aeternum? et saevitia
 30 potestatum timeri vult: quis autem timendus nisi unus deus, cuius potestati eripi aut subtrahi quid, quando aut ubi aut quo vel a quo potest? et blanditiae lascivientium amari volunt: sed neque blandius

27 cf Dan 3, 56 (3 32)

9 fu*cati (r ras.) O ; 13 enim mihi O^{1v} 31 quid] quid potest Ov

est aliquid tua caritate nec amatur quicquam salubrius quam illa prae cunctis formosa et luminosa veritas tua. et curiositas affectare videtur studium scientiae, cum tu omnia summe noveris. ignorantia quoque ipsa atque stultitia simplicitatis et innocentiae nomine tegitur, quia te simplicius quicquam non reperitur. quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? et ignavia quasi quietem appetit: quae vero quies certa praeter dominum? luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari: tu es autem plenitudo et indeficiens copia incorruptibilis suavitatis. effusio liberalitatis obtendit umbram: sed bonorum omnium largitor affluentissimus tu es. avaritia multa possidere vult: et tu possides omnia. invidentia de excellentia litigat: quid te excellentius? ira vindictam quaerit: te iustius quis vindicat? timor insolita et repentina exhorrescit rebus, quae amantur, adversantia, dum praecavet securitati: tibi enim quid insolitum? quid repentinum? aut quis a te separat quod diligis? aut ubi nisi apud te firma securitas? tristitia rebus amissis contabescit, quibus se oblectabat cupiditas, quia ita sibi nolle, sicut tibi auferri nihil potest.

Ita fornicatur anima, cum avertitur abs te et quae rit extra te ea quae pura et liquida non invenit, nisi cum redit ad te. perverse te imitantur omnes, qui longe se a te faciunt et extollunt se adversum te. sed etiam sic te imitando indicant creatorem te esse omnis naturae et ideo non esse, quo a te omni modo recedatur. quid ergo in illo furto ego dilexi et in quo dominum meum vel vitiose atque perverse imitatus sum? an libuit facere contra legem saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo inpune quod non liceret

6 repperitur O

fluentissimus O^{2v}

25 perversae S

tentatū O¹

10 autem es m

14 invidia** (ia m. 2) O

30 vitiosae a. perversae S

11 suavitas S

15 iram O¹

32 po-

tenebrosa omnipotentiae similitudine? ecce est ille servus fugiens dominum suum et consecutus umbram. o putredo, o monstrum vitae et mortis profunditas! potuitne libere quod non licebat, non ob aliud, nisi
5 quia non licebat?

15 **VII.** Quid retribuam domino, quod recolit haec memoria mea et anima mea non metuit inde? diligam te, domine, et gratias agam et confitear nomini tuo, quoniam tanta dimisisti mihi mala et nefaria opera
10 mea. gratiae tuae deputo et misericordiae tuae, quod peccata mea tamquam glaciem solvisti. gratiae tuae deputo et quaecumque non feci mala: quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amavi? et omnia mihi dimissa esse fateor, et quae mea sponte
15 feci mala et quae te duce non feci. quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, ut minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conversis ad te? qui enim
20 vocatus a te secutus est vocem tuam et vitavit ea, quae me de me ipso recordantem et fatentem legit, non me derideat ab eo medico aegrum sanari, a quo sibi praestitum est, ut non aegrotaret, vel potius ut minus aegrotaret, et ideo te tantundem, immo vero
25 amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

16 **VIII.** Quem fructum habui miser aliquando in his, quae nunc recolens erubesco, maxime in illo
30 furto, in quo ipsum furtum amavi, nihil aliud, cum et ipsum esset nihil et eo ipso ego miserior? et tamen solus id non fecissem — sic recordor animum

6 Ps. 115, 12 (4) 8 cf. Ps. 53, 8 11 cf. Eccli. 3, 17
28 Rom. 6, 21

2 consequutus *O*¹ 4 non ob — licebat *add. S*² 16 audeat *O*²
28 ***aliquando (ali *m. 2 in r.*) *O* 29 in *om.* *O*¹

tunc meum — solus omnino id non fecissem. ergo amavi ibi etiam consortium eorum, cum quibus id feci. non ergo nihil aliud quam furtum amavi; immo vero nihil aliud, quia et illud nihil est. quid est re vera? quis est, qui doceat me, nisi qui inluminat cor 5 meum et discernit umbras eius? quid est, quod mihi venit in mentem quaerere et discutere et considerare, quia si tunc amarem poma illa, quae furatus sum, et eis frui cuperem, possem etiam solus, si satis esset, committere illam iniquitatem, qua pervenirem ad volu- 10 ptatem meam, nec confricatione consciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meae? sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat consortium simul peccantium.

VIII. Quid erat ille affectus animi? certe enim 17 plane turpis erat nimis, et vae mihi erat, qui habebam illum. sed tamen quid erat? delicta quis intellegit? risus erat quasi titillato corde, quod fallebamus eos, qui haec a nobis fieri non putabant et vehementer nolebant. cur ergo eo me delectabat, quo 20 id non faciebam solus? an quia etiam nemo facile solus ridet? nemo quidem facile, sed tamen etiam solos et singulos homines, cum alius nemo praesens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimie ridiculum vel sensibus occurrit vel animo. at ego illud solus 25 non facerem, non facerem omnino solus. ecce est coram te, deus meus, viva recordatio animae meae. solus non facerem furtum illud, in quo me non liberabat id quod furabar, sed quia furabar: quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. o nimis ini- 30 mica amicitia, seductio mentis investigabilis, ex ludo et ioco nocendi aviditas et alieni damni appetitus nulla

5 cf. Eccli. 2, 10 16 cf. Iob 10, 15 17 Ps. 18, 13

2 reorum *m* 10 volu*|ptatem (p *ras.*) *O* 13 erat *alt.*
om. *O*¹ 18 corde***** *O* 20 quo] quod *m* 27 deus]
dnē deus *O* 29 solum *om.* *O*¹

lucri mei, nulla ulciscendi libidine, sed cum dicitur:
 „eamus, faciamus“ et pudet non esse impudentem.
 18 X. Quis exaperit istam tortuosissimam et impli-
 catissimam nodositatem? foeda est; nolo in eam in-
 5 tendere, nolo eam videre. te volo, iustitia et innocen-
 tia, pulchra et decora honestis luminibus et insatiabili
 satietate. quies est apud te valde et vita inpertur-
 babilis. qui intrat in te, intrat in gaudium domini
 sui et non timebit et habebit se optime in optimo.
 10 defluxi abs te ego et erravi, deus meus, nimis devius
 ab stabilitate tua in adulescentia et factus sum mihi
 regio egestatis.

LIBER TERTIVS.

1 I. Veni Karthaginem, et circumstrepebat me undi-
 15 que sartago flagitiosorum amorum. nondum amabam
 et amare amabam et secretiore indigentia oderam me
 minus indigentem. quaerebam quid amarem, amans
 amare, et oderam securitatem et viam sine musci-
 pulis, quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo,
 20 te ipso, deus meus, et ea fame non esuriebam, sed
 eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium, non
 quia plenus eis eram, sed quo inanior, fastidiosior.
 et ideo non bene valebat anima mea et ulcerosa proi-
 ciebat se foras, miserabiliter scalpi avida contactu
 25 sensibilium. sed si non haberent animam, non utique
 amarentur. amare et amari dulce mihi erat magis, si

8 Matth. 25, 21 19 cf. Sap. 14, 11

3 et implicatissimam *add. O²* 4 feda *S* 11 ab]
 a v 14 carthaginem *O* 15 flagiosorum *O¹* 16 amari *O²*
 17 quod v 19 famis *S* 22 eo fastidiosior *O²v* 26 si
 et] si et (^{etiam} *m. 2)* *O*

et amantis corpore fruerer. venam igitur amicitiae
 coinquinabam sordibus concupiscentiae candoremque
 eius obnubilabam de tartaro libidinis, et tamen foedus
 atque inhonestus, elegans et urbanus esse gestiebam
 abundanti vanitate. rui etiam in amorem, quo cupie- 5
 bam capi. deus meus, misericordia mea, quanto felle
 mihi suavitatem illam et quam bonus aspersisti, quia
 et amatus sum et perveni ad vinculum fruendi et con-
 ligabar laetus aerumnosis nexibus, ut caederer virgis
 ferreis ardentibus zeli et suspicionum et timorum et 10
 irarum atque rixarum.

II. Rapiebant me spectacula theatra plena ima- 2
 ginibus miseriarum mearum et fomitibus ignis mei.
 quid est, quod ibi homo vult dolere luctuosa et tra-
 gica, quae tamen pati ipse nollet? et tamen pati vult 15
 ex eis dolorem spectator et dolor ipse est voluptas
 eius. quid est nisi miserabilis insania? nam eo magis
 eis movetur quisque, quo minus a talibus affectibus
 sanus est, quamquam, cum ipse patitur, miseria, cum
 aliis compatitur, misericordia dici solet. sed qualis 20
 tandem misericordia in rebus fictis et scenicis? non
 enim ad subveniendum provocatur auditor, sed tantum
 ad dolendum invitatur et auctori earum imaginum
 amplius favet, cum amplius dolet. et si calamitates
 illae hominum vel antiquae vel falsae sic agantur, 25
 ut qui spectat non doleat, abscedit inde fastidiens
 et reprehendens; si autem doleat, manet intentus et
 gaudens.

Lacrimae ergo amantur et dolores. certe omnis 3
 homo gaudere vult. an cum miserum esse neminem 30

1 fruerer (r *pr. et er in r.*) O² 2 quoinquinabam O
 3 fedus S 4 eligans O¹ 5 habundanti O² vani-
 tati O¹ 8 perveni ad] p. occulte ad Ov 9 **erumno-
 sis O ut add. O² in r. 14 homo ibi vult O luctuosa]
 cum spectat l. Ov et] atque v tratica O¹ 17 mira-
 bilis O 21 schenicis S 23 actori ■ 29 Lacrimae ergo]
 lacrimat*. Ergo O¹, lacrimatur. ergo v 30 neminem esse v

libeat, libet tamen esse misericordem, quod quia non sine dolore est, hac una causa amantur dolores? et hoc de illa vena amicitiae est. sed quo vadit? quo fluit? ut quid decurrit in torrentem picis bullientis, 5 aestus inmanes taetrarum libidinum, in quos ipsa mutatur et vertitur per nutum proprium de caelesti serenitate detorta atque deiecta? repudietur ergo misericordia? nequaquam. ergo amentur dolores aliquando. sed cave inmunditiam, anima mea, sub tutore deo 10 meo, deo patrum nostrorum et laudabili et superelato in omnia saecula, cave inmunditiam. neque enim nunc non misereor, sed tunc in theatri congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quamvis haec imaginarie gererent in ludo spectaculi, cum autem sese 15 amittebant, quasi misericors contristabar; et utrumque delectabat tamen. nunc vero magis miseror gaudentem in flagitio quam velut dura perpeccatum detrimento perniciosae voluptatis et amissione miserae felicitatis. haec certe verior misericordia, sed non in ea delectat dolor. 20 nam etsi adprobatur officio caritatis qui dolet miserum, mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. si enim est malivola benivolentia, quod fieri non potest, potest et ille, qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros, 25 ut misereatur. nonnullus itaque dolor adprobandus, nullus amandus est. hoc enim tu, domine deus, qui animas amas, longe alteque purius quam nos et incorruptibilis misereris, quod nullo dolore sauciaris. et ad haec quis idoneus?

4 At ego tunc miser dolere amabam et quaerebam, 31 ut esset quod dolerem, quando mihi in aerumna aliena

9 cf. Dan. 3, 52. 54. 55 (3, 32) 29 II Cor. 2, 16

3 pr. quo* (d ras.) O 5 inmanis (is ex es corr.) O 7 de-
 iecta (d ex r corr.) S 10 superelato S: superexaltato Ov
 14 gerent S 16 misereor Ov 19 vereor O¹ 21 esse*
 (t ras.) O 27 alteque] lateque v 30 ad S

et falsa et saltatoria ea magis placebat actio histrionis
 meque alliciebat vehementius, qua mihi lacrimae ex-
 cutiebantur. quid autem mirum, cum infelix pecus
 aberrans a grege tuo et inpatiens custodiae tuae turpi
 scabie foedarer? et inde erant dolorum amores, non ⁵
 quibus altius penetrarer — non enim amabam talia
 perpeti, qualia spectare — sed quibus auditis et fictis
 tamquam in superficie raderer: quos tamen quasi ungues
 scalpentium fervidus tumor et tabes et sanies horrida
 consequebatur. talis vita mea numquid vita erat, deus ¹⁰
 meus?

III. Et circumvolabat super me fidelis a longe mi- ⁵
 sericordia tua. in quantas iniquitates distabui et sacri-
 lega curiositate secutus sum, ut deserentem te dedu-
 ceret me ad ima infida et circumventoria obsequia ¹⁵
 daemoniorum, quibus immolabam facta mea mala, et
 in omnibus flagellabas me! ausus sum etiam in cele-
 britate sollemnitatum tuarum intra parietes ecclesiae
 tuae concupiscere et agere negotium procurandi fructus
 mortis: unde me verberasti gravibus poenis, sed nil ²⁰
 ad culpam meam, o tu praegrandis misericordia mea,
 deus meus, refugium meum a terribilibus nocentibus,
 in quibus vagatus sum praefidenti collo ad longe re-
 cedendum a te, amans vias meas et non tuas, amans
 fugitivam libertatem. ²⁵

Habebant et illa studia, quae honesta vocabantur, ⁶
 ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem
 in eis, hoc laudabilior, quo fraudulentior. tanta est
 caecitas hominum de caecitate etiam gloriantium. et
 maior iam eram in schola rhetoris et gaudebam superbe ³⁰

3 cf. Luc. 15, 4 sqq. Ps. 118, 176. I Petr. 2, 25 15 cf.
 Deut. 32, 17 et I Cor. 10, 20 17 cf. Ps. 72, 14 20 cf.
 Rom. 7, 5

5 scabiae *O*¹*S* fedarer *S* 13 sacrilegam curiositatem
*O*¹*v* 14 deducerent *O*² 19 augere *S* 20 nihil *O**v* 23 se-
 cedendum *O*² 30 scola *O*

et tuebam tyfo, quamquam longe sedatior, domine,
tu scis, et remotus omnino ab eversionibus, quas facie-
bant eversores — hoc enim nomen scaevum et dia-
bolicum velut insigne urbanitatis est — inter quos
5 vivebam pudore inpudenti, quia talis non eram: et
cum eis eram et amicitiiis eorum delectabar aliquando,
a quorum semper factis abhorrebam, hoc est ab ever-
sionibus, quibus proterve insectabantur ignotorum vere-
cundiam, quam proturbarent gratis inludendo atque
10 inde pascendo malivolas laetitias suas. nihil est illo
actu similis actibus daemoniorum. quid itaque verius
quam eversores vocarentur, eversi plane prius ipsi
atque perversi deridentibus eos et seducentibus falla-
cibus occulte spiritibus in eo ipso, quo alios inridere
15 amant et fallere?

7 IIII. Inter hos ego inbecilla tunc aetate disce-
bam libros eloquentiae, in qua eminere cupiebam fine
damnabili et ventoso per gaudia vanitatis humanae,
et usitato iam discendi ordine perveneram in librum
20 cuiusdam Ciceronis, cuius linguam fere omnes miran-
tur, pectus non ita. sed liber ille ipsius exhortatio-
nem continet ad philosophiam et vocatur Hortensius.
ille vero liber mutavit affectum meum et ad te ipsum,
domine, mutavit preces meas et vota ac desideria mea
25 fecit alia. viluit mihi repente omnis vana spes et
inmortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis
incredibili et surgere coeperam, ut ad te redirem. non
enim ad acuendam linguam, quod videbar emere ma-
ternis mercedibus, cum agerem annum aetatis unde-
30 vicesimum iam defuncto patre ante biennium, non
ergo ad acuendam linguam referebam illum librum
neque mihi locutionem, sed quod loquebatur per-
suaserat.

4 inter] et inter S 9 perturbarent v 14 quod O¹ 16 in-
becilla (a in i m. 2) O 20 quendam cuiusdam m, quem-
dam o 22 ortensius O 27 coeperam] iam c. O² 30 unde-
vicesimum O²

Quomodo ardebam, deus meus, quomodo ardebam 8
 revolare a terrenis ad te, et nesciebam quid ageres
 mecum! apud te est enim sapientia. amor autem
 sapientiae nomen graecum habet philosophiam, quo
 me accendebant illae litterae. sunt qui seducant per 5
 philosophiam magno et blando et honesto nomine
 colorantes et fucantes errores suos, et prope omnes,
 qui ex illis et supra temporibus tales erant, notantur
 in eo libro et demonstrantur, et manifestatur ibi salu-
 tifera illa admonitio spiritus tui per servum tuum 10
 bonum et pium: videte, ne quis vos decipiat per
 philosophiam et inanem seductionem secun-
 dum traditionem hominum, secundum elementa
 huius mundi et non secundum Christum, quia
 in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis 15
 corporaliter. et ego illo tempore, scis tu, lumen
 cordis mei, quoniam necdum mihi haec apostolica nota
 erant, hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione,
 quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quae-
 cumque esset sapientiam ut diligerem et quaererem 20
 et adsequerer et tenerem atque amplexarer fortiter,
 excitabar sermone illo et accendebar et ardebam, et
 hoc solum me in tanta flagrantia refrangebat, quod
 nomen Christi non erat ibi, quoniam hoc nomen
 secundum misericordiam tuam, domine, hoc 25
 nomen salvatoris mei, fili tui, in ipso adhuc lacte
 matris tenerum cor meum pie biberat et alte retine-
 bat, et quidquid sine hoc nomine fuisset quamvis
 litteratum et expolitum et veridicum, non me totum
 rapiebat.

30

3 Iob 12, 13. 16 11 Col. 2, 8 sq. 25 Ps. 24, 7

7 fugantes *O*¹ 9 manifestantur *S* 10 ammonitio *O*,
 admotio *S* 15 ⁱⁿ habitat *S* 17 nondum *Ov* 21 tene-
 rem (m *in ras.*) *O*² amplexarem *O*¹ 23 refringebat *O*¹
 26 filii *Ov* 27 pie biberat] praebiberat *v*

9 V. Itaque institui animum intendere in scripturas
sanctas et videre, quales essent. et ecce video rem
non conpertam superbis neque nudatam pueris, sed
incessu humilem, successu excelsam et velatam myste-
5 riis, et non eram ego talis, ut intrare in eam possem
aut inclinare cervicem ad eius gressus. non enim
sicut modo loquor, ita sensi, cum adtendi ad illam
scripturam, sed visa est mihi indigna, quam Tullianae
dignitati compararem. tumor enim meus refugiebat
10 modum eius et acies mea non penetrabat interiora
eius. verum tamen illa erat, quae cresceret cum par-
vulis, sed ego dedignabar esse parvulus et turgidus
fastu mihi grandis videbar.

10 VI. Itaque incidi in homines superbe delirantes,
15 carnales nimis et loquaces, in quorum ore laquei dia-
boli et viscum confectum commixtione syllabarum no-
minis tui et domini Iesu Christi et paracleti consolato-
ris nostri spiritus sancti. haec nomina non recedebant
de ore eorum, sed tenuis sono et strepitu linguae;
20 ceterum cor inane veri. et dicebant: „veritas et veri-
tas“ et multum eam dicebant mihi, et nusquam erat
in eis, sed falsa loquebantur non de te tantum, qui
vere veritas es, sed etiam de istis elementis mundi,
creatura tua, de quibus etiam vera dicentes philo-
25 sophos transgredi debui prae amore tuo, mi pater
summe bone, pulchritudo pulchrorum omnium. o veri-
tas, veritas, quam intime etiam tum medullae animi
mei suspirabant tibi, cum te illi sonarent mihi fre-
quenter et multipliciter voce sola et libris multis et

3 cf. Iac. 4, 6. I Petr. 5, 5 10 cf. Prov. 7, 27 15 cf.
II Tim. 2, 26 (I Tim. 3, 7. 6, 9) 17 cf. Io. 14, 26 23 cf.
I Io. 2, 4

2 et videre] ut viderem v 3 confertam S 5 posse O¹
11 tamen] autem O 14 Incidi itaque v dilerantes S
15 carnales] et c. v laquaei S 16 commyxitione O¹
17 paraclyti S, paracliti O² 20 et ceterum o 23 huius
mundi Ov

ingentibus! et illa erant fercula, in quibus mihi esurienti te inferebatur sol et luna, pulchra opera tua, sed tamen opera tua, non tu, nec ipsa prima. priora enim spiritalia opera tua quam ista corporea quamvis lucida et caelestia. at ego nec priora illa, sed te ipsam, 5 veritas, in qua non est conmutatio nec momenti obumbratio, esuriebam et sitiebam. et apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida, quibus iam melius erat amare istum solem saltem istis oculis verum quam illa falsa animo decepto per 10 oculos. et tamen, quia te putabam, manducabam, non avide quidem, quia nec sapiebas in ore meo sicuti es — neque enim tu eras illa figmenta inania — nec nutriebar eis, sed exhauriebar magis. cibus in somnis simillimus est cibus vigilantium, quo tamen dormientes non aluntur; dormiunt enim. at illa nec similia 15 erant ullo modo tibi, sicut nunc mihi locuta es, quia illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista, quae videmus visu carneo, sive caelestia sive terrestria: cum pecudibus 20 et volatilibus videmus, et certiora sunt, quam cum imaginamur ea. et rursus certius imaginamur ea quam ex eis suspicamur alia grandiora et infinita, quae omnino nulla sunt. qualibus ego tunc pascebar inani- 25 bus et non pascebar. at tu, amor meus, in quem deficio, ut fortis sim, nec ista corpora es, quae videmus quamquam in caelo, nec ea, quae non videmus ibi, quia tu ista condidisti nec in summis tuis conditionibus habes. quanto ergo longe es a phantasmatis illis meis, phantasmatis corporum, quae omnino 30 non sunt! quibus certiores sunt phantasiae corporum

6 Iac. 1, 17

2 inferebantur *m* sol] pro te sol *Ov* 3 sed — opera tua *om.* *O*¹ 6 veritas] te *v.* *Ov* 10 falso *O*¹ 13 figmenta illa *v* 21 videmus haec *Ov* 27 ea] ea es *v* 29 phantasmatis *v* 30 phantasmatis *v* 31 phantasiae] phantasmatae *S*

eorum, quae sunt, et eis certiora corpora, quae tamen non es. sed nec anima es, quae vita est corporum — ideo melior vita corporum certiorque quam corpora — sed tu vita es animarum, vita vitarum, vivens te ipsa
5 et non mutaris, vita animae meae.

11 Vbi ergo mihi tunc eras et quam longe? et longe peregrinabar abs te exclusus et a siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam. quanto enim meliores gram-
maticorum et poetarum fabellae quam illa decipula!
10 nam versus et carmen et Medea volans utiliores certe quam quinque elementa varie fucata propter quinque antra tenebrarum, quae omnino nulla sunt et occidunt credentem. nam versum et carmen etiam ad
vera pulmenta transfero; volantem autem Medeam etsi
15 cantabam, non asserebam, etsi cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi, vae, vae! quibus gradibus deductus in profunda inferi, quippe laborans et aestuans inopia veri, cum te, deus meus — tibi confiteor, qui me miseratus es et nondum confitentem —
20 cum te non secundum intellectum mentis, quo modo praestare voluisti beluis, sed secundum sensum carnis quaererem. tu autem eras interior intimo meo et superior summo meo. offendi illam mulierem audacem, inopem prudentiae, aenigma Salomonis, sedentem
25 super sellam in foribus et dicentem: panes occultos libenter edite et aquam dulcem furtivam bibite. quae me seduxit, quia invenit foris habitantem in oculo carnis meae et talia ruminantem apud me, qualia per illum vorassem.

5 cf. Prov. 3, 22 7 cf. Luc. 15, 16 11 cf. Aug. de haer. 46. c. ep. fundam. 18 17 cf. Prov. 9, 18
25 Prov. 9, 17

4 ipsam *O*¹ 8 seliquis *O*¹ 9 et poetarum *om.* *O*¹
fabulae *O*¹ 11 fugata *O*¹ 12 quae] quia *O*¹ omnino]
omnia O, l quae omnino *O*² *in mg.* 17 deductus sum *a*
18 tibi enim *Ov* 20 quo modo *S:* quo me *O*^{2v}, quo *O*¹

VII. Nesciebam enim aliud, vere quod est, et 12
 quasi acutule movebar, ut suffragarer stultis decepto-
 ribus, cum a me quaereretur, unde malum est et
 utrum forma corporea deus finiretur et haberet ca-
 pillos et ungues et utrum iusti existimandi essent qui 5
 haberent uxores multas simul et occiderent homines
 et sacrificarent de animalibus. quibus rerum ignarus
 perturbabar et recedens a veritate ire in eam mihi
 videbar, quia non noveram malum non esse nisi pri-
 vationem boni usque ad quod omnino non est. quod 10
 unde viderem, cuius videre usque ad corpus erat ocu-
 lis et animo usque ad phantasma? non noveram deum
 esse spiritum, non cui membra essent per longum et
 latum nec cui esse moles esset, quia moles in parte
 minor est quam in toto suo, et si infinita sit, minor 15
 est in aliqua parte certo spatio definita quam per in-
 finitum et non est tota ubique sicut spiritus, sicut
 deus. et quid in nobis esset, secundum quod esse-
 mus, et quid in scriptura diceremur ad imaginem
 dei, prorsus ignorabam.

20

Et non noveram iustitiam veram interiorem non 13
 ex consuetudine iudicantem, sed ex lege rectissima
 dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum et
 dierum pro regionibus et diebus, cum ipsa ubique ac
 semper esset, non alibi alia nec alias aliter, secun- 25
 dum quam iusti essent Abraham et Isaac et Iacob et
 Moyses et David et illi omnes laudati ore dei; sed
 eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicantibus ex
 humano die et universos mores humani generis ex
 parte moris sui metientibus, tamquam si quis nescius 30

13 cf. Io. 4 24

19 Gen. 1, 27

28 I Cor. 4, 3

2 acutulo *O* 3 quaererent *Ov* est *om. Ov* 4 utrum]
t ex i corr. O² 9 non *om. O¹* 12 non] et non *Ov* 15 sint *O¹*
 18 essemus similes deo *v* 19 quid *S: recte Ov* 22 lectis-
 sima *S* 30 moris] oris *O* nescius in armamentis (us in
a in r.) S

in armamentis, quid cui membro adcommodatum sit, ocrea velit caput contegi et galea calciari et muretur, quod non apte conveniat, aut in uno die indicto a pomeridianis horis iustitio quisquam stomachetur non sibi concedi quod venale proponere, quia mane concessum est, aut in una domo videat aliquid tractari manibus a quoquam servo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat, aut aliquid post prae-sepia fieri, quod ante mensam prohibeatur, et indignetur, cum sit unum habitaculum et una familia, non ubique atque omnibus idem tribui. sic sunt isti qui indignantur, cum audierint illo saeculo licuisse iustis aliquid, quod isto non licet iustis, et quia illis aliud praecepit deus, istis aliud pro temporalibus causis, cum eidem iustitiae utrique servierint, cum in uno homine et in uno die et in unis aedibus videant aliud alii membro congruere et aliud iam dudum licuisse, post horam non licere, quiddam in illo angulo permitti aut iuberi, quod in isto iuxta vetetur et vindicetur. numquid iustitia varia est et mutabilis? sed tempora, quibus praesidet, non pariter eunt; tempora enim sunt. homines autem, quorum vita super terram brevis est, quia sensu non valent causas contexere saeculorum priorum aliarumque gentium, quas experti non sunt, cum his quas experti sunt, in uno autem corpore vel die vel domo facile possunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus personisve congruat, in illis offenduntur, hic serviunt.

14 Haec ego tunc nesciebam et non advertebam, et
30 feriebam undique ista oculos meos, et non videbam. et cantabam carmina et non mihi licebat ponere pedem quemlibet ubilibet, sed in alio atque alio metro aliter

20 cf. Verg. Aen. IIII 569.

23 cf. Sap. 15, 9

4 promeridianis O	sthomacetur S	5 quid Ov	8 qui]
quo S	9 prohibeantur O	18 liceret O ¹	19 iuxta]
iuste v	28 hic] his O ² v	29 ergo O ¹	32 et ubilibet S

et in uno aliquo versu non omnibus locis eundem pedem; et ars ipsa, qua canebar, non habebat aliud alibi, sed omnia simul. et non intuebar iustitiam, cui servirent boni et sancti homines, longe excellentius atque sublimius habere simul omnia quae praecipit et 5 nulla ex parte varie, tamen variis temporibus non omnia simul, sed propria distribuentem ac praecipientem. et reprehendebam caecus pios patres non solum, sicut deus iuberet atque inspiraret, utentes praesentibus verum quoque, sicut deus revelaret, futura prae- 10 nuntiantes.

VIII. Numquid aliquando aut alicubi iniustum est 15 diligere deum ex toto corde et ex tota anima et ex tota mente et diligere proximum tamquam te ipsum? itaque flagitia, quae sunt contra naturam, 15 ubique ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. quae si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu divina lege tenerentur, quae non sic fecit homines, ut hoc se uterentur modo. violatur quippe ipsa societas, quae cum deo nobis 20 esse debet, cum eadem natura, cuius ille auctor est, libidinis perversitate polluitur. quae autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate vitanda sunt, ut pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum nulla civis aut pere- 25 grini libidine violetur. turpis enim omnis pars universo suo non congruens. cum autem deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, etsi numquam ibi factum est, faciendum est, et si omis- sum, instaurandum, et si institutum non erat, insti- 30 tuendum est. si enim regi licet in civitate, cui regnat, iubere aliquid, quod neque ante illum quisquam nec

13 cf. Marc. 12, 30 sq. Matth. 22, 37—39

5 praecepit <i>v</i>	6 variae <i>S</i> , variari et <i>Ov</i>	13 bis et
<i>om. O</i>	14 se <i>o</i>	18 reatu <i>om. S</i>
<i>Ov</i>	26 pars est <i>v</i>	19 hoc se <i>S</i> : se illo
	suo universo <i>v</i>	28 iubet <i>om. S</i>

ipse umquam iusserat, et non contra societatem civi-
tatis eius obtemperatur, immo contra societatem non
obtemperatur — generale quippe pactum est societa-
tis humanae oboedire regibus suis — quanto magis
5 deus regnator universae creaturae, cui ad ea quae
iusserit sine dubitatione serviendum est! sicut enim
in potestatibus societatis humanae maior potestas mi-
nori ad oboediendum praeponitur, ita deus omnibus.
16 Item in facinoribus, ubi libido est nocendi sive
10 per contumeliam sive per iniuriam et utrumque vel
ulciscendi causa, sicut inimico inimicus, vel adipi-
scendi alicuius extra conmodi, sicut latro viatori, vel
evitandi mali, sicut ei qui timetur, vel invidendo,
sicut feliciori miserior aut in aliquo prosperatus ei,
15 quem sibi aequari timet aut aequalem dolet, vel sola
voluptate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum
aut inrisores aut inlusores quorumlibet. haec sunt
capita iniquitatis, quae pullulant principandi et spe-
ctandi et sentiendi libidine aut una aut duabus earum
20 aut simul omnibus, et vivitur male adversus tria et
septem, psalterium decem chordarum, decalogum tuum,
deus altissime et dulcissime. sed quae flagitia in te,
qui non corrumperis? aut quae adversus te facinora,
cui noceri non potest? sed hoc vindicas, quod in se
25 homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant,
inpie faciunt in animas suas, et mentitur iniquitas
sibi sive corrumpendo ac pervertendo naturam suam,
quam tu fecisti et ordinasti, vel immoderate utendo
concessis rebus vel in non concessa flagrando in eum
30 usum, qui est contra naturam; aut rei tenentur

17 cf. I Io. 2, 16 21 cf. Ps. 143, 9 26 cf. Ps. 26, 12
29 Rom. 1, 26

2 eius] ei v 5 deo O¹v regnatori O¹v cui scripsi:
sive S, suae Ov 13 invidendi S 16 expectatores S 18 pu-
lulant O¹ 19 sitiendi S 20 adversum (m m. 2) O 21 cor-
darum O¹

animo et verbis saevientes adversus te et adversus stimulum calcitrantes, aut cum disruptis limitibus humanae societatis laetantur audaces privatis conciliationibus aut diremptionibus, prout quidque delectaverit aut offenderit. et ea fiunt, cum tu derelinqueris, fons vitae, 5 qui es unus et verus creator et rector universitatis, et privata superbia diligitur in parte, unum falsum. itaque pietate humili reditur in te, et purgas nos a consuetudine mala et propitius es peccatis confitentium et exaudis gemitus conpeditorum et solvis a 10 vinctis, quae nobis fecimus, si iam non erigamus adversus te cornua falsae libertatis avaritia plus habendi et damno totum amittendi, amplius amando proprium nostrum quam te, omnium bonum.

VIII. Sed inter flagitia et facinora et tam multas 17 iniquitates sunt peccata proficientium, quae a bene 16 iudicantibus et vituperantur ex regula perfectionis et laudantur spe frugis sicut herba segetis. et sunt quaedam similia vel flagitio vel facinori et non sunt peccata, quia nec te offendunt, dominum deum nostrum, 20 nec sociale consortium, cum conciliantur aliqua in usum vitae congrua et tempori, et incertum est an libidine habendi, aut puniuntur corrigendi studio potestate ordinata, et incertum est an libidine nocendi. multa itaque facta, quae hominibus improbanda vide- 25 rentur, testimonio tuo adprobata sunt et multa laudata ab hominibus te teste damnantur, cum saepe se aliter habet species facti et aliter facientis animus atque articulus occulti temporis. cum vero aliquid tu

1 cf. Act. 9, 5 9 cf. Ps. 77, 38 et 78, 9 10 cf. Ps. 101, 21
12 cf. Ps. 74, 5 sq.

2 disruptis *O*¹, direptis *O*² 4 diremptionibus *O*¹ 8 pietati *O*¹ 11 adversum *O* 16 a *om. S* 17 vituperantibus *S* 18 frugis**** *O* 20 dominum et deum *O*
22 congruentem (nt in ras. m. 2) *O* pr. et *om. Ov* 25 videntur *O*²

repente inusitatum et improvisum imperas, etiamsi hoc aliquando vetuisti, quamvis causam imperii tui pro tempore occultes et quamvis contra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis dubitet esse faciendum, quando ea iusta est societas hominum, quae servit tibi? sed beati qui te imperasse sciunt. fiunt enim omnia a servientibus tibi vel ad exhibendum, quod ad praesens opus est, vel ad futura praenuntianda.

18 X. Haec ego nesciens inridebam illos sanctos servos
 10 et prophetas tuos. et quid agebam, cum inridebam eos, nisi ut inriderer abs te sensim atque paulatim perductus ad eas nugas, ut crederem ficum plorare, cum decerpitur, et matrem eius arborem lacrimis lacteis? quam tamen ficum si comedisset aliquis sanctus alieno
 15 sane, non suo scelere decerptam, misceret visceribus et anhelaret de illa angelos, immo vero particulas dei gemendo in oratione atque ructando: quae particulae summi et veri dei ligatae fuissent in illo pomo, nisi electi sancti dente ac ventre solverentur. et credidi
 20 miser magis misericordiam praestandam fructibus terrae quam hominibus, propter quos nascerentur. si quis vero esuriens peteret, qui manichaeus non esset, quasi capitali supplicio damnanda buccella videretur, si ei daretur.

19 XI. Et misisti manum tuam ex alto et de hac
 26 profunda caligine eruisti animam meam, cum pro me fleret ad te mea mater, fidelis tua, amplius quam flent matres corporea funera. videbat enim illa mortem meam ex fide et spiritu, quem habebat ex te, et
 30 exaudisti eam, domine. exaudisti eam nec despexisti lacrimas eius, cum profluentes rigarent terram sub oculis eius in omni loco orationis eius: exaudisti eam.

25 cf. Ps. 143, 7

26 Ps. 85, 13

29 cf. Gal. 5, 5

16 hanelaret *S*
 22 vero] enim *Ov*

20 magis esse *Ov*
 23 buccella *O*¹

prestandam *S*
 27 mater mea *v*

nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere mecum cederet et habere mecum eandem mensam in domo? quod nolle coeperat aversans et detestans blasphemias erroris mei. vidit enim se stantem in quadam regula lignea et venientem ad se iuvenem 5 splendidum hilarem atque arridentem sibi, cum illa esset maerens et maerore confecta. qui cum causas ab ea quaesisset maestitiae suae cotidianarumque lacrimarum docendi, ut adsolet, non discendi gratia, atque illa respondisset perditionem meam se plangere, ius- 10 sisse illum, quo segura esset, atque admonuisse, ut adtenderet et videret, ubi esset illa, ibi esse et me. quod illa ubi adtendit, vidit me iuxta se in eadem regula stantem. unde hoc, nisi quia erant aures tuae ad cor eius, o tu bone omnipotens, qui sic curas 15 unumquemque nostrum, tamquam solum cures, et sic omnes, tamquam singulos?

Vnde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum 20 visum et ego ad id detrahare conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod eram, continuo 20 sine aliqua haesitatione: „non“ inquit; „non enim mihi dictum est: ubi ille, ibi et tu, sed: ubi tu, ibi et ille.“ confiteor tibi, domine, recordationem meam, quantum recolo, quod saepe non tacui, amplius me isto per matrem responso tuo, quod tam vicina interpretationis 25 falsitate turbata non est et tam cito vidit quod videntum fuit — quod ego certe, antequam dixisset, non videram — etiam tum fuisse conmotum quam ipso somnio, quo feminae piae gaudium tanto post futu-

12 cf. Ierem. Thren. 1, 12

15 cf. Ps. 10, 17

1 illud** O ut om. O¹ 2 mecum] me v crederet O²,
concederet v secum v eadem O¹ 3 adversans O 4 stan-
tem se v 5 advenientem Ov 8 cottidianarumque O
11 ammonuisse O¹ 12 et add. O² 19 trahere Ov
21 mihi O² s. l. 25 matrem vigilantem O¹v 28 commo-
tum fuisse v

rum ad consolationem tunc praesentis sollicitudinis
 tanto ante praedictum est. nam novem ferme anni
 secuti sunt, quibus ego in illo limo profundi ac
 tenebris falsitatis, cum saepe surgere conarer et gra-
 5 vius alliderer, volutatus sum, cum tamen illa vidua
 casta, pia et sobria, quales amas, iam quidem spe ala-
 crior, sed fletu et gemitu non segnior, non desineret
 horis omnibus orationum suarum de me plangere ad
 te, et intrabant in conspectum tuum preces eius,
 10 et tamen dimittebas adhuc volvi et involvi illa caligine.
 21 XII. Et dedisti alterum responsum interim, quod
 recolo. nam et multa praetereo, propter quod propero
 ad ea quae me magis urgunt confiteri tibi, et multa
 non memini. dedisti ergo alterum per sacerdotem
 15 tuum, quendam episcopum nutritum in ecclesia et
 exercitatum in libris tuis. quem cum illa femina
 rogasset, ut dignaretur mecum conloqui et refellere
 errores meos et dedocere me mala ac docere bona —
 faciebat enim hoc, quos forte idoneos invenisset —
 20 noluit ille, prudenter sane, quantum sensi postea. re-
 spondit enim me adhuc esse indocilem, et quod infla-
 tus essem novitate haeresis illius et nonnullis quae-
 stiunculis iam multos inperitos exagitassem, sicut illa
 indicaverat ei. „sed“ inquit „sine illum ibi. tantum
 25 roga pro eo dominum: ipse legendo reperiet, quis
 ille sit error et quanta impietas.“ simul etiam narra-
 vit se quoque parvulum a seducta matre sua datum
 fuisse manichaeis et omnes paene non legisse tantum
 verum etiam scriptitasse libros eorum sibi que ad-
 30 paruisse nullo contra disputante et convincente, quam
 esset illa secta fugienda: itaque fugisse. quae cum

3 Ps. 68, 3 9 Ps. 87, 3

2 nam] quam S 5 illa *add.* O² 9 preces** O 10 et
 me tamen Ov 13 urgent O 19 quos] si quos v 21 et]
 eo Ov 24 sine inquit v et tantum Ov 25 rep-
 periet O 29 scribititasse O¹ 31 tum S

ille dixisset atque illa nollet adquiescere, sed instaret magis deprecando et ubertim flendo, ut me videret et mecum dissereret, ille iam substomachans: „vade“ inquit „a me; ita vivas, fieri non potest, ut filius istarum lacrimarum pereat.“ quod illa ita se accepisse 5 inter conloquia sua mecum saepe recordabatur, ac si de caelo sonuisset.

LIBER QVARTVS.

I. Per idem tempus annorum novem, ab unde- 1 vicesimo anno aetatis meae usque ad duodetricesi- 10 mum, seducebamur et seducebamus falsi atque fallentes in variis cupiditatibus et palam per doctrinas, quas liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani, hac popularis gloriae sectantes inanitatem usque ad 15 theatricos plausus et contentiosa carmina et agonem coronarum faenearum et spectaculorum nugas et intemperantiam libidinum, illac autem purgari nos ab istis sordibus expetentes, cum eis, qui appellarentur electi et sancti, afferremus escas, de quibus nobis in 20 officina aqualiculi sui fabricarent angelos et deos, per quos liberaremur. et sectabar ista atque faciebam cum amicis meis per me ac mecum deceptis. inrideant me arrogantes et nondum salubriter prostrati et elisi a te, deus meus, et ego tamen confitear tibi dedecora 25 mea in laude tua. sine me, obsecro, et da mihi circuire praesenti memoria praeteritos circuitus erroris

26 Ps. 105, 47

3 substhomacans S, substomachans taedio Ov 9 undevicesimo O² 10 duodetricesimum O² 15 hac v: ac OS
16 ^{tae}atricos (ae m. 2) O contiosa S 21 officinam O aqualicui S 23 ac add. O³ in r. 25 et om. O 27 circumire O¹

mei et immolare tibi hostiam iubilationis. quid enim sum ego mihi sine te nisi dux in praeceps? aut quid sum, cum mihi bene est, nisi sugens lactuum aut fruens te cibo, qui non corrumpitur? et
5 quis homo est quilibet homo, cum sit homo? sed inrideant nos fortes et potentes, nos autem infirmi et inopes confiteamur tibi.

■ II. Docebam in illis annis artem rhetoricam et victoriosam loquacitatem victus cupiditate vendebam.
10 malebam tamen, domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni, et eos sine dolo docebam dolos, non quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquando pro capite nocentis. et, deus, vidisti de longinquo lapsantem in lubrico et in multo fumo
15 scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magisterio diligentibus vanitatem et quaerentibus mendacium, socius eorum. in illis annis unam habebam non eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiae, sed unam tamen, ei quoque servans tori fidem; in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter coniugalis placiti modum, quod foederatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis
25 iam nata cogat se diligere.

3 Recolo etiam, cum mihi theatri carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem haruspicem, quid ei dare vellem mercedis, ut vincerem, me autem foeda illa sacramenta detestatum et
30 abominatum respondisse, nec si corona illa ita esset

1 Ps. 49, 14 3 cf. Deut. 33, 19 et Es. 60, 16 4 cf. Io. 6, 27 7 cf. Ps. 73, 21 13 cf. Es. 42, 3 14 cf. Matth. 12, 20 16 Ps. 4, 3

8 rethoricam *libri* 10 mallebam *O*¹ 14 labsantem *OS*
19 inobs *S* 28 aruspicem *O* mercedis vellem *v* 30 ita
om. Ov

inmortaliter aurea, muscam pro victoria mea necari sinere. necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia et illis honoribus invitaturus mihi suffragatura daemonia videbatur. sed hoc quoque malum non ex tua castitate repudiavi, deus cordis mei. non enim amare te noveram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non noveram. talibus enim figmentis suspirans anima nonne fornicatur abs te et fidit in falsis et pascit ventos? sed videlicet sacrificari pro me nollem daemonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. quid est enim aliud ventos pascere quam ipsos pascere, hoc est errando eis esse voluptati atque derisui?

III. Itaque illos planos, quos mathematicos vocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium et nullae preces ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur. quod tamen christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat. bonum est enim confiteri tibi, domine, et dicere: miserere mei: cura animam meam, quoniam peccavi tibi, neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicae vocis: ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: „de caelo tibi est inevitabilis causa peccandi“ et „Venus hoc fecit aut Saturnus aut Mars,“ scilicet ut homo sine culpa sit, caro et sanguis et superba putredo, culpandus sit autem caeli ac siderum creator et ordinator. et quis est hic nisi deus noster, suavitas et origo iustitiae, qui reddes unicuique secundum opera eius et cor contritum et humiliatum non spernis?

5 Ps. 72, 26 8 Ps. 72, 27 9 Os. 12, 1 19 cf. Ps. 9, 2. 29, 13
20 Ps. 40, 5 22 Io. 5, 14 31 Matth. 16, 27 et Rom. 2, 6 32 Ps. 50, 19

2 me sinere *O*²*v* 6 corporis *O* 14 Ideoque *Ov* mathematicos *O*¹ 26 facit (a *ex e corr.*) *O* 31 reddis *v*

5 Erat eo tempore vir sagax, medicinae artis peritissimus atque in ea nobilissimus, qui proconsul manu sua coronam illam agonisticam inposuerat non sano capiti meo, sed non ut medicus. nam illius morbi tu
 5 sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam. numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi aut destitisti mederi animae meae? quia enim factus ei eram familiarior et eius sermonibus —
 10 erant enim sine verborum cultu vivacitate sententiarum iucundi et graves — adsiduus et fixus inhaerebam, ubi cognovit et ex conloquio meo libris genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abicerem neque curam et operam rebus utilibus necessariam illi vanitati frustra inpenderem, dicens ita
 15 se illa didicisse, ut eam professionem primis annis aetatis suae deferre voluisset, qua vitam degeret, et si Hippocraten intellexisset, et illas utique litteras potuisse intellegere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam adsecutum, nisi eas
 20 falsissimas conperisset et nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quaerere. „at tu“ inquit „quo te in hominibus sustentas, rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris. quo magis mihi te oportet de illa credere,
 25 qui eam tam perfecte discere elaboravi, quam ex ea sola vivere volui.“ a quo ego cum quaesissem, quae causa ergo faceret, ut multa inde vera pronuntiarentur, respondit ille, ut potuit, vim sortis hoc facere

5 I Petr. 5, 5 et Iac. 4, 6

1 medicae v 2 pro consul* (e ras.) O, pro consule v
 victus

11 et om. Ov 15 illam v didicisse ut (victus add. m. 3) O
 eam] eius Ov 17 ippocraten OS 19 medicina S nisi

quod Ov 22 *omnibus (h et i ras.) O sustentantes O tenens O¹
 26 nolui S a om. S 28 vim sortis (cf. VII 6, 8):
 sortes S

in rerum natura usquequaque diffusam. si enim de paginis poetae cuiuspiam longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis consulit, mirabiliter consonus negotio saepe versus exiret, et mirandum non esse dicebat, si ex anima humana superiore aliquo instinctu nesciente, quid in se fieret, non arte, sed sorte sonaret aliquid, quod interrogantis rebus factisque concineret. 5

Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi, et quid ipse postea per me ipsum quaererem, in memoria mea deliniasti. tunc autem nec ipse nec carissimus Nebridius, adulescens valde bonus et valde castus, inridens totum illud divinationis genus, persuadere mihi potuerunt, ut haec abicerem, quoniam me amplius ipsorum auctorum movebat auctoritas et nullum certum quale quaerebam documentum adhuc inveneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quae ab eis consultis vera dicerentur, forte vel sorte, non arte inspectorum siderum dici. 15

III. In illis annis, quo primum tempore in municipio, quo natus sum, docere coeperam, comparaveram amicam societate studiorum nimis caram, coevum mihi et conflorentem flore adolescentiae. mecum puer creverat et pariter in scholam ieramus pariterque luseramus. sed nondum erat sic amicus, quamquam nescio quidem sic, uti est vera amicitia, quia non est vera, nisi cum eam tu agglutinas inter haerentes sibi caritate diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. sed tamen dulcis erat nobis, cocta fervore parilium studiorum. nam et 25

27 Rom. 5, 5

1 diffusa <i>O</i> ³	2 paganis <i>S</i>	4 et <i>om. Ov</i>	10 del-
lineasti <i>v</i> , delinasti <i>O</i> ³	11 carissimus meus <i>Ov</i>		nibri-
dus <i>S</i>	12 cautus <i>Om</i>	17 non arte <i>om. S</i>	18 spectro-
rum <i>O</i>	23 scolam <i>O</i> ²	25 tunc <i>Ov</i>	26 adglutinas <i>O</i>
inhaerentes <i>v</i>	tibi <i>Ov</i>	29 nobis] nimis <i>Ov</i>	coacta
<i>O</i> ^{1 m}			

a fide vera, quam non germanitus et penitus adulescens tenebat, deflexeram eum in superstitiosas fabellas et perniciosas, propter quas me plangebat mater. mecum iam errabat in animo ille homo, et non poterat
 5 anima mea sine illo. et ecce tu inminens dorso fugitivorum tuorum, deus ultionum et fons misericordiarum simul, qui convertis nos ad te miris modis, ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix explevisset annum in amicitia mea, suavi mihi super
 10 omnes suavitates illius vitae meae.

8 Quis laudes tuas enumerat unus in se uno, quas expertus est? quid tunc fecisti, deus meus, et quam investigabilis abyssus iudiciorum tuorum? cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine sensu in sudore
 15 laetali et, cum desperaretur, baptizatus est nesciens me non curante et praesumente id retinere potius animam eius quod a me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. longe autem aliter erat. nam recreatus est et salvus factus, statimque, ut primo
 20 cum eo loqui potui — potui autem mox, ut ille potuit, quando non discedebam et nimis pendebamus ex invicem — temptavi apud illum inridere, tamquam et illo inrisuro mecum baptismum, quem acceperat mente atque sensu absentissimus. sed tamen iam se acce-
 25 pisse didicerat. at ille ita me exhorruit ut inimicum admonuitque mirabili et repentina libertate, ut, si amicus esse vellem, talia sibi dicere desinerem. ego autem stupefactus atque turbatus distuli omnes motus meos, ut convalesceret prius essetque idoneus viribus
 30 valetudinis, cum quo agere possem quod vellem. sed ille abreptus dementiae meae, ut apud te servaretur

6 Ps. 93, 1

11 cf. Ps. 105, 2

13 cf. Ps. 35, 7

2 eum] ego eum v 3 plangebat me v 4 homo ille v
 9 suavis O 19 primum v 25 ut add. O² s. l. 31 arre-
 ptus S ut apud — 58, 1 meae add. S² s. l.

consolationi meae: post paucos dies me absente repetitur febribus et defungitur.

Quo dolore contenebratum est cor meum, et quid- 9
quid aspiciebam mors erat. et erat mihi patria supplicium et paterna domus mira infelicitas, et quidquid 5
cum illo communicaveram, sine illo in cruciatum inmanem verterat. expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur; et oderam omnia, quod non haberent eum, nec mihi iam dicere poterant: „ecce venit“, sicut cum veniret, quando absens erat. factus eram ipse 10
mihi magna quaestio et interrogabam animam meam, quare tristis esset et quare conturbaret me valde, et nihil noverat respondere mihi. et si dicebam: „spera in deum,“ iuste non obtemperabat, quia verior erat et melior homo, quem carissimum amiserat, quam 15
phantasma, in quod sperare iubebatur. solus fletus erat dulcis mihi et successerat amico meo in deliciis animi mei.

V. Et nunc, domine, iam illa transierunt, et tem- 10
pore lenitum est vulnus meum. possumne audire abs te, qui veritas es, et admoveere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi, cur fletus dulcis sit miseris? an tu, quamvis ubique adsis, longe abiecisti a te miseriam nostram, et tu in te manes, nos autem in experimentis volvimur? et tamen nisi ad aures tuas 25
ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. unde igitur suavis fructus de amaritudine vitae carpitur gemere et flere et suspirare et conqueri? an hoc ibi dulce est, quod speramus exaudire te? recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent. num 30

3 cf. Ier. Thren. 5, 17 12 cf. Ps. 41, 6 et 12; 42, 5 17 Ps. 138, 11. Prov. 29, 17 21 cf. Io. 14, 6

7 expectabant O 8 dabatur mihi v quia v 9 venit]
veniet Ov 10 veniret] viveret Ov 21 ammoveere OS ori* O
28 conquaeri S 29 istuc O²

in dolore amissae rei et luctu, quo tunc operiebar?
neque enim sperabam revivescere illum aut hoc pete-
bam lacrimis, sed tantum dolebam et flebam. miser
enim eram et amiseram gaudium meum. an et fletus
5 res amara est et prae fastidio rerum, quibus prius
fruebamur, et tunc, dum ab eis abhorremus, delectat?

11 VI. Quid autem ista loquor? non enim tempus
quaerendi nunc est, sed confitendi tibi. miser eram,
et miser est omnis animus vinctus amicitia rerum
10 mortalium et dilaniatur, cum eas amittit, et tunc
sentit miseriam, qua miser est et antequam amittat
eas. sic ego eram illo tempore et flebam amarissime
et requiescebam in amaritudine. ita miser eram et
habebam cariorem illo amico meo vitam ipsam mise-
15 ram. nam quamvis eam mutare vellem, nollem tamen
amittere magis quam illum et nescio an vellem vel
pro illo, sicut de Oreste et Pylade traditur, si non
fingitur, qui vellent pro invicem simul mori, quia
morte peius eis erat non simul vivere. sed in me
20 nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat
et taedium vivendi erat in me gravissimum et mo-
riendi metus. credo, quo magis illum amabam, hoc
magis mortem, quae mihi eum abstulerat, tamquam
atrocissimam inimicam oderam et timebam et eam re-
25 pente consumpturam omnes homines putabam, quia
illum potuit. sic eram omnino, memini. ecce cor
meum, deus meus, ecce intus; vide, quia memini, spes
mea, qui meundas a talium affectionum inmunditia,
dirigens oculos meos ad te et evellens de laqueo

13 Iob 3, 20. Es. 38, 15 29 Ps. 24, 15

1 qua S 4 an et] manet O 5 prius om. O¹
6 tunc, dum] tunc O²S, cum vel dum O¹ abhorremus O¹
8 querendi S tibi om. O 13 item O 17 horeste O
18 simul] vel simul Ov qua O¹ 21 tedium S 22 hoc]
eo v 28 talium (t ex d corr.) O² 29 et om. O la-
quaeo S

pedes meos. mirabar enim ceteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, et me magis, quia ille alter eram, vivere illo mortuo mirabar. bene quidam dixit de amico suo: dimidium animae suae. nam ego sensi animam 5 meam et animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus, et ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere, et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.

VII. O dementiam nescientem diligere homines 12 humaniter! o stultum hominem immoderate humana 11 patientem! quod ego tunc eram. itaque aestuabam, suspirabam, flebam, turbabar, nec requies erat nec consilium. portabam enim concisam et cruentam animam meam inpatientem portari a me, et ubi eam 15 ponerem non inveniebam. non in amoenis nemoribus, non in ludis atque cantibus nec in suave olentibus locis nec in conviviis apparatis nec in voluptate cubilis et lecti, non denique in libris atque carminibus adquiescebat. horrebant omnia et ipsa lux, et quidquid 20 non erat quod ille erat, inprobum et taediosum erat praeter gemitum et lacrimas: nam in eis solis aliquantula requies. ubi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriae. ad te, domine, levanda erat et curanda, sciebam, sed nec 25 volebam nec valebam, eo magis, quod mihi non eras aliquid solidum et firmum, cum de te cogitabam. non enim tu eras, sed vanum phantasma et error meus erat deus meus. si conabar eam ibi ponere, ut requiesceret, per inane labebatur et iterum ruebat super 30

5 Hor. Od. I 3, 8

8 cf. Retractt. II 6, 2

24 Ps. 24, 1

3 illi *v* alter eram O² *in ras.* 5 suae] meae *v* 14 enim]
enim consilium portabam enim *S* conscissam *v* 15 a me
portari *v* 21 odiosum *Ov* 24 grandi *O* 25 sed *eras. O*
26 nec valebam *om. O* quia *Ov* non mihi *Ov* 28 vanum
ex una corr. O²

me, et ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec
 esse possem nec inde recedere. quo enim cor meum
 fugeret a corde meo? quo a me ipso fugerem? quo
 non me sequeretur? et tamen fugi de patria. minus
 5 enim eum quaerebant oculi mei, ubi videre non sole-
 bant, atque a Thagastensi oppido veni Carthaginem.
 13 VIII. Non vacant tempora nec otiose volvuntur
 per sensus nostros: faciunt in animo mira opera. ecce
 veniebant et praeteribant de die in diem et veniendo
 10 et praetereundo inserebant mihi spes alias et alias
 memorias et paulatim resarciebant me pristinis generi-
 bus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille;
 sed succedebant non quidem dolores alii, causae tamen
 aliorum dolorum. nam unde me facillime et in intima
 15 dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in harenam
 animam meam diligendo moriturum acsi non mori-
 turum? maxime quippe me reparabant atque recrea-
 bant aliorum amicorum solacia, cum quibus amabam
 quod postea amabam, et hoc erat ingens fabula et
 20 longum mendacium, cuius adulterina confractione cor-
 rumpebatur mens nostra pruriens in auribus. sed illa
 mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meo-
 rum moreretur. alia erant, quae in eis amplius capie-
 bant animum, conloqui et conridere et vicissim beni-
 25 vole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul
 nugari et simul honestari, dissentire interdum sine
 odio tamquam ipse homo secum atque ipsa rarissima
 dissensione condire consensiones plurimas, docere ali-
 quid invicem aut discere ab invicem, desiderare ab-
 30 sentes cum molestia, suscipere venientes cum laetitia:

9 Ps. 60, 9. 95, 2

2 recederem <i>S</i> ¹	4 me non <i>v</i>	sequerem <i>S</i>	6 thas-
gastensi <i>S</i> , tagastensi <i>O</i>	9 et veniendo <i>om. S</i>	10 spes]	
species <i>v</i>	11 generationibus <i>S</i>	15 ille <i>add. S infr. lin.</i>	
arenam <i>O</i>	19 postea] pro te <i>Ov</i>	29 discere* (<i>m ras.</i>) <i>O</i>	
ab] aut <i>O</i>			

his atque huius modi signis a corde amantium et redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos et mille motus gratissimos quasi fomitibus flagrare animos et ex pluribus unum facere.

VIII. Hoc est, quod diligitur in amicis et sic di- 14
ligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non 6
amaverit redamantem aut si amantem non redama-
verit, nihil quaerens ex eius corpore praeter indicia
benivolentiae. hinc ille luctus, si quis moriatur, et
tenebrae dolorum et versa dulcedine in amaritudinem 10
cor madidum et ex amissa vita morientium mors vi-
ventium. beatus qui amat te et amicum in te et ini-
micum propter te. solus enim nullum carum amittit,
cui omnes in illo cari, qui non amittitur. et quis
est iste nisi deus noster, deus, qui fecit caelum et 15
terram et inplet ea, quia implendo ea fecit ea? te
nemo amittit, nisi qui dimittit, et quia dimittit, quo
it aut quo fugit nisi a te placido ad te iratum? nam
ubi non invenit legem tuam in poena sua? et lex
tua veritas et veritas tu. 20

X. Deus virtutum, converte nos et ostende 15
faciem tuam, et salvi erimus. nam quoquoersum
se verterit anima hominis, ad dolores figitur alibi
praeterquam in te, tametsi figitur in pulchris extra
te et extra se. quae tamen nulla essent, nisi essent 25
abs te. quae oriuntur et occidunt et oriendo quasi
esse incipiunt et crescunt, ut perficiantur, et perfecta
senescunt et intereunt: et non omnia senescunt et
omnia intereunt. ergo cum oriuntur et tendunt esse,
quo magis celeriter crescunt, ut sint, eo magis festi- 30

12 cf. Tob. 13, 18 Matth. 5. 44. Luc. 6, 27 15 Gen.
1, 1. 2, 1 16 cf. Ier. 23, 24 19 Ps. 118 142 20 Io. 14, 6
21 Ps. 79, 4

4 flagrare] conflare *Ov* 5 in amicis—diligitur *add. O*²
14 cari sunt *Ov* 17 quia] qui *v*, qui* (*a ras.*) *O* 23 et
intereunt et non omnia senescunt *om. S*

nant, ut non sint. sic est modus eorum. tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quae non sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agunt omnes uniuersum, cuius partes sunt. ecce sic peragitur et sermo
 5 noster per signa sonantia. non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cum sonuerit, partes suas, ut succedat aliud. laudet te ex illis anima mea, deus, creator omnium, sed non eis infigatur glutine amore per sensus corporis. eunt enim quo ibant,
 10 ut non sint, et conscindunt eam desideriis pestilentiosis, quoniam ipsa esse vult et requiescere amat in eis, quae amat. in illis autem non est ubi, quia non stant: fugiunt, et quis ea sequitur sensu carnis? aut quis ea comprehendit, vel cum praesto sunt? tardus
 15 est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est: ipse est modus eius. sufficit ad aliud, ad quod factus est, ad illud autem non sufficit, ut teneat transcurrentia ab initio debito usque ad finem debitum. in verbo enim tuo, per quod creantur, ibi audiunt: „hinc
 20 et huc usque.“

16 XI. Noli esse vana, anima mea, et obsurdescere in aure cordis tumultu vanitatis tuae. audi et tu: verbum ipsum clamat, ut redeas, et ibi est locus quietis inperturbabilis, ubi non deseritur amor, si ipse non
 25 deserat. ecce illa discedunt, ut alia succedant et omnibus suis partibus constet infima universitas. „numquid ego aliquo discedo?“ ait verbum dei. ibi fige mansionem tuam, ibi conmanda quidquid inde habes, anima mea, saltem fatigata fallaciis. veritati con-
 30 menda quidquid tibi est a veritate, et non perdes

7 Ps. 145, 2. Ambros. hymn. Patrol. l. XVI p. 1409 M (cf. II Mac. 1, 24)

1 earum O¹ 7 suas (a m. 2 in r.) S 8 in eis Ov **figatur O 9 amoris v per sensus] perpensus S 14 arduus S 15 quoniam—ipse add. O² 16 et ipse v 20 huc] hoc S 27 dei] domini O

aliquid, et refflorescent putria tua et sanabuntur omnes languores tui et fluxa tua reformabuntur et renovabuntur et constringentur ad te et non te deponent, quo descendunt, sed stabunt tecum et permanebunt ad semper stantem ac permanentem deum. 5

Vt quid perversa sequeris carnem tuam? ipsa te 17
sequatur conversam. quidquid per illam sentis, in parte est et ignoras totum, cuius hae partes sunt, et delectant te tamen. sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuae ac non et ipse in 10
parte universi accepisset pro tua poena iustum modum, velles, ut transiret quidquid existit in praesentia, ut magis tibi omnia placerent. nam et quod loquimur, per eundem sensum carnis audis et non vis utique stare syllabas, sed transvolare, ut aliae veniant et 15
totum audias. ita semper omnia, quibus unum aliquid constat, et non sunt omnia simul ea, quibus constat: plus delectant omnia quam singula, si possint sentiri omnia. sed longe his melior qui fecit omnia, et ipse est deus noster, et non discedit, quia nec succeditur ei. 20

XII. Si placent corpora, deum ex illis lauda et 18
in artificem eorum retorque amorem, ne in his, quae tibi placent, tu displiceas. si placent animae, in deo amentur, quia et ipsae mutabiles sunt et illo fixae stabiliuntur: alioquin irent et perirent. in illo ergo 25
amentur, et rape ad eum tecum quas potes et dic eis: „hunc amemus: ipse fecit haec et non est longe.“ non enim fecit atque abiit, sed ex illo in illo sunt. ecce ubi est, ubi sapit veritas? intimus cordi est, sed cor erravit ab eo. redite, praevaricatores, ad cor 30

1 cf. Matth. 4, 23 2 cf. Ps. 102, 3 5 cf. Ps. 101, 13. 27.
I Petr. 1, 23 21 cf. Ps. 145, 2 27 cf. Act. 17, 27 30 Es. 46, 8

1 putrida O² 7 isequatur O conversa v 11 poena tua v 14 non vis] nobis O¹ 17 non simul sunt omnia v
constant O¹S 22 artifice O¹S 23 si placent om. O 24 in illo Ov 26 tecum om. O 27 hunc amemus hunc amemus v

et inhaerete illi, qui fecit vos. state cum eo et stabitis, requiescite in eo et quieti eritis. quo itis in aspera? quo itis? bonum, quod amatis, ab illo est: sed quantum est ad illum, bonum est et suave; sed
 5 amarum erit iuste, quia iniuste amatur deserto illo quidquid ab illo est. quo vobis adhuc et adhuc ambulare vias difficiles et laboriosas? non est requies, ubi quaeritis eam. quaerite quod quaeritis, sed ibi non est, ubi quaeritis. beatam vitam quaeritis in regione mortis: non est illic. quomodo enim beata vita,
 10 ubi nec vita?
 19 Et descendit huc ipsa vita nostra et tulit mortem nostram et occidit eam de abundantia vitae suae et tonuit clamans, ut redeamus hinc ad eum in illud secretum, unde processit ad nos in ipsum primum virginalem uterum, ubi ei nupsit humana creatura, caro mortalis, ne semper mortalis; et inde velut sponsus procedens de thalamo suo exultavit ut gigas ad currendam viam. non enim tardavit, sed
 20 cucurrit clamans dictis, factis, morte, vita, descensu, ascensu, clamans, ut redeamus ad eum. et discessit ab oculis, ut redeamus ad cor et inveniamus eum. abscessit enim et ecce hic est. noluit nobiscum diu esse et non reliquit nos. illuc enim abscessit, unde
 25 numquam recessit, quia mundus per eum factus est, et in hoc mundo erat et venit in hunc mundum peccatores salvos facere. cui confitetur anima mea, et sanat eam, quoniam peccavit illi. filii hominum, quo usque graves corde? numquid et
 30 post descensum vitae non vultis ascendere et vivere?

7 Sap. 5, 7 12 cf. Io. 6, 33. 41 17 Ps. 18, 6 22 Es.
 46, 8 23 Matth. 24, 23. Marc. 13, 21 25 Io. 1, 10 26 I Tim.
 1, 15 28 Ps. 40, 5. 50, 6 Ps. 4, 3

2 **quieti (re *eras.*) *S* 2 et 3 i*tis (s *ras.*) *O* 9 vitam
 vitā *O* 17 semper] esset semper *v* 19 gigas *O*²*v* ad
 om. *S* 28 quoniam] quia *v* filii *O*²*v* 29 usquequo *v*

sed quo ascenditis, quando in alto estis et posuistis in caelo os vestrum? descendite, ut ascendatis et ascendatis ad deum. cecidistis enim ascendendo contra deum. dic eis ista, ut plorent in convalle plorationis, et sic eos rape tecum ad deum, quia de spiritu 5 eius haec dicis eis, si dicis ardens igne caritatis.

XIII. Haec tunc non noveram et amabam pulchra 20 inferiora et ibam in profundum et dicebam amicis meis: „num amamus aliquid nisi pulchrum? quid est ergo pulchrum? et quid est pulchritudo? quid est 10 quod nos allicit et conciliat rebus, quas amamus? nisi enim esset in eis decus et species, nullo modo nos ad se moverent.“ et animadvertēbam et videbam in ipsis corporibus aliud esse quasi totum et ideo pulchrum, aliud autem, quod ideo deceret, quoniam 15 apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad universum suum aut calciamentum ad pedem et similia. et ista consideratio scaturiit in animo meo ex intimo corde meo, et scripsi libros „de pulchro et apto“, puto, duos aut tres; tu scis, deus: nam ex- 20 cidit mihi. non enim habemus eos, sed aberraverunt a nobis nescio quomodo.

XIII. Quid est autem, quod me movit, domine 21 deus meus, ut ad Hierium, Romanae urbis oratorem, scriberem illos libros? quem non noveram facie, sed 25 amaveram hominem ex doctrinae fama, quae illi clara erat, et quaedam verba eius audieram, et placuerant mihi. sed magis, quia placebat aliis et eum efferebant laudibus stupentes, quod ex homine Syro, docto prius graecae facundiae, post in latina etiam dictor 30

2 Ps. 72, 9 4 Ps. 83, 7 8 cf. Es. 31, 6 20 Ps. 68, 6

2 caelum *v* et ascendatis *om. S* 4 deum] eum *v*
5 deum *O² in r.* 6 *pr.* dices *O* 11 nos (*s ex n corr.*) *O*
18 scaturivit *O*, scaturivit *v* 26 clara erat] claruerat *S*, *an scrib.* qua ille claruerat? 28 efferebant eum *v* 30 postea *v*
doctor *O*

mirabilis extitisset et esset scientissimus rerum ad
studium sapientiae pertinentium, mihi placebat. lauda-
batur homo et amabatur absens. utrumnam ab ore
laudantis intrat in cor audientis amor ille? absit;
5 sed ex amante alio accenditur alius. hinc enim ama-
tur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris
praedicari creditur, id est cum amans eum laudat.

22 Sic enim tunc amabam homines ex hominum iudi-
cio; non enim ex tuo, deus meus, in quo nemo fallitur.
10 sed tamen cur non sicut auriga nobilis, sicut venator
studiis popularibus diffamatus, sed longe aliter et gra-
viter et ita, quemadmodum et me laudari vellem? non
autem vellem ita laudari et amari me ut histriones,
quamquam eos et ipse laudarem et amarem, sed eli-
15 gens latere quam ita notus esse et vel haberi odio
quam sic amari. ubi distribuuntur ista pondera vario-
rum et diversorum amorum in anima una? quid est,
quod amo in alio, quod rursus nisi odissem, non a
me detestarer et repellerem, cum sit uterque nostrum
20 homo? non enim sicut equus bonus amatur ab eo
qui nollet hoc esse, etiamsi posset, hoc et de histrione
dicendum est, qui naturae nostrae socius est. ergone
amo in homine quod odi esse, cum sim homo? grande
profundum est ipse homo, cuius etiam capillos tu,
25 domine, numeratos habes et non minuuntur in te: et
tamen capilli eius magis numerabiles quam affectus
eius et motus cordis eius.

23 At ille rhetor ex eo erat genere, quem sic ama-
bam, ut esse me vellem talem; et errabam tyfo et
30 circumferebar omni vento et nimis occulte governa-

24 cf. Matth. 10, 30 30 cf. Eph. 4, 14

2 laudatur et 3 amatur *Ov* 13 et ita *O s. l.* 12 vel-
lem non — laudari *add. S²* 21 posset (ssee *in ras.*) *S*
23 homo^{ine} *O* 26 numerabiles sunt *v* 28 rethor *O¹* 29 vel-
lem esse me *O*, vellem me esse *v*

bar abs te. et unde scio et unde certus confiteor
 tibi, quod illum in amore laudantium magis amave-
 ram quam in rebus ipsis, de quibus laudabatur? quia
 si non laudatum vituperarent eum idem ipsi et vitu-
 perando atque spernendo ea ipsa narrarent, non ac- 5
 cenderer in eo et non excitarer, et certe res non aliae
 forent nec homo ipse alius, sed tantummodo alius
 affectus narrantium. ecce ubi iacet anima infirma
 nondum haerens soliditati veritatis. sicut aurae lin-
 guarum flaverint a pectoribus opinantium, ita fertur 10
 et vertitur, torquetur ac retorquetur, et obnubilatur
 ei lumen et non cernitur veritas. et ecce est ante
 nos. et magnum quiddam mihi erat, si sermo meus
 et studia mea illi viro innotescerent: quae si proba-
 ret, flagrarem magis; si autem improbaret, sauciaretur 15
 cor vanum et inane soliditatis tuae. et tamen pul-
 chrum illud atque aptum, unde ad eum scripseram,
 libenter animo versabam ob os contemplationis meae
 et nullo conlaudatore mirabar.

XV. Sed tantae rei cardinem in arte tua nondum 24
 videbam, omnipotens, qui facis mirabilia solus, 21
 et ibat animus meus per formas corporeas et pul-
 chrum, quod per se ipsum, aptum autem, quod ad
 aliquid adcommodatum deceret, definiebam et distin-
 guebam et exemplis corporeis adstruebam. et con-
 verti me ad animi naturam, et non me sinebat falsa 25
 opinio, quam de spiritalibus habebam, verum cernere.
 et inruebat in oculos ipsa vis veri et avertebam pal-
 pitantem mentem ab incorporea re ad liniamenta et
 colores et tumentes magnitudines et, quia non pote-
 ram ea videre in animo, putabam me non posse videre 30
 animum meum. et cum in virtute pacem amarem, in

21 Ps. 71, 18. 135, 4

6 eum *O*⁸ 8 inf^rma *S* 14 et] esset *S* 18 ob] ab *S*
 22 meus *om.* *O*¹ 31 meum *om.* *O*¹

vitiositate autem odissem discordiam, in illa unitatem,
in ista quandam divisionem notabam, inque illa uni-
tate mens rationalis et natura veritatis ac summi boni
mihi esse videbatur, in ista vero divisione inrationalis
5 vitae nescio quam substantiam et naturam summi mali,
quae non solum esset substantia, sed omnino vita esset
et tamen abs te non esset, deus meus, ex quo sunt
omnia, miser opinabar. et illam monadem appella-
bam tamquam sine ullo sexu mentem, hanc vero dya-
10 dem, iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens
quid loquerer. non enim noveram neque didiceram
nec ullam substantiam malum esse nec ipsam mentem
nostram summum atque incommutabile bonum.

25 Sicut enim facinora sunt, si vitiosus est ille animi
15 motus, in quo est impetus, et se iactat insolenter ac
turbide, et flagitia, si est immoderata illa animae af-
fectio, qua carnales hauriuntur voluptates, ita errores
et falsae opiniones vitam contaminant, si rationalis
mens ipsa vitiosa est. qualis in me tunc erat nesciente
20 alio lumine illam inlustrandam esse, ut sit particeps
veritatis, quia non est ipsa natura veritatis, quoniam
tu inluminabis lucernam meam, domine; deus
meus, inluminabis tenebras meas, et de pleni-
tudine tua omnes nos accepimus. es enim tu
25 lumen verum, quod inluminat omnem homi-
nem venientem in hunc mundum, quia in te non
est transmutatio nec momenti obumbratio.

26 Sed ego conabar ad te et repellebar abs te, ut
saperem mortem, quoniam superbis resistis. quid
30 autem superbius, quam ut assererem mira dementia
me id esse naturaliter, quod tu es? cum enim ego

7 I Cor. 8, 6 21 Ps. 17, 29 23 Io. 1, 16 25 Io. 1, 9
26 Iac. 1, 17 28 cf. Ps. 42, 2 29 cf. Matth. 16, 28. Marc.
8, 39 I Petr. 5, 5; Iac. 4, 6

6 pr. esse S 8 et] et tamen v / 18 opiones O¹ 24 nos
omnes v 28 canabar S repellabar S

essem mutabilis et eo mihi manifestum esset, quod utique ideo sapiens esse cupiebam, ut ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem quam me non hoc esse, quod tu es. itaque repellebar, et resistebas ventosae cervici meae et imaginabar formas corporeas et caro carnem accusabam et spiritus ambulans non revertabar ad te et ambulando ambulabam in ea, quae non sunt neque in te neque in me neque in corpore neque mihi creabantur a veritate tua, sed a mea vanitate fingeantur ex corpore, et dicebam parvulis fidelibus tuis, civibus meis, a quibus nesciens exulabam, dicebam illis garulus et ineptus: „cur ergo errat anima, quam fecit deus?“ et mihi nolebam dici: „cur ergo errat deus?“ et contendebar magis inconmutabilem tuam substantiam coactam errare quam meam mutabilem sponte deviasse et poena errare confitebar.

Et eram aetate annorum fortasse viginti sex aut septem, cum illa volumina scripsi, volvens apud me corporalia figmenta obstrepentia cordis mei auribus, quas intendebar, dulcis veritas, in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulchro et apto et stare cupiens et audire te et gaudio gaudere propter vocem sponsi, et non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras et pondere superbiae meae in ima decidebam. non enim dabas auditui meo gaudium et laetitiam, aut exultabant ossa, quae humiliata non erant.

XVI. Et quid mihi proderat, quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quaedam, quas appellant decem categorias — quarum nomine, cum eas rhetor Carthaginiensis, magi-

7 Ps. 77, 39 23 Io. 3, 29 26 Ps. 50, 10

2 ideo utique v 7 non] nondum Ov 12 exolabam
O¹S 17 poene O² 25 hima S 27 ossa mea v 32 re-
thor libri

ster meus, buccis tyfo crepantibus commemoraret et alii qui docti habebantur, tamquam in nescio quid magnum et divinum suspensus inhiabam — legi eas solus et intellexi? quas cum contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis non loquentibus tantum, sed multa in pulvere depingentibus intellexisse, nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quam ego solus apud me ipsum legens cognoveram; et satis aperte mihi videbantur loquentes de substantiis, sicuti est homo, et quae in illis essent, sicuti est figura hominis, qualis sit et statura, quot pedum sit, aut cognatio, cuius frater sit, aut ubi sit constitutus aut quando natus, aut stet an sedeat aut calciatus vel armatus sit aut aliquid faciat aut patiatur aliquid, et quaecumque in his novem generibus, quorum exempli gratia quaedam posui, vel in ipso substantiae genere innumerabilia reperiuntur.

Quid hoc mihi proderat, quando et oberat, cum etiam te, deus meus, mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem praedicamentis putans quidquid esset omnino comprehensum, sic intellegere conarer, quasi et tu subiectum esses magnitudini tuae aut pulchritudini, ut illa essent in te quasi in subiecto sicut in corpore, cum tua magnitudo et tua pulchritudo tu ipse sis, corpus autem non eo sit magnum et pulchrum, quo corpus est, quia etsi minus magnum et minus pulchrum esset, nihilominus corpus esset? falsitas enim erat, quam de te cogitabam, non veritas, et figmenta miseriae meae, non firmamenta beatitudinis tuae. iusseras enim, et ita fiebat in me, ut terra spinas et tribolos pareret mihi et cum labore pervenirem ad panem meum.

31 Gen. 3, 18 sq.

3 ea O 10 esset S 11 quod O¹S aut] et Ov 13 an]
aut Ov 22 subiectus Ov 24 et tua pulchritudo om. S
31 tribulos Ov 32 pervenire S¹

Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium, 30
 quas liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupi-
 ditatum servus per me ipsum legi et intellexi, quos-
 cumque legere potui? et gaudebam in eis et nescie-
 bam, unde esset quidquid ibi verum et certum esset. 5
 dorsum enim habebam ad lumen et ad ea, quae in-
 luminantur, faciem: unde ipsa facies mea, qua inlumi-
 nata cernebam, non inluminabatur. quidquid de arte
 loquendi et disserendi, quidquid de dimensionibus figu-
 rarum et de musicis et de numeris sine magna dif- 10
 ficultate nullo hominum tradente intellexi, scis tu,
 domine deus meus, quia et celeritas intellegendi et
 dispiciendi acumen donum tuum est. sed non inde
 sacrificabam tibi. itaque mihi non ad usum, sed ad
 perniciem magis valebat, quia tam bonam partem sub- 15
 stantiae meae sategi habere in potestate et fortitu-
 dinem meam non ad te custodiebam, sed pro-
 fectus sum abs te in longinquam regionem, ut
 eam dissiparem in meretrices cupiditates. nam quid
 mihi proderat bona res non utenti bene? non enim 20
 sentiebam illas artes etiam ab studiosis et ingeniosis
 difficillime intellegi, nisi cum eis eadem conabar ex-
 ponere et erat ille excellentissimus in eis, qui me
 exponentem non tardius sequeretur.

Sed quid mihi hoc proderat putanti, quod tu, do- 31
 mine deus veritas, corpus esses lucidum et inensum 26
 et ego frustum de illo corpore? nimia perversitas!
 sed sic eram nec erubesco, deus meus, confiteri tibi
 in me misericordias tuas et invocare te, qui non eru-
 bui tunc profiteri hominibus blasphemias meas et 30
 latrare adversum te. quid ergo tunc mihi proderat

11 Ps. 68, 6 14 cf. Ps. 53, 8 16 Ps. 58, 10 17 Luc.
 15, 13 29 Ps. 106, 8

6 et om. O inluminant S 9 dimentionibus S 13 de-
 spiciendi S 21 illas (s in m corr.) S 22 easdem v 31 mihi
 tunc proderat v

ingenium per illas doctrinas agile et nullo adminiculo
humani magisterii tot nodosissimi libri enodati, cum
deformiter et sacrilega turpitudine in doctrina pietatis
errarem? aut quid tantum oberat parvulis tuis longe
5 tardius ingenium, cum a te longe non recederent, ut
in nido ecclesiae tuae tuti plumescerent et alas cari-
tatis alimento sanae fidei nutrent? o domine deus
noster, in velamento alarum tuarum speremus, et
protege nos et porta nos. tu portabis, tu portabis
10 et parvulos et usque ad canos tu portabis, quoniam
firmitas nostra quando tu es, tunc est firmitas, cum
autem nostra est, infirmitas est. vivit apud te semper
bonum nostrum, et quia inde aversi sumus, perversi
sumus. revertamur iam, domine, ut non evertamur,
15 quia vivit apud te sine ullo defectu bonum nostrum,
quod tu ipse es, et non timemus, ne non sit quo re-
deamus, quia nos inde ruimus; nobis autem absenti-
bus non ruit domus nostra, aeternitas tua.

LIBER QUINTVS.

1 I. Accipe sacrificium confessionum mearum de manu
21 linguae meae, quam formasti et excitasti, ut confitea-
tur nomini tuo, et sana omnia ossa mea, et dicant:
domine, quis similis tibi? neque enim docet te,
quid in se agatur, qui tibi confitetur, quia oculum
25 tuum non excludit cor clausum nec manum tuam re-
pellit duritia hominum, sed solvis eam, cum voles,

8 Ps. 62, 8 Ps. 16, 8 10 Es. 46, 4 20 cf. Ps. 50, 21
?? Ps. 53, 8 23 Ps. 6, 3 et 34. 10

1 amminiculo O¹ 2 magisterii (i ult. add. m. 2) S [no-
dissimi S 4 oberit S 7 fidaei S 9 alt. tu portabis om. Ov
20 sac*rificium O 26 solvis] solus S

aut miserans aut vindicans, et non est qui se abscondat a calore tuo. sed te laudet anima mea, ut amet te, et confiteatur tibi miserationes tuas, ut laudet te. non cessat nec tacet laudes tuas universa creatura tua nec spiritus omnis hominis per os conversum ad te nec animalia nec corporalia per os considerantium ea, ut exsurgat in te a lassitudine anima nostra in-nitens eis, quae fecisti, et adtransiens ad te, qui fecisti haec mirabiliter: et ibi refectio et vera fortitudo.

II. Eant et fugiant a te inquieti iniqui. et tu vides eos et distinguis umbras, et ecce pulchra sunt cum eis omnia et ipsi turpes sunt. et quid nocuerunt tibi? aut in quo imperium tuum dehonestaverunt a caelis usque in novissima iustum et integrum? quo enim fugerunt, cum fugerent a facie tua? aut ubi tu non invenis eos? sed fugerunt, ut non viderent te videntem se atque excaecati in te offenderent — quia non deseris aliquid eorum, quae fecisti — in te offenderent iniusti et iuste vexarentur, subtrahentes se lenitati tuae et offendentes in rectitudinem tuam et cadentes in asperitatem tuam. videlicet nesciunt, quod ubique sis, quem nullus circuminscribit locus, et solus es praesens etiam his, qui longe fiunt a te. convertantur ergo et quaerant te, quia non, sicut ipsi deseruerunt creatorem suum, ita tu deseruisti creaturam tuam. ipsi convertantur, et ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi et proicientium se in te et plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles: et tu facilis tergens lacrimas eorum, et magis plorant et

1 Ps. 18, 7 2 cf. Ps. 118, 175. 145, 2 3 cf. Ps. 106, 8.
15. 21. 31 10 cf. Ps. 138, 7 17 cf. Sap. 11, 25 28 cf.
Sap. 5, 7 29 cf. Apoc. 7, 17. 21, 4

4 universa] in universa S 5 hominis om. O 8 transiens Ov
qui* (a ras.) O 10 et iniqui v 21 tuam] suam o 22 cir-
cuminscribit Ov 23 iis v 25 tu] et tu v 26 convertantur]
c. et quaerant te v 29 terges O

gaudent in fletibus, quoniam tu, domine, non aliquis homo, caro et sanguis, sed tu, domine, qui fecisti, reficis et consolaris eos. et ubi ego eram, quando te quaerebam? et tu eras ante me, ego autem et a me
5 discesseram nec me inueniebam: quanto minus te!

3 III. Proloquor in conspectu dei mei annum illum undetricesimum aetatis meae. iam venerat Carthaginiem quidam manichaeorum episcopus, Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabantur in eo
10 per inlecebram suaviloquentiae. quam ego iam tametsi laudabam, discernebam tamen a veritate rerum, quarum discendarum avidus eram, nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi scientiae comedendum adponeret nominatus apud eos ille Faustus intuebar. fama enim de illo
15 praelocuta mihi erat, quod esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus et adprime disciplinis liberabilibus eruditus. et quoniam multa philosophorum legeram memoriaeque mandata retinebam, ex eis quaedam comparabam illis manichaeorum longis fabulis, et mihi
20 probabiliora ista videbantur, quae dixerunt illi, qui tantum potuerunt valere, ut possent aestimare saeculum, quamquam eius dominum minime invenerint. quoniam magnus es, domine, et humilia respicis, excelsa autem a longe agnoscis
25 nec propinquas nisi obtritis corde nec inveniris a superbis, nec si illi curiosa peritia numerent stellas et harenam et dimetiantur sidereas plagas et vestigent vias astrorum.

4 Mente sua enim quaerunt ista et ingenio, quod tu
30 dedisti eis, et multa invenerunt et praenuntiaverunt

9 I Tim. 3, 7. 6, 9. II Tim. 2, 26 20 Sap. 13, 9 23 Ps.
137, 6 25 Ps. 33, 19

6 proloquar *Ov* 7 undetricesimum *O²* carthagine *S*
9 laqueus *S* 10 iam *om. v* 12 discernendarum *S* 16 ad-
primae *S* 17 filosofoforum *S* 24 cognoscis *Ov* 29 enim
sua *v*

ante multos annos, defectus luminarium solis et lunae, quo die, qua hora, quanta ex parte futuri essent, et non eos fefellit numerus. et ita factum est, ut prae-
nuntiaverunt, et scripserunt regulas indagatas, et le-
guntur hodie atque ex eis prae-nuntiatur, quo anno ⁵
et quo mense anni et quo die mensis et qua hora diei et quota parte luminis sui defectura sit luna vel sol: et ita fiet, ut prae-nuntiatur. et mirantur haec homines et stupent qui nesciunt ea, et exultant atque extolluntur qui sciunt, et per inpiam superbiam re- ¹⁰
cedentes et deficientes a lumine tuo tanto ante solis defectum futurum praevident et in praesentia suum non vident — non enim religiose quaerunt, unde habeant ingenium, quo ista quaerunt — et invenientes, quia tu fecisti eos, non ipsi se dant tibi, se ut ¹⁵
serves quod fecisti, et quales se ipsi fecerant occidunt se tibi et trucidant exaltationes suas sicut volatilia et curiositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant secretas semitas abyssi, et luxurias suas sicut pecora campi, ut tu, deus, ignis edax con- ²⁰
sumas mortuas curas eorum recreans eos immortaliter.

Sed non noverunt viam, verbum tuum, per quod ⁵
fecisti ea quae numerant et ipsos qui numerant et sensum, quo cernunt quae numerant, et mentem, de qua numerant; et sapientiae tuae non est nume- ²⁵
rus. ipse autem unigenitus factus est nobis sapientia et iustitia et sanctificatio et numeratus est inter nos et solvit tributum Caesari. non noverunt hanc viam, qua descendant ad illum a se et per eum ascendant ad eum. non noverunt hanc viam et ³⁰
putant se excelsos esse cum sideribus et lucidos, et ecce ruerunt in terram, et obscuratum est insipiens

17 Ps. 8, 8 sq. 20 cf. Deut. 4, 24; Hebr. 12, 29 22 cf. Io. 1, 3 25 Ps. 146, 5 26 I Cor. 1, 30 28 cf. Matth. 22, 21
32 Rom. 1, 21—25

cor eorum. et multa vera de creatura dicunt et veritatem, creaturae artificem, non pie quaerunt et ideo non inveniunt, aut si inveniunt, cognoscentes deum non sicut deum honorant aut gratias agunt et
5 evanescunt in cogitationibus suis et dicunt se esse sapientes sibi tribuendo quae tua sunt, ac per hoc student perversissima caecitate etiam tibi tribuere quae sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes, qui veritas es, et inmutantes gloriam incorrupti dei in
10 similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium, et convertunt veritatem tuam in mendacium et colunt et serviunt creaturae potius quam creatori.
6 ¶ Multa tamen ab eis ex ipsa creatura vera dicta
15 retinebam, et occurrebat mihi ratio per numeros et ordinem temporum et visibiles attestationses siderum et conferebam cum dictis Manichaei, quae de his rebus multa scripsit copiosissime delirans, et non mihi occurrebat ratio nec solstitiorum et aequinoctiorum nec
20 defectuum luminarium nec quidquid tale in libris saecularis sapientiae didiceram. ibi autem credere iubebar, et ad illas rationes numeris et oculis meis exploratas non occurrebat et longe diversum erat.
7 IIII. Numquid, domine deus veritatis, quisquis
25 novit ista, iam placet tibi? infelix enim homo, qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem, qui te scit, etiamsi illa nesciat. qui vero et te et illa novit, non propter illa beator, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut te glorificet et gratias agat
30 et non evanescat in cogitationibus suis. sicut enim melior, qui novit possidere arborem et de usu eius tibi gratias agit, quamvis nesciat vel quot cubitis alta

24 Ps. 30, 6 29 cf. Rom 1, 21

2 et] sed o 11 serpentium v 19 solstitiorum v 27 te] deum v 31 melior Ov 32 quod S

sit vel quanta latitudine diffusa, quam ille, qui eam metitur et omnes ramos eius numerat et neque possidet eam neque creatorem eius novit aut diligit, sic fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum est et quasi nihil habens omnia possidet inhaerendo tibi, cui 5 serviunt omnia, quamvis nec saltem septentrionum gyros noverit, dubitare stultum est, quin utique melior sit quam mentor caeli et numerator siderum et pensor elementorum et neglegens tui, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuisti. 10

V. Sed tamen quis quaerebat manichaeum nescio 8 quem etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat? dixisti enim homini: ecce pietas est sapientia. quam ille ignorare posset, etiamsi ista perfecte nosset: ista vero quia non noverat, impuden- 15 tissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. unde ille devius ad hoc ista multum locutus est, ut convictus ab eis, qui ista vere didicissent, quis esset eius sensus in ceteris, quae 20 abditiora sunt, manifeste cognosceretur. non enim parvi se aestimari voluit, sed spiritum sanctum, consolatorem et ditatorem fidelium tuorum, auctoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. itaque cum de caelo ac stellis et de solis ac lunae 25 motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamvis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus eius sacrilegos fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa tam vesana superbiae vanitate diceret, ut ea tamquam divinae personae tribuere 30 sibi niteretur.

5 cf II Cor. 6, 10 . 9 Sap. 11, 21 . 13 Iob 28, 28 (LXX)

9 neclegens *S* 13 est] et *o* 18 pietas—confiteri *om. S*
 22 parvis ea estimari *O*, parvi existimari se *v* 26 comprehenderetur *S* 29 falsa tam] falsata* (*m ras.*) *O* vae-
 sania *S*

9 Cum enim audio christianum aliquem fratrem illum
aut illum ista nescientem et aliud pro alio sentientem,
patienter intueor opinantem hominem nec illi obesse
video, cum de te, domine creator omnium, non cre-
■ dat indigna, si forte situs et habitus creaturae cor-
poralis ignoret. obest autem, si hoc ad ipsam doctri-
nae pietatis formam pertinere arbitretur et pertinacius
affirmare audeat quod ignorat. sed etiam talis in-
firmitas in fidei cunabulis a caritate matre sustinetur,
10 donec assurgat novus homo in virum perfectum et
circumferri non possit omni vento doctrinae. in
illo autem, qui doctor, qui auctor, qui dux et prin-
ceps eorum, quibus illa suaderet, ita fieri ausus est,
ut qui eum sequerentur non quemlibet hominem, sed
15 spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis
tantam dementiam, sicubi falsa dixisse convinceretur,
non detestandam longeque abiciendam esse iudicaret?
sed tamen nondum liquido conpereram, utrum etiam
secundum eius verba vicissitudines longiorum et bre-
20 viorum dierum atque noctium et ipsius noctis et diei
et deliquia luminum et si quid eius modi in aliis
libris legeram, posset exponi, ut, si forte posset, in-
certum mihi fieret, utrum ita se res haberet an ita,
sed ad fidem meam illius auctoritatem propter credi-
25 tam sanctitatem praeponerem.

10 VI. Et per annos ferme ipsos novem, quibus eos
animo vagabundus audiui, nimis extento desiderio ven-
tuum expectabam istum Faustum. ceteri enim eorum,
in quos forte incurrissem, qui talium rerum quaestio-
30 nibus a me obiectis deficiebant, illum mihi promitte-
bant, cuius adventu conlatoque conloquio facillime
mihi haec et si qua forte maiora quaererem enoda-

4 cf. II Mac. 1, 24 10 Eph. 4, 13 sq.

■ ipsum *S* 9 fidaei *S*, fide *O* 16 dixisset *S* 18 etiā
(tiā *m.* 2) *O* 22 incertum quidem *Ov* 23 an non *v*
32 quā* *O*

tissime expedirentur. ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum et iucundum verbis et ea ipsa, quae illi solent dicere, multo suavius garrientem. sed quid ad meam sitim pretiosorum poculorum decentissimus ministrator? iam rebus talibus satiatae erant aures 5 meae, nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur, nec ideo vera, quia diserta, nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus et decorum eloquium. illi autem, qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant, et ideo illis videbatur prudens et 10 sapiens, quia delectabat eos loquens. sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam et ei nolle adquiescere, si comto atque uberi sermone promeretur. me autem iam docueras, deus meus, miris et occultis modis, et propterea credo, quod tu me do- 15 cueris, quoniam verum est, nec quisquam praeter te alius doctor est veri, ubicumque et undecumque claruerit. iam ergo abs te didiceram nec eo debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur, nec eo falsum, quia inconposite sonant signa labiorum; rursus 20 nec ideo verum, quia inpolite enuntiatur, nec ideo falsum, quia splendidus sermo est, sed perinde esse sapientiam et stultitiam, sicut sunt cibi utiles et inutiles, verbis autem ornatis et inornatis sicut vasis urbanis et rusticanis utrosque cibos posse ministrari. 25

Igitur aviditas mea, qua illum tanto tempore ex- 11 pectaveram hominem, delectabatur quidem motu affectuque disputantis et verbis congruentibus atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. delectabar autem et cum multis vel etiam prae multis laudabam 30 ac ferebam; sed moleste habebam, quod in coetu audientium non sinerer ingerere illi et partiri cum eo curas quaestionum mearum conferendo familiariter

2 iocundum O 4 pretiosiorum Ov 7 vero S 14 docuerat O 17 est doctor v 31 efferebam v 32 illi ingerere v

et accipiendo ac reddendo sermonem. quod ubi potui
et aures eius cum familiaribus meis eoque tempore
occupare coepi, quo non dedeceret alternis disserere,
et protuli quaedam, quae me movebant, expertus sum
5 prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi
grammaticae atque eius ipsius usitato modo. et quia
legerat aliquas Tullianas orationes et paucissimos Sene-
cae libros et nonnulla poetarum et suae sectae si qua
volumina latine atque compositae conscripta erant, et
10 quia aderat cotidiana sermocinandi exercitatio, inde
suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisque
seductorium moderamine ingenii et quodam lepore na-
turali. itane est, ut recolo, domine deus meus, arbiter
conscientiae meae? coram te cor meum et recordatio
15 mea, qui mecum tunc agebas abdito secreto providen-
tiae tuae et inhonestos errores meos iam converte-
bas ante faciem meam, ut viderem et odissem.

12 VII. Nam posteaquam ille mihi inperitus earum
artium, quibus eum excellere putaveram, satis apparuit,
20 desperare coepi posse mihi eum illa, quae me move-
bant, aperire atque dissolvere; quorum quidem ignarus
posset veritatem tenere pietatis, sed si manichaeus non
esset. libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis
de caelo et de sideribus et sole et luna: quae mihi
25 eum, quod utique cupiebam, conlatis numerorum ra-
tionibus, quas alibi ego legeram, utrum potius ita
essent, ut Manichaei libris continebatur, an certe vel
par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare
posse iam non arbitrabar. quae tamen ubi conside-
30 randa et discutienda protuli, modeste sane ille nec
ausus est subire ipsam sarcinam. noverat enim se
ista non nosse nec eum puduit confiteri. non erat de

14 cf. Act. 8, 21. Num. 10, 9 16 Ps. 49, 21

15 mecum] me *Ov* 20 eum mihi *v* 24 sideribus (*om.*
de) *Ov* 27 continebantur *Ov*

talibus, quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere et dicentes nihil. iste vero cor habebat, etsi non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad se ipsum. non usquequaque inperitus erat inperitiae suae et noluit se temere disputando in ea coartari, unde nec exitus ei ullus nec facilis esset reditus: etiam hinc mihi amplius placuit. pulchrior est enim temperantia confitentis animi quam illa, quae nosse cupiebam. et eum in omnibus difficilioribus et subtilioribus quaestionibus talem ineniebam. 10

Refracto itaque studio, quod intenderam in Manichaei litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in multis, quae me movebant, ita ille nominatus apparuit, coepi cum eo pro studio illius agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc iam rhetor Karthaginis adulescentes docebam, et legere cum eo sive quae ille audita desideraret sive quae ipse tali ingenio apta existimarem. ceterum conatus omnis meus, qui proficere in illa secta statueram, illo homine cognito prorsus intercudit, non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quicquam non inveniens eo, quo iam quoquo modo inrueram, contentus interim esse decreveram, nisi aliquid forte, quod magis eligendum esset, eluceret. ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meum quo captus eram relaxare iam coeperat nec volens nec sciens. manus enim tuae, deus meus, in abdito providentiae tuae non deserebant animam meam, et sanguine cordis matris meae per lacrimas eius diebus et noctibus pro me sacrificabatur tibi, et egisti mecum miris modis. 30

■ Ps. 77, 37. Act. 8, 21
30 Ioel 2, 26

25 Ps. 17, 6. Prov. 21, 6

2 eam edocere O 5 coartare OS 7 pulchrior] pudor S
14 eius Ov 16 carthaginis O, carthagini v 17 sive quae
—desideraret om. S 19 quo Ov 24 eluceret] et luceret S
28 de sanguine Ov 29 et] ac Ov

tu illud egisti, deus meus. nam a domino gressus hominis diriguntur, et viam eius volet. aut quae procuratio salutis praeter manum tuam reficientem quae fecisti?

14 VIII. Egisti ergo mecum, ut mihi persuaderetur
 6 Romam pergere et potius ibi docere quod docebam Carthagini. et hoc unde mihi persuasum est, non praeteribo confiteri tibi, quoniam et in his altissimi tui recessus et praesentissima in nos misericordia tua
 10 cogitanda et praedicanda est. non ideo Romam pergere volui, quod maiores quaestus maiorque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur — quamquam et ista ducebant animum tunc meum —
 15 sed illa erat causa maxima et paene sola, quod audiebam quietius ibi studere adulescentes et ordinatiore disciplinae coercitione sedari, ne in eius scholam, quo magistro non utuntur, passim et proterve inruant, nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. contra apud Carthaginem foeda est et intemperans licentia
 20 scholasticorum: inrumpunt inpudenter et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. multa iniuriosa faciunt mira hebetudine et punienda legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseries eos ostendens, quo iam quasi
 25 liceat faciunt, quod per tuam aeternam legem numquam licebit, et in punie se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi caecitate puniantur et incomparabiliter patiantur peiora, quam faciunt. ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos cum docerem cogebar
 30 perpeti alienos, et ideo placebat ire, ubi talia non fieri omnes qui noverant indicabant. verum autem tu, spes mea et portio mea in terra viventium,

1 Ps. 36, 23 32 Ps. 141, 6

12 promittebantur O 13 docebant O 18 ammitti OS
 19 apud] autē O¹ 23 haebetudine S

ad mutandum terrarum locum pro salute animae meae et Carthagini stimulos, quibus inde avellerer, admovebas et Romae inlecebras, quibus adtraherer, proponebas mihi per homines, qui diligunt vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes, et ad corrigendos gressus meos utebaris occulte et illorum et mea perversitate. nam et qui perturbabant otium meum, foeda rabie caeci erant, et qui invitabant ad aliud, terram sapiebant, ego autem, qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam felicitatem appetebam.

Sed quare hinc abirem et illuc irem, tu sciebas, deus, nec indicabas mihi nec matri, quae me profectum atrociter planxit et usque ad mare secuta est. sed fefelli eam violenter me tenentem, ut aut revocaret aut mecum pergeret, et finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto navigaret. et mentitus sum matri, et illi matri, et evasi, quia et hoc tu dimisisti mihi misericorditer servans me ab aquis maris plenum exsecrandis sordibus usque ad aquam gratiae tuae, qua me abluto siccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me cotidie tibi rigabat terram sub vultu suo. et tamen recusanti sine me redire vix persuasi, ut in loco, qui proximus nostrae navi erat, memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. sed ea nocte clanculo ego profectus sum, illa autem non; mansit orando et flendo. et quid a te petebat, deus meus, tantis lacrimis, nisi ut navigare me non sineres? sed alte consulens et exaudiens cardinem desiderii eius non curasti quod tunc petebat, ut me faceres quod semper petebat. flavit ventus et implevit vela nostra et litus subtraxit aspectibus nostris, in quo mane illa insanie-

1 cf. Ps. 34, 3 6 Ps. 39, 3; Prov. 20, 24 9 cf. Philpp. 3, 19

2 ammovebas OS 8 foede S¹ 15 et finxi—navigaret om. S 17 tu om. O 21 vultu O¹ 24 cipriani S
25 non; mansit] ** mansit O, remansit m 27 sed] sed
tu Ov 29 ut me—petebat om. S me] in me m

bat dolore et querellis et gemitu implebat aures tuas
contemnentis ista, cum et me cupiditatibus raperes
ad finiendas ipsas cupiditates et illius carnale deside-
rium iusto dolorum flagello vapularet. amabat enim
5 secum praesentiam meam more matrum, sed multis
multo amplius, et nesciebat, quid tu illi gaudiorum
facturus esses de absentia mea. nesciebat, ideo flebat
et eiulabat atque illis cruciatibus arguebatur in ea
reliquarium Evae, cum gemitu quaerens quod cum
10 gemitu pepererat. et tamen post accusationem falla-
ciarum et crudelitatis meae conversa rursum ad de-
precandum te pro me abiit ad solita, et ego Romam.

■ VIII. Et ecce excipior ibi flagello aegritudinis
corporalis et ibam iam ad inferos portans omnia
15 mala, quae commiseram et in te et in me et in alios,
multa et gravia super originalis peccati vinculum, quo
omnes in Adam morimur. non enim quicquam eorum
mihi donaveras in Christo, nec solverat ille in cruce
sua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis.
20 quomodo enim eas solveret in cruce phantasmatis,
quod de illo credideram? quam ergo falsa mihi vide-
batur mors carnis eius, tam vera erat animae meae,
et quam vera erat mors carnis eius, tam falsa vita
animae meae, quae id non credebat. et ingravescenti-
25 bus febribus iam ibam et peribam. quo enim irem,
si hinc tunc abirem, nisi in ignem atque tormenta
digna factis meis in veritate ordinis tui? et hoc illa
nesciebat et tamen pro me orabat absens. tu autem
ubique praesens ubi erat exaudiebas eam et ubi eram
30 miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis ad-

9 cf. Gen. 3, 16 14 Iob 7, 9 17 I Cor. 15, 22 18 cf.
Eph. 2, 16 26 Matth. 25, 41

1 quaerellis *O*¹*S* alt. et] ac o 2 cupiditatibus meis *Ov*
8 eiulabat *O* 10 pepererat *S* 11 rursus *O* 14 iam om. v
22 tam vera—carnis eius om. *S* 25 et peribam om. *S* 26 si]
nisi *S* tunc hinc v 27 illa hoc v 30 miserebaris *S*
corporis mei v

huc insanus corde sacrilego. neque enim desiderabam in illo tanto periculo baptismum tuum et melior eram puer, quo illum de materna pietate flagitavi, sicut iam recordatus atque confessus sum. sed in dedecus meum creveram et consilia medicinae tuae demens irridebam, 5 qui non me sivisti talem bis mori. quo vulnere si feriretur cor matris, numquam sanaretur. non enim satis eloquor, quid erga me habebat animi et quanto maiore sollicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat. 10

Non itaque video, quomodo sanaretur, si mea talis 17 illa mors transverberasset viscera dilectionis eius. et ubi essent tantae preces, tam crebrae sine intermissione? nusquam nisi ad te. an vero tu, deus misericordiarum, sperneres cor contritum et humiliatum 15 viduae castae ac sobriae, frequentantis elemosynas, obsequentis atque servientis sanctis tuis, nullum diem praetermittentis oblationem ad altare tuum, bis die, mane et vespere, ad ecclesiam tuam sine ulla intermissione venientis, non ad vanas fabulas et aniles 20 loquacitates, sed ut te audiret in tuis sermonibus et tu illam in suis orationibus? huiusne tu lacrimas, quibus non a te aurum et argentum petebat nec aliquid nobile aut volubile bonum, sed salutem animae filii sui, tu, cuius munere talis erat, contemneres et 25 repelleres ab auxilio tuo? nequaquam, domine, immo vero aderas et exaudiebas et faciebas ordine, quo praedestinaveras esse faciendum. absit, ut tu falleres eam in illis visionibus et responsionibus tuis, quae iam commemoravi et quae non commemoravi, quae illa fidei 30 pectore tenebat et semper orans tamquam chirographa tua ingerebat tibi. dignaris enim, quoniam in saecu-

3 cf. I 11, 17 9 cf. Gal. 4, 19 15 Ps. 50, 19 31 cf.
Col. 2, 14 32 Ps. 117, 1 et 137, 8

3 quo] quando v 6 me non v 13 et tam Ov cre-
bre S 18 in die v 24 nobile O 29 in S responsis Ov

lum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus debitor fieri.

18 **X.** Recreasti ergo me ab illa aegritudine et saluum fecisti filium ancillae tuae tunc interim corpore, ut
 5 esset cui salutem meliorem atque certiore dares. et iungebar etiam tunc Romae falsis illis atque fallentibus sanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum e numero erat etiam is, in cuius domo aegrotaveram et convalueram, sed eis etiam, quos electos
 10 vocant. adhuc enim mihi videbatur non esse nos, qui peccamus, sed nescio quam aliam in nobis peccare naturam et delectabat superbiam meam extra culpam esse et, cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut sanares animam meam, quoniam peccabat tibi, sed excusare me amabam et accusare nescio
 15 quid aliud, quod mecum esset et ego non essem. verum autem totum ego eram et adversus me impietas mea me diviserat, et id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar, et execrabilis
 20 iniquitas, te, deus omnipotens, te in me ad perniciem meam, quam me a te ad salutem malle superari. nondum ergo posueras custodiam ori meo et ostium continentiae circum labia mea, ut non declinaret cor meum in verba mala ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, et ideo adhuc combinabam cum electis eorum, sed tamen desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaque ipsa, quibus, si nil melius reperirem, contentus esse de-
 25 creveram, iam remissius neglegentiusque retinebam.
 9 **X.** Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, pruden-

1 cf. Matth. 18, 32 4 Ps. 115, 16 14 Ps. 40, 5 17 cf. Matth. 12, 26 20 Gen. 17, 1 22 Ps. 140, 3 sq.

2 promissionibus tuis *v* 10 videbantur *S* 17 adversum *v* 27 iam desperans *Ov* 29 nihil *Ov* 30 neclegentiusque *S* 31 cogitatio *om. S*

tiores illos ceteris fuisse philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreverant. ita enim et mihi liquido sensisse videbantur, ut vulgo habentur, etiam illorum intentionem nondum intelligenti. nec dissimulavi eundem hospitem meum reprimere ■ nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus manichaei libri pleni sunt. amicitia tamen eorum familiarius utebar quam ceterorum hominum, qui in illa haeresi non fuissent. nec eam defendebam pristina animositate, sed tamen familiaritas eorum — plures enim eos Roma occultabat — pigrius me faciebat aliud quaerere praesertim desperantem in ecclesia tua, domine caeli et terrae, creator omnium visibilium et invisibilium, posse inveneri verum, unde me illi averterant, multumque mihi turpe videbatur credere figuram te habere humanae carnis et membrorum nostrorum liniamentis corporali- bus terminari. et quoniam cum de deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noveram — neque enim videbatur mihi esse quicquam, quod tale non esset — ea maxima et prope sola causa erat inevitabilis erroris mei.

Hinc enim et mali substantiam quandam credebam esse talem et habere suam molem tetram et deformem sive crassam, quam terram dicebant, sive tenuem atque subtilem, sicuti est aeris corpus: quam malignam mentem per illam terram repentem imaginantur. et quia deum bonum nullam malam naturam creasse qualiscumque me pietas credere coge-
bat, constituebam ex ad-
verso sibi duas moles, utramque infinitam, sed malam

2 cf. Cic. Acad. II 18 14 Gen. 24, 3 15 cf. Col. 1, 16

1 ceteris fuisse illos v philosophos S achademicos OS
12 occultat Ov 13 quaerere* (t ras.) O 18 lineamentis v
25 taetram O 27 sicut v 30 pietas me v ad+rsio O

angustius, bonam grandius, et ex hoc initio pestilentioso me cetera sacrilegia sequebantur. cum enim conaretur animus meus recurrere in catholicam fidem, repercutiebatur, quia non erat catholica fides, quam
 5 esse arbitrabar. et magis pius mihi videbar, si te, deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuae, vel ex ceteris partibus infinitum crederem, quamvis ex una, qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quam si ex omnibus partibus in cor-
 10 poris humani forma te opinarer finiri. et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse — quod mihi nescienti non solum aliqua substantia sed etiam corporea videbatur, quia et mentem cogitare non no-
 15 veram nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur — quam credere abs te esse qualem putabam naturam mali. ipsum quoque salva-
 torem nostrum, unigenitum tuum, tamquam de massa lucidissimae molis tuae porrectum ad nostram salutem ita putabam, ut aliud de illo non crederem nisi quod
 20 possem vanitate imaginari. talem itaque naturam eius nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. concerni autem et non coinquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. metuebam itaque credere incarnatum, ne credere cogerer ex carne in-
 25 quinatum. nunc spirituales tui blande et amanter ridebunt me, si has confusiones meas legerint; sed tamen talis eram.

21 XI. Deinde quae illi in scripturis tuis reprehenderant defendi posse non existimabam, sed aliquando
 30 sane cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula et experiri, quid inde sentiret.

6 Ps. 118, 77

4 repercutiebar *Ov* 16 ipsum quoque] ipsumque *O*
 22 inquinari *Ov* 24 in carne natum *Ov* nec *O* 26 con-
 fusiones (*i. q. errores*) *S*: confessiones *Ov*

iam enim Elpidii cuiusdam adversus eosdem mani-
 chaeos coram loquentis et disserentis sermones etiam
 apud Carthaginem movere me coeperant, cum talia
 de scripturis proferret, quibus resisti non facile pos-
 set. et inbecilla mihi responsio videbatur istorum; 5
 quam quidem non facile palam promebant, sed nobis
 secretius, cum dicerent scripturas novi testamenti fal-
 satas fuisse a nescio quibus, qui Iudaeorum legem
 inserere christianae fidei voluerunt, atque ipsi incor-
 rupta exemplaria nulla proferrent. sed me maxime 10
 captum et offocatum quodam modo deprimebant cor-
 poralia cogitantem moles illae, sub quibus anhelans
 in auram tuae veritatis liquidam et simplicem respi-
 rare non poteram.

XII. Sedulo ergo agere coeperam, propter quod 22
 veneram, ut docerem Romae artem rhetoricam, et prius 16
 domi congregare aliquos, quibus et per quos innotescere
 coeperam. et ecce cognosco alia Romae fieri,
 quae non patiebar in Africa. nam re vera illas ever-
 siones a perditis adolescentibus ibi non fieri mani- 20
 festatum est mihi: „sed subito“ inquit „ne merce-
 dem magistro reddant, conspirant multi adolescentes
 et transferunt se ad alium, desertores fidei et quibus
 prae pecuniae caritate iustitia vilis est.“ oderat etiam
 istos cor meum quamvis non perfecto odio. quod 25
 enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse
 quam eo, quod cuilibet inlicita faciebant. certe tamen
 turpes sunt tales et fornicantur abs te amando
 volatica ludibria temporum et lucrum luteum, quod
 cum adprehenditur manum inquinat, et amplectendo 30
 mundum fugientem, contemnendo te manentem et re-
 vocantem et ignoscentem redeunti ad te meretrici

25 Ps. 138, 22

28 Ps. 72, 27

1 helpidii v 4 facile non v 9 fidaei S 12 hane-
 lans S 13 aurem S 16 rethoricam mss. 17 innotescete S

humanae animae. et nunc tales odi prauos et distortos, quamvis eos corrigendos diligam, ut pecuniae doctrinam ipsam, quam discunt, praeferant, ei vero te deum veritatem et ubertatem certi boni et pacem
5 castissimam. sed tunc magis eos pati nolebam malos propter me, quam fieri propter te bonos volebam.

23 XIII. Itaque posteaquam missum est a Mediolanio Romam ad praefectum urbis, ut illi civitati rhetoricae magister provideretur inperita etiam evectione
10 publica, ego ipse ambivi per eos ipsos manichaeis vanitatibus ebrios — quibus ut carerem ibam, sed utrique nesciebamus — ut dictione proposita me probatum praefectus tunc Symmachus mitteret. et veni Mediolanium ad Ambrosium episcopum, in optimis
15 notum orbi terrae, pium cultorem tuum, cuius tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui et laetitiam olei et sobriam vini ebrietatem populo tuo. ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. suscepit me paterne ille homo
20 dei et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit. et eum amare coepi primo quidem non tamquam doctorem veri, quod in ecclesia tua prorsus desperabam, sed tamquam hominem benignum in me. studiose audiebam disputantem in populo, non intentione,
25 qua debui, sed quasi explorans eius facundiam, utrum conveniret famae suae an maior minorve proflueret, quam praedicabatur, et verbis eius suspendebam intentus, rerum autem incuriosus et contemptor adstabam et delectabar sermonis suavitate, quamquam

16 cf. Ps. 80, 17 et 147, 14 cf. Ps. 44, 8 17 cf. Ps. 4, 8
19 III Reg. 1, 9

1 animae humanae *Ov* 3 praeferam *O* 5 eos magis *v*
7 mediolano *v* 10 eosdem *v* 14 mediolanum (i ras.) *S*
24 et studiose *v* 28 contentor *S* 29 asstabam *O* sermonis suavitate *scripsi*: sermone suavitatis *S*, suavitate sermonis *Ov*

eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis, quam Fausti erat, quod attinet ad dicendi modum. ceterum rerum ipsarum nulla comparatio: nam ille per manichaeas fallacias aberrabat, ille autem saluberrime docebat salutem. sed longe est a peccatoribus 5 salus, qualis ego tunc aderam. et tamen propinquabam sensim et nesciens.

XIII. Cum enim non satagerem discere quae dice- 24 bat, sed tantum quemadmodum dicebat audire — ea mihi quippe desperanti ad te viam patere homini in- 10 anis cura remanserat — veniebant in animum meum simul cum verbis, quae diligebam, res etiam, quas neglegebam. neque enim ea dirimere poteram. et dum cor aperirem ad excipiendum, quam diserte diceret, pariter intrabat et quam vera diceret, gradatim 15 quidem. nam primo etiam ipsa defendi posse mihi iam coeperunt videri et fidem catholicam, pro qua nihil posse dici adversus oppugnantes manichaeos putaveram, iam non inpudenter asseri existimabam, maxime audito uno atque altero et saepius aenigmate 20 soluto de scriptis veteribus, ubi, cum ad litteram acciperem, occidebar. spiritaliter itaque plerisque illorum librorum locis expositis iam reprehendebam desperationem meam illam dumtaxat, qua credideram legem et prophetas detestantibus atque irridentibus 25 resisti omnino non posse. nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia et ipsa poterat habere doctos adsertores suos, qui copiose et non absurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud, quod tenebam, quia defensionis par- 30 tes aequabantur. ita enim catholica non mihi victa videbatur, ut nondum etiam victrix appareret.

■ Ps. 118, 155 21 cf. II Cor. 3, 6

2 erant *O* 4 iste *O^sv* 10 iam desperanti *Ov* 13 ne-
clegebam *S* 15 vere *Ov* 17 coeperant *O^sv* 21 scribtis *O*
23 expositis locis *v* 27 vitam *S* 29 obiecta *S* refallerent *S*

25 Tunc vero fortiter intendi animum, si quo modo
possem certis aliquibus documentis manichaeos con-
vincere falsitatis. quod si possem spiritalem substan-
tiam cogitare, statim machinamenta illa omnia solve-
5 rentur et abicerentur ex animo meo: sed non poteram.
verum tamen de ipso mundi huius corpore omnique
natura, quam sensus carnis attingeret, multo proba-
bilia plerosque sensisse philosophos magis magisque
considerans atque comparans iudicabam. itaque Aca-
10 demicorum more, sicut existimantur, dubitans de omni-
bus atque inter omnia fluctuans manichaeos quidem
relinquendos esse decrevi, non arbitrans eo ipso tem-
pore dubitationis meae in illa secta mihi permanen-
dum esse, cui iam nonnullos philosophos praeponebam:
15 quibus tamen philosophis, quod sine salutari nomine
Christi essent, curationem languoris animae meae con-
mittere omnino recusabam. statui ergo tamdiu esse
catechumenus in catholica ecclesia mihi a parentibus
commendata, donec aliquid certi eluceret, quo cursum
20 dirigerem.

LIBER SEXTVS.

1 I. Spes mea a iuventute mea, ubi mihi eras
et quo recesseras? an vero non tu feceras me et dis-
creveras me a quadrupedibus et volatilibus caeli sa-
25 pientioreme feceras? et ambulabam per tenebras
et lubricum et quaerebam te foris a me et non in-
veniebam deum cordis mei; et veneram in pro-

22 Ps. 70, 5 23 cf. Ps. 10, 1 25 cf. Ps. 34, 6 et Es. 50, 10
27 Ps. 72, 26. 67, 23

1 tum *O* 5 abicerentur *O* 7 multa *v* 9 atque
comparans *om. S* achademicorum *OS* 15 nomine salu-
tari *v* 18 catechumenus *O*² *S*, catechumenus *O*¹ 24 a vola-
tilibus *O*

fundum maris et diffidebam et desperabam de in-
 ventione veri. iam venerat ad me mater pietate fortis,
 terra marique me sequens et in periculis omnibus de
 te segura. nam et per marina discrimina ipsos nautas
 consolabatur, ■ quibus rudes abyssi viatores, cum per- 5
 turbantur, consolari solent, pollicens eis perventionem
 cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras.
 et invenit me periclitantem quidem graviter despera-
 tione indagandae veritatis, sed tamen ei cum indicas- 10
 sem non me quidem iam esse manichaeum, sed neque
 catholicum christianum, non, quasi inopinatum aliquid
 audierit, exiit laetitia, cum iam segura fieret ex ea
 parte miseriae meae, in qua me tamquam mortuum
 resuscitandum tibi flebat et feretro cogitationis offe-
 rebat, ut diceres filio viduae: iuvenis, tibi dico, 15
 surge, et revivesceret et inciperet loqui et traderes
 illum matri suae. nulla ergo turbulenta exultatione
 trepidavit cor eius, cum audisset ex tanta parte iam
 factum, quod tibi cotidie plangebatur ut fieret, veritatem
 me nondum adeptum, sed falsitati iam ereptum: immo 20
 vero quia certa erat et quod restabat te daturum, qui
 totum promiseras, placidissime et pectore pleno fidu-
 ciae respondit mihi credere se in Christo, quod prius-
 quam de hac vita emigraret, me visura esset fidelem
 catholicum. et hoc quidem mihi. tibi autem, fons 25
 misericordiarum, preces et lacrimas densiores, ut ac-
 celerares adiutorium et inluminares tenebras meas,
 et studiosius ad ecclesiam currere et in Ambrosi ora
 suspendi, ad fontem salientis aquae in vitam
 aeternam. diligebat autem illum virum sicut ange- 30

15 Luc. 7, 12 sqq. 27 Ps. 7, 11, 17, 29 29 Io. 4, 14
 30 Gal. 4, 14

1 desperabam (i ex e corr.) O 6 pollicent O¹ 12 exili-
 vit Ov 14 sed resuscitandum Ov 17 ergo] erat O¹
 19 plangebam O¹ 21 et om. S qui] quia O 27 adiutorium
 tuum Ov 28 ambrosii O, Ambrosium v

lum dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem iam esse perductum, per quam transitorium me ab aegritudine ad sanitatem intercurrente artiore periculo quasi per accessionem, quam criticam medici vocant, certa praesumebat.

2 II. Itaque cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes et panem et merum adtulisset atque ab ostiario prohiberetur, ubi hoc episcopum vetuisse cognovit, tam pie atque oboedienter amplexa
10 est, ut ipse mirarer, quam facile accusatrix potius consuetudinis suae quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. non enim obsidebat spiritum eius vinulentia eamque stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosque mares et feminas, qui ad canticum
15 sobrietatis sicut ad potionem aquatam madidi nau-siant: sed illa cum attulisset canistrum cum sollemnibus epulis praegustandis atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat, et
20 si multae essent quae illo modo videbantur honorandae memoriae defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret, circumferebat, quo iam non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis praesentibus per sorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem
25 ibi quaerebat, non voluptatem. itaque ubi conperit a praeclaro praedicatore atque antistite pietatis praeceptum esse ista non fieri nec ab eis qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentili-
30 lium essent simillima, abstinuit se libentissime et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatoribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat, ut et quod posset daret egentibus et sic communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius passionis

5 criticam *O*² 6 Itaque—solebat *add. S*¹ in *mg. inf.*
13 vinolentia *O*²*v* 32 memoriam *O*¹ 33 ut et] et ut *O*
sic] si *OS*

imitatione immolati et coronati sunt martyres. sed tamen videtur mihi, domine deus meus — et ita est in conspectu tuo de hac re cor meum — non facile fortasse de hac amputanda consuetudine matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat. quem propter salutem meam maxime diligebat, eam vero ille propter eius religiosissimam conversationem, qua in bonis operibus tam fervens spiritu frequentabat ecclesiam, ita ut saepe erumperet, cum me videret, in eius praedicationem gratulans mihi, quod talem matrem haberem, nesciens, qualem illa filium, qui dubitabam de illis omnibus et inveniri posse viam vitae minime putabam.

III. Nec iam ingemescebam orando, ut subvenires mihi, sed ad quaerendum intentus et ad disserendum inquietus erat animus meus, ipsumque Ambrosium felicem quendam hominem secundum saeculum opinabar, quem sic tantae potestates honorarent: caelibatus tantum eius mihi laboriosus videbatur. quid autem ille spei gereret, adversus ipsius excellentiae tentamenta quid luctaminis haberet quidve solaminis in adversis, et occultum os eius, quod erat in corde eius, quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conicere noveram nec expertus eram. nec ille bat aestus meos nec foveam periculi mei. non enim quaerere ab eo poteram quod volebam, sicut volebam, secludentibus me ab eius aure atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat: cum quibus quando non erat, quod perexiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis aut lectione animum. sed cum legebat, oculi

3 Ps. 68, 21 9 cf. Act. 18, 25 et Rom. 12, 11 13 Ps. 15, 11
et Act. 2, 28

12 me filium *Ov* 21 et adversus *Ov* 28 negotiorum *OS*

ducebantur per paginas et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebant. saepe, cum adessemus — non enim vetabatur quisquam ingredi aut ei venientem nuntiari mos erat — sic eum legentem
 5 vidimus tacite et aliter numquam sedentesque in diuturno silentio — quis enim tam intento esse oneri auderet? — discedebamus et coniectabamus eum parvo ipso tempore, quod reparandae menti suae nanciscabatur, feriatum ab strepitu causarum alienarum nolle
 10 in aliud avocari et cavere fortasse, ne auditore suspensio et intento, si qua obscurius posuisset ille quem legeret, etiam exponere esset necesse aut de aliquibus difficilioribus dissertare quaestionibus atque huic operi temporibus inpensis minus quam vellet voluminum evolveret, quamquam et causa servandae vocis,
 5 quae illi facillime obtundebatur, poterat esse iustior tacite legendi. quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vir agebat.

4 Sed certe mihi nulla dabatur copia sciscitandi quae cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius, nisi cum aliquid breviter esset audiendum. aestus autem illi mei otiosum eum valde, cui refunderentur, requirebant nec umquam inveniebant. et eum quidem
 10 in populo verbum veritatis recte tractantem
 5 omni die dominico audiebam, et magis magisque mihi confirmabatur omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi. ubi vero etiam conperi ad imaginem tuam hominem a te factum ab spiri-
 10 talibus filiis tuis, quos de matre catholica per gratiam regenerasti, non sic intellegi, ut humani corporis forma determinatum crederent atque cogitarent, quam-

24 II Tim. 2, 15 28 Gen. 9, 6

8 nasciscebatur *O*¹ 11 potuisset *S* 12 necesse esset *v*
 13 disceptare *v* atque—temporibus *S*¹ s. l. 16 facillimae *S*
 20 cupiebam *S* 29 ab] a *v* 32 determinatum] te terminatum *v*

quam quomodo se haberet spiritalis substantia, ne quidem tenuiter atque aenigmate suspicabar, tamen gaudens erubui non me tot annos adversus catholicam fidem, sed contra carnalium cogitationum figmenta la-
trasse. eo quippe temerarius et inpius fueram, quod 5
ea quae debebam quaerendo discere, accusando dixeram. tu autem, altissime et proxime, secretissime et praesentissime, cui membra non sunt alia maiora et alia minora, sed ubique totus es et nusquam locorum es, non es utique forma ista corporea, tamen 10
fecisti hominem ad imaginem tuam, et ecce ipse a capite usque ad pedes in loco est.

III. Cum ergo nescirem, quomodo haec subsisteret 5
imago tua, pulsans proponerem, quomodo credendum esset, non insultans opponerem, quasi ita creditum 15
esset. tanto igitur acrior cura rodebat intima mea, quid certi retinerem, quanto me magis pudebat tam diu inlusum et deceptum promissione certorum puerili errore et animositate tam multa incerta quasi certa garrisse. quod enim falsa essent, postea mihi claruit. 20
certum tamen erat, quod incerta essent et a me aliquando pro certis habita fuissent, cum catholicam tuam caecis contentionibus accusarem, etsi nondum conpertam vera docentem, non tamen ea docentem, quae graviter accusabam. itaque confundebar et con- 25
vertebar et gaudebam, deus meus, quod ecclesia unica, corpus unici tui, in qua mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas neque hoc haberet in doctrina sua sana, quod te creatorem omnium in spatium loci quamvis summum et amplum, tamen 30
undique terminatum membrorum humanorum figura contruderet.

2 cf. I Cor. 13, 12 7 Ps. 9, 3 11 cf. Gen. 1, 26 27 cf. Col. 1, 18. 24

2 in aenigmate *Ov* 6 discere] dicere *Oo* 7 autem] enim *Ov*
16 acriore *S* 18 promissionem *O*¹ 19 anomisitate *S* 26 meis *S*

6 Gaudebam etiam, quod vetera scripta legis et prophetarum iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda, cum arguebam tamquam ita sentientes sanctos tuos; verum autem
 5 non ita sentiebant. et tamquam regulam diligentissime commendaret, saepe in popularibus sermonibus suis dicentem Ambrosium laetus audiebam: littera occidit, spiritus autem vivificat, cum ea, quae ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto
 10 mystico velamento spiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamvis ea diceret, quae utrum vera essent adhuc ignorarem. tenebam cor meum ab omni adsensione timens praecipitium et suspensio magis necabar. volebam enim eorum quae non vi-
 15 derem ita me certum fieri, ut certus essem, quod septem et tria decem sint. neque enim tam insanus eram, ut ne hoc quidem putarem posse comprehendere, sed sicut hoc, ita cetera cupiebam sive corporalia, quae coram sensibus meis non adessent, sive spiri-
 20 talia, de quibus cogitare nisi corporaliter nesciebam. et sanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meae dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam semper manentem et ex nullo deficientem; sed, sicut evenire assolet, ut malum medicum expertus etiam
 25 bono timeat se committere, ita erat valetudo animae meae, quae utique nisi credendo sanari non poterat et, ne falsa crederet, curari recusabat, resistens manibus tuis, qui medicamenta fidei confecisti et sparsisti super morbos orbis terrarum et tantam illis auctoritatem tribuisti.

7 V. Ex hoc tamen quoque iam praeponens doctrinam catholicam modestius ibi minimeque fallaciter

7 II Cor. 3, 6 23 cf. Ps. 116, 2 27 cf. Ps. 16, 8.
 Dan. 4, 32

12 tenebam enim *Ov* 25 bonū *O*¹ 27 credere *O*¹
 28 fidei *S* 29 morbos *add. O*²

sentiebam iuberi, ut crederetur quod non demonstra-
 batur — sive esset quid, sed cui forte non esset, sive
 nec quid esset — quam illic temeraria pollicitatione
 scientiae credulitatem inrideri et postea tam multa
 fabulosissima et absurdissima, quia demonstrari non 5
 poterant, credenda imperari. deinde paulatim tu, do-
 mine, manu mitissima et misericordissima pertractans
 et componens cor meum, consideranti, quam innume-
 rabilia crederem, quae non viderem neque cum gere-
 rentur affuissem, sicut tam multa in historia gentium, 10
 tam multa de locis atque urbibus, quae non videram,
 tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa
 hominibus aliis atque aliis, quae nisi crederentur,
 omnino in hac vita nihil ageremus, postremo quam
 inconcusse fixum fide retinerem, de quibus parentibus 15
 ortus essem, quod scire non possem, nisi audiendo
 credidissem, persuasisti mihi non qui crederent libris
 tuis, quos tanta in omnibus fere gentibus auctoritate
 fundasti, sed qui non crederent esse culpandos nec
 audiendos esse, si qui forte mihi dicerent: „unde scis 20
 illos libros unius veri et veracissimi dei spiritu esse
 humano generi ministratos?“ id ipsum enim maxime
 credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnio-
 sarum quaestionum per tam multa quae legeram inter
 se confligentium philosophorum extorquere mihi po- 25
 tuit, ut aliquando non crederem te esse quidquid esses,
 quod ego nescirem, aut administrationem rerum huma-
 narum ad te pertinere.

Sed id credebam aliquando robustius, aliquando 8
 exilius, semper tamen credidi et esse te et curam 30
 nostri gerere, etiamsi ignorabam vel quid sentiendum
 esset de substantia tua vel quae via duceret aut re-

26 Cic. de nat. d. II 1, 3

5 fabulasissima *O*¹ 6 credt *S*, credendum *S*² 15 re-
 tinem *S*¹ 17 credent *S*¹, crederem* (m ex nt corr.) *O*
 19 crederem *O*¹ 24 quae om. *S*

duceret ad te. ideoque cum essemus infirmi ad in-
 veniendam liquida ratione veritatem et ob hoc nobis
 opus esset auctoritate sanctarum litterarum, iam cre-
 dere coeperam nullo modo te fuisse tributurum tam
 5 excellentem illi scripturae per omnes iam terras aucto-
 ritatem, nisi et per ipsam tibi credi et per ipsam te
 quaeri voluisses. iam enim absurditatem, quae me in
 illis litteris solebat offendere, cum multa ex eis pro-
 babiliter exposita audissem, ad sacramentorum alti-
 tudinem referebam eoque mihi illa venerabilior et
 10 sacrosancta fide dignior apparebat auctoritas, quo et
 omnibus ad legendum esset in promptu et secreti sui
 dignitatem in intellectu profundiore servaret, verbis
 apertissimis et humillimo genere loquendi se cunctis
 15 praebens et exercens intentionem eorum, qui non sunt
 leves corde, ut exciperet omnes populari sinu et per
 angusta foramina paucos ad te traiceret, multo tamen
 plures, quam si nec tanto apice auctoritatis emineret
 nec turbas gremio sanctae humilitatis hauriret. cogi-
 20 tabam haec et aderas mihi, suspirabam et audiebas
 me, fluctuabam et gubernabas me, ibam per viam
 saeculi latam nec deserebas.

9 VI. Inhiabam honoribus, lucris, coniugio, et tu
 inridebas. patiebar in eis cupiditatibus amarissimas
 25 difficultates te propitio tanto magis, quanto minus
 sinebas mihi dulcescere quod non eras tu. vide cor
 meum, domine, qui voluisti, ut hoc recordarer et con-
 fiterer tibi. nunc tibi inhaereat anima mea, quam de
 visco tam tenaci mortis exuisti. quam misera erat!
 30 et sensum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus
 converteretur ad te, qui es super omnia et sine
 quo nulla essent omnia, converteretur et sanaretur.

16 cf. Eccli. 19, 4 17 cf. Matth. 7, 13. 14 22 cf.
 Matth. 7, 13 sq. 24 cf. Ps. 36, 13. Sap. 4, 18 31 Rom. 9, 5

6 et per—credi *add.* S¹ s. l. 7 absurditate O² 29 mor-
 tes O¹

quam ergo miser eram et quomodo egisti, ut sentirem
 miseriam meam die illo, quo, cum pararem recitare
 imperatori laudes, quibus plura mentirer, et mentienti
 faveretur ab scientibus easque curas anhelaret cor
 meum et cogitationum tabificarum febribus aestuaret, 5
 transiens per quendam vicum Mediolanensem animad-
 verti pauperem mendicum iam, credo, saturum iocan-
 tem atque laetantem. et ingemui et locutus sum cum
 amicis, qui mecum erant, multos dolores insaniarum
 nostrarum, quia omnibus talibus conatibus nostris, 10
 qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum
 trahens infelicitatis meae sarcinam et trahendo ex-
 aggerans nihil vellemus aliud nisi ad securam laeti-
 tiam pervenire, quo nos mendicus ille iam praeces-
 sisset numquam illuc fortasse venturos. quod enim 15
 iam ille pauculis et emendicatis nummulis adeptus
 erat, ad hoc ego tam aerumnosis anfractibus et cir-
 cuitibus ambiebam, ad laetitiam scilicet temporalis
 felicitatis. non enim verum gaudium habebat: sed et
 ego illis ambitionibus multo falsius quaerebam. et 20
 certe ille laetabatur, ego anxius eram, securus ille,
 ego trepidus. et si quisquam percontaretur me, utrum
 mallet exultare an metuere, responderem: „exultare“;
 rursus si rogaret, utrum me talem mallet, qualis
 ille, an qualis ego tunc essem, me ipsum curis 25
 timoribusque confectum eligerem, sed perversitate;
 numquid veritate? neque enim eo me praeponere
 illi debebam, quo doctior eram, quoniam non inde
 gaudebam, sed placere inde quaerebam hominibus,
 non ut eos docerem, sed tantum ut placerem. pro- 30
 pterea et baculo disciplinae tuae confringebas
 ossa mea.

2 cf. Aug. c. litt. Petil. III 25, 30

31 cf. Ps. 41, 11

2 recitari O 4 hanelaret S 22 percuntaretur O¹
 24 interrogaret v, interrogarer O 25 esse* (m ras.) O

0 3 Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei: „inter-
est, unde quis gaudeat.“ gaudebat mendicus ille vinu-
lencia, tu gloria. qua gloria, domine? quae non est
in te. nam sicut verum gaudium non erat, ita nec
5 illa vera gloria et amplius vertebat mentem meam.
et ille ipsa nocte digesturus erat ebrietatem suam,
ego cum mea dormieram et surrexeram et dormiturus
et surrecturus eram; vide quot dies! interest vero,
unde quis gaudeat, scio, et gaudium spei fidelis in-
0 comparabiliter distat ab illa vanitate. sed et tunc di-
stabat inter nos: nimirum quippe ille felicius erat,
non tantum quod hilaritate perfundebatur, cum ego
curis eviscerarer, verum etiam quod ille bene optando
adquisiverat vinum, ego mentiendo quaerebam tyfum.
5 dixi tunc multa in hac sententia caris meis et saepe
advertebam in his, quomodo mihi esset, et inveniebam
male mihi esse et dolebam et conduplicabam ipsum
male, et si quid adrisisset prosperum, taedebat adpre-
hendere, quia paene priusquam teneretur avolabat.

1 VII. Congemescebamus in his qui simul amice
vivebamus, et maxime cum Alypio et Nebridio ista
conloquebar. quorum Alypius ex eodem quo ego eram
ortus municipio, parentibus primatibus municipalibus,
me minor natu. nam et studuerat apud me, cum in
5 nostro oppido docere coepi, et postea Carthagini et
diligebat multum, quod ei bonus et doctus viderer, et
ego illum propter magnam virtutis indolem, quae in
non magna aetate satis eminebat. gurges tamen morum
Carthaginensium, quibus nugatoria fervent spectacula,
0 absorbuerat eum in insaniam circensium. sed cum in

1 cf. Ier. 6, 8

2 vinolentia v 3 tu S: tu gaudere cupiebas Ov 4 sicut
illud v 8 quod S diebus v 20 iis v 21 maxime ac
familiarissime Ov 22 ortus erat v 25 docere coepi op-
pido v 26 diligebat me v 29 carthaginensium O 30 pr.
in om. O insania O

eo miserabiliter voveretur, ego autem rhetoricam ibi professus publica schola uterer, nondum me audiebat ut magistrum propter quandam simultatem, quae inter me et patrem eius erat exorta. et conpereram, quod circum exitiabiliter amaret, et graviter angebar, quod tantam spem perditurus vel etiam perdidisse mihi videbatur. sed monendi eum et aliqua coercitione revocandi nulla erat copia vel amicitiae benivolentia vel iure magisterii. putabam enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. itaque postposita in hac re patris voluntate salutare me coeperat veniens in auditorium meum et audire aliquid atque abire.

Sed enim de memoria mihi lapsus erat agere cum illo, ne vanorum ludorum caeco et praecipiti studio tam bonum interimeretur ingenium. verum autem, domine, tu, qui praesides gubernaculis omnium, quae creasti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitem sacramenti tui et, ut aperte tibi tribueretur eius correctio, per me quidem illam sed nescientem operatus es. nam quodam die cum sederem loco solito et coram me adessent discipuli, venit, salutavit, sedit atque in ea quae agebantur intendit animum. et forte lectio in manibus erat. quam dum exponerem et oportune mihi adhibenda videretur similitudo circensium, quo illud quod insinuabam et iucundius et planius fieret et cum inrisione mordaci eorum, quos illa captivasset insania, scis tu, deus noster, quod tunc de Alypio ab illa peste sanando non cogitaverim. at ille in se rapuit meque illud non nisi propter se dixisse credidit et quod alius acciperet ad suscensen-

27 Ps. 68, 6

13 labsum OS 15 interimeret Ov 17 eum] enim S
 19 illa O 21 solito ex posito corr. S¹ 22 sedit om. O¹ ani-
 mum intendit v 24 et om. O opportune v 25 iocun-
 dius O 26 alt. et om. Ov 27 tu scis v 28 ab illa
 S² s. l.

dum mihi, accepit honestus adulescens ad suscensendum sibi et ad me ardentius diligendum. dixeras enim tu iam olim et innexueras litteris tuis: corripe sapientem, et amabit te. at illum ego non corripueram, sed utens tu omnibus et scientibus et nescientibus ordine quo nosti — et ille ordo iustus est — de corde et lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonae adureres tabescentem ac sanares. taceat laudes tuas qui miserationes tuas non considerat, quae tibi de medullis meis confitentur. etenim vero ille post illa verba proripuit se ex fovea tam alta, qua libenter demergebatur et cum mira voluptate caecabatur, et excussit animum forti temperantia, et resiluerunt omnes circensium sordes ab eo ampliusque illuc non accessit. deinde patrem reluctantem evicit, ut me magistro uteretur: cessit ille atque concessit. et audire me rursus incipiens illa mecum superstitione involutus est amans in manichaeis ostentationem continentiae, quam veram et germanam putabat. erat autem illa vecors et seductoria, pretiosas animas captans nondum virtutis altitudinem scientes tangere et superficie decipi faciles, sed tamen adumbratae simulataeque virtutis.

VIII. Non sane relinquens incantatam sibi a parentibus terrenam viam Romam praecesserat, ut ius disceret, et ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili et incredibiliter abreptus est. cum enim aversaretur et detestaretur talia, quidam eius amici et discipuli, cum forte de prandio redeuntibus pervium esset, recusantem vehementer et resistentem familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium et fune-

3 Prov. 9, 8 7 cf. Ezech. 1, 13 9 cf. Ps. 77, 4. 118, 77
21 cf. Prov. 6, 26

4 ego illum *O*, ego illum iam *v* 5 tu] te *S* 11 vero]
vere *O*, *om.* *v* 13 mira] miserabili *v* 14 circensium *S*
20 praetiosas *S* 29 pervius *v* 31 amphitheatrum *S*

storum ludorum diebus haec dicentem: „si corpus meum in locum illum trahitis, numquid et animum et oculos meos in illa spectacula potestis intendere? adero itaque absens ac sic et vos et illa superabo.“ quibus auditis illi nihilo setius eum adduxerunt secum, 5 id ipsum forte explorare cupientes utrum posset efficere. quo ubi ventum est et sedibus quibus potuerunt locati sunt, fervebant omnia inmanissimis voluptatibus. ille clausis foribus oculorum interdixit animo, ne in tanta mala procederet. atque utinam et aures 10 opturasset! nam quodam pugnae casu, cum clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus et quasi paratus, quidquid illud esset, etiam visum contemnere et vincere, aperuit et percussus est graviore vulnere in anima quam ille in 15 corpore, quem cernere concupivit, ceciditque miserabilius quam ille, quo cadente factus est clamor: qui per eius aures intravit et reseravit eius lumina, ut esset, qua feriretur et deiceretur audax adhuc potius quam fortis animus et eo infirmior, quo de se prae- 20 sumserat, qui debuit de te. ut enim vidit illum sanguinem, inmanitatem simul ebibit et non se avertit, sed fixit aspectum et hauriebat furias et nesciebat et delectabatur scelere certaminis et cruenta voluptate inebriabatur. et non erat iam ille, qui venerat, sed 25 unus de turba, ad quam venerat, et verus eorum socius, a quibus adductus erat. quid plura? spectavit, clamavit, exarsit, abstulit inde secum insaniam, qua stimularetur redire non tantum cum illis, a quibus abstractus est, sed etiam prae illis et alios trahens. 30 et inde tamen manu validissima et misericordissima

20 cf. Iudith 6, 15

2 illum locum *v* trahitis et ibi constituitis *Ov* 5 ^q setius
S, ***ius (set *ras.*) *O* 7 quod *OS* sedimus *S*¹ 11 ob-
 turavisset *Ov* 14 visu *O* aperuit oculos *Ov* 16 caecidit-
 que *S* 29 redire *om.* *O* quibus prius *Ov*

eruisti eum tu et docuisti eum non sui habere, sed
tui fiduciam, sed longe postea.

4 VIII. Verum tamen iam hoc ad medicinam futu-
ram in eius memoria reponebatur. nam et illud, quod,
5 cum adhuc studeret iam me audiens apud Carthagi-
nem et medio die cogitaret in foro quod recitaturus
erat, sicut exerceri scholastici solent, sivist eum con-
prehendi ab aeditimis fori tamquam furem, non arbi-
tror aliam ob causam te permisisse, deus noster, nisi
10 ut ille vir tantus futurus iam inciperet discere, quam
non facile in noscendis causis homo ab homine dam-
nandus esset temeraria credulitate. quippe ante tri-
bunal deambulabat solus cum tabulis ac stilo, cum
ecce adulescens quidam ex numero scholasticorum, fur
15 verus, securim clanculo apportans illo non sentiente
ingressus est ad cancellos plumbeos, qui vico argenta-
rio desuper praeminent, et praecidere plumbum coepit.
sono autem securis audito submurmuraverunt argen-
tarii, qui subter erant, et miserunt qui adprehenderent
20 quem forte inuenissent. quorum vocibus auditis re-
licto instrumento ille discessit timens, ne cum eo
teneretur. Alypius autem, qui non viderat intrantem,
exeuntem sensit et celeriter vidit abeuntem et causam
scire cupiens ingressus est locum et inventam securim
25 stans atque admirans considerabat, cum ecce illi, qui
missi erant, reperiunt eum solum ferentem ferrum,
cuius sonitu exciti venerant: tenent, adtrahunt, con-
gregatis inquilinis fori tamquam furem manifestum se
comprehendisse gloriantur, et inde offerendus iudiciis
0 ducebatur.

1 cf. Es. 57, 13

1 docuisti (*om.* eum) *Ov* 2 fiducia *S* 5 stuperet *S*
7 sicuti *v* scolastici *S* 8 editimis *OS* 11 gnoscendis *S*,
cognoscendis *O*, dignoscendis *v*. 12 crudelitate *O* 26 fuerant *v*
29 iudici *v*

Sed hactenus docendus fuit. statim enim, domine, 15
 adfuisti innocentiae, cuius testis eras tu solus. cum
 enim duceretur vel ad custodiam vel ad supplicium, fit
 eis obviam quidam architectus, cuius maxima erat cura
 publicarum fabricarum. gaudent illi eum potissimum 5
 occurrisset, cui solebant in suspicionem venire ablata-
 rum rerum, quae perissent de foro, ut quasi tandem
 iam ille cognosceret, a quibus haec fierent. verum
 autem viderat homo saepe Alypium in domo cuiusdam
 senatoris, ad quem salutandum ventitabat, statimque 10
 cognitum manu adprehensa semovit a turbis et tanti
 mali causam quaerens, quid gestum esset, audivit
 omnesque tumultuantes, qui aderant, et minaciter fre-
 mentes iussit venire secum. et venerunt ad domum
 illius adolescentis, qui rem commiserat. puer vero erat 15
 ante ostium et tam parvus erat, ut nihil exinde do-
 mino suo metuens facile posset totum indicare; cum
 eo quippe in foro fuit pedisequs. quem posteaquam
 recoluit Alypius, architecto intimavit. at ille securim
 demonstravit puero quaerens ab eo, cuius esset. qui 20
 confestim „nostra“ inquit; deinde interrogatus aperuit
 cetera. sic in illam domum translata causa confusis-
 que turbis, quae de illo triumphare iam coeperant,
 futurus dispensator verbi tui et multarum in ecclesia
 tua causarum examinador experientior instructiorque 25
 discessit.

X. Hunc ergo Romae inveneram, et adhaesit mihi 16
 fortissimo vinculo mecumque Mediolanium profectus
 est, ut nec me desereret et de iure, quod didicerat,
 aliquid ageret secundum votum magis parentum quam 30

2 cf. Sap. 1, 6

1 actenus *S* 2 ducendus *O* 2 adfuisti *S*: subvenisti *Ov*
 6 suspicione *O* 8 iam *om. v* 9 domu* (*m ras.*) *O* 18 pedis-
 sequus *O¹v*, pedisequus *O²* 22. domo *O¹* 28 mediolanum *v*
 30 post aliquid *ras.* 6—7 *litt. O*

suum. et ter iam adsederat mirabili continentia ceteris,
 cum ille magis miraretur eos, qui aurum innocentiae
 praeponerent. temptata est quoque eius indoles non
 solum de inlecebra cupiditatis sed etiam stimulo timo-
 5 ris. Romae adsidebat comiti largitionum Italicianarum.
 erat eo tempore quidam potentissimus senator, cuius
 et beneficiis obstricti multi et terrori subditi erant.
 voluit sibi licere nescio quid ex more potentiae suae,
 quod esset per leges illicitum; restitit Alypius. pro-
 10 missum est praemium; inrisit animo. praetentae minae;
 calcavit mirantibus omnibus inusitatam animam, quae
 hominem tantum et innumerabilibus praestandi nocen-
 dique modis ingenti fama celebratum vel amicum non
 optaret vel non formidaret inimicum. ipse autem iudex,
 15 cui consiliarius erat, quamvis et ipse fieri nollet, non
 tamen aperte recusabat, sed in istum causam trans-
 ferens ab eo se non permitti adserebat, quia et re
 vera, si ipse faceret, iste discederet. hoc solo autem
 paene iam inlectus erat studio litterario, ut pretiis
 20 praetorianis codices sibi conficiendos curaret, sed con-
 sulta iustitia deliberationem in melius vertit utiliore
 iudicans aequitatem, qua prohibebatur, quam potesta-
 tem, qua sinebatur. parvum est hoc; sed qui in
 parvo fidelis est, et in magno fidelis est, nec
 25 ullo modo erit inane, quod tuae veritatis ore pro-
 cessit: si in iniusto mamona fideles non fuistis,
 verum quis dabit vobis? et si in alieno fideles
 non fuistis, vestrum quis dabit vobis? talis
 tunc ille inhaerebat mihi mecumque nutabat in con-
 30 silio, quisnam esset tenendus vitae modus.

23 Luc. 16, 10—12

■ miraret *S*¹ 4 de *om. Ov* cupiditate *S* 19 prae-
 tiis (s a m. 1 add.) *S* 25 quod de *v* 26 mammona *O*²*v*
 27 verum] vestrum *O*², quod verum est *v* dabit] credet *v*
 28 vestrum] quod vestrum est *v* 29 ille tunc *Ov*

Nebridius etiam, qui relictā patria vicinā Cartha- 17
gini atque ipsa Carthagine, ubi frequentissimus erat,
relicto paterno rure optimo, relicta domo et non se-
cutura matre nullam ob aliam causam Mediolanium
venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio 5
veritatis atque sapientiae, pariter suspirabat pariter-
que fluctuabat beatae vitae inquisitor ardens et quae-
stionum difficillimarum scrutator acerrimus. et erant
ora trium egentium et inopiam suam sibimet invi-
cem anhelantium et ad te expectantium, ut dares eis 10
escam in tempore opportuno. et in omni amari-
tudine, quae nostros saeculares actus de misericordia
tua sequebatur, intuentibus nobis finem, cur ea patere-
mur, occurrebant tenebrae, et aversabamur gementes
et dicebamus: „quamdiu haec?“ et hoc crebro dice- 15
bamus et dicentes non relinquebamus ea, quia non
elucebat certum aliquid, quod illis relictis adprehen-
deremus.

XI. Et ego maxime mirabar satagens et recolens, 18
quam longum tempus esset ab undevicensimo anno 20
aetatis meae, quo fervere coeperam studio sapientiae,
disponens ea inventa relinquere omnes vanarum cupi-
ditatum spes inanes et insanias mendaces. et ecce iam
tricenariam aetatem gerebam in eodem luto haesitans
aviditate fruendi praesentibus fugientibus et dissipant- 25
tibus me, dum dico: „cras inveniam; ecce manifestum
apparebit, et tenebo; ecce Faustus veniet et exponet
omnia. o magni viri Academici! nihil ad agendam
vitam certi comprehendere potest. immo quaeramus di-
ligentius et non desperemus. ecce iam non sunt ab- 30

10 Ps. 144, 15

28 cf. Cic. Acad. II 18

1 nibridius <i>S</i>	3 rure paterno <i>v</i>	4 Mediolanum <i>v</i>
10 hanelantium <i>S</i>	a te <i>v</i>	14 et om. <i>O</i>
mo <i>O</i> ² <i>v</i>	23 insanas <i>S</i>	20 undevicesi-
28 achademici <i>OS</i>	24 ludo <i>O</i> ¹	25 fervendi <i>S</i>

surda in libris ecclesiasticis, quae absurda videbantur,
et possunt aliter atque honeste intellegi. figam pedes
in eo gradu, in quo puer a parentibus positus eram,
donec inveniatur perspicua veritas. sed ubi quaeretur?
5 quando quaeretur? non vacat Ambrosio, non vacat
legere. ubi ipsos codices quaerimus? unde aut quando
conparamus? a quibus sumimus? deputentur tempora,
distribuantur horae pro salute animae. magna spes
oborta est: non docet catholica fides, quod putabamus
10 et vani accusabamus. nefas habent docti eius credere
deum figura humani corporis terminatum. et dubita-
mus pulsare, quo aperiantur cetera? antemeridianis
horis discipuli occupant; ceteris quid facimus? cur
non id agimus? sed quando salutamus amicos maiores,
15 quorum suffragiis opus habemus? quando praepara-
mus quod emant scholastici? quando reparamus nos
ipsos relaxando animo ab intentione curarum? pereant
omnia et dimittamus haec vana et inania: conferamus
nos ad solam inquisitionem veritatis. vita misera est,
20 mors incerta est; subito obrepat: quomodo hinc ex-
ibimus? et ubi nobis discenda sunt quae hinc ne-
gleximus? ac non potius huius negligentiae supplicia
luenda? quid, si mors ipsa omnem curam cum sensu
amputabit et finiet? ergo et hoc quaerendum. sed
25 absit, ut ita sit. non vacat, non est inane, quod tam
eminens culmen auctoritatis christianae fidei toto orbe
diffunditur. numquam tanta et talia pro nobis divini-
tus agerentur, si morte corporis etiam vita animae
consumeretur. quid cunctamur igitur relicta spe sae-
30 culi conferre nos totos ad quaerendum deum et vitam
beatam? sed expecta: iucunda sunt etiam ista, habent
non parvam dulcedinem suam; non facile ab eis prae-

9	putamus <i>S</i>	13	occupabant <i>O</i>	14	id non <i>O</i>	16	sco-
	lastici <i>S</i>	17	animum relaxando <i>m</i>	18	inania (n. pr. ex m		
	corr.) <i>S</i>	19	vita haec <i>Om</i>	20	est om. v		si subito v
	obrepat o	21	hic <i>Oo</i>		necleximus <i>S</i>	22	ac] an <i>m</i>
	sunt <i>m</i>	31	iocunda <i>O</i>			23	luenda

cidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. ecce iam quantum est, ut inpetretur aliquis honor. et quid amplius in his desiderandum? suppetit amicorum maiorum copia: ut nihil aliud multum festinemus, vel praesidatus dari potest. et ducenda 5 uxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum gravet, et ille erit modus cupiditatis. multi magni viri et imitatione dignissimi sapientiae studio cum coniugibus dediti fuerunt.“

Cum haec dicebam et alternabant hi venti et in- 20 pellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, et tardabam converti ad dominum et differebam de die in diem vivere in te et non differebam cotidie in memet ipso mori: amans beatam vitam timebam illam in sede sua et ab ea fugiens quaerebam 15 eam. putabam enim me miserum fore nimis, si feminae privarer amplexibus, et medicinam misericordiae tuae ad eandem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram, et propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram 20 conscius, cum tam stultus essem, ut nescirem, sicut scriptum est, neminem posse esse continentem, nisi tu dederis. utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas et fide solida in te iactarem curam meam.

XII. Prohibebat me sane Alypius ab uxore du- 21 cenda cantans nullo modo nos posse securo otio simul 26 in amore sapientiae vivere, sicut iam diu desideraremus, si id fecissem. erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirum esset, quia vel experientiam concubitus ceperat in ingressu adulescen- 30 tiae suae, sed non haeserat magisque doluerat et

12 Eccli. 5, 8

22 cf. Sap. 8, 21

24 cf. Ps. 54, 23

4 et multum *Ov* 6 paecunia *S* 10 hii *S* impella-
bant *O*¹ 11 transiebant *O*¹ 21 tam] tamen *S* 26 cau-
sans *m* 30 coeperat *S*

spreverat et deinde iam continentissime vivebat. ego autem resistebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluissent sapientiam et promeruissent deum et habuissent fideliter ac dilexissent amicos. a quorum ego
 5 granditate quidem animi longe aberam et deligatus morbo carnis mortifera suavitate trahebam catenam meam solvi timens et quasi concusso vulnere repellens verba bene suadentis tamquam manum solventis. insuper etiam per me ipsi quoque Alypio loquebatur
 10 serpens et innectebat atque spargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honesti et expediti pedes implicarentur.

Cum enim me ille miraretur, quem non parvi penderet, ita haerere visco illius voluptatis, ut me ad
 15 firmarem, quotienscumque inde inter nos quaereremus, caelibem vitam nullo modo posse degere atque ita me defenderem, cum illum mirantem viderem, ut dicerem multum interesse inter illud, quod ipse raptim et furtim expertus esset, quod paene iam ne meminisset quidem atque ideo nulla molestia facile contemneret, et delectationes consuetudinis meae, ad quas
 20 si accessisset honestum nomen matrimonii, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere, coeperat et ipse desiderare coniugium nequam
 25 quam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. dicebat enim scire se cupere, quidnam esset illud, sine quo vita mea, quae illi sic placebat, non mihi vita, sed poena videretur. stupebat enim liber ab illo vinculo animus servitutem meam et stupendo ibat in ex-
 30 perendi cupidinem venturus in ipsam experientiam atque inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat

3 cf. Hebr. 13, 16 10 cf. Gen. 3, 14 sq.

1 deinde (*pr. de add. s. l. S¹*) continentissimae S 2 illorum O 5 quidem granditate Ov delegatus S 8 manu OS, fort. manus 11 laquaeos S 13 pendereñt O 17 illu S
 23 oporteret O 31 labsurus OS

servitutem, quoniam sponsonem volebat facere cum morte, et qui amat periculum, incidet in illud. neutrum enim nostrum, si quod est coniugale decus in officio regendi matrimonii et suscipiendorum liberorum, ducebat nisi tenuiter. magna autem ex parte atque vehementer consuetudo satiandae insatiabilis concupiscentiae me captum excruciebat, illum autem admiratio capiendum trahebat. sic eramus, donec tu, altissime, non deserens humum nostram miseratus miseros subvenires miris et occultis modis. 10

XIII. Et instabatur inpire, ut ducerem uxorem. 23 iam petebam, iam promittebatur maxime matre dante operam, quo me iam coniugatum baptismus salutaris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari et vota sua ac promissa tua in mea fide conpleri animadvertibat. 15 cum sane et rogatu meo et desiderio suo forti clamore cordis abs te deprecaretur cotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, numquam voluisti. et videbat quaedam vana et phantastica, quo cogebat inpetus de hac re satagentis 20 humani spiritus, et narrabat mihi non cum fiducia, qua solebat, cum tu demonstrabas ei, sed contemnens ea. dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter revelantem te et animam suam somniantem. in- 25 stabatur tamen, et puella petebatur, cuius aetas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, exspectabatur.

XIII. Et multi amici agitaveramus animo et con- 24 loquentes ac detestantes turbulentas humanae vitae 30 molestias paene iam firmaveramus remoti a turbis otiose vivere, id otium sic moliti, ut, si quid habere

1 cf. Es. 28, 18 2 Eccli. 3, 27

7 me] meae O², ne O¹ 9 nostrum S 22 solet OS
demonstrares m 25 revalantem S 26 cuius — exspecta-
batur add. S¹ in mg. 29 exagitaveramus O

possemus, conferremus in medium unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus, ut per amicitiae sinceritatem non esset aliud huius et aliud illius, sed quod ex cunctis fieret unum, et universum singulorum esset et omnia omnium, cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate essentque inter nos praedivites, Romanianus maxime communiceps noster, quem tunc graves aestus negotiorum suorum ad comitatum adtraxerant, ab ineunte aetate mihi familiarissimus. qui maxime instabat huic rei et magnam in suadendo habebat auctoritatem, quod ampla res eius multum ceteris anteibat. et placuerat nobis, ut bini annui tamquam magistratus omnia necessaria curarent ceteris quietis. sed posteaquam coepit cogitari, utrum hoc mulierculae sinerent, quas et alii nostrum iam habebant et nos habere volebamus, totum illud placitum, quod bene formabamus, dissiluit in manibus atque confractum et abiectum est. inde ad suspiria et gemitus et gressus ad sequendas latas et tritas vias saeculi, quoniam multae cogitationes erant in corde nostro, consilium autem tuum manet in aeternum. ex quo consilio deridebas nostra et tua praeparabas nobis daturus escam in oportunitate et aperturus manum atque impleturus animas nostras benedictione.

XV. Interea mea peccata multiplicabantur, et avulsa a latere meo tamquam impedimento coniugii cum qua cubare solitus eram, cor, ubi adhaerebat, concisum et vulneratum mihi erat et trahebat sanguinem. et illa in Africam redierat vovens tibi alium se virum nescituram relicto apud me naturali ex illa filio meo. at ego infelix nec feminae imitator, dila-

20 cf. Matth. 7, 13 Prov. 19, 21 21 Ps. 32, 11 23 Ps. 144, 15 sq. 26 cf. Eccli. 23, 3 31 cf. Luc. 1, 34

8 negotiosorum S 9 comitatu S 24 manum tuam m
26 peccata mea m

tionis inpatiens, tamquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator coniugii sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique coniugem, quo tamquam sustentaretur et perduceretur vel integer vel auctior morbus animae meae satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium. nec sanabatur vulnus illud meum, quod prioris praecisione factum erat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat et quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

XVI. Tibi laus, tibi gloria, fons misericordiarum! ego fiebam miserior et tu propinquior. aderat iam iamque dextera tua raptura me de caeno et ablutura, et ignorabam. nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite nisi metus mortis et futuri iudicii tui, qui per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo. et disputabam cum amicis meis Aypio et Nebridio de finibus bonorum et malorum Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animae vitam et tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit. et quaerebam, si essemus immortales et in perpetua corporis voluptate sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati aut quid aliud quaereremus, nesciens id ipsum ad magnam miseriam pertinere, quod ita demersus et caecus cogitare non possem lumen honestatis et gratis amplectendae pulchritudinis, quam non videt oculus carnis, et videtur ex intimo. nec considerabam miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa foeda tamen cum amicis dulciter conferebam nec esse sine amicis poteram beatus etiam secundum sensum, quem tunc habebam quantalibet affluentia carnalium voluptatum. quos

12 cf. Ier. 38, 13 18 cf. Cic. de Fin. I 9 sqq.

8 fuerat *v* 12 ereptura *o* ablatura *O*¹, ablutura me *v*
 17 nibridio *S* 18 epycurum *S* 29 faeda *S* 32 in quantalibet *Ov* affluentia *v*

utique amicos gratis diligebam vicissimque ab eis me diligere gratis sentiebam. o tortuosas vias! vae animae meae audaci, quae speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram! versa et reversa in tergum et in latera et in ventrem, et dura sunt omnia, et tu solus requies. et ecce ades et liberas a miserabilibus erroribus et constitues nos in via tua et consolaris et dicis: „currite, ego feram et ego perducam et ibi ego feram.“

LIBER SEPTIMVS.

I. Iam mortua erat adulescentia mea mala et nefanda, et ibam in iuventutem, quanto aetate maior, tanto vanitate turpior, qui cogitare aliquid substantiae nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet. non te cogitabam, deus, in figura corporis humani, ex quo audire aliquid de sapientia coepi; semper hoc fugi et gaudebam me hoc reperire in fide spiritalis matris nostrae, catholicae tuae; sed quid te aliud cogitarem non occurrebat. et conabar cogitare te homo et talis homo, summum et solum et verum deum, et te incorruptibilem et inviolabilem et incommutabilem totis medullis credebam, quia nesciens, unde et quomodo, plane tamen videbam et certus eram id, quod corrumpi potest, deterius esse quam id quod non potest, et quod violari non potest, incunctanter praeponebam violabili, et quod nullam patitur mutationem, melius esse quam id quod mutari potest. clamabat violenter cor meum adversus omnia

2 Es. 3, 9 7 cf. Ps. 85, 11 20 Io. 17, 3 28 cf. Ier. Thr. 2, 18

2 sentiebam *S* 3 meae *om. Ov* 4 terga *O¹* 7 constituis *Ov* 16 coepi semper] coepissem per *S* 17 reperisse *Ov*

phantasmata mea et hoc uno ictu conabar abigere circumvolantem turbam immunditiae ab acie mentis meae: et vix dimota in ictu oculi ecce conglobata rursus aderat et inruebat in aspectum meum et obnubilabat eum, ut quamvis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spatia locorum sive infusum mundo sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile et inviolabile et incommutabile, quod corruptibili et violabili et commutabili praeponerem, quoniam quidquid privabam spatiis talibus, nihil mihi esse videbatur, sed prorsus nihil, ne inane quidem, tamquam si corpus auferatur loco et maneat locus omni corpore vacuatus et terreno et humido et aereo et caelesti, sed tamen sit locus inanis tamquam spatiosum nihil.

Ego itaque incrassatus corde nec mihi met ipsi vel ipse conspicuus, quidquid non per aliquanta spatia tenderetur vel diffunderetur vel conglobaretur vel tumeret vel tale aliquid caperet aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. per quales enim formas ire solent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua illas ipsas imagines formabam, non esse tale aliquid: quae tamen ipsas non formaret, nisi esset magnum aliquid. ita etiam te, vita vitae meae, grandem per infinita spatia undique cogitabam penetrare totam mundi molem et extra eam quaquaversum per immensa sine termino, ut haberet te terra, haberet caelum, haberent omnia et illa finirentur in te, tu autem nusquam. sicut autem luci solis non obsisteret aeris corpus, aeris huius, qui supra terram est, quominus per eum traiceretur pene-

3 I Cor. 15, 52 17 cf. Matth. 13, 15

14 aereo *v* 17 ingrassatus *O* 19 vel diffunderetur
om. *S* 31 *pr.* aeris om. *v*

trans eum non dirrumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum, sic tibi putabam non solum caeli et aeris et maris sed etiam terrae corpus pervium et ex omnibus maximis minimisque partibus penetrabile ad capiendam praesentiam tuam, occulta inspiratione intrinsecus et extrinsecus administrante omnia, quae creasti. ita suspicabar, quia cogitare aliud non poteram; nam falsum erat. illo enim modo maior pars terrae maiorem tui partem haberet et minorem minor, atque ita te plena essent omnia, ut amplius tui caperet elephanti corpus quam passeris, quo esset isto grandius grandioreque occuparet locum, atque ita frustatim partibus mundi magnis magnas, brevibus breves partes tuas praesentes faceres. non est autem ita. sed nondum inluminaveras tenebras meas.

II. Sat erat mihi, domine, adversus illos deceptos deceptores et loquaces mutos, quoniam non ex eis sonabat verbum tuum, sat erat ergo illud quod iam diu ab usque Carthagine a Nebridio proponi solebat et omnes, qui audiebamur, concussi sumus: quid erat tibi factura nescio qua gens tenebrarum, quam ex adversa mole solent proponere, si tu cum ea pugnare noluisses? si enim responderetur aliquid fuisse nocituram, violabilis tu et corruptibilis fores. si autem nihil ea nocere potuisset diceretur, nulla afferretur causa pugnandi et ita pugnandi, ut quaedam portio tua et membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua misceretur adversis potestatibus et non a te creatis naturis atque in tantum ab eis corrumperetur et commutaretur in deterius, ut a beatitudine in miseriam

15 Ps. 17, 29 16 cf. III 1, 1. V 10, 18 (Wendland Rh. Mus. 49 p. 309)

1 dirrumpendo *O*¹, dirumpendo *O*² 3 et maris *om.* *S*
6 administrantem *O* 13 frustratim *O*¹ 14 es *v* 16 de-
ceptos illos et deceptores *m* 19 nybridio *S* 20 audiera-
mus *Ov* 21 qua] quae *v* 22 opponere *Ov*

verteretur et egeret auxilio, quo erui purgarique posset, et hanc esse animam, cui tuus sermo servienti liber et contaminatae purus et corruptae integer subveniret, sed et ipse corruptibilis, quia ex una eademque substantia. itaque si te, quidquid es, id est substantiam tuam, qua es, incorruptibilem dicerent, falsa esse illa omnia et execrabilia; si autem corruptibilem, id ipsum iam falsum et prima voce abominandum. sat erat ergo istuc adversus eos omni modo evomendos a pressura pectoris, quia non habebant, qua exirent sine horribili sacrilegio cordis et linguae sentiendo de te ista et loquendo.

III. Sed et ego adhuc, quamvis incontaminabilem et inconvertibilem et nulla ex parte mutabilem dicerem firmeque sentirem dominum nostrum, deum verum, qui fecisti non solum animas nostras sed etiam corpora, nec tantum nostras animas et corpora, sed omnes et omnia, non tenebam explicitam et enodatam causam mali. quaecumque tamen esset, sic eam quaerendam videbam, ut non per illam constringerem deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quaerebam. itaque securus eam quaerebam et certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam, quia videbam quaerendo, unde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam male pati quam suam male facere.

Et intendebam, ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium causam esse, ut male faceremus et rectum iudicium tuum ut pateremur, et eam liquidam cernere non valebam. itaque aciem mentis de profundo educere conatus mergebar iterum et saepe conatus mergebar iterum atque iterum. sublevabat

25 cf. Eccle. 9, 3

1 indigeret *Ov* 9 ergo erat *m* istud *v* 13 incommutabilem *O* 15 dominum] deum *O* 17 animas nostras *v* 18 explicatam *O* 20 constringerem *S* 24 quia videbam *om. S*

enim me in lucem tuam, quod tam sciebam me habere voluntatem quam me vivere. itaque cum aliquid vellem aut nollem, non alium quam me velle ac nolle certissimus eram et ibi esse causam peccati
 5 mei iam iamque advertebam. quod autem invitus facerem, pati me potius quam facere videbam et id non culpam, sed poenam esse iudicabam, qua me non iniuste plecti te iustum cogitans cito fatebar. sed rursus dicebam: „quis fecit me? nonne deus meus,
 10 non tantum bonus, sed ipsum bonum? unde igitur mihi male velle et bene nolle? ut esset, cur iuste poenas luerem? quis in me hoc posuit et iniecit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem a dulcissimo deo meo? si diabolus auctor, unde ipse
 15 diabolus? quod si et ipse perversa voluntate ex bono angelo diabolus factus est, unde et in ipso voluntas mala, qua diabolus fieret, quando totus angelus a conditore optimo factus esset?“ his cogitationibus deprimebar iterum et suffocabar, sed non usque ad
 20 illum infernum subducebar erroris, ubi nemo tibi confitetur, dum tu potius mala pati quam homo facere putatur.

6 IIII. Sic enim nitebar invenire cetera, ut iam inveneram melius esse incorruptibile quam corruptibile, et ideo te, quidquid esses, esse incorruptibilem confitebar. neque enim ulla anima umquam potuit poteritve cogitare aliquid, quod sit te melius, qui summum et optimum bonum es. cum autem verissime atque
 25 certissime incorruptibile corruptibili praeponatur, sicut ego iam praeponebam, poteram iam cogitatione aliquid adtingere, quod esset melius deo meo, nisi tu esses in-

20 cf. Ps. 6, 6

1 tam me sciebam <i>m</i>	4 causa <i>O</i> ¹ <i>S</i>	5 animadvertebam <i>Ov</i>
facere <i>S</i>	12 inseruit <i>o</i>	18 esset bonus <i>O</i> ² <i>m</i>
21 confitetur tibi <i>m</i>	23 cetera invenire <i>m</i>	25 incorruptibile <i>O</i>
30 iam ego <i>O</i> <i>m</i>		

corruptibilis. ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse praeferendum, ibi te quaerere debebam atque inde advertere, ubi sit malum, id est unde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. nullo enim prorsus violat corruptio deum nostrum, 5 nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improviso casu, quoniam ipse est deus et quod sibi vult, bonum est, et ipse est idem bonum; corrumpi autem non est bonum. nec cogeris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est maior quam potentia tua. esset autem 10 maior, si te ipso tu ipse maior esses: voluntas enim et potentia dei deus ipse est. quid improvisum tibi, qui nosti omnia? et nulla natura est, nisi quia nosti eam. et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia, quae deus est, quando, si hoc esset, 15 non esset deus?

V. Et quaerebam, unde malum, et male quaerebam et in ipsa inquisitione mea non videbam malum. et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in ea cernere possumus, 20 sicuti est terra et mare et aer et sidera et arbores et animalia mortalia, et quidquid in ea non videmus, sicut firmamentum caeli insuper et omnes angelos et cuncta spiritalia eius, sed etiam ipsa, quasi corpora essent, locis et locis ordinata, ut imaginatio mea; et 25 feci unam massam grandem distinctam generibus corporum creaturam tuam, sive re vera quae corpora erant, sive quae ipse pro spiritibus finxeram, et eam feci grandem, non quantum erat, quod scire non poteram, sed quantum libuit, undiqueversum sane fini- 30 tam, te autem, domine, ex omni parte ambientem et penetrantem eam, sed usquequaque infinitum, tam-

19 Ps. 22, 5. 49, 8

3 ubi] unde *m* 5 prorsus modo *Ov* 12 et quid *Ov*
 25 ordinata, ut] ordinavit *v* 27 quae re vera *o*, quae vera *m*
 31 ambientem eam *o* 32 eam *om. o*

quam si mare esset ubique et undique per immensa
 infinitum solum mare et haberet intra se spongiam
 quamlibet magnam, sed finitam tamen, plena esset
 utique spongia illa ex omni sua parte ex immenso
 5 mari: sic creaturam tuam finitam te infinito plenam
 putabam et dicebam: „ecce deus et ecce quae creavit
 deus, et bonus deus atque his validissime longissime-
 que praestantior; sed tamen bonus bona creavit: et
 ecce quomodo ambit atque implet ea? ubi ergo
 10 malum et unde et qua huc inrepsit? quae radix eius
 et quod semen eius? an omnino non est? cur ergo
 timemus et cavemus quod non est? aut si inaniter
 timemus, timor ipse malum est, quo incassum sti-
 mulatur et excruciatum cor, et tanto gravius malum,
 15 quanto non est, quod timeamus, et timemus. idcirco
 aut est malum, quod timemus, aut hoc malum est,
 quia timemus. unde est igitur, quia deus fecit haec
 omnia bonus bona? maius quidem et summum bonum
 minora fecit bona, sed tamen et creans et creata bona
 20 sunt omnia. unde est malum? an unde fecit ea, ma-
 teries aliqua mala erat, et formavit atque ordinavit
 eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non
 converteret? cur et hoc? an inpotens erat totam
 vertere et conmutare, ut nihil mali remaneret, cum sit
 25 omnipotens? postremo cur inde aliquid facere voluit
 ac non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset
 omnino? aut vero exsistere poterat contra eius volun-
 tatem? aut si aeterna erat, cur tam diu per infinita
 retro spatia temporum sic eam sivit esse ac tanto
 30 post placuit aliquid ex ea facere? aut iam, si aliquid
 subito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, ut
 illa non esset atque ipse solus esset totum verum et
 summum et infinitum bonum? aut si non erat bene,

1 immensa spatia *m* 2 habere *S* sfongeam *O¹S*, spon-
 giam *O²* 7 bonus est deus *m* 13 timor] certe vel timor *Ov*
 15 quanto non—aut est malum *om. S* 17 *alt.* quia] quo-
 niam *Ov* 25 omnia potens *m* 33 erat bene ut non *om. S*

ut non aliquid boni etiam fabricaretur et conderet qui bonus erat, illa sublata et ad nihilum redacta materie, quae mala erat, bonam ipse institueret, unde omnia crearet? non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea quam non ipse condiderat 5 adiuuaretur materia“. taliaolvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis de timore mortis et non inventa veritate; stabiliter tamen haerebat in corde meo in catholica ecclesia fides Christi tui, domini et salvatoris nostri, in multis quidem ad- 10 huc informis et praeter doctrinae normam fluitans, sed tamen non eam relinquebat animus, immo in dies magis magisque inbibebat.

VI. Iam etiam mathematicorum fallaces divinationes 8 et inopia deliramenta reieceram. confiteantur etiam 15 hinc tibi de intimis visceribus animae meae miserationes tuae, deus meus! tu enim, tu omnino — nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos nisi vita, quae mori nescit, et sapientia mentes indigentes inluminans, nullo indigens lumine, qua mundus admini- 20 stratur usque ad arborum volatica folia? — tu procurasti pervicaciae meae, qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni et Nebridio adulescenti mirabilis animae, illi vehementer adfirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti non esse illam 25 artem futura praevidendi, coniecturas autem hominum habere saepe vim sortis et multa dicendo dici pleraque ventura nescientibus eis, qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus, procurasti tu ergo hominem amicum, non quidem segnem consultorem mathe- 30 maticorum nec eas litteras bene callentem, sed, ut dixi, consultorem curiosum et tamen scientem aliquid,

9 II Petr. 2, 20
LXXXIII n. 45)

14 cf. III 3 (Aug. de div. quaestt.

5 eam <i>S</i>	ipse non <i>m</i>	11 informis adhuc <i>O</i>	doctri-
nam norme <i>O</i> ²	12 eam non <i>m</i>	15 deieceram <i>O</i>	25 ullam <i>m</i>
29 ergo tu <i>Ov</i>	30 consultorem <i>S</i>		

quod a patre suo se audisse dicebat: quod quantum
 valeret ad illius artis opinionem evertendam, ignora-
 bat. is ergo vir nomine Firminus, liberaliter institu-
 tus et excultus eloquio, cum me tamquam carissimum
 5 de quibusdam suis rebus, in quas saecularis spes eius
 intumuerat, consuleret, quid mihi secundum suas quas
 constellationes appellant videretur, ego autem, qui iam
 de hac re in Nebridii sententiam flecti coeperam, non
 quidem abnuerem conicere ac dicere quod nutanti oc-
 10 currebat, sed tamen subicerem prope iam esse mihi
 persuasum ridicula illa esse et inania, tum ille mihi
 narravit patrem suum fuisse librorum talium curio-
 sissimum et habuisse amicum aequae illa simulque
 sectantem. qui pari studio et conlatione flagrabant in
 15 eas nugas igne cordis sui, ita ut mutorum quoque
 animalium, si quae domi parerent, observarent mo-
 menta nascentium atque ad ea caeli positionem nota-
 rent, unde illius quasi artis experimenta colligerent.
 itaque dicebat audisse se a patre suo, quod, cum
 20 eundem Firminum praegnans mater esset, etiam illius
 paterni amici famula quaedam pariter utero grandesce-
 bat. quod latere non potuit dominum, qui etiam
 canum suarum partus examinatissima diligentia nosse
 curabat; atque ita factum esse, ut cum iste coniugis,
 25 ille autem ancillae dies et horas minutioresque hora-
 rum articulos cautissima observatione numerarent, eni-
 xae essent ambae simul, ita ut easdem constellationes
 usque ad easdem minutias utrique nascenti facere co-
 gerentur, iste filio, ille servulo. nam cum mulieres
 30 parturire coepissent, indicaverunt sibi ambo, quid sua
 cuiusque domo ageretur, et paraverunt quos ad se
 invicem mitterent, simul ut natum quod parturieba-
 tur esset cuique nuntiatum: quod tamen ut continuo

3 is om. O 4 exculptus S 5 saeculares S 11 esse
 illa m 14 flagrabant (cf. *epist.* II 9), flatabant Ov
 15 ignem mss. 17 positionem caeli m 19 suo om. O
 30 in sua Om

nuntiaretur, tamquam in regno suo facile effecerant. atque ita qui ab alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum intervallis sibi obviam factos esse dicebat, ut aliam positionem siderum aliasque particulas momentorum neuter eorum notare sineretur. et tamen 5
Firminus amplo apud suos loco natus dealbatiores vias saeculi cursitabat, augebatur divitiis, sublimabatur honoribus, servus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato dominis serviebat ipso indicante, qui noverat eum.

His itaque auditis et creditis — talis quippe narra- 9
verat — omnis illa reluctatio mea soluta concidit, et primo Firminum ipsum conatus sum ab illa curiositate revocare, cum dicerem, constellationibus eius inspectis ut vera pronuntiarem, debuisse me utique vi- 15
dere ibi parentes inter suos esse primarios, nobilem familiam propriae civitatis, natales ingenuos, honestam educationem liberalesque doctrinas; at si me ille servus ex eisdem constellationibus — quia et illius ipsae essent — consulisset, ut eidem quoque vera 20
proferrem, debuisse me rursus ibi videre abiectissimam familiam, conditionem servilem et cetera longe a prioribus aliena longèque distantia. unde autem fieret, ut eadem inspiciens diversa dicerem, si vera dicerem — si autem eadem dicerem, falsa dicerem — inde cer- 25
tissime colligi ea, quae vera consideratis constellationibus dicerentur, non arte dici, sed sorte, quae autem falsa, non artis inperitia, sed sortis mendacio.

Hinc autem accepto aditu ipse mecum talia rumi- 10
nando, ne quis eorundem delirorum, qui talem quae- 30
stum sequerentur, quos iam iamque invadere atque inrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi aut illi pater falsa narraverit, intendi considerationem in eos qui gemini nascuntur,

quorum plerique ita post invicem funduntur ex utero, ut parvum ipsum temporis intervallum, quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana observatione non possit litterisque signari
 5 omnino non valeat, quas mathematicus inspecturus est, ut vera pronuntiet. et non erunt vera, quia easdem litteras inspiciens eadem debuit dicere de Esau et Iacob; sed non eadem utrique acciderunt. falsa ergo diceret aut, si vera diceret, non eadem diceret: at
 10 eadem inspiceret. non ergo arte, sed sorte vera diceret. tu enim, domine, iustissime moderator universitatis, consulentibus consultisque nescientibus occulto instinctu agis, ut, dum quisque consulit, hoc audiat, quod eum oportet audire occultis meritis animarum
 15 ex abyssu iusti iudicii tui. cui non dicat homo: „quid est hoc?“ „ut quid hoc?“ non dicat, non dicat; homo est enim.

1 VII. Iam itaque me, adiutor meus, illis vinculis solveras, et quaerebam, unde malum, et non erat exitus.
 20 sed me non sinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam et esse te et esse incommutabilem substantiam tuam et esse de hominibus curam et iudicium tuum et in Christo, filio tuo, domino nostro, atque scripturis sanctis, quas ecclesiae tuae
 25 catholicae commendaret auctoritas, viam te posuisse salutis humanae ad eam vitam, quae post hanc mortem futura est. his itaque salvis atque inconcusse roboratis in animo meo quaerebam aestuans, unde sit malum. quae illa tormenta parturientis cordis mei,
 30 qui gemitus, deus meus! et ibi erant aures tuae nesciente me. et cum in silentio fortiter quaererem, magnae voces erant ad misericordiam tuam, tacitae

15 cf. Ps. 35, 7 18 Ps. 17, 3. 18, 15

3 contendunt *O*¹ 8 de Iacob *O* 9 at] ut *O*², etiamsi *m*
 16 ut] aut *o* 22 *om*nibus *O* 24 in scripturis *m*

contritiones animi mei. tu sciebas, quid patiebar, et nullus hominum. quantum enim erat, quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum! numquid tumultus animae meae, cui nec tempora nec os meum sufficebat, sonabat eis? 5 totum tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam a gemitu cordis mei, et ante te erat desiderium meum et lumen oculorum meorum non erat mecum. intus enim erat, ego autem foris, nec in loco illud. at ego intendebar in ea, quae locis 10 continentur, et non ibi ineniebam locum ad requiescendum, nec recipiebant me ista, ut dicerem: „sat est et bene est,“ nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset bene. superior enim eram istis, te vero inferior, et tu gaudium verum mihi subdito tibi et tu 15 mihi subieceras quae infra me creasti. et hoc erat rectum temperamentum et media regio salutis meae, ut manerem ad imaginem tuam et tibi serviens dominarer corpori. sed cum superbe contra te surgerem et currerem adversus dominum in cervice crassa 20 scuti mei, etiam ista infima supra me facta sunt et premebant, et nusquam erat laxamentum et respiramentum. ipsa occurrebant undique acervatim et globatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum ipsae opponebantur redeunti, quasi diceretur: „quo is, 25 indigne et sordide?“ et haec de vulnere meo creverant, quia humiliasti tamquam vulneratum superbum, et tumore meo separabar abs te et nimis inflata facies claudebat oculos meos.

VIII. Tu vero, domine, in aeternum manes et 1 non in aeternum irasceris nobis, quoniam miseratus es terram et cinerem, et placuit in conspectu 31

6 Ps. 37, 9—11 20 Iob 15, 26 27 Ps. 88, 11 30 Ps. 32, 11 31 Ps. 84, 6 cf. Eccli. 17, 31 32 Ps. 68, 21

4 totus tumultus *Ov* 7 omne desiderium *O* 20 crassas *O*¹ 25 ipse *S* 31 irascens *S*

tuo reformare deformia mea. et stimulis internis agitabas me, ut inpatiens essem, donec mihi per interiorum aspectum certus esses. et residebat tumor meus ex occulta manu medicinae tuae aciesque conturbata et contenebrata mentis meae acri collyrio salubrium dolorum de die in diem sanabatur.

VIII. Et primo volens ostendere mihi, quam resistas superbis, humilibus autem des gratiam et quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis, quod verbum caro factum est et habitavit inter homines, procurasti mihi per quendam hominem inmanissimo tyfo turgidum quosdam Platoniorum libros ex graeca lingua in latinum versos, et ibi legi non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat verbum et verbum erat apud deum et deus erat verbum: hoc erat in principio apud deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; quod factum est, in eo vita est, et vita erat lux hominum; et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt; et quia hominis anima, quamvis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen, sed verbum, deus ipse, est lumen verum, quod inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum; et quia in hoc mundo erat, et mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit. quia vero in sua propria venit et sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri credentibus in nomine eius, non ibi legi.

1 cf. Verg. Aen. XI 336 7 I Petr. 5, 5. Iac. 4, 6
10 Io. 1, 14 16 Io. 1, 1—12 19 cf. Tract. in evang. Io. 1, 16

6 dolorum meorum o 10 verbum tuum Ov 13 latinam Ov
24 deus ipse] deus Oo, dei deus m 27 ipsum m

Item legi ibi, quia verbum, deus, non ex carne, ¹⁴
 non ex sanguine neque ex voluntate viri neque ex
 voluntate carnis, sed ex deo natus est; sed quia ver-
 bum caro factus est et habitavit in nobis, non
 ibi legi. indagavi quippe in illis litteris varie dictum ⁵
 et in multis modis, quod sit filius in forma patris
 non rapinam arbitratus esse aequalis deo, quia
 naturaliter id ipsum est, sed quia semet ipsum ex-
 inanivit formam servi accipiens, in similitu-
 dinem hominum factus et habitu inventus ut ¹⁰
 homo, humiliavit se factus oboediens usque ad
 mortem, mortem autem crucis: propter quod
 deus eum exaltavit a mortuis et donavit ei
 nomen, quod est super omne nomen, ut in no-
 mine Iesu omne genū flectatur caelestium, ter- ¹⁵
 restrium et infernorum et omnis lingua con-
 fiteatur, quia dominus Iesus in gloria est dei
 patris, non habent illi libri. quod autem ante omnia
 tempora et supra omnia tempora inconmutabiliter
 manet unigenitus filius tuus coaeternus tibi et quia ²⁰
 de plenitudine eius accipiunt animae, ut beatæ
 sint, et quia participatione manentis in se sapientiae
 renovantur, ut sapientes sint, est ibi; quod autem
 secundum tempus pro inpiis mortuus est et
 filio unico tuo non pepercisti, sed pro nobis ²⁵
 omnibus tradidisti eum, non est ibi. abscondisti
 enim hæc a sapientibus et revelasti ea parvu-
 lis, ut venirent ad eum laborantes et onerati et
 reficeret eos, quoniam mitis est et humilis corde,

2 Io. 1, 13 3 Io. 1, 14 6 Philipp. 2, 6—11 21 Io. 1, 16
 24 Rom. 5, 6 25 Rom. 8, 32 26 Matth. 11, 25 28 Matth.
 11, 28 sq.

1 ibi legi *m* deus verbum *m* 2 *pr.* neque] non *Ov*
 4 factum *Ov* 5 vane *O¹* 6 *pr.* in *om.* *Ov* 7 esse] est
 se *S*, esset *O* 9 similitudine *O* 17 Iesus Christus *m* 18 autem]
 enim *Ov* 23 est ibi *om.* *S* 25 tuo unico *Oo*

et dirigit mites in iudicio et docet mansuetos
 vias suas videns humilitatem nostram et laborem
 nostrum et dimittens omnia peccata nostra. qui
 autem cothurno tamquam doctrinae sublimioris elati
 5 non audiunt dicentem: discite a me, quoniam mitis
 sum et humilis corde, et inuenietis requiem
 animabus vestris, etsi cognoscunt deum, non si-
 cut deum glorificant aut gratias agunt, sed
 evanescent in cogitationibus suis et obscura-
 10 tur insipiens cor eorum; dicentes se esse sa-
 pientes stulti fiunt.

15 Et ideo legebam ibi etiam inmutatam gloriam
 incorruptionis tuae in idola et varia simulacra, in
 similitudinem imaginis corruptibilis hominis
 15 et volucrum et quadrupedum et serpentium,
 videlicet Aegyptium cibum, quo Esau perdidit primo-
 genita sua, quoniam caput quadrupedis pro te hono-
 ravit populus primogenitus, conversus corde in
 Aegyptum et curvans imaginem tuam, animam suam,
 20 ante imaginem vituli manducantis faenum. in-
 veni haec ibi et non manducavi. placuit enim tibi,
 domine, auferre opprobrium diminutionis ab Iacob, ut
 maior serviret minori, et vocasti gentes in heredi-
 tatem tuam. et ego ad te veneram ex gentibus et
 25 intendi in aurum, quod ab Aegypto voluisti ut auferret
 populus tuus, quoniam tuum erat, ubicumque erat. et
 dixisti Atheniensibus per apostolum tuum, quod in te
 vivimus et movemur et sumus, sicut et quidam
 secundum eos dixerunt, et utique inde erant illi libri.

1 Ps. 24, 9 2 Ps. 24, 18 5 Matth. 11, 29 7 Rom.
 1, 21 sq. 12 Rom. 1, 23 16 cf. Aug. Enarr. Ps. 46; Gen.
 25, 33 sq. 18 Act. 7, 39; cf. Ex. 32, 1—6 20 Ps. 105, 20
 23 Rom. 9, 13 25 cf. Ex. 3, 22 et 11, 2 28 Act. 17, 28

1 dirigit *O* 4 cothurno *OS* 5 audierunt *S*¹ quia *v*
 10 se *om. S* 11 facti sunt *O* 13 et varia] tria *S* 15 ser-
 pentum *v* 22 diminutionis *O*¹

et non adtendi in idola Aegyptiorum, quibus de auro tuo ministrabant, qui transmutaverunt veritatem dei in mendacium et coluerunt et servierunt creaturae potius quam creatori.

X. Et inde admonitus redire ad memet ipsum in- 16
travi in intima mea duce te et potui, quoniam factus
es adiutor meus. intravi et vidi qualicumque oculo
animae meae supra eundem oculum animae meae, supra
mentem meam lucem incommutabilem, non hanc vul-
garem et conspicuam omni carni nec quasi ex eodem 10
genere grandior erat, tamquam si ista multo multo-
que clarius claresceret totumque occuparet magnitu-
dine. non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab
istis omnibus. nec ita erat supra mentem meam, sicut
oleum super aquam nec sicut caelum super terram, 15
sed superior, quia ipsa fecit me, et ego inferior, quia
factus ab ea. qui novit veritatem, novit eam, et qui
novit eam, novit aeternitatem. caritas novit eam. o
aeterna veritas et vera caritas et cara aeternitas! tu
es deus meus, tibi suspiro die ac nocte. et cum te 20
primum cognovi, tu assumsisti me, ut viderem esse,
quod viderem, et nondum me esse, qui viderem. et
reverberasti infirmitatem aspectus mei radians in me
vehementer, et contremui amore et horrore: et inveni
longe me esse a te in regione dissimilitudinis, tam- 25
quam audirem vocem tuam de excelso: „cibus sum
grandium: cresce et manducabis me. nec tu me in te
mutabis sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in
me.“ et cognovi, quoniam pro iniquitate erudisti
hominem et tabescere fecisti sicut araneam 30
animam meam, et dixi: „numquid nihil est veritas,

2 Rom. 1, 25 6 Ps. 29, 11 20 Ps. 1, 2 21 cf. Ps. 26, 10
25 cf. Ier. 31, 15 29 Ps. 38, 12

8 pr. supra—meae om. S 17 factus sum v 18 eam]
eam novit aeternitatem caritas novit eam S 26 audire S
30 aranea S

quoniam neque per finita neque per infinita locorum spatia diffusa est?" et clamasti de longinquo: ego sum qui sum. et audiui, sicut auditur in corde, et non erat prorsus, unde dubitarem faciliusque dubitare vivere me quam non esse veritatem, quae per ea, quae facta sunt, intellecta conspicitur.

17 XI. Et inspexi cetera infra te et vidi nec omnino esse nec omnino non esse: esse quidem, quoniam abs te sunt, non esse autem, quoniam id quod es non
10 sunt. id enim vere est, quod incommutabiliter manet. mihi autem inhaerere deo bonum est, quia, si non manebo in illo, nec in me potero. ille autem in se manens innovat omnia; et dominus meus es, quoniam bonorum meorum non eges.

18 XII. Et manifestatum est mihi, quoniam bona
16 sunt, quae corrumpuntur, quae neque si summa bona essent, corrumpi possent, neque nisi bona essent, corrumpi possent, quia, si summa bona essent, incorruptibilia essent, si autem nulla bona essent, quid in eis
20 conrumperetur, non esset. nocet enim corruptio et, nisi bonum minueret, non noceret. aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest, aut, quod certissimum est, omnia, quae corrumpuntur, privantur bono. si autem omni bono privabuntur, omnino non
25 erunt. si enim erunt et corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. et quid monstrosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora? ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt: ergo quamdiu sunt, bona sunt. ergo quae
30 cumque sunt, bona sunt, malumque illud, quod quaerebam unde esset, non est substantia, quia, si substantia esset, bonum esset. aut enim esset incorruptibilis sub-

2 Ex. 3, 14 5 Rom. 1, 20 11 Ps. 72, 28 13 Sap. 7, 27.
Ps. 15, 2

2 ego] immo vero ego *Ov* 13 dominus] deus *o*, d. deus *m*
16 *pr.* corrumpi possent *om.* *Ov* 19 quod *m* 27 monstruosius *o*

stantia, magnum utique bonum, aut substantia corruptibilis esset, quae nisi bona esset, corruptibilis non esset. itaque vidi et manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti et prorsus nullae substantiae sunt, quas tu non fecisti. et quoniam non aequalia omnia fecisti, 5 ideo sunt omnia, quia singula bona sunt et simul omnia valde bona, quoniam fecit deus noster omnia bona valde.

XIII. Et tibi omnino non est malum, non solum 19 tibi sed nec universae creaturae tuae, quia extra non 10 est aliquid, quod inrumpat et corrumpat ordinem, quem inposuisti ei. in partibus autem eius quaedam quibusdam quia non conveniunt, mala putantur; et eadem ipsa conveniunt aliis et bona sunt et in semet ipsis bona sunt. et omnia haec, quae sibimet in- 15 vicem non conveniunt, conveniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem caelum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi. et absit, ut dicerem iam: „non essent ista“, quia etsi sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed iam etiam 20 de solis istis laudare te deberem, quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestat- 25 tis, quae faciunt verbum tuum, montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri, bestiae 25 et omnia pecora, reptilia et volatilia pinnata; reges terrae et omnes populi, principes et omnes iudices terrae, iuvenes et virgines, seniores cum iunioribus laudent nomen tuum. cum vero etiam de caelis te laudent, laudent te, 30

7 Gen. 1, 31 et Eccli. 39, 21 22 Ps. 148, 7—12 30 Ps. 148, 1—5

2 corruptibilis n. esset] corrumpi n. posset *Ov* 10 extra te *O*² 12 posuisti *m* 14 non conveniunt *S* 16 conveniunt *alt. om. S* 19 iam ut dicerem *Ov* esse *O*² 26 pennata *O*² *v* 29 laudant *Ov* 30 de caelis *om. S* *alt. laudent om. S*

deus noster, in excelsis omnes angeli tui, omnes virtutes tuae, sol et luna, omnes stellae et lumen, caeli caelorum et aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen tuum: non iam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam, et meliora quidem superiora quam inferiora, sed meliora omnia quam sola superiora iudicio saniore pendebam.

XIII. Non est sanitas eis, quibus displicet aliquid creaturae tuae, sicut mihi non erat, cum displicerent multa, quae fecisti. et quia non audebat anima mea, ut ei displiceret deus meus, nolebat esse tuum quidquid ei displicebat. et inde ierat in opinionem duarum substantiarum et non requiescebat et aliena loquebatur. et inde rediens fecerat sibi deum per infinita spatia locorum omnium et eum putaverat esse te et eum collocaverat in corde suo et facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. sed posteaquam fovisti caput nescientis et clausisti oculos meos, ne viderent vanitatem, cessavi de me paululum, et consopita est insania mea; et evigilavi in te et vidi te infinitum aliter, et visus iste non a carne trahebatur.

XV. Et respexi alia et vidi tibi debere quia sunt et in te cuncta finita, sed aliter, non quasi in loco, sed quia tu es omnitenens manu veritate, et omnia vera sunt, in quantum sunt, nec quicquam est falsitas, nisi cum putatur esse quod non est. et vidi, quia non solum locis sua quaeque suis conveniunt sed etiam temporibus et quia tu, qui solus aeternus es, non post innumerabilia spatia temporum coepisti operari, quia omnia spatia temporum, quae praeterierunt et quae praeteribunt, nec abirent nec venirent nisi te operante et manente.

8 Ps. 37, 4. 8 18 Ps. 118, 37

4 non iam] nondum *S* 12 opinione *O* 31 quae] et quae *Ov* 33 operante et *om. S*

XVI. Et sensi expertus non esse mirum, quod 22
 palato non sano poena est et panis, qui sano suavis
 est, et oculis aegris odiosa lux, quae puris amabilis.
 et iustitia tua displicet iniquis, nedum vipera et ver-
 miculus, quae bona creasti, apta inferioribus creaturae 5
 tuae partibus, quibus et ipsi iniqui apti sunt, quanto
 dissimiliores sunt tibi, apti autem superioribus, quanto
 similiores fiunt tibi. et quaesivi, quid esset iniquitas,
 et non inveni substantiam, sed a summa substantia,
 te deo, detortae in infima voluntatis perversitatem 10
 proicientis intima sua et tumescentis foras.

XVII. Et mirabar, quod iam te amabam, non pro 23
 te phantasma, et non stabam frui deo meo, sed ra-
 piebar ad te decore tuo moxque diripiebar abs te pon-
 dere meo et ruebam in ista cum gemitu; et pondus 15
 hoc consuetudo carnalis. sed mecum erat memoria
 tui, neque ullo modo dubitabam esse, cui cohaererem,
 sed nondum me esse, qui cohaererem, quoniam cor-
 pus, quod corrumpitur, adgravat animam et de-
 primit terrena inhabitatio sensum multa cogi- 20
 tantem, eramque certissimus, quod invisibilia tua
 a constitutione mundi per ea quae facta sunt
 intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque
 virtus et divinitas tua. quaerens enim, unde ad-
 probarem pulchritudinem corporum sive caelestium 25
 sive terrestrium et quid mihi praesto esset integre de
 mutabilibus iudicanti et dicenti: „hoc ita esse debet,
 illud non ita“, hoc ergo quaerens, unde iudicarem,
 cum ita iudicarem, inveneram inconmutabilem et ve-
 ram veritatis aeternitatem supra mentem meam commu- 30
 tabilem. atque ita gradatim a corporibus ad sentien-

11 Eccli. 10, 10 18 Sap. 9, 15 21 Rom. 1, 20

1 expertus] et expertus sum *m* 2 et *om. v* 7 autem
 apti *S* 10 detortae] detorta et *S* 13 instabam *o* 14 et
 moxque *S* deripiebar *m* 29 cum ita iudicarem *om. S* 31 ad
 sentientem] sensientem *S*, assentientem *O*

tem per corpus animam atque inde ad eius interiorem
vim, cui sensus corporis exteriora nuntiaret, et quo-
usque possunt bestiae, atque inde rursus ad ratio-
cinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum,
5 quod sumitur a sensibus corporis; quae se quoque in
me conperiens mutabilem erexit se ad intellegentiam
suam et abduxit cogitationem a consuetudine, sub-
trahens se contradicentibus turbis phantasmatum, ut
inveniret, quo lumine aspergeretur, cum sine ulla
10 dubitatione clamaret inconmutabile praeferendum esse
mutabili, unde nosset ipsum inconmutabile — quod
nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili
certa praeponeret — et pervenit ad id, quod est in
ictu trepidantis aspectus. tunc vero invisibilia tua
15 per ea quae facta sunt intellecta conspexi, sed
aciem figere non evalui et reperiussa infirmitate red-
ditus solitis non mecum ferebam nisi amantem me-
moriā et quasi olefacta desiderantem, quae comedere
nondum possem.

4 XVIII. Et quaerebam viam comparandi roboris,
21 quod esset idoneum ad fruendum te, nec inveniebam,
donec amplecterer mediatorem dei et hominum,
hominem Christum Iesum, qui est super omnia
deus benedictus in saecula, vocantem et dicentem:
25 ego sum via veritatis et vita, et cibum, cui ca-
piendo invalidus eram, miscentem carni, quoniam ver-
bum caro factum est, ut infantiae nostrae lacte-
sцерet sapientia tua, per quam creasti omnia. non
enim tenebam deum meum Iesum humilis humilem
30 nec cuius rei magistra esset eius infirmitas noveram.
verbum enim tuum, aeterna veritas, superioribus crea-

22 I Tim. 2, 5 23 Rom. 9, 5 25 Io. 14, 6 26 Io. 1, 14

2 annuntiaret *m* et *om. o* 3 possum *S* 7 adduxit *S*
9 aspergeretur *Ov* 13 certo *m* 16 *valui *O*, valui *o*
18 olfacta *v* 25 veritatis] et veritas *Oo*, veritas *m*
29 dominum *v*

turae tuae partibus supereminens subditos erigit ad se ipsam, in inferioribus autem aedificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a se ipsis et ad se traiceret, sanans tumorem et nutriens amorem, ne fiducia sui progredierentur longius, sed potius infirmarentur videntes ante pedes suos infirmam divinitatem ex participatione tunicae pelliciae nostrae et lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

XVIII. Ego vero aliud putabam tantumque sentiebam de domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiae viro, cui nullus posset aequari, praesertim quia mirabiliter natus ex virgine ad exemplum contemnendorum temporalium prae adipiscenda immortalitate divina pro nobis cura tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. quid autem sacramenti haberet verbum caro factum, ne suspicari quidem poteram. tantum cognoveram ex his, quae de illo scripta traderentur, quia manducavit et bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, non haesisse carnem illam verbo tuo nisi cum anima et mente humana. novit hoc omnis, qui novit incommutabilitatem verbi tui, quam ego iam noveram, quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere, nunc aliquo affectu affici, nunc non affici, nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio propria sunt mutabilitatis animae et mentis. quae si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio neque in illis litteris ulla fidei salus generi humano remaneret. quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam, non corpus tantum homi-

7 cf. Gen. 3, 21 17 Io. 1, 14

7 pelliceae *Ov* 14 pro *v* 18 iis *m* 23 incommutabilem *S* 28 nunc esse in silentio *om. S* 33 non] nunc *O¹*

nis aut cum corpore sine mente animum, sed ipsum hominem, non persona veritatis, sed magna quadam naturae humanae excellentia et perfectiore participatione sapientiae praeferri ceteris arbitrabar. Alypius
 5 autem deum carne indutum ita putabat credi a catholicis, ut praeter deum et carnem non esset in Christo anima, mentemque hominis non existimabat in eo praedicari. et quoniam bene persuasum tenebat ea, quae de illo memoriae mandata sunt, sine vitali et ra-
 10 tionali creatura non fieri, ad ipsam christianam fidem pigrius movebatur. sed postea haereticorum Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens catholicae fidei conlaetatus et contemperatus est. ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo, quod
 15 verbum caro factum est, quomodo catholica veritas a Fotini falsitate dirimatur. inprobatio quippe haereticorum facit eminere, quid ecclesia tua sentiat et quid habeat sana doctrina. oportuit enim et haereses esse, ut probati manifesti fierent inter infirmos.

6 XX. Sed tunc lectis Platoniorum illis libris posteaquam inde admonitus quaerere incorpoream veritatem invisibilia tua per ea quae facta sunt intellecta conspexi et repulsus sensi, quid per tenebras animae
 5 meae contemplari non sinerer, certus esse te et infinitum esse nec tamen per locos finitos infinitosve diffundi et vere te esse, qui semper idem ipse esses, ex nulla parte nulloque motu alter aut aliter, cetera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento, quia sunt, certus quidem in istis eram, nimis
 0 tamen infirmus ad fruendum te. garriebam plane quasi peritus et, nisi in Christo, salvatore nostro, viam tuam quaererem, non peritus, sed periturus essem. iam

18 I Cor. 11, 19 23 Rom. 1, 20 32 Tit. 1, 4

1 cum] dum *O*¹ 7 animam *O* 25 contemplare *S*
 27 ipsesses *S* 28 alter] aliter *Ov* 29 ex] non ex *S*

enim coeperam velle videri sapiens plenus poena mea
et non flebam, insuper autem inflabar scientia. ubi
enim erat illa aedificans caritas a fundamento humi-
litalis, quod est Christus Iesus? aut quando illi libri
me docerent eam? in quos me propterea, priusquam 5
scripturas tuas considerarem, credo voluisti incurrere,
ut inprimeretur memoriae meae, quomodo ex eis af-
fectus essem et, cum postea in libris tuis mansue-
factus essem et curantibus digitis tuis contrectarentur
vulnera mea, discernere atque distinguere, quid 10
interesset inter praesumptionem et confessionem, inter
videntes, quo eundum sit, nec videntes, qua, et viam
ducentem ad beatificam patriam non tantum cernen-
dam sed et habitandam. nam si primo sanctis tuis
litteris informatus essem et in earum familiaritate ob- 15
dulcuisses mihi et post in illa volumina incidissem,
fortasse aut abripiissent me a solidamento pietatis,
aut si in affectu, quem salubrem inbiberam, perstitis-
sem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi,
si eos solos quisque didicisset. 20

XXI. Itaque avidissime arripui venerabilem stilum 27
spiritus tui et prae ceteris apostolum Paulum, et
perierunt illae quaestiones, in quibus mihi aliquando
visus est adversari sibi et non congruere testimoniis
legis et prophetarum textus sermonis eius, et ap- 25
paruit mihi una facies eloquiorum castorum, et exul-
tare cum tremore didici. et coepi et inveni, quid-
quid illac verum legeram, hac cum commendatione
gratiae tuae dici, ut qui videt non sic gloriatur,
quasi non acceperit non solum quod videt, sed 30

2 cf. I Cor. 8, 1 3 cf. I Cor. 3, 11 et 8, 1 21 cf. Aug.
c. Ac. II 2, 5 26 Ps. 2, 11 29 I Cor. 4, 7

1 plenus] plus *O* 2 flebam *S* autem] et *Ov* 5 do-
cerent me *v* 15 familiaritatem *S* 16 postea *v* 18 af-
fectum *S* 20 quisquam *v* 28 hac] *ac *O* 30 quod]
id quod *Ov*

etiam ut videat — quid enim habet quod non accepit? — et ut te, qui es semper idem, non solum admoneatur ut videat, sed etiam sanetur ut teneat, et qui de longinquo videre non potest, viam tamen ambulet, qua veniat et videat et teneat, quia, etsi condelectetur homo legi dei secundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris suis repugnante legi mentis suae et se captivum ducente in lege peccati, quae est in membris eius? quoniam iustus es, domine; nos autem peccavimus, inique fecimus, inpie gessimus, et gravata est super nos manus tua, et iuste traditi sumus antiquo peccatori, praeposito mortis, quia persuasit voluntati nostrae similitudinem voluntatis suae, qua in veritate tua non stetit. quid faciet miser homo? quis eum liberabit de corpore mortis huius nisi gratia tua per Iesum Christum dominum nostrum, quem genuisti coaeternum et creasti in principio viarum tuarum, in quo princeps huius mundi non invenit quicquam morte dignum, et occidit eum; et evacuatum est chirografum, quod erat contrarium nobis? hoc illae litterae non habent. non habent illae paginae vultum pietatis illius, lacrimas confessionis, sacrificium tuum, spiritum contribulatum, cor contritum et humiliatum, populi salutem, sponsam civitatem, aram spiritus sancti, poculum pretii nostri. nemo ibi cantat: nonne deo subdita erit anima mea? ab ipso enim salutare meum: etenim ipse deus meus et salutaris meus, susceptor meus: non

2 cf. Ps. 101, 28 6 Rom. 7, 22 sq. 10 Dan. 3, 27 et 29
Ps. 31, 4 15 Io. 8, 44 16 Rom. 7, 24 sq. 19 Prov. 8, 22
Io. 14, 30 21 Col. 2, 14 24 Ps. 50, 19 26 Apoc. 21, 2
II Cor. 5, 5 28 Ps. 61, 2 sq.

3 videatur *S* 8 repugnantem *O*¹ ducentem *O*¹ 9 legi *O*
11 inpie] inique *m* 24 huius *Ov* 29 ipse est *o*

movebor amplius. nemo ibi audit vocantem: venite
 ad me, qui laboratis. dedignantur ab eo discere,
 quoniam mitis est et humilis corde. abscon-
 disti enim haec a sapientibus et prudentibus et
 revelasti ea parvulis. et aliud est de silvestri ca- 5
 cumine videre patriam pacis et iter ad eam non in-
 venire et frustra conari per invia circum obsidentibus
 et insidiantibus fugitivis desertoribus cum principe
 suo leone et dracone, et aliud tenere viam illuc du-
 centem cura caelestis imperatoris munitam, ubi non 10
 latrocinantur qui caelestem militiam deseruerunt; vi-
 tant enim eam sicut supplicium. haec mihi inviscera-
 bantur miris modis, cum minimum apostolorum tuorum
 legerem, et consideraveram opera tua et expaveram.

LIBER OCTAVVS.

I. Deus meus, recorder in gratiarum actione tibi 1
 et confitear misericordias tuas super me. perfundan-
 tur ossa mea dilectione tua et dicant: domine, quis
 similis tibi? dirrupisti vincula mea: sacrifi-
 cium tibi sacrificium laudis. quomodo dirrupisti 20
 ea, narrabo, et dicent omnes, qui adorant te, cum
 audient haec: benedictus dominus in caelo et in
 terra; magnum et mirabile nomen eius. inhae-
 serant praecordiis meis verba tua, et undique circum-
 vallabar abs te. de vita tua aeterna certus eram, 25
 quamvis eam in aenigmate et quasi per speculum

1 Matth. 11, 28 sq. 3 Matth. 11, 25 9 cf. Ps. 90, 13
 13 cf. I Cor. 15, 9 17 cf. Ps. 32, 22 18 Ps. 34, 10 19 Ps.
 115, 16 sq. 22 Ps. 88, 53. 134, 6 23 Ps. 75, 2. 8, 2. 10
 24 cf. Es. 29, 2 26 I Cor. 13, 12

videram; dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quod ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat, nec certior de te, sed stabilior in te esse cupiebam. de mea vero temporali vita nutabant omnia
 5 et mundandum erat cor a fermento veteri; et placebat via ipse salvator et ire per eius angustias adhuc pigebat. et inmisisti in mentem meam visumque est bonum in conspectu meo pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat servus tuus et lucebat in
 10 eo gratia tua. audieram etiam, quod a iuventute sua devotissime tibi viveret; iam vero tunc senuerat et longa aetate in tam bono studio sectandae viae tuae multa expertus, multa edoctus mihi videbatur: et vere sic erat. unde mihi ut proferret volebam conferenti
 15 secum aestus meos, quis esset aptus modus sic affecto, ut ego eram, ad ambulandum in via tua.

2 Videbam enim plenam ecclesiam, et alius sic ibat, alius autem sic. mihi autem displicebat, quod agebam in saeculo, et oneri mihi erat valde non iam inflam-
 20 mantibus cupiditatibus, ut solebant, spe honoris et pecuniae ad tolerandam illam servitutem tam gravem. iam enim me illa non delectabant prae dulcedine tua et decore domus tuae, quam dilexi, sed adhuc tenaciter alligabar ex femina, nec me prohibebat aposto-
 25 lus coniugari, quamvis exhortaretur ad melius maxime volens omnes homines sic esse, ut ipse erat. sed ego infirmior eligebam molliorem locum et propter hoc unum volvebar in ceteris languidus et tabescens curis marcidis, quod et in aliis rebus, quas nolebam pati,
 30 congruere cogebar vitae coniugali, cui deditus obstringebar. audieram ex ore veritatis esse spadones, qui se ipsos absciderunt propter regnum cae

5 cf. I Cor. 5, 7 sq. 8 Ps. 22, 5. 49, 8 16 cf. Ps. 127, 1
 23 Ps. 25, 8 24 cf. I Cor. 7, 27 sqq. 31 Matth. 19, 12

2 quod—substantia *om. S* 14 undique *S* 24 con-
 ligabar *Ov* 31 sphadones *S*

lorum; sed, qui potest, inquit, capere, capiat. vani sunt certe omnes homines, quibus non inest dei scientia, nec de his, quae videntur bona, potuerunt invenire eum, qui est. at ego iam non eram in illa vanitate; transcederam eam et con- 5 testante universa creatura inveneram te creatorem nostrum et verbum tuum apud te deum tecumque unum deum, per quod creasti omnia. et est aliud genus in-
piorum, qui cognoscentes deum non sicut deum glorificaverunt aut gratias egerunt. in hoc 10 quoque incideram, et dextera tua suscepit me et inde ablatum posuisti, ubi convalescerem, quia dixisti homini: ecce pietas est sapientia et: noli velle videri sapiens, quoniam dicentes se esse sapien-
tes stulti facti sunt. et inveneram iam bonam mar- 15 garitam, et venditis omnibus, quae haberem, emenda erat, et dubitabam.

II. Perrexi ergo ad Simplicianum, patrem in acci- 3 pienda gratia tunc episcopi Ambrosii et quem vere ut patrem diligebat. narraui ei circuitus erroris mei. 20 ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platoniorum, quos Victorinus quondam, rhetor urbis Romae, quem christianum defunctum esse audieram, in latinam linguam transtulisset, gratulatus est mihi, quod non in aliorum philosophorum scripta incidis- 25 sem plena fallaciarum et deceptionum secundum elementa huius mundi, in istis autem omnibus modis insinuari deum et eius verbum. deinde, ut me exhortaretur ad humilitatem Christi sapientibus absconditam et revelatam parvulis, Victorinum ipsum recordatus 30 est, quem, Romae cum esset, familiarissime noverat,

2 Sap. 13, 1 7 cf. Io. 1, 1 sqq. 9 Rom. 1, 21 11 Ps.
17, 36 13 Iob 28, 28 Prov. 26, 5 (3, 7) 14 Rom. 1, 22
15 cf. Matth. 13, 46. 19, 21 26 Col. 2, 8 29 cf. Matth. 11, 25

3 iis *m* 6 creatura tua *v* 7 tecumque cum spiritu
sancto *m* 8 est et *m* 19 gratia tua *v*

deque illo mihi narravit quod non silebo. habet enim magnam laudem gratiae tuae confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex et omnium liberalium doctrinarum peritissimus quique philosophorum tam multa legerat et diiudicaverat, doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne praeclari magisterii, quod cives huius mundi eximium putant, statuam Romano foro meruerat et acceperat, usque ad illam aetatem venerator idolorum sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata spirabat <prodigia> iam et omnigenum deum monstra et Anubem latratorem, quae aliquando

contra Neptunum et Venerem contraque
Minervam

tela tenuerant et a se victis iam Roma supplicabat, quae iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat, non erubuerit esse puer Christi tui et infans fontis tui subiecto collo ad humilitatis iugum et edomita fronte ad crucis opprobrium.

O domine, domine, qui inclinasti caelos et descendisti, tetigisti montes et fumigaverunt, quibus modis te insinuasti illi pectori? legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam scripturam omnesque christianas litteras investigabat studiosissime et perscrutabatur et dicebat Simpliciano non palam, sed secretius et familiaris: „noveris iam me esse christianum“. et respondebat ille: „non credam nec deputabo te inter christianos, nisi in ecclesia Christi videro“. ille autem inridebat dicens: „ergo parietes faciunt christianos?“

11 Verg. Aen. VIII 698 sqq. 19 cf. Gal. 5, 11 20 Ps. 143, 5

1 deque] de quo O^{1o} ille a 4 quippe m 5 diiudicaverat et dilucidaverat m 8 in Romano v 11 inspirabat v prodigia scripsi (cf. Sert. Hart. p. 138), populos OS, populo m, populos o 26 me iam Om me chr. iam esse o 28 te videro m

et hoc saepe dicebat, iam se esse christianum, et Simplicianus illud saepe respondebat et saepe ab illo parietum inrisio repetebatur. amicos enim suos reverebatur offendere, superbos daemonicolas, quorum ex culmine Babylonicae dignitatis quasi ex cedris Libani, 5 quas nondum contriverat dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. sed posteaquam legendo et inhiando hausit firmitatem timuitque negari ■ Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri, reusque sibi magni criminis ad- 10 paruit erubescendo de sacramentis humilitatis verbi tui et non erubescendo de sacris sacrilegis superborum daemoniorum, quae imitator superbus acceperat, depuduit vanitati et erubuit veritati subitoque et inopinatus ait Simpliciano, ut ipse narrabat: „eamus in ec- 15 clesiam: christianus volo fieri“. at ille non se capiens laetitia perrexit cum eo. ubi autem imbutus est primis instructionis sacramentis, non multo post nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur mirante Roma, gaudente ecclesia. superbi videbant et irascebantur, den- 20 tibus suis stridebant et tabescebant: servo autem tuo dominus deus erat spes eius et non respiciebat in vanitates et insanias mendaces.

Denique ut ventum est ad horam profitendae fidei, 5 quae verbis certis conceptis retentisque memoriter de 25 loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romae reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretius redderet, sicut nonnullis, qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat; illum autem ma- 30 luisse salutem suam in conspectu sanctae multitudinis

5 cf. Ps. 28, 5 9 Luc. 12, 9. Marc. 8, 38 20 cf. Ps. 111, 10
22 Ps. 39, 5

12 sacrilegiis O 14 veritati] vanitati O¹ 18 instru-
ctionum v post etiam Ov 23 et] et in m

profiteri. non enim erat salus, quam docebat, in rhetorica, et tamen eam publice professus erat. quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? itaque ubi ascendit, ut redderet, omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen strepitu gratulationis. quis autem ibi non eum noverat? et sonuit presso sonitu per ora cunctorum conlaetantium: „Victorinus, Victorinus“. cito sonuerunt exultatione, quia videbant eum, et cito siluerunt intentione, ut audirent eum. pronuntiavit ille fidem veracem praeclara fiducia, et volebant eum omnes rapere intro in cor suum. et rapiebant amando et gaudendo: hae rapientium manus erant.

III. Deus bone, quid agitur in homine, ut plus gaudeat de salute desperatae animae et de maiore periculo liberatae, quam si spes ei semper affuisset aut periculum minus fuisset? etenim tu quoque, misericors pater, plus gaudes de uno paenitente quam de nonaginta novem iustis, quibus non opus est paenitentia. et nos cum magna iucunditate audimus, cum audimus quam exsultantibus pastoris umeris reportetur ovis, quae erraverat, et dragma referatur in thesauros tuos conlaetantibus vicinis mulieri, quae invenit, et lacrimas excutit gaudium sollemnitate domus tuae, cum legitur in domo tua de minore filio tuo, quoniam mortuus fuerat et revixit, perierat et inventus est. gaudes quippe in nobis et in angelis tuis sancta caritate sanctis. nam tu semper idem, quia ea quae non semper nec eodem modo sunt eodem modo semper nosti omnia.

19 Luc. 15, 4 sqq. 26 Ps. 25, 8

7 strepuerunt *O* nomen eius *Ov* 8 eum non *O* presso
sonitu sonuit *O* 10 qui *O* eam *S* 11 auderent *O*¹ 20 est
opus *m* 22 exsultantibus angelis *m* 23 drachma *v* 27 erat
Ov 30 quia] qui *Om*

Quid ergo agitur in anima, cum amplius delecta- 7
 tur inventis aut redditis rebus, quas diligit, quam si
 eas semper habuisset? contestantur enim et cetera et
 plena sunt omnia testimoniis clamantibus: „ita est“.
 triumphat victor imperator et non vicisset, nisi pugna- 5
 visset, et quanto maius periculum fuit in proelio,
 tanto est gaudium maius in triumpho. iactat tempe-
 stas navigantes minaturque naufragium; omnes futura
 morte pallescunt: tranquillatur caelum et mare, et
 exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. aeger est 10
 carus et vena eius malum renuntiat; omnes, qui eum
 salvum cupiunt, aegrotant simul animo: fit ei recte
 et nondum ambulat pristinis viribus, et fit iam tale
 gaudium, quale non fuit, cum antea salvus et fortis
 ambularet. easque ipsas voluptates humanae vitae 15
 etiam non inopinatis et praeter voluntatem inruenti-
 bus, sed institutis et voluntariis molestiis homines ad-
 quirunt. edendi et bibendi voluptas nulla est, nisi prae-
 cedat esuriendi et sitiendi molestia. et ebriosi quae-
 dam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, 20
 quem dum exstinguit potatio, fit delectatio. et insti-
 tutum est, ut iam pactae sponsae non tradantur sta-
 tim, ne vile habeat maritus datam, quam non suspi-
 raverit sponsus dilatam.

Hoc in turpi et exsecranda laetitia, hoc in ea, quae 8
 concessa et licita est, hoc in ipsa sincerissima hone- 26
 state amicitiae, hoc in eo, qui mortuus erat et
 revixit, perierat et inventus est: ubique maius
 gaudium molestia maiore praeceditur. quid est hoc,
 domine deus meus, cum tu aeternum tibi, tu ipse sis 30
 gaudium, et quaedam de te circa te semper gaudeant?
 quid est, quod haec rerum pars alternat defectu et
 profectu, offensionibus et conciliationibus? an is est

27 Luc. 15, 32

7 gaudio O¹ 9 mare] terra O¹ 23 vilem v 29 maiori v
 31 et om. v

modus earum, et tantum dedisti eis, cum a summis caelorum usque ad ima terrarum, ab initio usque in finem saeculorum, ab angelo usque ad vermiculum, a motu primo usque ad extremum omnia genera
 5 bonorum et omnia iusta opera tua suis quaeque sedibus locares et suis quaeque temporibus ageres? ei mihi, quam excelsus es in excelsis et quam profundus in profundis! et nusquam recedis, et vix redimus ad te.

9 IIII. Age, domine, fac excita et revoca nos, accende et rape, fragra, dulcesce: amemus, curramus. nonne multi ex profundiore tartaro caecitatis quam Victorinus redeunt ad te et accedunt et inluminantur recipientes lumen, quod si qui recipiunt, accipiunt a
 15 te potestatem, ut filii tui fiant? sed si minus noti sunt populis, minus de illis gaudent etiam qui novērunt eos. quando enim cum multis gaudetur, et in singulis uberius est gaudium, quia fervefaciunt se et inflammantur ex alterutro. deinde, quod multis noti,
 0 multis sunt auctoritati ad salutem et multis praeceunt secuturis, ideoque multum de illis et qui eos praecesserunt laetantur, quia non de solis laetantur. absit enim, ut in tabernaculo tuo prae pauperibus accipiantur personae divitum aut prae ignobilibus nobiles,
 5 quando potius infirma mundi elegisti, ut confunderes fortia, et ignobilia huius mundi elegisti et contemtibilia et ea quae non sunt, tamquam sint, ut ea quae sunt evacuares. et tamen idem ipse minimus apostolorum tuorum, per cuius
 0 linguam tua ista verba sonuisti, cum Paulus pro con-

1 Matth. 24, 31 7 cf. Ps. 112, 4 14 cf. Io. 1, 9. 12
 23 cf. Iac. 2, 1. 9 25 I Cor. 1, 27 sq. 29 I Cor. 15, 9
 30 cf. Act. 13, 7—12

7 heu v 11 fragra *scripsi*: fragla O¹S, flagra ■ 30 verba]
 vera O proconsul O²v

sule per eius militiam debellata superbia sub lene iugum Christi tui missus esset regis magni provincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit ob tam magnae insigne victoriae. plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet et de 5 quo plures tenet. plus autem superbos tenet nomine nobilitatis et de his plures nomine auctoritatis. quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, Victorini lingua, quo telo grandi et acuto multos peremerat, 10 abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex noster alligavit fortem, et videbant vasa eius erepta mundari et aptari in honorem tuum et fieri utilia domino ad omne opus bonum.

V. Sed ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victo- 10 rino ista narravit, exarsi ad imitandum: ad hoc enim 16 et ille narraverat. posteaquam vero et illud addidit, quod imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti sunt christiani docere litteraturam et oratoriam — quam legem ille amplexus loquacem scholam de- 20 serere maluit quam verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas — non mihi fortior quam felicius visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. cui rei ego suspirabam ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. velle meum tenebat inimicus 25 et inde mihi catenam fecerat et constrinxerat me. quippe voluntate perversa facta est libido, et dum servitur libidini, facta est consuetudo, et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. quibus quasi ansulis sibimet innexis — unde catenam appel- 30 lavi — tenebat me obstrictum dura servitus. voluntas autem nova, quae mihi esse coeperat, ut te gratis

12 cf. Matth. 12, 29

13 II Tim. 2, 21

21 Sap. 10, 21

6 plus] plures *S* 8 tamquam *Ov* 9 et Victorini *m*
 10 telo grandi] te lucrandi *O* 11 tanto abundantius *v* qua *S*
 26 constrixerat *S* 27 ex voluntate *Ov*

colere fruique te vellem, deus, sola certa iucunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. ita duae voluntates meae, una vetus, alia nova, illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se atque discordando dissipabant animam meam.

1 Sic intellegebam me ipso experimento id quod legeram, quomodo caro concupisceret adversus spiritum et spiritus adversus carnem, ego quidem in utroque, sed magis ego in eo, quod in me approbabam, quam in eo, quod in me improbabam. ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar invitus quam faciebam volens. sed tamen consuetudo adversus me pugnacior ex me facta erat, quoniam volens quo nollem perveneram. et quis iure
5 contradiceret, cum peccantem iusta poena sequeretur? et non erat iam illa excusatio, qua videri mihi solebam propterea me nondum contempto saeculo servire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis: iam enim et ipsa certa erat. ego autem adhuc terra obligatus militare tibi recusabam et inpedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum inpediri timendum est.

2 Ita sarcina saeculi, velut somno assolet, dulciter premebar, et cogitationes, quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. et sicut nemo est, qui dormire semper velit, omniumque sano iudicio vigilare praestat, differt tamen plerumque homo somnum excutere, cum gravis torpor in membris est, eumque iam displicentem carpit libentius, quamvis surgendi tempus advenerit: ita certum habebam esse melius tuae caritati me dedere quam meae cupiditati

7 Gal. 5, 17 20 cf. II Tim. 2, 4

1 colerem *Ov* 2 suspirandam *S* 10 quam—improbabam
om. S 16 ulla *O* quę *O* 17 nondum me *m* 25 volentibus *O*

cedere; sed illud placebat et vincebat, hoc libebat et vinciebat. non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi: surge qui dormis et exsurge a mortuis, et inluminabit te Christus, et undique ostendenti vera te dicere, non erat omnino, quid responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta et somnolenta: „modo“, „ecce modo“, „sine paululum“. sed „modo et modo“ non habebat modum et „sine paululum“ in longum ibat. frustra condelectabatur legi tuae secundum interiorem hominem, cum alia lex in membris meis repugnaret legi mentis meae et captivum me duceret in lege peccati, quae in membris meis erat. lex enim peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur et tenetur etiam invitus animus eo merito, quo in eam volens inlabitur. miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis huius nisi gratia tua per Iesum Christum, dominum nostrum?

VI. Et de vinculo quidem desiderii concubitus, quo artissimo tenebar, et saecularium negotiorum servitute quemadmodum exemeris, narrabo et confitebor nomini tuo, domine, adiutor meus et redemptor meus. agebam solita crescente anxitudine et cotidie suspirabam tibi, frequentabam ecclesiam tuam, quantum vacabat ab eis negotiis, sub quorum pondere gemebam. mecum erat Alypius otiosus ab opere iuris peritorum post assessionem tertiam, expectans, quibus iterum consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo praestari potest. Nebridius autem amicitiae nostrae cesserat, ut omnium nostrum familiarissimo Verecundo, Mediola-

■ Eph. 5, 14 10 Rom. 7, 22—25 21 Ps. 53, 8 Ps. 18, 15

8 habebant ■ 9 condelectabar Ov 11 lex alia m
 12 in legem m 16 liberet S 18 dñō nŕo O² 21 me
 exemeris Ov 23 anxietudine O²v 27 ascensionem O 29 qua]
 quando O 31 nostrorū O

nensi et civi et grammatico, subdoceret, vehementer desideranti et familiaritatis iure flagitanti de numero nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. non itaque Nebridium cupiditas commodorum eo traxit —
 5 maiora enim posset, si vellet, de litteris agere — sed officio benivolentiae petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus et mitissimus. agebat autem illud prudentissime cavens innotescere personis secundum hoc saeculum maioribus, devitans in eis omnem
 0 inquietudinem animi, quem volebat habere liberum et quam multis posset horis feriatum ad quaerendum aliquid vel legendum vel audiendum de sapientia.

4 Quodam igitur die — non recolo causam, qua erat absens Nebridius — cum ecce ad nos domum venit
 5 ad me et Alypium Ponticianus quidam, civis noster, in quantum Afer, praeclare in palatio militans: nescio quid a nobis volebat. et consedimus, ut conloqueremur. et forte supra mensam lusoriam, quae ante nos erat, adtendit codicem: tulit, aperuit, invenit apostolum Paulum, inopinate sane; putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. tum vero
 0 arridens meque intuens gratulatorie miratus est, quod eas et solas prae oculis meis litteras repente conperisset. christianus quippe et fidelis erat et saepe
 5 tibi, deo nostro, prosternebatur in ecclesia crebris et diuturnis orationibus. cui ego cum indicassem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud servos tuos,
 0 nos autem usque in illam horam latebat. quod ille ubi conperit, inmoratus est in eo sermone insinuans tantum virum ignorantibus et admirans eandem nostram ignorantiam. stupebamus autem audientes tam

8 Eph. 2, 2

1 pr. et om. m 2 flagranti S 14 venit domum O
 27 hortus S

recenti memoria et prope nostris temporibus testatis-
sima mirabilia tua in fide recta et catholica ecclesia.
omnes mirabamur, et nos, quia tam magna erant, et
ille, quia inaudita nobis erant.

Inde sermo eius devolutus est ad monasteriorum 15
greges et mores suaveolentiae tuae et ubera deserta 6
heremi, quorum nos nihil sciebamur. et erat mona-
sterium Mediolanii plenum bonis fratribus extra urbis
moenia sub Ambrosio nutritore, et non noveramus.
pertendebat ille et loquebatur adhuc, et nos intenti 10
tacebamus. unde incidit, ut diceret nescio quando se
et tres alios contubernales suos, nimirum apud Tre-
veros, cum imperator pomeridiano circensium specta-
culo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris
contiguos atque illic, ut forte combinati spatiabantur, 15
unum secum seorsum et alios duos itidem seorsum
pariterque digressos; sed illos vagabundos inruisse in
quandam casam, ubi habitabant quidam servi tui spi-
ritu pauperes, qualium est regnum caelorum, et
invenisse ibi codicem, in quo scripta erat vita Antonii. 20
quam legere coepit unus eorum et mirari et accendi
et inter legendum meditari arripere talem vitam et
relicta militia saeculari servire tibi. erant autem ex
eis, quos dicunt agentes in rebus. tum subito reple-
tus amore sancto et sobrio pudore iratus sibi con- 25
iecit oculos in amicum et ait illi: „dic, quaeso te,
omnibus istis laboribus nostris quo ambimus per-
venire? quid quaerimus? cuius rei causa militamus?
maiorne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut
amici imperatoris simus? et ibi quid non fragile 30
plenumque periculis? et per quot pericula pervenitur
ad grandius periculum? et quando istuc erit? ami-
cus autem dei, si voluero, ecce nunc fio“. dixit hoc

2 Ps. 144, 5 19 Matth. 5, 3

8 mediolani *Ov* 12 treberos *OS* 13 promeridiano *OS*
24 tunc *v* 28 cui *O*¹ 31 quod *S* 32 istud *o*

et turbidus parturitione novae vitae reddidit oculos paginis: et legebat et mutabatur intus, ubi tu videbas, et exuebatur mundo mens eius, ut mox apparuit. namque dum legit et volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando et discrevit decrevitque meliora iamque tuus ait amico suo: „ego iam abrui me ab illa spe nostra et deo servire statui et hoc ex hac hora, in hoc loco aggredior. te si piget imitari, noli adversari“. respondit ille adhaerere se socium tantae mercedis tantaeque militiae. et ambo iam tui aedificabant turrem sumptu idoneo relinquendi omnia sua et sequendi te. tum Ponticianus et qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quaerentes eos de-
venerunt in eundem locum et invenientes admonuerunt, ut redirent, quod iam declinasset dies. at illi narrato placito et proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta est atque firmata petiverunt, ne sibi molesti essent, si adiungi recusarent. isti autem nihil mutati a pristinis fleverunt se tamen, ut dicebat, atque illis pie congratulati sunt et commendaverunt se orationibus eorum et trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autem affigentes cor caelo manserunt in casa. et habebant ambo sponsas: quae posteaquam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsae virginitatem tibi.

VII. Narrabat haec Ponticianus. tu autem, domine, inter verba eius retorquebas me ad me ipsum, auferens me a dorso meo, ubi me posueram, dum nollem me adtendere, et constituebas me ante faciem meam, ut viderem, quam turpis essem, quam distortus et sordidus, maculosus et ulcerosus. et videbam et horrebam, et quo a me fugerem non erat. et si conabar

10 cf. Luc. 14, 28 11 cf. Luc. 5, 11. 28 27 cf. Ps. 20, 13

7 hora hac *m* 11 turrim *v*, urbem *S* 13 deambulabat *O*¹ 15 iam *om. m* 17 orta esset *v*, esset orta *O*
19 nihilo *Ov* 23 ambo habebant *m*

a me avertere aspectum, narrabat ille quod narrabat, et tu me rursus opponebas mihi et inpingebas me in oculos meos, ut invenirem iniquitatem et odissem. noveram eam, sed dissimulabam et cohibebam et obliviscebar.

Tunc vero quanto ardentius amabam illos, de quibus 17 audiebam salubres affectus, quod se totos tibi sanandos dederant, tanto exsecrabilius me conparatum eis ode-ram, quoniam multi mei anni mecum effluxerant — forte duodecim anni — ex quo ab undevicensimo anno 10 aetatis meae lecto Ciceronis Hortensio excitatus eram studio sapientiae et differebam contemta felicitate terrena ad eam investigandam vacare, cuius non inventio, sed vel sola inquisitio iam praeponenda erat etiam in-ventis thesauris regnisque gentium et ad nutum cir- 15 cumfluentibus corporis voluptatibus. at ego adulescens miser valde, miserior in exordio ipsius adulescentiae, etiam petieram a te castitatem et dixeram: „da mihi castitatem et continentiam, sed noli modo“. timebam enim, ne me cito exaudires et cito sanares a morbo 20 concupiscentiae, quem malebam expleri quam exstingui. et ieram per vias pravas superstitione sacrilega non quidem certus in ea, sed quasi praeponens eam ceteris, quae non pie quaerebam, sed inimice oppugnabam.

Et putaveram me propterea differre de die in 18 diem contemta spe saeculi te solum sequi, quia non 26 mihi apparebat certum aliquid, quo dirigerem cursum meum. et venerat dies, quo nudarer mihi et increparet in me conscientia mea: „ubi est lingua mea? nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te 30 abicere sarcinam vanitatis. ecce iam certum est, et

3 cf. Ps. 35, 3 22 Eccli. 2, 16 25 Eccli. 5, 8

1 avertere a me O 3 iniquitatem meam Ov 4 con-
hibebam Oo, connivebam m 17 miser del. O miserior]
miser Ov 21 quam v, quę O¹ 29 es o mea
om. O

illa te adhuc premit umerisque liberioribus pinnas recipiunt, qui neque ita in quaerendo adtriti sunt nec decennio et amplius ista meditati“. ita rodebar intus et confundebar pudore horribili vehementer, cum Ponticianus talia loqueretur. terminato autem sermone et causa, qua venerat, abiit ille, et ego ad me. quae non in me dixi? quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? et renitebatur, recusabat et non se excusabat. consumpta erant et convicta argumenta omnia: remanserat muta trepidatio et quasi mortem formidabat restringi a fluxu consuetudinis, quo tabescebat in mortem.

VIII. Tum in illa grandi rixa interioris domus meae, quam fortiter excitaveram cum anima mea in cubiculo nostro, corde meo, tam vultu quam mente turbatus invado Alypium, exclamo: „quid patimur? quid est hoc, quod audisti? surgunt indocti et caelum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris ecce ubi volutamus in carne et sanguine! an quia praecesserunt, pudet sequi et non pudet nec saltem sequi?“ dixi nescio qua talia, et abripuit me ab illo aestus meus, cum taceret attonitus me intuens. neque enim solita sonabam. plus loquebantur animum meum frons, genae, oculi, color, modus vocis quam verba, quae promebam. hortulus quidam erat hospitii nostri, quo nos utebamur sicut tota domo: nam hospes ibi non habitabat, dominus domus. illuc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem, quam mecum aggressus eram, donec exiret, qua tu sciebas, ego autem non: sed tantum insaniebam salubriter et mo-

9 cf. Ier. 7, 9 et Luc. 21, 8 18 cf. Matth. 11, 12

1 pennas *O*²*v* 2 in quaerendo] inquirendo *v* 11 morte *O*
reformidabat *Ov* 17 et exclamo *m* 18 quod] quid *Ov*
19 nostris sine corde *Ov* 22 quae *v* 23 intuens me *m*
24 plusque *v* alloquebantur *o* 31 insaniebam *S*

riebar vitaliter, gnarus, quid mali essem, et ignarus, quid boni post paululum futurus essem. abscessi ergo in hortum et Alypius pedem post pedem. neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat. et quando me sic affectum desereret? sedimus quantum potuimus remoti ab aedibus. ego fremebam spiritu indignans indignatione turbulentissima, quod non irem in placitum et pactum tecum, deus meus, in quod eundum esse omnia ossa mea clamabant et in caelum tollebant laudibus: et non illuc ibatur navibus aut quadrigis aut pedibus, quantum saltem de domo in eum locum ieram, ubi sedebamus. nam non solum ire verum etiam pervenire illuc nihil erat aliud quam velle ire, sed velle fortiter et integre, non semisauciam hac atque hac versare et iactare voluntatem parte ad-
surgente cum alia parte cadente luctantem.

Denique tam multa faciebam corpore in ipsis cunctationis aestibus, quae aliquando volunt homines et non valent, si aut ipsa membra non habeant aut ea vel conligata vinculis vel resoluta languore vel quoquo modo impedita sint. si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu, quia volui, feci. potui autem velle et non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod posse: et non faciebam, quod et incomparabili affectu amplius mihi placebat et mox, ut vellem, possem, quia mox, ut vellem, utique vellem. ibi enim facultas ea, quae voluntas, et ipsum velle iam facere erat; et tamen non fiebat, faciliusque obtemperabat corpus tenuissimae voluntati animae, ut ad nutum membra moverentur, quam ipsa sibi anima ad voluntatem suam magnam in sola voluntate perficiendam.

8 cf. Ezech. 16, 8 9 Ps. 34, 10

1 ignarus *O* 3 *pr.* pede *Ov* 4 et] aut *Ov* 7 turbulentissima indignatione *m* 9 esset *O* 31 nutum mentis *m*

VIII. Vnde hoc monstrum? et quare istuc? luceat misericordia tua, et interrogem, si forte mihi respondere possint latebrae poenarum hominum et tenebrosissimae contritiones filiorum Adam. unde hoc monstrum? et quare istuc? imperat animus corpori, et paretur statim: imperat animus sibi, et resistitur. imperat animus, ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium: et animus animus est, manus autem corpus est. imperat animus, ut velit animus, nec alter est nec facit tamen. unde hoc monstrum? et quare istuc? imperat, inquam, ut velit, qui non imperaret, nisi vellet, et non facit quod imperat. sed non ex toto vult: non ergo ex toto imperat. nam in tantum imperat, in quantum vult, et in tantum non fit quod imperat, in quantum non vult, quoniam voluntas imperat, ut sit voluntas, nec alia, sed ipsa. non itaque plena imperat; ideo non est, quod imperat. nam si plena esset, nec imperaret, ut esset, quia iam esset. non igitur monstrum partim velle, partim nolle, sed aegritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine praegravatus. et ideo sunt duae voluntates, quia una earum tota non est et hoc adest alteri, quod deest alteri.

X. Pereant a facie tua, deus, sicuti pereunt, vaniloqui et mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse asseverant, unam bonam, alteram malam. ipsi vere mali sunt, cum ista mala sentiunt, et idem ipsi boni erunt, si vera senserint verisque consenserint, ut dicat eis apostolus tuus: fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino. illi enim dum volunt esse lux non in domino, sed in

25 Ps. 67, 3

26 Tit. 1, 10

31 Eph. 5, 8

1 istud *m*5 istud *v*11 istud *v*13 facit] fit *v*17 utique *m*30 iidem *v*33 isti *m*

se ipsis, putando animae naturam hoc esse, quod deus est, ita facti sunt densiores tenebrae, quoniam longius a te recesserunt horrenda arrogantia, a te, vero lumine inluminante omnem hominem venientem in hunc mundum. adtendite, quid dicatis, et erubescite et accedite ad eum et inluminamini, et vultus vestri non erubescant. ego cum deliberabam, ut servirem domino deo meo, sicut diu disposueram, ego eram, qui volebam, ego, qui nolebam; ego eram. nec plene volebam nec plene nolebam. ideo mecum contende-
bam et dissipabar a me ipso, et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienae, sed poenam meae. et ideo non iam ego operabar illam, sed quod habitat in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

Nam si tot sunt contrariae naturae, quot voluntates sibi resistunt, non iam duae, sed plures erunt. si deliberet quisquam, utrum ad conventiculum eorum pergat an ad theatrum, clamant isti: „ecce duae naturae, una bona hac ducit, altera mala illac reducit. nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntatum?“ ego autem dico ambas malas, et quae ad illos ducit et quae ad theatrum reducit. sed non credunt nisi bonam esse, qua itur ad eos. quid? si ergo quisquam noster deliberet et secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrum ad theatrum pergat an ad ecclesiam nostram, nonne et isti quid respondeant fluctuabunt? aut enim fatebuntur, quod nolunt, bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis eius imbuti sunt atque detinentur, aut duas malas naturas et duas malas mentes

4 Io. 1, 9 5 Ps. 33, 6 8 Ier. 30, 9 14 Rom. 7, 17

3 horrendi *O* 7 ut iam *Ov* 9 *alt.* ego] ego ego *v*
14 habitabat *Ov* 21 reducit *Ov* 24 reducit *O²v* 26 no-
strum *v* 29 volunt *S*

in uno homine configere putabunt, et non erit verum quod solent dicere, unam bonam, alteram malam, aut convertentur ad verum et non negabunt, cum quisque deliberat, animam unam diversis voluntatibus aestuare.

Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine uno adversari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis substantiis et de duobus contrariis principiis contendere, unam bonam, alteram malam. nam tu, deus verax, inprobas eos et redarguis atque convincis eos, sicut in utraque mala voluntate, cum quisque deliberat, utrum hominem veneno interimat an ferro, utrum fundum alienum illum an illum invadat, quando utrumque non potest, utrum emat voluptatem luxuria an pecuniam servet avaritia, utrum ad circum pergat an ad theatrum, si uno die utrumque exhibeatur; addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena, si subest occasio; addo et quartum, an ad committendum adulterium, si et inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in unum articulum temporis pariterque cupiuntur omnia, quae simul agi nequeunt: discerpunt enim animum sibimet adversantibus quatuor voluntatibus vel etiam pluribus in tanta copia rerum, quae appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diversarum substantiarum solent dicere. ita et in bonis voluntatibus. nam quaero ab eis, utrum bonum sit delectari lectione apostoli et utrum bonum sit delectari psalmo sobrio et utrum bonum sit evangelium disserere. respondebunt ad singula: „bonum.“ quid? si ergo pariter delectent omnia simulque uno tempore, nonne diversae voluntates distendunt cor hominis, dum deliberatur, quid potissimum arripiamus? et omnes bonae sunt et certant secum, donec eligatur unum, quo feriatur tota voluntas una, quae in plures divide-

9 Io. 3, 33

2 et alteram *m* ■ improbat *O*¹ 13 voluntatem *S*
20 cupiantur *Ov* 30 cum *m* 33 feratur *Ov*

batur. ita etiam, cum aeternitas delectat superius et temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est non tota voluntate illud aut hoc volens et ideo discerpitur gravi molestia, dum illud veritate praeposit, hoc familiaritate non ponit.

XI. Sic aegrotabam et excruciarbar accusans memet 2 ipsum solito acerbius nimis ac volvens et versans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum, quo iam exiguo tenebar. sed tenebar tamen. et instabas tamen in occultis meis, domine, severa misericordia flagella ingeminans timoris et pudoris, ne rursus cessarem et non abrumperetur id ipsum exiguum et tenue, quod remanserat, et revaleretur iterum et me robustius alligaret. dicebam enim apud me intus: „ecce modo fiat, modo fiat,“ et cum verbo iam ibam in placitum. 15 iam paene faciebam et non faciebam nec relabebam tamen in pristina, sed de proximo stabam et respirabam. et item conabar et paulo minus ibi eram et paulo minus, iam iamque adtingebam et tenebam: et non ibi eram nec adtingebam nec tenebam, haesitans 20 mori morti et vitae vivere, plusque in me valebat deterius inolitum, quam melius insolitum, punctumque ipsum temporis, quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem; sed non recutiebat retro nec avertebat, sed 25 suspendebat.

Retinebant nugae nugarum et vanitates vanitatum 2 tium, antiquae amicae meae, et succutiebant vestem meam carneam et submurmurabant: „dimittisne nos?“ et „a momento isto non erimus tecum ultra in aeternum“ 3 et „a momento isto non tibi licebit hoc et illud ultra in aeternum“. et quae suggerebant in eo, quod

27 cf. Eccle. 1, 2

2 voluntas S	6 si S	7 volens S	8 quod S
9 alt. tamen] tu Ov	21 deterius om. S	23 proprius S	
27 vanitatum o, cf. <i>Retract.</i> I 7, 3			

dixi „hoc et illud,“ quae suggerebant, deus meus? avertat ab anima servi tui misericordia tua! quas sordes suggerebant, quae dedecora! et audiebam eas iam longe minus quam dimidiis, non tamquam libere contradicentes eundo in obviam, sed velut a dorso mussitantes et discedentem quasi furtim vellicantes, ut respicerem. retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis et transilire quo vocabar, cum diceret mihi consuetudo violenta: „putasne sine istis poteris?“

Sed iam tepidissime hoc dicebat. aperiebatur enim ab ea parte, qua intenderam faciem et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiae, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens, ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. ibi tot pueri et puellae, ibi iuventus multa et omnis aetas et graves viduae et virgines anus, et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum, gaudiorum de marito te, domine. et inridebat me inrisione hortatoria, quasi diceret: „tu non poteris, quod isti, quod istae? an vero isti et istae in se ipsis possunt ac non in domino deo suo? dominus deus eorum me dedit eis. quid in te stas et non in te stas? proice te in eum, noli metuere; non se subtrahet, ut cadas: proice te securus, excipiet et sanabit te.“ et erubesceram nimis, quia illarum nugarum murmura adhuc audiebam, et cunctabundus pendebam. et rursus illa, quasi diceret: „obsurdesce adversus immunda illa membra tua, ut mortificentur. narrant tibi delectationes, sed non

20 cf. Ps. 112, 9 31 Ps. 118, 85

1 quae] quod O¹ 5 veluti v 6 descentem S 8 transili-
rem S 14 ut om. o 23 semet m 25 istas S non (om.
in te) Ov tert. te om. S 28 murmur m 30 tua] tua
super terram Ov

sicut lex domini dei tui.“ ista controversia in corde meo non nisi de me ipso adversus me ipsum. at Alypius affixus lateri meo inusitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

XII. Vbi vero a fundo arcano alta consideratio traxit et congestit totam miseriam meam in conspectu cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrimarum. et ut totum effunderem cum vocibus suis, surrexi ab Alypio — solitudo mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur — et secessi remotius, quam ut posset mihi onerosa esse etiam eius praesentia. sic tunc eram, et ille sensit: nescio quid enim, puto, dixeram, in quo apparebat sonus vocis meae iam fletu gravidus, et sic surrexeram. mansit ergo ille ubi sedebamus nimie stupens. ego sub quadam fici arbore stravi me nescio quomodo et dimisi habenas lacrimis, et proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum, et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: et tu, domine, usquequo? usquequo, domine, irasceris in finem? ne memor fueris iniquitatumstrarum antiquarum. sentiebam enim eis me teneri. iactabam voces miserabiles: „quamdiu, quamdiu, cras et cras“? quare non modo? quare non hac hora finis turpitudinis meae?“

Dicebam haec et flebam amarissima contritione cordis mei. et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis et crebro repetentis quasi pueri anpuellae, nescio: „tolle lege, tolle lege“. statimque mutato vultu intentissimus cogitare coepi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid, nec occurrebat omnino audisse me uspiam

6 Ps. 22, 5 18 cf. Ps. 50, 19 20 Ps. 6, 4 21 Ps. 78, 5 et 8

■ inusitatus O 6 contraxit v conspectum Ov 26 amarissime O² 27 vicina] divina S

repressoque impetu lacrimarum surrexi nihil aliud interpretans divinitus mihi iuberi, nisi ut aperirem codicem et legerem quod primum caput invenissem. audiveram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione,
 5 cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tamquam sibi diceretur quod legebatur: vade, vende omnia, quae habes, da pauperibus et habebis thesaurum in caelis; et veni, sequere me, et tali oraculo confestim ad te esse conversum. itaque concitus redii in
 10 eum locum, ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem apostoli, cum inde surrexeram. arripui, aperui et legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei: non in comisationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et inpudicitis, non in
 15 contentione et aemulatione, sed induite dominum Iesum Christum et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis. nec ultra volui legere nec opus erat. statim quippe cum fine huiusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo omnes
 20 dubitationis tenebrae diffugerunt.
 30 Tum interiecto aut digito aut nescio quo alio signo codicem clausi et tranquillo iam vultu indicavi Alypio. at ille quid in se ageretur — quod ego nesciebam — sic indicavit. petit videre quid legissem: ostendi, et
 25 adtendit etiam ultra quam ego legeram. et ignorabam quid sequeretur. sequebatur autem: infirmum vero in fide recipite. quod ille ad se rettulit mihi-
 que aperuit. sed tali admonitione firmatus est placito-
 30 que ac proposito bono et congruentissimo suis moribus, quibus a me in melius iam olim valde longeque distabat, sine ulla turbulenta cunctatione coniunctus

4 Athan. Vit. Ant. (vers. Evagr.) § 2 [Patrol. gr. XXVI p. 841 M.] 6 Matth. 19, 21 13 Rom. 13, 13 sq. 26 Rom. 14, 1

2 nisi divinitus v nisi om. v 7 da] et da Ov 9 in] ad m 13 comessionibus Ov 26 autem] vero Ov 27 vero] autem Ov recipe S 28 placitoque om. S

est. inde ad matrem ingredimur, indicamus: gaudet. narramus, quemadmodum gestum sit: exultat et triumphat et benedicebat tibi, qui potens est ultra quam petimus aut intellegimus facere, quia tanto amplius sibi a te concessum de me videbat, quam petere solebat miserabilibus flebilibusque gemitibus. convertisti enim me ad te, ut nec uxorem quaererem nec aliquam spem saeculi huius stans in ea regula fidei, in qua me ante tot annos ei revelaveras, et convertisti luctum eius in gaudium multo uberius, quam voluerat, et multo carius atque castius, quam de nepotibus carnis meae requirebat.

LIBER NONVS.

I. O domine, ego servus tuus, ego servus I tuus et filius ancillae tuae. dirupisti vincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis. laudet te cor meum et lingua mea, et omnia ossa mea dicent: domine, quis similis tibi? dicant, et responde mihi et dic animae meae: salus tua ego sum. quis ego et qualis ego? quid non mali aut facta mea aut, si non facta, dicta mea aut, si non dicta, voluntas mea fuit? tu autem, domine, bonus et misericors et dextera tua respiciens profunditatem mortis meae et a fundo cordis mei exhaustiens abyssum corruptionis. et hoc erat totum nolle, quod volebam, et velle, quod volebas. sed ubi erat tam annoso tempore et de quo imo altoque secreto evocatum est

3 Eph. 3, 20 6 cf. Ps. 21, 28 9 Ps. 29, 12 14 Ps.
115, 16 sq. 18 Ps. 34, 10 19 Ps. 34, 3 22 cf. Ps. 102, 8

3 es *Oo* 4 aut] et *O* 16 hostiam] sacrificium *m*
17 dicant *Ov*

in momento liberum arbitrium meum, quo subderem
cervicem leni iugo tuo et umeros levi sarcinae tuae,
Christe Iesu, adiutor meus et redemptor meus?
quam suave mihi subito factum est carere suavitati-
5 bus nugarum, et quas amittere metus fuerat, iam di-
mittere gaudium erat. eiciebas enim eas a me, vera
tu et summa suauitas, eiciebas et intrabas pro eis
omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini,
omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni
10 honore sublimior, sed non sublimibus in se. iam
liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi
et acquirendi et volutandi atque scalpendi scabiem
libidinum, et garriebam tibi, claritati meae et divitiis
et saluti meae, domino deo meo.

2 II. Et placuit mihi in conspectu tuo non tu-
16 multuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium
linguae meae nundinis loquacitatis, ne ulterius pueri
meditantes non legem tuam, non pacem tuam, sed
insanias mendaces et bella forensia mercarentur ex
20 ore meo arma furori suo. et oportune iam paucissimi
dies supererant ad vindemiales ferias, et statui tolerare
illos, ut sollemniter abscederem et redemptus a te iam
non redirem venalis. consilium ergo nostrum erat
coram te, coram hominibus autem nisi nostris non
25 erat. et convenerat inter nos, ne passim cuiquam
effunderetur, quamquam tu nobis in convalle plo-
rationis ascendentibus et cantantibus canticum
graduum dederas sagittas acutas et carbones
vastatores adversus linguam subdolam velut
30 consulendo contradicentem et, sicut cibum assolet,
amando consumentem.

2 cf. Matth. 11, 30 3 Ps. 18, 15 15 Ps. 68, 21 18 Ps.
118, 70 26 Ps. 83, 6 sq. 27 Ps. 119, 1. 120, 1 28 Ps.
119, 3 sq.

9 *alt.* omni] non omni S 13 divitiis meis Ov 16 arri-
pere O 20 opportune v 26 in] a Ov

Sagittaveras tu cor nostrum caritate tua, et gesta-
 bamus verba tua transfixa visceribus et exempla ser-
 vorum tuorum, quos de nigris lucidos et de mortuis
 vivos feceras, congesta in sinum cogitationis nostrae
 urebant et absumebant gravem torporem, ne in ima
 vergeremus, et accendebant nos valide, ut omnis ex
 lingua subdola contradictionis flatus inflammare nos
 acrius posset, non extinguere. verum tamen quia pro-
 pter nomen tuum, quod sanctificasti per terras, etiam
 laudatores utique haberet votum et propositum no-
 strum, iactantiae simile videbatur non opperiri tam
 proximum feriarum tempus, sed de publica professione
 atque ante oculos omnium sita ante discedere, ut
 conversa in factum meum ora cunctorum intuentium,
 quam vicinum vindemialium diem praevenire voluerim,
 multa dicerent, quod quasi appetissem magnus videri.
 et quo mihi erat istuc, ut putaretur et disputaretur de
 animo meo et blasphemaretur bonum nostrum?

Quin etiam quod ipsa aestate litterario labori nimio
 pulmo meus cedere coeperat et difficulter trahere su-
 spiria doloribusque pectoris testari se saucium vocem-
 que clariorem productionemve recusare, primo pertur-
 baverat me, quia magisterii illius sarcinam paene iam
 necessitate ponere cogebat aut, si curari et convale-
 scere potuissem, certe intermittere. sed ubi plena
 voluntas vacandi et videndi, quoniam tu es do-
 minus, oborta mihi est atque firmata — nosti, deus
 meus — etiam gaudere coepi, quod haec quoque sub-
 erat non mendax excusatio, quae offensionem hominum
 temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse
 numquam volebant. plenus igitur tali gaudio tolera-
 bam illud intervallum temporis, donec decurreret —

1 cf. Ps. 10, 3. Prov. 7, 23 9 cf. Ezech. 36, 23 18 Rom.
 14, 16 20 cf. Aug. c. Ac. I 1, 3 26 Ps. 45, 11

11 opperi O 17 istud v 19 liberario O¹ 24 de-
 ponere Ov

nescio utrum vel viginti dies erant — sed tamen fortiter tolerabantur, quia recesserat cupiditas, quae mecum solebat ferre grave negotium, et ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. peccasse me
 5 in hoc quisquam servorum tuorum, fratrum meorum, dixerit, quod iam pleno corde militia tua passus me fuerim vel una hora sedere in cathedra mendacii. at ego non contendo. sed tu, domine misericordissime, nonne et hoc peccatum cum ceteris horrendis et fune-
 10 reis in aqua sancta ignovisti et remisisti mihi?

5 III. Macerabatur anxitudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua, quibus tenacissime tenebatur, deserere se nostro consortio videbat. nondum christianus coniuge fidei ea tamen ipsa ar-
 15 tiore prae ceteris conpede ab itinere, quod aggressi eramus, retardabatur nec christianum esse alio modo se velle dicebat quam illo, quo non poterat. benigne tamen obtulit, ut, quamdiu ibi essemus, in re eius essemus. retribues illi, domine, in retributione iusto-
 20 rum, quia iam ipsam sortem retribuisti ei. quamvis enim absentibus nobis, cum Romae iam essemus, corporali aegritudine correptus et in ea christianus et fidelis factus ex hac vita emigravit. ita misertus es non solum eius sed etiam nostri, ne cogitantes egre-
 25 giam erga nos amici humanitatem nec eum in grege tuo numerantes dolore intolerabili cruciaremur. gratias tibi, deus noster! tui sumus. indicant hortationes et consolationes tuae: fidelis promissor reddis Verecundo pro rure illo eius Cassiciaco, ubi ab aestu saeculi re-
 30 quievimus in te, amoenitatem sempiternae virtutis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram in monte incaseato, monte tuo, monte uberi.

19 cf. Luc. 14, 14

20 cf. Ps. 124, 3

32 Ps. 67, 16

11 anxietudine *v* 14 ipsa tamen *Ov* 17 poteram *O*¹
 18 tamen] sane *Ov* re] rure *m* 19 resurrectione *Ov* 28 red-
 des *m* 30 sempiternae *Ov* virtutis] virentis *Ov*

Angebatur ergo tunc ipse, Nebridius autem con- 6
 laetabatur. quamvis enim et ipse nondum christianus
 in illam foveam perniciosissimi erroris inciderat, ut
 veritatis filii tui carnem phantasma crederet, tamen
 inde emergens sic sibi erat, nondum imbutus ullis 5
 ecclesiae tuae sacramentis, sed inquisitor ardentissi-
 mus veritatis. quem non multo post conversionem
 nostram et regenerationem per baptismum tuum ipsum
 etiam fidelem catholicum castitate perfecta atque con-
 tinentia tibi servientem in Africa apud suos, cum 10
 tota domus eius per eum christiana facta esset, carne
 solvesti. et nunc ille vivit in sinu Abraham. quid-
 quid illud est, quod illo significatur sinu, ibi Nebri-
 dius meus vivit, dulcis amicus meus, tuus autem ad-
 optivus ex liberto filius: ibi vivit. nam quis alius tali 15
 animae locus? ibi vivit, unde me multa interrogabat
 homuncionem inexpertum. iam non ponit aurem ad
 os meum, sed spiritale os ad fontem tuum et bibit,
 quantum potest, sapientiam pro aviditate sua sine fine
 felix. nec eum sic arbitror inebriari ex ea, ut oblivi- 20
 scatur mei, cum tu, domine, quem potat ille, nostri
 sis memor. sic ergo eramus, Verecundum consolantes
 tristem salva amicitia de tali conversione nostra et
 exhortantes ad fidem gradus sui, vitae scilicet con-
 iugalis, Nebridium autem opperientes, quando seque- 25
 retur. quod de tam proximo poterat et erat iam iam-
 que facturus, cum ecce evoluti sunt dies illi tandem.
 nam longi et multi videbantur prae amore libertatis
 otiosae ad cantandum de medullis omnibus: tibi dixit
 cor meum, quaesivi vultum tuum; vultum tuum, 30
 domine, requiram.

12 Luc. 16, 22

21 cf. Ps. 135, 23

29 Ps. 26, 8

1 ergo] tamen *O* 5 imbutus *post* sacramentis *m* 14 autem
 domine *Ov* 18 vivit *S*¹, bibet *O* 20 sic eum *m* 24 ex-
 hortantes *O*

7 III. Et venit dies, quo etiam actu solverer a pro-
fessione rhetorica, unde iam cogitatu solutus eram.
et factum est, eruisti linguam meam, unde iam erueras
cor meum, et benedicebam tibi gaudens profectus in
5 villam cum meis omnibus. ubi quid egerim in litte-
ris iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae
scholam tamquam in pausatione anhelantibus testantur
libri disputati cum praesentibus et cum ipso me solo
coram te; quae autem cum absente Nebridio, testantur
10 epistulae. et quando mihi sufficiat tempus conmemo-
randi omnia magna erga nos beneficia tua in illo
tempore praesertim ad alia maiora properanti? re-
vocat enim me recordatio mea, et dulce mihi fit,
domine, confiteri tibi, quibus internis me stimulis
15 perdomueris et quemadmodum me conplanaveris humi-
litate montibus et collibus cogitationum mearum et
tortuosa mea direxeris et aspera lenieris quoque modo
ipsum etiam Alypium, fratrem cordis mei, subegeris
nomini unigeniti tui, domini et salvatoris nostri
20 Iesu Christi, quod primo dedignabatur inseri lit-
teris nostris. magis enim eas volebat redolere gymna-
siorum cedros, quas iam contrivit dominus, quam
salubres herbas ecclesiasticas adversas serpentibus.
8 Quas tibi, deus meus, voces dedi, cum legerem
25 psalmos David, cantica fidelia, sonos pietatis exclu-
dentes turgidum spiritum, rudis in germano amore
tuo, catechumenus in villa cum catechumeno Alypio
feriatus, matre adhaerente nobis muliebri habitu, virili
fide, anili securitate, materna caritate, christiana pie-
30 tate! quas tibi voces dabam in psalmis illis et quo-

15 cf. Es. 40, 4. et Luc. 3, 4 sq.
22 Ps. 28, 5

19 II Petr. 3, 18

1 in quo *m* 3 et eruisti *m* 4 benedicam *S* 5 meis]
eis *S* ibi *Ov* 11 ergo *S* 15 humiliatis *O^{2v}* 22 quam *S*
23 adversus *S* 25 et sonos *v* 27 catecuminus *S*, cate-
cumenus *O*

modo in te inflammabar ex eis et accendebam eos recitare, si possem, toto orbi terrarum adversum tyfum generis humani! et tamen toto orbe cantantur, et non est qui se abscondat a calore tuo. quam vehementi et acri dolore indignabar manichaeis et miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent et insani essent adversus antidotum, quo sani esse potuissent! vellem, ut alicubi iuxta essent tunc et me nesciente, quod ibi essent, intuerentur faciem meam et audirent voces meas, quando legi quartum psalmum in illo tunc otio, quid de me fecerit ille psalmus: cum invocarem te, exaudisti me, deus iustitiae meae; in tribulatione dilatasti mihi. miserere mei, domine, et exaudi orationem meam: audirent ignorante me, utrum audirent, ne me propter se illa dicere putarent, quae inter haec verba dixerim, quia et re vera nec ea dicerem nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri viderique sentirem, nec, si dicerem, sic acciperent, quomodo mecum et mihi coram te de familiari affectu animi mei.

Inhorruui timendo ibidemque inferbui sperando et exultando in tua misericordia, pater. et haec omnia exhibant per oculos et vocem meam, cum conversus ad nos spiritus tuus bonus ait nobis: filii hominum, quousque graves corde? ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium? dilexeram enim vanitatem et quaesieram mendacium. et tu, domine, iam magnificaveras sanctum tuum, suscitans eum a mortuis et collocans ad dexteram tuam, unde mitteret ex alto promissionem suam, paracle-

4 Ps. 18, 7 12 Ps. 4, 2 22 Ps. 30, 8 24 Ps. 4, 3
28 Ps. 4, 4 Eph. 1, 20 29 cf. Luc. 24, 49 30 Io. 14, 16 sq.

2 orbe *Ov* adversus *Ov* 6 illa medicamenta *om. S*
9 tunc] ignorantem me utrum audirent tunc *O* 12 te *om. Ov*
exaudivit *Ov* 18 nec sic—dicerem *om. S* 21 infervui *O¹S*
23 oculos meos *v* 30 paraclitum *O²*

tum, spiritum veritatis. et miserat eum iam, sed
ego nesciebam. miserat eum, quia iam magnificatus
erat resurgens a mortuis et ascendens in caelum. ante
autem spiritus nondum erat datus, quia Iesus
5 nondum erat clarificatus. et clamat prophetia:
quousque graves corde? ut quid diligitis vani-
tatem et quaeritis mendacium? et scitote, quo-
niam dominus magnificavit sanctum suum.
clamat quousque, clamat scitote, et ego tamdiu
10 nesciens vanitatem dilexi et mendacium quaesivi et
ideo audiui et contremui, quoniam talibus dicitur,
qualem me fuisse reminiscebar. in phantasmatis enim,
quae pro veritate tenueram, vanitas erat et menda-
cium. et insonui multa graviter et fortiter in dolore
15 recordationis meae. quae utinam audissent qui adhuc
usque diligunt vanitatem et quaerunt mendacium: forte
conturbarentur et evomissent illud, et exaudires eos,
cum clamarent ad te, quoniam vera morte carnis
mortuus est pro nobis, qui te interpellat pro
20 nobis.

10 **¶** Legebam: irascimini et nolite peccare, et quo-
modo movebar, deus meus, qui iam didiceram irasci
mihi de praeteritis, ut de cetero non peccarem, et
merito irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum
25 de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non irascuntur
et thesaurizant sibi iram in die irae et reve-
lationis iusti iudicii tui! nec iam bona mea foris
erant nec oculis carnis in isto sole quaerebantur.
volentes enim gaudere forinsecus facile vanescunt et
30 effunduntur in ea, quae videntur et temporalia sunt,
et imagines eorum famelica cogitatione lambiunt. et

1 cf. Act. 2, 1 sqq. 4 Io. 7, 39 **¶** Ps. 4, 3 sq. 19 Rom.
8, 34 21 Ps. 4, 5 26 Rom. 2, 5 30 cf. II Cor. 4, 18

5 clamabat *m* propheta *o* 12 phantasmatibus *o*
13 quas *mss.* 14 *alt.* et] ac *Oo* 29 evanescunt *v* 31 lam-
bunt *v*

o si fatigentur inedia et dicant: quis ostendet nobis bona? et dicamus, et audiant: signatum est in nobis lumen vultus tui, domine. non enim lumen nos sumus, quod inluminat omnem hominem, sed inluminamur a te, ut, qui fuimus aliquando tenebrae, simus lux in te. o si viderent internum aeternum, quod ego quia gustaveram, frendebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferrent ad me cor in oculis suis foris a te et dicerent: quis ostendit nobis bona? ibi enim, ubi mihi iratus eram, intus 10 in cubili, ubi conpunctus eram, ubi sacrificaveram mactans vetustatem meam et inchoata meditatione renovationis meae sperans in te, ibi mihi dulcescere coepas et dederas laetitiam in corde meo. et exclamabam legens haec foris et agnoscens intus nec 15 volebam multiplicari terrenis bonis et devorans tempora et devoratus temporibus, cum haberem in aeterna simplicitate aliud frumentum et vinum et oleum.

Et clamabam in consequenti versu clamore alto 11 cordis mei: o in pace! o in id ipsum! o quid 20 dixit: obdormiam et somnum capiam? quoniam quis resistet nobis, cum fiet sermo, qui scriptus est: absorta est mors in victoria? et tu es id ipsum valde, qui non mutaris, et in te requies obliviscens laborum omnium, quoniam nullus alius tecum nec ad 25 alia adipiscenda, quae non sunt quod tu, sed tu, domine, singulariter in spe constituisti me. legebam et ardebam nec inveniebam, quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram, pestis, latrator amarus et caecus adversus litteras de melle caeli melleas et de 30

1 Ps. 4, 6 sq. 4 Io. 1, 9 5 Eph. 5, 8 10 cf. Ps. 4, 5
14 Ps. 4, 7 18 Ps. 4, 8 20 Ps. 4, 9 23 I Cor. 15, 54
24 cf. Malach. 3, 6 26 Ps. 4, 10 30 cf. Ps. 118, 103. 105

1 ostendent *S* 9 ostendet *v* 16 et *om. Ov* 23 absorpta *S*(?)*v* victoriam *Ov* 26 alia multa *Ov* sed tu *om. S*

lumine tuo luminosas, et super inimicis scripturae huius tabescebam.

2 Quando recordabor omnia dierum illorum feriato-
rum? sed nec oblitus sum nec silebo flagelli tui aspe-
5 ritatem et misericordiae tuae mirabilem celeritatem.
dolore dentium tunc excruciabas me, et cum in tantum
ingravesceret, ut non valerem loqui, ascendit in cor
meum admonere omnes meos, qui aderant, ut depre-
carentur te pro me, deum salutis omnimodae. et
10 scripsi hoc in cera et dedi, ut eis legeretur. mox ut
genua simplici affectu fiximus, fugit dolor ille. sed
quis dolor? aut quomodo fugit? expavi, fateor, do-
mine meus et deus meus: nihil enim tale ab ineunte
aetate expertus fueram. et insinuati sunt mihi in
15 profundo nutus tui et gaudens in fide laudavi nomen
tuum, et ea fides me securum esse non sinebat de
praeteritis peccatis meis, quae mihi per baptismum
tuum remissa nondum erant.

3 V. Renuntiavi peractis vindemialibus, ut schola-
20 sticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium
providerent, quod et tibi ego servire delegissem et illi
professioni prae difficultate spirandi ac dolore pectoris
non sufficerem. et insinuavi per litteras antistiti tuo,
viro sancto Ambrosio, pristinos errores meos et prae-
25 sens votum meum, ut moneret, quid mihi potissimum
de libris tuis legendum esset, quo percipiendae tantae
gratiae paratior aptiorque fierem. at ille iussit Esaiam
prophetam, credo, quod prae ceteris evangelii voca-
tionisque gentium sit praenuntiator apertior. verum
30 tamen ego primam huius lectionem non intellegens
totumque talem arbitrans distuli repetendum exercita-
tior in dominico eloquio.

1 Ps. 138, 21 9 cf. Ps. 37, 23

11 supplici *Ov* 13 et *om. Ov* 19 vindemiarum *O*
25 monerent *O*¹ potissimum mihi *m* 27 esaiam *S*, isaiam *v*

VI. Inde ubi tempus advenit, quo me nomen dare 14
 oporteret, relicto rure Mediolanium remeavimus. pla-
 cuit et Aypio renasci in te mecum iam induto humi-
 litate sacramentis tuis congrua et fortissimo domina-
 tori corporis usque ad Italicum solum glaciale nudo 5
 pede obterendum insolito ausu. adiunximus etiam nobis
 puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de pec-
 cato meo. tu bene feceras eum. annorum erat ferme
 quindecim et ingenio praeveniebat multos graves et
 doctos viros. munera tua tibi confiteor, domine deus 10
 meus, creator omnium et multum potens formare
 nostra deformia: nam ego in illo puero praeter de-
 lictum non habebam. quod enim et nutriebatur a
 nobis in disciplina tua, tu inspiraveras nobis, nullus
 alius: munera tua tibi confiteor. est liber noster, qui 15
 inscribitur „de Magistro“: ipse ibi mecum loquitur.
 tu scis illius esse sensa omnia, quae inseruntur ibi
 ex persona conlocutoris mei, cum esset in annis se-
 decim. multa eius alia mirabilia expertus sum.
 horrore mihi erat illud ingenium: et quis praeter te 20
 talium miraculorum opifex? cito de terra abstulisti
 vitam eius, et securior eum recordor non timens quic-
 quam pueritiae nec adulescentiae nec omnino homini
 illi. sociavimus eum coevum nobis in gratia tua,
 educandum in disciplina tua: et baptizati sumus et 25
 fugit a nobis sollicitudo vitae praeteritae. nec satia-
 bar in illis diebus dulcedine mirabili, considerare
 altitudinem consilii tui super salute generis humani.
 quantum flevi in hymnis et canticis tuis suave sonantis
 ecclesiae tuae vocibus conmotus acriter! voces illae 30
 influebant auribus meis et eliquabatur veritas in cor
 meum et exaestuabat inde affectus pietatis, et curre-
 bant lacrimae, et bene mihi erat cum eis.

2 mediolanum v 4 domitori Ov 11 reformare m
 13 non] nihil m enutriebatur (om. et) v 21 alium S
 27 in om. Ov dulcedine Ov 28 salutem Ov

5 VII. Non longe coeperat Mediolanensis ecclesia
genus hoc consolationis et exhortationis celebrare ma-
gno studio fratrum concinentium vocibus et cordibus.
nimirum annus erat aut non multo amplius, cum Iustina,
5 Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambro-
sium persequeretur haeresis suae causa, qua fuerat
seducta ab Arrianis. excubabat pia plebs in ecclesia
mori parata cum episcopo suo, servo tuo. ibi mater
mea, ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas
0 tenens, orationibus vivebat. nos adhuc frigidi a calore
spiritus tui excitabamur tamen civitate adtonita atque
turbata. tunc hymni et psalmi ut canerentur secun-
dum morem orientalium partium, ne populus maeroris
taedio contabesceret, institutum est: ex illo in hodie-
5 num retentum multis iam ac paene omnibus gregibus
tuis et per cetera orbis imitantibus.

6 Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti,
quo loco laterent martyrum corpora Protasi et Gervasi,
quae per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui
reconderas, unde oportune promeres ad coercendam
rabiem femineam, sed regiam. cum enim prolata et
effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosia-
nam basilicam, non solum quos inmundi vexabant spi-
ritus confessis eisdem daemonibus sanabantur, verum
5 etiam quidam plures annos caecus civis civitatisque
notissimus, cum populi tumultuante laetitia causam
quaesisset atque audisset, exiit eoque se ut duceret
suum ducem rogavit. quo perductus inpetravit ad-
mitti, ut sudario tangeret feretrum pretiosae in

7 Ambros. c. Aux. 34. Ep. 20, 24. Paul. Vit. Ambr. 13 sq.
18 Ambr. Ep. 22, 17. Aug. Serm. 286, 5. de civ. dei XXII 8, 2.
Retract. I 13 (12), 7 29 Ps. 115, 15

7 arianis *m* 9 mea mater *O* 14 et ex *v* 18 pro-
tasii *Ov* gervasi *S*, gervasii *Ov* 19 thesauri *S* 20 recon-
dideras *v* opportune *v* 21 propalata *Ov* 26 tumultuantis *m*
laetitiae *m* 27 exilivit *v*

conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. quod ubi fecit atque admovit oculis, confestim aperti sunt. inde fama discurrens, inde laudes tuae ferventes, lucentes, inde illius inimicae animus etsi ad credendi sanitatem non applicatus, a persequendi tamen furore compressus est. gratias tibi, deus meus! unde et quo duxisti recordationem meam, ut haec etiam confiterer tibi, quae magna oblitus praeterieram? et tamen tunc, cum ita fragraret odor unguentorum tuorum, non currebamus post te; ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum olim suspirans tibi et tandem respirans, quantum patet aura in domo faenea.

VIII. Qui habitare facis unanimes in domo, consociasti nobis et Euodium iuvenem ex nostro municipio. qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conversus est et baptizatus et relicta militia saeculari accinctus in tua. simul eramus simul habitaturi placito sancto. quaerebamus, quisnam locus nos utilius haberet servientes tibi: pariter remeabamus in Africam. et cum apud Ostia Tiberina essemus, mater defuncta est. multa praetereo, quia multum festino. accipe confessiones meas et gratiarum actiones, deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. sed non praeteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quae me parturivit et carne, ut in hanc temporalem, et corde, ut in aeternam lucem nascerer. non eius, sed tua dicam dona in eam. neque enim se ipsa fecerat aut educaverat se ipsam: tu creasti eam, nec pater nec mater sciebat, qualis ex eis fieret. et erudivit eam in timore tuo virga Christi tui, regimen unici tui in domo fideli, bono membro eccle-

6 Luc. 18, 11 Cant. 1, 3 14 Ps. 67, 7 31 Ps. 5, 8

5 ampliatus *m* 9 flagraret *O*¹*S*, fraglaret *O*² 10 et ideo *m* 11 ymnorum *S* 21 hostia *OS* tiberiana *O*
28 ea *v* 29 *pr.* ipsam *v* tu autem *O* 32 unici filii *v*

siae tuae. nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris praedicabat quantam famulae cuiusdam decrepitae, quae patrem eius infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. cuius rei gratia et propter senectam ac mores optimos in domo christiana satis a dominis honorabatur. unde etiam curam dominicarum filiarum commissam diligenter gerebat et erat in eis coercendis, cum opus esset, sancta severitate vehemens atque in docendis sobria prudentia. nam eas praeter illas horas, quibus ad mensam parentum moderatissime alebantur, etiamsi exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat praecavens consuetudinem malam et addens verbum sanum: „modo aquam bibitis, quia in potestate vinum non habetis; cum autem ad maritos veneritis factae dominae apothecarum et cellariorum, aqua sordebit, sed mos potandi praevalebit.“ hac ratione praeciendi et auctoritate imperandi frenabat aviditatem tenerioris aetatis et ipsam puellarum sitim formabat ad honestum modum, ut iam non liberet quod non deceret.

8 Et subrepserat tamen, sicut mihi filio famula tua narrabat, subrepserat ei vinulentia. nam cum de more puella sobria iuberetur a parentibus de cupa vinum depromere, submisso poculo, qua desuper patet, priusquam in lagunculam funderet merum, primoribus labris sorbebat exiguum, quia non poterat amplius sensu recusante. non enim ulla temulenta cupidine faciebat hoc, sed quibusdam superfluentibus aetatis excessibus, qui ludicris motibus ebulliunt et in puerilibus annis maiorum pondere premi solent. itaque ad illud modicum cotidianum cotidiana modica addendo — quoniam qui modica spernit, paulatim decedit — in eam

32 Eccli. 19, 1

5 gratiam *S* 7 familiarum *S* filiarum dominicarum *o*
 commissam sibi *m* 17 permanebit *o* 20 *pr.* non] nec *Ov*
 23 tamquam puella *Ov* 29 animis *Ov* 31 cotidianum *om. Ov*

consuetudinem lapsa erat, ut prope iam plenos mero caliculos inhianter hauriret. ubi tunc sagax anus et vehemens illa prohibitio? numquid valebat aliquid adversus latentem morbum, nisi tua medicina, domine, vigilaret super nos? absente patre et matre et nutritoribus tu praesens, qui creasti, qui vocas, qui etiam per † praepositos homines boni aliquid agis ad animarum salutem. quid tunc egisti, deus meus? unde curasti? unde sanasti? nonne protulisti durum et acutum ex altera anima convicium tamquam medicinale ferrum ex occultis provisionibus tuis et uno ictu putredinem illam praecidisti? ancilla enim, cum qua solebat accedere ad cupam, litigans cum domina minore, ut fit, sola cum sola, obiecit hoc crimen amarissima insultatione vocans meribibulam. quo illa 15 stimulo percussa respexit foeditatem suam confestimque damnavit atque exuit. sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt. nec tu quod per eos agis, sed quod ipsi voluerunt, retribuis eis. illa enim irata exagitare appetivit minorem dominam, non sanare, et ideo clanculo, aut quia ita eas invenerat locus et tempus litis, aut ne forte et ipsa periclitaretur, quod tam sero prodidisset. at tu, domine, rector caelitum et terrenorum, ad usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum saeculorum ordinate turbulentum, etiam de alterius animae insania sanasti alteram, ne quisquam, cum hoc advertit, potentiae suae tribuat, si verbo eius alius corrigatur, quem vult corrigi.

VIII. Educata itaque pudice ac sobrie potiusque 19 a te subdita parentibus quam a parentibus tibi, ubi 31 plenis annis nubilis facta est, tradita viro servivit veluti domino et sategit eum lucrari tibi loquens te

2 inianter *S* 7 praepositos] *fort. scrib. reprobos, cf. Sert. Hart. p. 139, praeposteros Ant. Arn.* 15 meribibolam *S*¹
26 ordinans turbulentum *m* 27 insaniam *S*

illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas et
 reverenter amabilem atque mirabilem viro. ita autem
 toleravit cubilis iniurias, ut nullam de hac re cum
 marito haberet umquam simultatem. expectabat enim
 5 misericordiam tuam super eum, ut in te credens
 castificaretur. erat vero ille praeterea sicut benivolentia
 praecipuus, ita ira fervidus. sed noverat haec non
 resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo
 quidem. iam vero refractum et quietum cum oportu-
 10 tunum viderat, rationem facti sui reddebat, si forte
 ille inconsideratius conmotus fuerat. denique cum ma-
 tronae multae, quarum viri mansuetiores erant, plagarum
 vestigia etiam dehonestata facie gererent, inter
 amica colloquia illae arguebant maritorum vitam, haec
 15 earum linguam, veluti per iocum graviter admonens,
 ex quo illas tabulas, quae matrimoniales vocantur, recitari
 audissent, tamquam instrumenta, quibus ancillae
 factae essent, deputare debuisse; proinde memores
 conditionis superbire adversus dominos non oportere.
 20 cumque mirarentur illae scientes, quam ferocem coniugem
 sustineret, numquam fuisse auditum aut aliquo indicio
 claruisse, quod Patricius ceciderit uxorem aut quod a se
 invicem vel unum diem domestica lite dissenserint, et
 causam familiariter quaererent, docebat
 25 illa institutum suum, quod supra memoravi. quae observabant,
 expertae gratulabantur; quae non observabant, subiectae
 vexabantur.

30 Socrum etiam suam primo susurris malarum ancillarum
 adversus se irritatam sic vicit obsequiis perseverans
 tolerantia et mansuetudine, ut illa ultro filio suo medias
 linguas famularum proderet, quibus inter se et nurum pax
 domestica turbabatur, expeteretque

5 Iud. 21 16 cf. Aug. Serm. 51, 22

6 castigaretur O 9 refracto m quieto m opportunum v
 10 videret v 29 evicit o

vindictam. itaque posteaquam ille et matri obtemperans et curans familiae disciplinam et concordiae suorum consulens proditas ad prodentis arbitrium verberibus cohercuit, promisit illa talia de se praemia sperare debere, quaecumque de sua nuru sibi, quo placeret, 5 mali aliquid loqueretur, nullaue iam audente memorabili inter se benivolentiae suavitate vixerunt.

Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius utero 21 me creasti, deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes 10 quaslibet animas, ubi poterat, tam se praebebat pacificam, ut cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructuare turgens atque indigesta discordia, quando praesenti amicae de absente inimica per acida colloquia cruditas exhalatur odio- 15 rum, nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante non solum iratorum inimicorum iratis ini- 20 micis dicta prodere, sed etiam quae non dicta sunt addere, cum contra homini humano parum esse debeat inimicitias hominum nec excitare nec augere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit. qualis illa erat docente te magistro intimo 25 in schola pectoris.

Denique etiam virum suum iam in extrema vita 22 temporali eius lucrata est tibi nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. erat etiam serva servorum tuorum. quisquis eorum noverat eam, 30 multum in ea laudabat et honorabat et diligebat te, quia sentiebat praesentiam tuam in corde eius sanctae conversationis fructibus testibus. fuerat enim unius

9 Ps. 58, 18 32 cf. Tob. 14, 17 33 I Tim. 5, 9. 4. 10

3 prodentibus S, prudentis O 13 eructare Oo 15 crudelitas O

viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam pie tractaverat, in operibus bonis testimonium habebat. nutrierat filios totiens eos parturiens, quotiens abs te deviare cernebat. postremo nobis, domine, omnibus, quia ex munere tuo sinis loqui servis tuis, qui ante dormitionem eius in te iam consociati vivebamus percepta gratia baptismi tui, ita curam gessit, quasi omnes genuisset, ita servivit, quasi ab omnibus genita fuisset.

X. Impendente autem die, quo ex hac vita erat exitura — quem diem tu noveras ignorantibus nobis — provenerat, ut credo, procurante te occultis tuis modis, ut ego et ipsa soli staremus incumbentes ad quandam fenestram, unde hortus intra domum, quae nos habebat, prospectabatur, illic apud Ostia Tiberina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi. conloquebamur ergo soli valde dulciter et praeterita obliviscentes in ea quae ante sunt extenti quaerebamus inter nos apud praesentem veritatem, quod tu es, qualis futura esset vita aeterna sanctorum, quam nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit. sed inhiabamus ore cordis in superna fluentia fontis tui, fontis vitae, qui est apud te, ut inde pro captu nostro aspersi quoquo modo rem tantam cogitaremus.

Cumque ad eum finem sermo perduceretur, ut carnalium sensuum delectatio quantalibet in quantalibet luce corporea prae illius vitae iucunditate non comparatione, sed ne commemoratione quidem digna videretur, erigentes nos ardentiore affectu in id ipsum perambulavimus gradatim cuncta corporalia et ipsum caelum, unde sol et luna et stellae lucent super terram. et adhuc ascendebamus interius cogitando et loquendo

3 cf. Gal. 4, 19 18 Phil. 3, 13 21 I Cor. 2, 9 24 Ps
35, 10 30 Ps. 4, 9

15 hostia O², hostiā O¹ 27 in quantalibet om. S

et mirando opera tua et venimus in mentes nostras et transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, unde pascis Israel in aeternum veritate pabulo, et ibi vita sapientia est, per quam fiunt omnia ista, et quae fuerunt et quae futura sunt, et ipsa non fit, sed sic est, ut fuit, et sic erit semper. quin potius fuisse et futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam aeterna est: nam fuisse et futurum esse non est aeternum. et dum loquimur et inhiamus illi, attingimus eam modice toto ictu cordis; et suspiravimus et reliquimus ibi religatas primitias spiritus et remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum et incipitur et finitur. et quid simile verbo tuo, domino nostro, in se permanenti sine vetustate atque innovanti omnia?

Dicebamus ergo: „si cui sileat tumultus carnis, 2 sileant phantasiae terrae et aquarum et aeris, sileant et poli et ipsa sibi anima sileat et transeat se non se cogitando, sileant somnia et imaginariae revelationes, omnis lingua et omne signum et quidquid trans- 2 eundo fit si cui sileat omnino — quoniam si quis audiat, dicunt haec omnia: non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in aeternum — his dictis si iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum, qui fecit ea, et loquatur ipse solus non per ea, sed per 2 se ipsum, ut audiamus verbum eius, non per linguam carnis neque per vocem angeli nec per sonitum nubis nec per aenigma similitudinis, sed ipsum, quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos et rapida cogitatione attingimus aeter- 3 nam sapientiam super omnia manentem, si continuetur

2 cf. Ezech. 34, 14 3 cf. Ps. 77, 71 11 Rom. 8, 23
14 cf. Sap. 7, 27 22 Ps. 99, 3. 5 26 cf. Ps. 76, 18 28 cf.
I Cor. 13, 12

2 eam *O*¹ 3 unde] ubi *Ov* veritatis *O*²*v* 4 ubi *Ov*
10 attigimus *Ov* 30 attigimus *Om* 31 continetur *S*

hoc et subtrahantur aliae visiones longe inparis generis et haec una rapiat et absorbeat et recondat in interiora gaudia spectatorem suum, ut talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intellegentiae, cui suspiravimus, nonne hoc est: intra in gaudium domini tui? et istud quando? an cum omnes resurgimus, sed non omnes inmutabimur?"

26 Dicebam talia, etsi non isto modo et his verbis, tamen, domine, tu scis, quod illo die, cum talia loqueremur et mundus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis, tunc ait illa: „fili, quantum ad me adtinet, nulla re iam delector in hac vita. quid hic faciam adhuc et cur hic sim, nescio, iam consumpta spe huius saeculi. unum erat, propter quod in hac vita aliquantum inmorari cupiebam, ut te christianum catholicum viderem, priusquam morerer. cumulatius hoc mihi deus praestitit, ut te etiam contenta felicitate terrena servum eius videam. quid hic facio?"

27 XI. Ad haec ei quid responderim, non satis recolo, cum interea vix intra quinque dies aut non multo amplius decubuit febribus. et cum aegrotaret, quodam die defectum animae passa est et paululum subtracta a praesentibus. nos concurrimus, sed cito reddita est sensui et aspexit astantes me et fratrem meum et ait nobis quasi quaerenti similis: „ubi eram?" deinde nos intuens maerore attonitos: „ponitis hic" inquit „matrem vestram." ego silebam et fletum frenabam. frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non in peregre, sed in patria defungi tamquam felicius optaret. quo audito illa vultu anxio reverberans eum oculis, quod talia saperet, atque inde me intuens:

5 Matth. 25, 21 6 I Cor. 15, 51

1 genere *O*¹ 2 in *om.* *S* 6 resurgemus *v* 17 deus
meus *Ov* contenta *S* 23 defectu *S* 27 ponetis *m*
30 peregre (*om.* in) *Ov*

„vide“ ait „quid dicit“. et mox ambobus: „ponite“ inquit „hoc corpus ubicumque: nihil vos eius cura conturbet; tantum illud vos rogo, ut ad domini altare memineritis mei, ubiubi fueritis“. cumque hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit et 5 ingravescente morbo exercebatur.

Ego vero cogitans dona tua, deus invisibilis, 28 quae immittis in corda fidelium tuorum, et proveniunt inde fruges admirabiles, gaudebam et gratias tibi agebam recolens, quod noveram, quanta cura semper 10 aestuasset de sepulchro, quod sibi providerat et prae-paraverat iuxta corpus viri sui. quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, ut est animus humanus minus capax divinorum, adiungi ad illam felicitatem et commemorari ab hominibus, concessum sibi 15 esse post transmarinam peregrinationem, ut coniuncta terra amborum coniugum terra tegeretur. quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuae coeperat in eius corde non esse, nesciebam et laetabar admirans, quod sic mihi apparuisset, quamquam et in illo sermone 20 nostro ad fenestram, cum dixit: „iam quid hic facio?“ non apparuit desiderare in patria mori. audivi etiam postea, quod iam, cum Ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia conloquebatur quodam die de contemptu vitae huius et bono mortis, ubi ipse non 25 aderam, illisque stupentibus virtutem feminae — quoniam tu dederas ei — quaerentibusque, utrum non formidaret tam longe a sua civitate corpus relinquere: „nihil“ inquit „longe est deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine saeculi, unde me resuscitet“. 30 ergo die nono aegritudinis suae, quinquagesimo et sexto anno aetatis suae, tricensimo et tertio aetatis meae, anima illa religiosa et pia corpore soluta est.

7 Col. 1, 15 9 Col. 1, 3

9 agebam tibi *m* 20 aperuisset *v* 23 cum *om.* *S*
ostis *S* 26 quoniam] quam *v*

XII. Premebam oculos eius, et confluebat in praecordia mea maestitudo ingens et transfluebat in lacrimas, ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem, et in tali luctamine valde male mihi erat. tum vero, ubi efflavit extremum, puer Adeodatus exclamavit in planctu atque ab omnibus nobis coercitus tacuit. hoc modo etiam meum quiddam puerile, quod labebatur in fletus, iuvenali voce, voce cordis, cohercebatur et tacebat. neque enim decere arbitrabamur funus illud questibus lacrimosis gemitibusque celebrare, quia his plerumque solet deplorari quaedam miseria morientium aut quasi omnimoda extinctio. at illa nec misere moriebatur nec omnino moriebatur. hoc et documentis morum eius et fide non ficta rationibusque certis tenebamus.

Quid ergo, quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi dulcissima et carissima repente dirrupta vulnus recens? gratulabar quidem testimonio eius, quod in ea ipsa ultima aegritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium et commemorabat grandi dilectionis affectu numquam se audisse ex ore meo iaculatum in se durum aut contumeliosum sonum. sed tamen quid tale, deus meus, qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor a me delatus illi et servitus ab illa mihi? quoniam itaque deserebar tam magno eius solacio, sauciabatur anima et quasi dilaniabatur vita, quae una facta erat ex mea et illius.

Cohibito ergo a fletu illo puero psalterium arripuit Euodius et cantare coepit psalmum. cui respondebamus omnis domus: misericordiam et iudicium

15 I Tim. 1, 5 31 Ps. 100, 1

6 extremum spiritum *m* planctum *v* 9 iuvenili *v*
alt. voce om. Ov cohercebatur *O*², cohercebar *S* 16 erat
 ergo *Oo*, ergo erat *m* 19 aegretudine *O* 22 iaculum *S*
 26 anima mea *m* 27 vitae *S*

cantabo tibi, domine. audito autem, quid ageretur, convenerunt multi fratres ac religiosas feminae, et de more illis, quorum officium erat, funus curantibus ego in parte, ubi decenter poteram, cum eis, qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum illis ignorantibus et intente audientibus et sine sensu doloris me esse arbitranti-
 bus. at ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiam affectus mei et constringebam fluxum maeroris, cedebatque mihi paululum: rursusque impetu suo ferebatur non usque ad eruptionem lacrimarum nec usque ad vultus mutationem, sed ego sciebam, quid corde premerem. et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse haec humana,
 quae ordine debito et sorte conditionis nostrae accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum et duplici tristitia macerabar.

Cum ecce corpus elatum est, imus, redimus sine lacrimis. nam neque in eis precibus, quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri iam iuxta sepulchrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis ergo precibus flevi, sed toto die graviter in occulto maestus eram et mente turbata rogabam te, ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo, commendans memoriae meae vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum etiam adversus mentem, quae iam non fallaci verbo pascitur. visum etiam mihi est, ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Graeci βαλανεϊον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. ecce et hoc confiteor misericordiae tuae, pater orfanorum, quoniam lavi et talis

33 Ps. 67, 6

10 mollitiem *v* 19 redimur *O* sine] in *S* 20 fundimus *O*¹
 23 ego precibus *o*, precibus ego *m* 31 balanion *OS*

eram, qualis priusquam lavissem. neque enim exudavit
de corde meo maeroris amaritudo. deinde dormivi et
vigilavi et non parva ex parte mitigatum inveni do-
lorem meum atque, ut eram in lecto meo solus, recor-
5 datus sum veridicos versus Ambrosii tui: tu es enim,

deus, creator omnium
polique rector vestiens
diem decoro lumine,
noctem sopora gratia,
10 artus solutos ut quies
reddat laboris usui
mentesque fessas allevet
luctuque solvat anxios.

3 Atque inde paulatim reducebam in pristinum sen-
15 sum ancillam tuam conversationemque eius piam in
te et sancte in nos blandam atque morigeram, qua
subito destitutus sum, et libuit flere in conspectu
tuo de illa et pro illa, de me et pro me. et dimisi
lacrimas, quas continebam, ut effluerent quantum vel-
20 lent, substernens eas cordi meo: et requievit in eis,
quoniam ibi erant aures tuae, non cuiusquam hominis
superbe interpretantis ploratum meum. et nunc, do-
mine, confiteor tibi in litteris. legat qui volet et inter-
pretetur, ut volet, et si peccatum invenerit, flevisse
25 me matrem exigua parte horae, matrem oculis meis
interim mortuam, quae me multos annos fleverat, ut
oculis tuis viverem, non inrideat, sed potius, si est
grandi caritate, pro peccatis meis fleat ipse ad te,
patrem omnium fratrum Christi tui.

■ Ambros. hymn. Patrol. XVI p. 1409 M. (cf. II Mac. 1, 24)
17 Ps. 118, 169

3 evigilavi *Ov* 9 sopore *o* gratiae *o* 11 labores *S*
13 luctusque *Ov* 14 reducebam *O*² 20 requievi *o* 25 me
om. S exiguum partem *O*

XIII. Ego autem iam sanato corde ab illo vulnere, 34
 in quo postea redargui carnales affectus, fundo tibi,
 deus noster, pro illa famula tua longe aliud lacrima-
 rum genus, quod manat de concusso spiritu considera-
 tione periculorum omnis animae, quae in Adam mori- 5
 tur. quamquam illa in Christo vivificata etiam nondum
 a carne resoluta sic vixerit, ut laudetur nomen tuum
 in fide moribusque eius, non tamen audeo dicere, ex
 quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum
 exisse ab ore eius contra praeceptum tuum. et dictum 10
 est a veritate, filio tuo: si quis dixerit fratri suo:
 fatue, reus erit gehennae ignis; et vae etiam lau-
 dabili vitae hominum, si remota misericordia discutias
 eam! quia omnino non exquiris delicta vehementer,
 fiducialiter speramus aliquem apud te locum. quis- 15
 quis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi
 enumerat nisi munera tua? o si cognoscant se homines
 homines et qui gloriatur, in domino gloriatur!

Ego itaque, laus mea et vita mea, deus cordis 35
 mei, sepositis paulisper bonis eius actibus, pro quibus 20
 tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris
 meae deprecor te; exaudi me per medicinam vulne-
 rum nostrorum, quae pependit in ligno et sedens ad
 dexteram tuam te interpellat pro nobis. scio
 misericorditer operatam et ex corde dimisisse debita 25
 debitoribus suis: dimitte et tu illi debita sua, si qua
 etiam contraxit per tot annos post aquam salutis. di-
 mitte, domine, dimitte, obsecro, ne intres cum ea
 in iudicium. superexultet misericordia iudicio,

5 cf. I Cor. 15, 22 9 cf. Matth. 12, 36 sq. 11 Matth. 5, 22
 18 II Cor. 10, 17 19 Ps. 117, 14 et 72, 26 22 Ps. 68, 14
 23 Rom. 8, 34 26 cf. Matth. 18, 35 et 6, 12 28 Ps. 142, 2
 29 Iac. 2, 13

2 postea] poterat *Ov* carnalis *Ov* 4 maneat *O*¹
 13 discutiam *S* 14 omnino] vero *Ov* 15 locum invenire
 indulgentiae *m* 16 vera—enumerat *om.* *O*¹ 26 illi et
 tu *Ov* 29 superexaltet *v* iudicium *m*

quoniam eloquia tua vera sunt et promisisti misericordiam misericordibus. quod ut essent, tu dedisti eis, qui misereberis, cui misertus eris, et misericordiam praestabis, cui misericors fueris.

36 Et, credo, iam feceris quod te rogo, sed voluntaria
6 oris mei adproba, domine. namque illa imminente
die resolutionis suae non cogitavit suum corpus sum-
ptuose contegi aut condi aromatis aut monumentum
electum concupivit aut curavit sepulchrum patrum:
10 non ista mandavit nobis, sed tantummodo memoriam
sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei
praetermissione servierat, unde sciret dispensari victi-
mam sanctam, qua deletum est chirografum, quod
erat contrarium nobis, qua triumphatus est hostis
15 computans delicta nostra et quaerens, quod obiciat, et
nihil inveniens in illo, in quo vincimus. quis ei re-
fundet innocentem sanguinem? quis ei restituet pre-
tium, quo nos emit, ut nos auferat ei? ad cuius pretii
nostri sacramentum ligavit ancilla tua animam suam
20 vinculo fidei. nemo a protectione tua dirrumpat eam.
non se interponat nec vi nec insidiis leo et draco:
neque enim respondebit illa nihil se debere, ne con-
vincatur et obtineatur ab accusatore callido, sed re-
spondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet,
25 quod pro nobis non debens reddidit.

37 Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli et post
quem nulli nupta est, cui servivit fructum tibi af-
ferens cum tolerantia, ut eum quoque lucraretur
tibi. et inspira, domine meus, deus meus, inspira
30 servis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis meis,

1 cf. Matth. 5, 7 3 Rom. 9, 15. cf. Ex. 33, 19 5 Ps.
118, 108 13 Col. 2, 14 14 cf. Apoc. 12, 10 21 cf. Ps. 90, 13
26 cf. I Tim. 5, 9 27 Luc. 8, 15 28 cf. I Petr. 3, 1

5 credo quod o 8 condiri Ov 1 aromatibus v 15 quid
Ov 21 dracho S 24 reddit S 29 domine meus
om. o

quibus et corde et voce et litteris servio, ut quotquot hoc legerint, meminerint ad altare tuum Monnicae, famulae tuae, cum Patricio, quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hac vita, quemadmodum nescio. meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria et fratrum meorum sub te patre in matre catholica et civium meorum in aeterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum uberius ei praestetur in multorum orationibus per confessiones quam per orationes meas.

LIBER DECIMVS.

I. Cognoscam te, cognitor meus, cognoscam, 1 sicut et cognitus sum. virtus animae meae, intra in eam et coapta tibi, ut habeas et possideas sine macula et ruga. haec est mea spes, ideo loquor et in ea spe gaudeo, quando sanum gaudeo. cetera vero vitae huius tanto minus flenda, quanto magis fletur, et tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. ecce enim veritatem dilexisti, quoniam qui facit eam, venit ad lucem. volo eam facere in corde meo coram te in confessione, in stilo autem meo coram multis testibus.

II. Et tibi quidem, domine, cuius oculis nuda est abyssus humanae conscientiae, quid occultum esset

13 I Cor. 13, 12 15 Eph. 5, 27 17 cf. Rom. 12, 12
20 Ps. 50, 8 Io. 3, 21 24 Hebr. 4, 13 25 cf. Eccli. 42, 18. 20

1 et voce et corde *Om* 2 haec *Ov* *egerint *S* *non-nicae *O* 4 hanc vitam *Ov* 10 illi *m* 11 meas amen *O*
18 tantum *O*

in me, etiamsi nollem confiteri tibi? te enim mihi absconderem, non me tibi. nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges et places et amaris et desideraris, ut erubescam de me et abiciam me atque eligam te et nec tibi nec mihi placeam nisi de te. tibi ergo, domine, manifestus sum, quicumque sim. et quo fructu tibi confitear, dixi. neque id ago verbis carnis et vocibus, sed verbis animae et clamore cogitationis, quem novit auris tua. cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi quam displicere mihi; cum vero pius, nihil est aliud confiteri tibi quam hoc non tribuere mihi, quoniam tu, domine, benedicis iustum, sed prius eum iustificas inpium. confessio itaque mea, deus meus, in conspectu tuo tibi tacite fit et non tacite. tacet enim strepitu, clamat affectu. neque enim dico recti aliquid hominibus, quod non a me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audis a me, quod non mihi tu prius dixeris.

III. Quid mihi ergo est cum hominibus, ut audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. quid a me quaerunt audire qui sim, qui nolunt a te audire qui sint? et unde sciunt, cum a me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quandoquidem nemo scit hominum, quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? si autem a te audiant de se ipsis, non poterunt dicere: „mentitur dominus“. quid est enim a te audire de se nisi cognoscere se? quis porro cognoscit et dicit: „falsum est“, nisi ipse mentiatur? sed quia caritas omnia credit, inter

12 Ps. 5, 13 13 Rom. 4, 5 14 Ps. 68, 21 21 Ps. 102, 3
26 I Cor. 2, 11 32 I Cor. 13, 7

2 gemimus S¹ 3 mihi] tibi O¹ 8 neque] neque
enim v

eos utique, quos conexos sibimet unum facit, ego quoque, domine, etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines, quibus demonstrare non possum, an vera confitear; sed credunt mihi, quorum mihi aures caritas aperit.

Verum tamen tu, medice meus intime, quo fructu 4 ista faciam, eliqua mihi. nam confessiones praeteritorum malorum meorum, quae remisisti et texisti, ut beares me in te, mutans animam meam fide et sacramento tuo, cum leguntur et audiuntur, excitant cor, 10 ne dormiat in desperatione et dicat: „non possum“, sed evigilet in amore misericordiae tuae et dulcedine gratiae tuae, qua potens est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suae. et delectat bonos audire praeterita mala eorum, qui iam carent 15 eis, nec ideo delectat, quia mala sunt, sed quia fuerunt et non sunt. quo itaque fructu, domine meus, cui cotidie confitetur conscientia mea spe misericordiae tuae securior quam innocentia sua, quo fructu, quaeso, etiam hominibus coram te confiteor per has litteras 20 adhuc, quis ego sim, non quis fuerim? nam illum fructum vidi et commemoravi. sed quis adhuc sim ecce in ipso tempore confessionum mearum, et multi hoc nosse cupiunt, qui me noverunt, et non me noverunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, sed 25 auris eorum non est ad cor meum, ubi ego sum quicumque sum. volunt ergo audire confitente me, quid ipse intus sim, quo nec oculum nec aurem nec mentem possunt intendere; credituri tamen volunt, numquid cognituri? dicit enim eis caritas, qua boni sunt, non 30 mentiri me de me confitentem, et ipsa in eis credit mihi.

IIII. Sed quo fructu id volunt? an congratulari 5 mihi cupiunt, cum audierint, quantum ad te accedam

8 cf. Ps. 31, 1 13 cf. II Cor. 12, 10

■ bearis S 17 domine deus o 27 confitentem Ov
33 ad te om. ■

munere tuo, et orare pro me, cum audierint, quantum retarder pondere meo? indicabo me talibus. non enim parvus est fructus, domine deus meus, ut a multis tibi gratiae agantur de nobis et ■ multis rogeris
 5 pro nobis. amet in me fraternus animus quod aman-
 dum doces, et doleat in me quod dolendum doces.
 animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non
 filiorum alienorum, quorum os locutum est
 vanitatem, et dextera eorum dextera iniquita-
 0 tis, sed fraternus ille, qui cum approbat me, gaudet
 de me, cum autem inprobat me, contristatur pro me,
 quia sive approbet sive inprobet me, diligit me. in-
 dicabo me talibus: respirent in bonis meis, suspirent
 in malis meis. bona mea instituta tua sunt et dona
 5 tua, mala mea delicta mea sunt et iudicia tua. re-
 spirent in illis et suspirent in his, et hymnus et
 fletus ascendant in conspectum tuum de fraternis cor-
 dibus, turibulis tuis. tu autem, domine, delectatus
 odore sancti templi tui, miserere mei secundum
 0 magnam misericordiam tuam propter nomen tuum
 et nequaquam deserens coepta tua consumma imper-
 fecta mea.

3 Hic est fructus confessionum mearum, non qualis
 fuerim, sed qualis sim, ut hoc confitear non tantum
 5 coram te secreta exultatione cum tremore et secreto
 maerore cum spe, sed etiam in auribus credentium
 filiorum hominum, sociorum gaudii mei et consortium
 mortalitatis meae, civium meorum et mecum peregri-
 norum, praecedentium et consequentium et comitum
 0 viae meae. hi sunt servi tui, fratres mei, quos filios
 tuos esse voluisti dominos meos, quibus iussisti ut
 serviam, si volo tecum de te vivere. et hoc mihi

3 II Cor. 1, 11 8 Ps. 143, 7 sq. 18 cf. Apoc. 8, 3 (?)
 19 Ps. 50, 1 25 cf. Philipp. 2, 12

12 me sive improbet *m* 16 ymnus *S* 18 turibulis *v*
 30 vitae *O*

verbum tuum parum erat si loquendo praeciperet, nisi et faciendo praeiret. et ego id ago factis et dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingenti periculo, nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea et infirmitas mea tibi nota est. parvulus sum, sed vivit semper 5 pater meus et idoneus est mihi tutor meus; idem ipse est enim, qui genuit me et tuetur me, et tu ipse es omnia bona mea, tu omnipotens, qui mecum es et priusquam tecum sim. indicabo ergo talibus, qualibus iubes ut serviam, non quis fuerim, sed quis iam sim 10 et quis adhuc sim; sed neque me ipsum diiudico. sic itaque audiar.

V. Tu enim, domine, diiudicas me, quia etsi nemo 7 scit hominum, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est, tamen est aliquid 15 hominis, quod nec ipse scit spiritus hominis, qui in ipso est, tu autem, domine, scis eius omnia, qui fecisti eum. ego vero quamvis prae tuo conspectu me despiciam et aestimem me terram et cinerem, tamen aliquid de te scio, quod de me nescio. et certe videmus 20 nunc per speculum in aenigmate, nondum facie ad faciem; et ideo, quamdiu peregrinor abs te, mihi sum praesentior quam tibi et tamen te novi nullo modo posse violari; ego vero quibus temptationibus resistere valeam quibusve non valeam, nescio. et spes 25 est, quia fidelis es, qui nos non sinis temptari supra quam possumus ferre, sed facis cum temptatione etiam exitum, ut possimus sustinere. confitear ergo quid de me sciam, confitear et quid de me nesciam, quoniam et quod de me scio, te 30 mihi lucente scio, et quod de me nescio, tamdiu

3 cf. Ps. 16, 8. 35, 8 11 I Cor. 4, 3 14 I Cor. 2, 11
19 cf. Gen. 18, 27 20 I Cor. 13, 12 22 cf. II Cor. 5, 6
26 I Cor. 10, 13

6 idem *om. O* 7 et tuetur me *om. S* 11 iudico *O*
14 sit *O*¹ 20 nunc videmus *m* 21 faciem *O*¹

nescio, donec fiant tenebrae meae sicut meridies in vultu tuo.

8 VI. Non dubia, sed certa conscientia, domine, amo te. percussisti cor meum verbo tuo, et amavi
5 te. sed et caelum et terra et omnia, quae in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut te amem, nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. altius autem tu misereberis, cui misertus eris, et misericordiam praestabis, cui misericors fueris: alioquin caelum et
10 terra surdis locuntur laudes tuas. quid autem amo, cum te amo? non speciem corporis nec decus temporis, non candorem lucis ecce istum amicum oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non
15 florum et ungentorum et aromatum suaviolentiam, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus: non haec amo, cum amo deum meum. et tamen amo quandam lucem et quandam vocem et
quendam odorem et quandam cibum et quandam amplexum, cum amo deum meum, lucem, vocem, odo-
20 rem, cibum, amplexum interioris hominis mei, ubi fulget animae meae, quod non capit locus, et ubi sonat, quod non rapit tempus, et ubi olet, quod non spargit flatus, et ubi sapit, quod non minuit edacitas, et ubi haeret, quod non divellit satietas. hoc est quod
25 amo, cum deum meum amo.

9 Et quid est hoc? interrogavi terram, et dixit: „non sum“; et quaecumque in eadem sunt, idem confessa sunt. interrogavi mare et abyssos et reptilia animarum vivarum, et responderunt: „non sumus deus
30 tuus; quaere super nos“. interrogavi auras flabiles, et inquit universus aer cum incolis suis: „fallitur Anaxi-

1 Es. 58, 10 2 cf. Ps. 89, 8 7 Rom. 1, 20 8 cf. Rom. 9, 15 28 cf. Gen. 1, 20

1 donec] quamdiu *S* 5 terram *O*¹ 10 loquuntur *O*
11 non] nec *m* 12 istum] istis *Ov* 23 sparget *S* 30 flaviles *S*

menes; non sum deus“. interrogavi caelum, solem, lunam, stellas: „neque nos sumus deus, quem quaeris“, inquit. et dixi omnibus, quae circumstant fores carnis meae: dicite mihi de deo meo, quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. et exclamaverunt 5 voce magna: ipse fecit nos. interrogatio mea intentio mea et responsio eorum species eorum. et direxi me ad me et dixi mihi: „tu quis es“? et respondi: „homo“. et ecce corpus et anima in me mihi praesto sunt, unum exterius et alterum interius. quid 10 horum est, unde quaerere debui deum meum, quem iam quaesiveram per corpus a terra usque ad caelum, quousque potui mittere nuntios radios oculorum meorum? sed melius quod interius. ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales praesidenti et iudicanti 15 de responsionibus caeli et terrae et omnium, quae in eis sunt, dicentium: „non sumus deus“ et: ipse fecit nos. homo interior cognovit haec per exterioris ministerium; ego interior cognovi haec, ego, ego animus per sensum corporis mei. interrogavi mundi molem 20 de deo meo, et respondit mihi: „non ego sum, sed ipse me fecit.“

Nonne omnibus, quibus integer sensus est, apparet 10 haec species? cur non omnibus eadem loquitur? animalia pusilla et magna vident eam, sed interrogare 25 nequeunt. non enim praeposita est in eis nuntiantibus sensibus iudex ratio. homines autem possunt interrogare, ut invisibilia dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciant, sed amore subduntur eis et subditi iudicare non possunt. nec respondent ista 30 interrogantibus nisi iudicantibus nec vocem suam mutant, id est speciem suam, si alius tantum videat,

6 Ps. 99, 3 28 Rom. 1, 20

1 sumus	O	3 omnibus his	Oo,	omnibus iis	m
4 dixistis	v	16 singulis responsionibus	m	17 et]	sed m
20 sensus	m	27 sensus	S	29 conspiciantur	v

alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat,
 aliter huic, sed eodem modo utrique apparens illi
 muta est, huic loquitur: immo vero omnibus loquitur,
 sed illi intellegunt, qui eius vocem acceptam foris
 5 intus cum veritate conferunt. veritas enim dicit mihi:
 „non est deus tuus caelum et terra neque omne cor-
 pus“. hoc dicit eorum natura. vident: moles est
 minor in parte quam in toto. iam tu melior es, tibi
 dico, anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui
 10 praebens ei vitam, quod nullum corpus praestat cor-
 pori. deus autem tuus etiam tibi vitae vita est.

11 VII. Quid ergo amo, cum deum amo? quis est
 ille super caput animae meae? per ipsam animam
 meam ascendam ad illum. transibo vim meam, qua
 15 haereo corpori et vitaliter compagem eius repleo. non
 ea vi reperio deum meum: nam reperiret et equus
 et mulus, quibus non est intellectus, et est
 eadem vis, qua vivunt etiam eorum corpora. est alia
 vis, non solum qua vivifico sed etiam qua sensifico
 20 carnem meam, quam mihi fabricavit dominus, iubens
 oculo, ut non audiat, et auri, ut non videat, sed illi,
 per quem videam, huic, per quam audiam, et propria
 singillatim ceteris sensibus sedibus et officiis suis:
 quae diversa per eos ago unus ego animus. transibo
 25 et istam vim meam; nam et hanc habet equus et
 mulus: sentiunt etiam ipsi per corpus.

12 VIII. Transibo ergo et istam naturae meae, gra-
 dibus ascendens ad eum, qui fecit me, et venio in
 campos et lata praetoria memoriae, ubi sunt thesauri
 30 innumerabilium imaginum de cuiuscemodi rebus sensis
 invectarum. ibi reconditum est, quidquid etiam cogita-

16 Ps. 31, 9

6 terra et caelum O 7 videnti v 8 minor] moles minor
 est v 12 deum meum Ov 16 et om. o 17 alt. et] quia v
 18 quam S 23 sedibus suis Ov 26 sentiunt enim etiam Ov
 27 istam vim v 30 huiuscemodi O 31 inventarum O

mus, vel augendo vel minuendo vel utcumque variando ea quae sensus attigerit, et si quid aliud commendatum et repositum est, quod nondum absorbit et sepelivit oblivio. ibi quando sum, posco, ut proferatur quidquid volo, et quaedam statim prodeunt, quaedam 5 requiruntur diutius et tamquam de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur, quaedam catervatim se proruunt et, dum aliud petitur et quaeritur, prosiliunt in medium quasi dicentia: „ne forte nos sumus“? et abigo ea manu cordis a facie recordationis meae, 10 donec enubiletur quod volo atque in conspectum prodeat ex abditis. alia faciliter atque inperturbata serie sicut poscuntur suggeruntur et cedunt praecedentia consequentibus et cedendo conduntur, iterum cum voluero processura. quod totum fit, cum aliquid narro 15 memoriter.

Vbi sunt omnia distincte generatimque servata, 13 quae suo quaeque aditu ingesta sunt, sicut lux atque omnes colores formaeque corporum per oculos, per aures autem omnia genera sonorum omnesque odores 20 per aditum narium, omnes saporis per oris aditum, a sensu autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidumve, lene aut asperum, grave seu leve sive extrinsecus sive intrinsecus corpori. haec omnia recipit recolenda, cum opus est, et 25 retractanda grandis memoriae recessus et nescio qui secreti atque ineffabiles sinus eius: quae omnia suis quaeque foribus intrant ad eam et reponuntur in ea. nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic praesto sunt cogitationi reminiscentis eas. quae 30 quomodo fabricatae sint, quis dicit, cum appareat, quibus sensibus raptae sint interiusque reconditae? nam et in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo, colores, et discerno

4 sepellivit *O*¹*S* 11 nubiletur *S*¹ 17 ibi *Ov* 23 frigidum vel *O* 27 ineffabilis *S* 30 reminiscenti *Ov*

inter album et nigrum et inter quos alios volo, nec
 incurrunt soni atque perturbant quod per oculos hau-
 stum considero, cum et ipsi ibi sint et quasi seorsum
 repositi lateant. nam et ipsos posco, si placet, atque
 5 adsunt illico, et quiescente lingua ac silente gutture
 canto quantum volo, imaginesque illae colorum, quae
 nihilo minus ibi sunt, non se interponunt neque inter-
 rumpunt, cum thesaurus alius retractatur, qui influxit
 ab auribus. ita cetera, quae per sensus ceteros ingesta
 10 atque congesta sunt, recordor prout libet et auram
 liliorum discerno a violis nihil olfaciens et mel de-
 frito, lene aspero, nihil tum gustando neque contra-
 ctando, sed reminiscendo antepono.

14 Intus haec ago, in aula ingenti memoriae meae.
 15 ibi enim mihi caelum et terra et mare praesto sunt
 cum omnibus, quae in eis sentire potui, praeter illa,
 quae oblitus sum. ibi mihi et ipse occurro meque
 recolo, quid, quando et ubi egerim quoque modo, cum
 agerem, affectus fuerim. ibi sunt omnia, quae sive
 20 experta a me sive credita memini. ex eadem copia
 etiam similitudines rerum vel expertarum vel ex eis,
 quas expertus sum, creditarum alias atque alias et
 ipse contexo praeteritis atque ex his etiam futuras
 actiones et eventa et spes, et haec omnia rursus quasi
 25 praesentia meditor. „faciam hoc et illud“ dico apud
 me in ipso ingenti sinu animi mei pleno tot et tan-
 tarum rerum imaginibus, et hoc aut illud sequitur.
 „o si esset hoc aut illud!“ „avertat deus hoc aut
 illud!“: dico apud me ista et, cum dico, praesto sunt
 30 imagines omnium quae dico ex eodem thesauro memo-
 riae, nec omnino aliquid eorum dicerem, si defuissent.

15 Magna ista vis est memoriae, magna nimis, deus,
 penetrabile amplum et infinitum. quis ad fundum eius

11 olfalcien *S* defruto *v* 12 tunc *v*, tamen *O* con-
 tractando *Ov* 17 et ipse mihi *m* 25 et] aut *v* 27 se-
 quetur *O²v* 32 deus meus *Ov*

pervenit? et vis est haec animi mei atque ad meam naturam pertinet, nec ego ipse capio totum, quod sum. ergo animus ad habendum se ipsum angustus est, ut ubi sit quod sui non capit? numquid extra ipsum ac non in ipso? quomodo ergo non capit? multa mihi 5 super hoc oboritur admiratio, stupor adprehendit me. et eunt homines mirari alta montium et ingentes fluctus maris et latissimos lapsus fluminum et Oceani ambitum et gyros siderum et relinquunt se ipsos nec mirantur, quod haec omnia cum dicerem, non ea vide- 10 bam oculis, nec tamen dicerem, nisi montes et fluctus et flumina et sidera, quae vidi, et Oceanum, quem credidi, intus in memoria mea viderem spatiis tam ingentibus, quasi foris viderem. nec ea tamen videndo absorbui, quando vidi oculis, nec ipsa sunt apud me, 15 sed imagines eorum, et novi, quid ex quo sensu corporis inpressum sit mihi.

VIII. Sed non ea sola gestat immensa ista capa- 16 citas memoriae meae. hic sunt et illa omnia, quae de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, 20 quasi remota interiore loco, non loco; nec eorum imagines, sed res ipsas gero. nam quid sit litteratura, quid peritia disputandi, quot genera quaestionum, quidquid horum scio, sic est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim aut so- 25 nuerit aut praeterierit, sicut vox inpressa per aures vestigio, quo recoleretur, quasi sonaret, cum iam non sonaret, aut sicut odor dum transit et vanescit in ventos, olfactum afficit, unde traicit in memoriam imaginem sui, quam reminiscendo repetamus, aut sicut 30 cibus, qui certe in ventre iam non sapit et tamen in memoria quasi sapit, aut sicut aliquid, quod corpore tangendo sentitur, quod etiam separatum a nobis imaginatur memoria. istae quippe res non intromittuntur

3 ut] et v 7 admirari v 23 quod OS 24 sic hic o
26 aut] et v 28 evanescit v, vanescit et S

ad eam, sed eorum solae imagines mira celeritate capiuntur et miris tamquam cellis reponuntur et mirabiliter recordando proferuntur.

17 X. At vero, cum audio tria genera esse quaestio-
 5 num, an sit, quid sit, quale sit, sonorum quidem,
 quibus haec verba confecta sunt, imagines teneo et
 eos per auras cum strepitu transisse ac iam non esse
 scio. res vero ipsas, quae illis significantur sonis,
 neque ullo sensu corporis attingi neque uspiam vidi
 10 praeter animum meum et in memoria recondidi non
 imagines earum, sed ipsas: quae unde ad me intra-
 verint dicant, si possunt. nam percurro ianuas omnes
 carnis meae nec invenio, qua earum ingressae sint.
 quippe oculi dicunt: „si coloratae sunt, nos eas nun-
 15 tiavimus“; aures dicunt: „si sonuerunt, a nobis indi-
 catae sunt“; nares dicunt: „si oluerunt, per nos trans-
 ierunt“; dicit etiam sensus gustandi: „si sapor non
 est, nihil me interrogas“; tactus dicit: „si corpulentum
 non est, non contrectavi, si non contrectavi, non in-
 20 dicavi“. unde et qua haec intraverunt in memoriam
 meam? nescio quomodo; nam cum ea didici, non
 credidi alieno cordi, sed in meo recognovi et vera
 esse approbavi et commendavi ei tamquam reponens,
 unde proferrem, cum vellem. ibi ergo erant et ante-
 25 quam ea didicissem, sed in memoria non erant. ubi
 ergo aut quare, cum dicerentur, agnovi et dixi: „ita
 est, verum est“, nisi quia iam erant in memoria, sed
 tam remota et retrusa quasi in cavis abditioribus, ut,
 nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare
 30 non possem?

18 XI. Quocirca invenimus nihil esse aliud discere
 ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed
 sine imaginibus, sicuti sunt, per se ipsa intus cerni-
 mus, nisi ea, quae passim atque indisposite memoria

continebat, cogitando quasi colligere atque animad-
vertendo curare, ut tamquam ad manum posita in
ipsa memoria, ubi sparsa prius et neglecta latitabant,
iam familiari intentioni facile occurrant. et quam
multa huius modi gestat memoria mea, quae iam in- 5
venta sunt et, sicut dixi, quasi ad manum posita,
quae didicisse et nosse dicimur. quae si modestis
temporum intervallis recolere desivero, ita rursus de-
merguntur et quasi in remotiora penetralia dilabuntur,
ut denuo velut nova excogitanda sint indidem iterum 10
— neque enim est alia regio eorum — et cogenda
rursus, ut sciri possint, id est velut ex quadam di-
spersione colligenda, unde dictum est cogitare. nam
cogo et cogito sic est, ut ago et agito, facio et factito.
verum tamen sibi animus hoc verbum proprie vindi- 15
cavit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligi-
tur, id est cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

XII. Item continet memoria numerorum dimen- 19
sionumque rationes et leges innumerabiles, quarum
nullam corporis sensus inpressit, quia nec ipsae colo- 20
ratae sunt aut sonant aut olent aut gustatae aut con-
trectatae sunt. audiui sonos verborum, quibus signi-
ficantur, cum de his disseritur, sed illi alii, istae
autem aliae sunt. nam illi aliter graece, aliter latine
sonant, istae vero nec graecae nec latinae sunt nec 25
aliud eloquiorum genus. vidi lineas fabrorum vel
etiam tenuissimas, sicut filum araneae; sed illae aliae
sunt, non sunt imagines earum, quas mihi nuntiavit
carnis oculus: novit eas quisquis sine ulla cogitatione
qualiscumque corporis intus agnovit eas. sensi etiam 30
numeros omnibus corporis sensibus, quos numeramus;
sed illi alii sunt, quibus numeramus, nec imagines isto-
rum sunt et ideo valde sunt. rideat me ista dicentem,
qui non eos videt, et ego doleam ridentem me.

4 intentione O¹S 7 pr. quae] qua S 10 id idem O
11 aliqua S 17 cogituri S 25 istae—sunt om. S 30 intus]
sensus S 34 eos non m

20 XIII. Haec omnia memoria teneo et quomodo ea didicerim memoria teneo. multa etiam, quae adversus haec falsissime disputantur, audiui et memoria teneo; quae tamenetsi falsa sunt, tamen ea meminisse me
5 non est falsum; et discrevisse me inter illa vera et haec falsa, quae contra dicuntur, et hoc memini aliterque nunc video discernere me ista, aliter autem memini saepe me discrevisse, cum ea saepe cogitarem. ergo et intellexisse me saepius ista memini, et quod
10 nunc discerno et intellego, recondo in memoria, ut postea me nunc intellexisse meminerim. et meminisse me memini, sicut postea, quod haec reminisci nunc potui, si recordabor, utique per vim memoriae recordabor.

21 XIII. Affectiones quoque animi mei eadem memoria
16 continet non eo modo, quo eas habet ipse animus, cum patitur eas, sed alio multum diverso, sicut sese habet vis memoriae. nam et laetatum me fuisse reminiscor non laetus et tristitiam meam praeteritam
20 recordor non tristis et me aliquando timuisse recolo sine timore et pristinae cupiditatis sine cupiditate sum memor. aliquando et e contrario tristitiam meam transactam laetus reminiscor et tristis laetitiam. quod mirandum non est de corpore: aliud enim animus,
25 aliud corpus. itaque si praeteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum est. hic vero, cum animus sit etiam ipsa memoria — nam et cum mandamus aliquid, ut memoriter habeatur, dicimus: „vide, ut illud in animo habeas“, et cum obliviscimur, dici-
30 mus: „non fuit in animo“ et „elapsum est animo“, ipsam memoriam vocantes animum — cum ergo ita sit, quid est hoc, quod cum tristitiam meam praeteritam laetus memini, animus habet laetitiam et memoria tristitiam laetusque est animus ex eo, quod

inest ei laetitia, memoria vero ex eo, quod inest ei tristitia, tristis non est? num forte non pertinet ad animum? quis hoc dixerit? nimirum ergo memoria quasi venter est animi, laetitia vero atque tristitia quasi cibus dulcis et amarus: cum memoriae commen-⁵ dantur, quasi traiecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt. ridiculum est haec illis similia putare, nec tamen sunt omni modo dissimilia.

Sed ecce de memoria profero, cum dico quattuor ²² esse perturbationes animi, cupiditatem, laetitiam, me-¹⁰ tum, tristitiam, et quidquid de his disputare potuero dividendo singula per species sui cuiusque generis et definiendo, ibi invenio quid dicam atque inde profero, nec tamen ulla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro; et antequam recolerentur ¹⁵ a me et retractarentur, ibi erant; propterea inde per recordationem potuere depromi. forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recor- dando proferuntur. cur igitur in ore cogitationis non sentitur a disputante, hoc est a reminiscente, laetitiae ²⁰ dulcedo vel amaritudo maestitiae? an in hoc dissimile est, quod non undique simile est? quis enim talia volens loqueretur, si quotiens tristitiam metumve nominamus, totiens maerere vel timere cogeremur? et tamen non ea loqueremur, nisi in memoria nostra ²⁵ non tantum sonos nominum secundum imagines impressas a sensibus corporis sed etiam rerum ipsarum notiones inveniremus, quas nulla ianua carnis accepi- mus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens memoriae commendavit aut ipsa sibi ³⁰ haec etiam non commendata retinuit.

XV. Sed utrum per imagines an non, quis facile ²³ dixerit? nomino quippe lapidem, nomino solem, cum

9 Cic. de Fin. III 10, 35. Tusc. III 6, 11 sqq.

1 inest]	non est S	20 pr. a om. S	23 quoties v
24 toties v	27 a] e o	31 commendatam O	

res ipsae non adsunt sensibus meis; in memoria sane
 mea praesto sunt imagines earum. nomino dolorem
 corporis, nec mihi adest, dum nihil dolet; nisi tamen
 adesset imago eius in memoria mea, nescirem, quid
 5 dicerem nec eum in disputando a voluptate discerne-
 rem. nomino salutem corporis, cum salvus sum cor-
 pore; adest mihi res ipsa; verum tamen nisi et imago
 eius esset in memoria mea, nullo modo recorderer,
 quid huius nominis significaret sonus, nec aegrotantes
 10 agnoscerent salute nominata, quid esset dictum, nisi
 eadem imago vi memoriae teneretur, quamvis ipsa res
 abesset a corpore. nomino numeros, quibus numera-
 mus; en assunt in memoria mea non imagines eorum,
 sed ipsi. nomino imaginem solis, et haec adest in
 15 memoria mea; neque enim imaginem imaginis eius,
 sed ipsam recolo: ipsa mihi reminiscenti praesto est.
 nomino memoriam et agnosco quod nomino. et ubi
 agnosco nisi in ipsa memoria? num et ipsa per ima-
 ginem suam sibi adest ac non per se ipsam?

24 XVI. Quid, cum oblivionem nomino atque itidem
 21 agnosco quod nomino, unde agnosco rem, nisi memi-
 nissem? non eundem sonum nominis dico, sed rem,
 quam significat; quam si oblitus essem, quid ille
 valeret sonus, agnoscere utique non valerem. cum
 25 memoriam memini, per se ipsam sibi praesto est ipsa
 memoria; cum vero memini oblivionem, et memoria
 praesto est et oblitio, memoria, ex qua meminerim,
 oblitio, quam meminerim. sed quid est oblitio nisi
 privatio memoriae? quomodo ergo adest, ut eam me-
 30 minerim, quando cum adest meminisse non possum?
 at si quod meminimus memoria retinemus, oblivionem
 autem nisi meminissemus, nequaquam possemus audito
 isto nomine rem, quae illo significatur, agnoscere,

2 sunt] asunt *O*¹ 3 dum—adesset *om. S* 5 in] a *S*
 in voluptatem *S* 7 mihi quidem *Ov* 8 inesset *Ov* 13 en]
 et *m* 21 agnosco rem] agnoscerem *Ov* 24 ergo cum *Ov*
 27 ex *om. Ov* 32 possimus *S*

memoria retinetur oblivio. adest ergo, ne obliviscamur, quae cum adest, obliviscimur. an ex hoc intellegitur non se per ipsam inesse memoriae, cum eam meminimus, sed per imaginem suam, quia, si per se ipsam praesto esset oblivio, non ut meminissemus, sed 5 ut oblivisceremur, efficeret? et hoc quis tandem indagabit? quis comprehendet, quomodo sit?

Ego certe, domine, laboro hic et laboro in me 25 ipso: factus sum mihi terra difficultatis et sudoris nimii. neque enim nunc scrutamur plagas caeli 10 aut siderum intervalla demetitur vel terrae libramenta quaerimus: ego sum, qui memini, ego animus. non ita mirum, si a me longe est quidquid ego non sum: quid autem propinquius me ipso mihi? et ecce memoriae meae vis non comprehenditur a me, cum 15 ipsum me non dicam praeter illam. quid enim dicturus sum, quando mihi certum est meminisse me oblivionem? an dicturus sum non esse in memoria mea quod memini? an dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoria mea, ut non obliviscar? utrum- 20 que absurdissimum est. quid illud tertium? quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri memoria mea, non ipsam oblivionem, cum eam memini? quo pacto et hoc dicam, quandoquidem cum inprimitur rei cuiusque imago in memoria, prius necesse est, ut adsit 25 res ipsa, unde illa imago possit inprimi? sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum, quibus interfui, sic facies hominum, quas vidi, et ceterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutem sive dolorem: cum praesto essent ista, cepit ab eis imagi- 30 nes memoria, quas intuerer praesentes et retractarem animo, cum illa et absentia reminiscerer. si ergo per

9 cf. Gen. 3, 17 sqq.
fr. 277 V)

10 Cic. de div. II 30 (Ennius

3 per se ipsam *Ov* ea *O* 5 ipsa *O* 11 dimeti-
mur *o* 19 esse *S*¹ 30 coepit *S*

imaginem suam, non per se ipsam in memoria tene-
tur oblivio, ipsa utique aderat, ut eius imago capere-
tur. cum autem adesset, quomodo imaginem suam in
memoria conscribebat, quando id etiam, quod iam no-
5 tatum invenit, praesentia sua delet oblivio? et tamen
quocumque modo, licet sit modus iste inconprehen-
sibilis et inexplicabilis, ipsam oblivionem meminisse me
certus sum, qua id quod meminerimus obruitur.

26 XVII. Magna vis est memoriae, nescio quid hor-
10 rendum, deus meus, profunda et infinita multiplicitas;
et hoc animus est, et hoc ego ipse sum. quid ergo
sum, deus meus? quae natura sum? varia, multimoda
vita et immensa vehementer. ecce in memoriae meae
campis et antris et cavernis innumerabilibus atque in-
15 numerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus
sive per imagines, sicut omnium corporum, sive per
praesentiam, sicut artium, sive per nescio quas notio-
nes vel notationes, sicut affectionum animi — quas
et cum animus non patitur, memoria tenet, cum in
20 animo sit quidquid est in memoria — per haec omnia
discurro et volito hac illac, penetro etiam, quantum
possum, et finis nusquam: tanta vis est memoriae,
tanta vitae vis est in homine vivente mortaliter! quid
igitur agam, tu vera mea vita, deus meus? transibo
25 et hanc vim meam, quae memoria vocatur, transibo
eam, ut pertendam ad te, dulce lumen. quid dicis
mihi? ego ascendens per animum meum ad te, qui
desuper mihi manes, transibo et istam vim meam,
quae memoria vocatur, volens te attingere, unde at-
30 tingi potes, et inhaerere tibi, unde inhaereri tibi pot-
est. habent enim memoriam et pecora et aves, alio-
quin non cubilia nidosve repeterent, non alia multa,
quibus assuescunt; neque enim et assuescere valerent
ullis rebus nisi per memoriam. transibo ergo et me-

7 etiam ipsam *Ov* 27 ego] ecce ego *Ov* 30 alt. in-
haerere *m* 32 nidosve] non nidosve *S*

moriam, ut attingam eum, qui separavit me a quadrupedibus et volatilibus caeli sapientio-
rem me fecit. transibo et memoriam, ut ubi te inveniam, vere bone
et secunda suavis, ut ubi te inveniam? si praeter
memoriam meam te invenio, inmemor tui sum. et 5
quomodo iam inveniam te, si memor non sum tui?

XVIII. Perdiderat enim mulier drachmam et quae- 27
sivit eam cum lucerna et, nisi memor eius esset, non
inveniret eam. cum enim esset inventa, unde sciret,
utrum ipsa esset, si memor eius non esset? multa 10
memini me perdita quaesisse atque invenisse. inde
istuc scio, quia, cum quaererem aliquid eorum et di-
ceretur mihi: „num forte hoc est?“ „num forte illud?“
tamdiu dicebam: „non est“, donec id offerretur quod
quaerebam. cuius nisi memor essem, quidquid illud 15
esset, etiamsi mihi offerretur, non invenirem, quia non
agnoscerem. et semper ita fit, cum aliquid perditum
quaerimus et invenimus. verum tamen si forte aliquid
ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quod-
libet visibile, tenetur intus imago eius et quaeritur, 20
donec reddatur aspectui. quod cum inventum fuerit,
ex imagine, quae intus est, recognoscitur. nec in-
venisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus,
nec agnoscere possumus, si non meminimus: sed hoc
perierat quidem oculis, memoria tenebatur. 25

XVIII. Quid? cum ipsa memoria perdit aliquid, 28
sicut fit, cum obliviscimur et quaerimus, ut recorde-
mur, ubi tandem quaerimus nisi in ipsa memoria?
et ibi si aliud pro alio forte offeratur, respuimus,
donec illud occurrat quod quaerimus. et cum occurrit, 30
dicimus: „hoc est“; quod non diceremus, nisi agno-

7 cf. Luc. 15, 8

■ ■ volatilibus O 3 ut ibi S, et ubi v bone] bona v
4 et om. O ut ibi S, et ubi v 7 drachmam v 12 istud v
22 quod O

sceremus, nec agnosceremus, nisi meminissemus. certe enim obliti fuera-
 mus. an non totum exciderat, sed ex parte, quae tenebatur, pars alia quaerebatur, quia sentiebat se memoria non simul volvere, quod simul
 5 solebat, et quasi detruncata consuetudine claudicans reddi quod deerat flagitabat? tamquam si homo notus sive conspiciatur oculis sive cogitetur et nomen eius obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non connectitur, quia non cum illo cogitari consuevit ideoque
 10 respuitur, donec illud adsit, ubi simul adsuefacta notitia non inaequaliter adquiescat. et unde adest nisi ex ipsa memoria? nam et cum ab alio conmoniti recognoscimus, inde adest. non enim quasi novum credimus, sed recordantes adprobamus hoc esse, quod
 15 dictum est. si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiscimur. neque enim omni modo adhuc obliti sumus, quod vel oblitos nos esse meminimus. hoc ergo nec amissum quaerere poterimus, quod omnino obliti fuerimus.

29 XX. Quomodo ergo te quaero, domine? cum enim
 21 te, deum meum, quaero, vitam beatam quaero. quaeram te, ut vivat anima mea. vivit enim corpus meum de anima mea et vivit anima mea de te. quomodo ergo quaero vitam beatam? quia non est mihi, donec
 25 dicam: „sat, est illic“. ubi oportet ut dicam, quomodo eam quaero, utrum per recordationem, tamquam eam oblitus sim oblitumque me esse adhuc teneam, an per appetitum discendi incognitam, sive quam numquam scierim sive quam sic oblitus fuerim, ut me nec ob-
 30 litum esse meminerim. nonne ipsa est beata vita, quam omnes volunt et omnino qui nolit nemo est? ubi noverunt eam, quod sic volunt eam? ubi viderunt, ut amarent eam? nimirum habemus eam nescio quomodo. et est alius quidam modus, quo quisque

■ enim] ergo Ov 3 quae] qua v qui asensiebat S
 28 cognitam S 29 scierim O 31 qua S

cum habet eam, tunc beatus est, et sunt, qui spe beati sunt. inferiore modo isti habent eam quam illi, qui iam re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quam illi, qui nec re nec spe beati sunt. qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse: quod eos velle certissimum est. nescio quomodo noverunt eam ideoque habent eam in nescio qua notitia, de qua satago, utrum in memoria sit, quia, si ibi est, iam beati fuimus aliquando, utrum singillatim omnes, an in illo homine, qui primus percavit, in quo et omnes mortui sumus et de quo omnes cum miseria nati sumus, non quaero nunc, sed quaero, utrum in memoria sit beata vita. neque enim amaremus eam, nisi nossemus. audivimus nomen hoc et omnes rem, omnes nos adpetere fatemur; non enim solo sono delectamur. nam hoc cum latine audit Graecus, non delectatur, quia ignorat, quid dictum sit; nos autem delectamur, sicut etiam ille, si graece hoc audierit, quoniam res ipsa nec graeca nec latina est, cui adipiscendae Graeci Latinique inhiant ceterarumque linguarum homines. nota est igitur omnibus, qui una voce si interrogari possent, utrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione velle responderent. quod non fieret, nisi res ipsa, cuius hoc nomen est, eorum memoria teneretur.

25

XXI. Numquid ita, ut memini Carthaginem qui vidi? non; vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. numquid sicut meminimus numeros? non; hos enim qui habet in notitia, non adhuc quaerit adipisci, vitam vero beatam habemus in notitia ideo-

30

11 cf. I Cor. 15, 22

■ inferiore — ipsa beati sunt *om. S* 14 audimus *Ov*
 15 omnes rem ipsam *Ov* 16 solo sono *scripsi*: solo *S*,
 sono *Ov* 17 non — ignorat *om. S* 22 possint *S* 24 fierent *OS*
 26 meminit *Ov* 27 vidi *scripsi*: vidit *OSv*
 30 notitiam *S*

que amamus et tamen adhuc adipisci eam volumus,
 ut beati simus. numquid sicut meminimus eloquen-
 tiam? non: quamvis et hoc nomine audito recordentur
 ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes multi-
 5 que esse cupiant — unde apparet eam esse in eorum
 notitia — tamen per corporis sensus alios eloquentes
 animadverterunt et delectati sunt et hoc esse desi-
 derant — quamquam nisi ex interiore notitia non de-
 lectarentur neque hoc esse vellent, nisi delectarentur
 10 — beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis
 experimur. numquid sicut meminimus gaudium? for-
 tasse ita. nam gaudium meum etiam tristis memini
 sicut vitam beatam miser, neque umquam corporis
 sensu gaudium meum vel vidi vel audiui vel odoratus
 15 sum vel gustavi vel tetigi, sed expertus sum in animo
 meo, quando laetatus sum, et adhaesit eius notitia
 memoriae meae, ut id reminisci valeam aliquando
 cum aspernatione, aliquando cum desiderio pro earum
 rerum diversitate, de quibus me gavisum esse memini.
 20 nam et de turpibus gaudio quodam perfusus sum, quod
 nunc recordans detestor atque exsecror, aliquando de
 bonis et honestis, quod desiderans recolo, tametsi forte
 non assunt, et ideo tristis gaudium pristinum recolo.
 31 Vbi ergo et quando expertus sum vitam meam
 25 beatam, ut recorder eam et amem et desiderem? nec
 ego tantum aut cum paucis, sed beati prorsus omnes
 esse volumus. quod nisi certa notitia nossemus, non
 tam certa voluntate vellemus. sed quid est hoc? quid?
 si quaeratur a duobus, utrum militare velint, fieri
 30 possit, ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat:
 si autem ab eis quaeratur, utrum esse beati velint,

26 Cic. Tusc. V 10, 28

1 amamus eam *m* adhuc *om. o* 3 enim et hoc *Oo*,
 enim hoc *m* 4 non *O* 14 vel audiui *om. S* 15 in
 animo—sum *om. S* 28 *alt.* quod *Om* 30 posset *m* 31 beati
 esse *m* velint fieri possit ut *m*

uterque se statim sine dubitatione dicat optare, nec ob aliud ille velit militare, non ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint. num forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet? ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent, si hoc interrogarentur, se velle gaudere atque ipsum gaudium vitam beatam vocant. quod etsi alius hinc, alius illinc assequitur, unum est tamen, quo pervenire omnes nituntur, ut gaudeant. quae quoniam res est, quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reputa in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

XXII. Absit, domine, absit a corde servi tui, qui confitetur tibi, absit, ut, quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. est enim gaudium, quod non datur in piis, sed eis, qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. et ipsa est beata vita, gaudere de te, ad te, propter te: ipsa est et non est altera. qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium neque ipsum verum. ab aliqua tamen imagine gaudii voluntas eorum non avertitur.

XXIII. Non ergo certum est, quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quae sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt. an omnes hoc volunt, sed quoniam caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem, ut non faciant quod volunt, cadunt in id quod valent eoque contenti sunt, quia illud, quod non valent, non tantum volunt, quantum sat est, ut valeant? nam quaero ab omnibus, utrum malint de veritate quam de falsitate gaudere: tam non dubitant dicere de veritate se malle, quam non dubi-

15 cf. Es. 48, 22 25 Gal. 5, 17

1 statim se *m* sine] sine ulla *Ov* 2 velit ille *Ov*
 non] nec *Ov* 3 num] nam *m* 9 se] se esse *S*; fort. sese
 17 ad te de te *Ov* 24 beata vita *O*¹ beatam vitam *O*

tant dicere beatos esse se velle. beata quippe vita
est gaudium de veritate. hoc est enim gaudium de
te, qui veritas es, deus, inluminatio mea, salus
faciei meae, deus meus. hanc vitam beatam omnes
5 volunt, hanc vitam, quae sola beata est, omnes volunt,
gaudium de veritate omnes volunt. multos expertus
sum, qui vellent fallere, qui autem falli, neminem.
ubi ergo noverunt hanc vitam beatam, nisi ubi nove-
runt etiam veritatem? amant enim et ipsam, quia falli
10 nolunt, et cum amant beatam vitam, quod non est
aliud quam de veritate gaudium, utique amant etiam
veritatem nec amarent, nisi esset aliqua notitia eius
in memoria eorum. cur ergo non de illa gaudent?
cur non beati sunt? quia fortius occupantur in aliis,
15 quae potius eos faciunt miseros quam illud beatos,
quod tenuiter meminerunt. adhuc enim modicum
lumen est in hominibus; ambulent, ambulent, ne
tenebrae comprehendant.

34 Cur autem veritas parit odium et inimicus eis
20 factus est homo tuus verum praedicans, cum ametur
beata vita, quae non est nisi gaudium de veritate, nisi
quia sic amatur veritas, ut, quicumque aliud amant,
hoc quod amant velint esse veritatem, et quia falli
nollent, nolunt convinci, quod falsi sint? itaque pro-
25 pter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate
amant. amant eam lucentem, oderunt eam redarguen-
tem. quia enim falli nolunt et fallere volunt, amant
eam, cum se ipsa indicat, et oderunt eam, cum eos
ipsos indicat. inde retribuet eis, ut, qui se ab ea
30 manifestari nolunt, et eos nolentes manifestet et eis
ipsa non sit manifesta. sic, sic, etiam sic animus
humanus, etiam sic caecus et languidus, turpis atque

3 cf. Io. 14, 6 Ps. 26, 1 et 41, 12 16 Io. 12, 35 19 Ter.
Andr. 68 20 cf. Io. 8, 40 26 cf. Io. 5, 35 et 3, 20

17 ne] ne eos O²v 19 ei S 20 praedicans verum O
24 pr. nolunt v 28 indicaret (om. et) O 29 indicant O

indecens latere vult, se autem ut lateat aliquid non vult. contra illi redditur, ut ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. tamen etiam sic, dum miser est, veris mavult gaudere quam falsis. beatus ergo erit, si nulla interpellante molestia de ipsa, per 5 quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit.

XXIII. Ecce quantum spatiatus sum in memoria 35 mea quaerens te, domine, et non te inveni extra eam. neque enim aliquid de te invenio, quod non meminissem, ex quo didici te. nam ex quo didici te, non 10 sum oblitus tui. ubi enim inveni veritatem, ibi inveni deum meum, ipsam veritatem, quam ex quo didici, non sum oblitus. itaque ex quo te didici, manes in memoria mea, et illic te invenio, cum reminiscor tui et delector in te. hae sunt sanctae deliciae meae, 15 quas donasti mihi misericordia tua respiciens paupertatem meam.

XXV. Sed ubi manes in memoria mea, domine, 36 ubi illic manes? quale cubile fabricasti tibi? quale sanctuarium aedificasti tibi? tu dedisti hanc digna- 20 tionem memoriae meae, ut maneat in ea, sed in qua eius parte maneat, hoc considero. transcendere enim partes eius, quas habent et bestiae, cum te recorderer, quia non ibi te inveniebam inter imagines rerum corporalium, et veni ad partes eius, ubi commendavi af- 25 fectiones animi mei, nec illic inveni te. et intravi ad ipsius animi mei sedem, quae illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia sicut non es imago corporalis nec affectio viventis, qualis est, cum laetamur, contristamur, cupimus, 30 metuimus, meminimus, obliviscimur et quidquid huius modi est, ita nec ipse animus es, quia dominus deus animi tu es, et conmutantur haec omnia, tu autem inconmutabilis manes super omnia et dignatus es habi-

2 ut] et O 9 inveni Ov 13 didici te m 18 sed]
sub S 19 tibi] illic tibi m

tare in memoria mea, ex quo te didici. et quid quaero, quo loco eius habites, quasi vero loca ibi sint? habitas certe in ea, quoniam tui memini, ex quo te didici, et in ea inuenio, cum recordor te.

XXVI. Vbi ergo te inueni, ut discerem te? neque enim iam eras in memoria mea, priusquam te discerem. ubi ergo te inueni, ut discerem te, nisi in te supra me? et nusquam locus, et recedimus et accedimus, et nusquam locus. veritas, ubique praesides omnibus consulentibus te simulque respondes omnibus diversa consulentibus. liquide tu respondes, sed non liquide omnes audiunt. omnes unde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit.

XXVII. Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi! et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam et in ista formosa, quae fecisti, deformis inruebam. mecum eras, et tecum non eram. ea me tenebant longe a te, quae si in te non essent, non essent. vocasti et clamasti et rupisti surditatem meam, coruscasti, splenduisti et fugasti caecitatem meam, fragrasti, et duxi spiritum et anhele tibi, gustavi et esurio et sitio, tetigisti me, et exarsi in pacem tuam.

XXVIII. Cum inhaesero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor et labor, et viva erit vita mea tota plena te. nunc autem quoniam quem tu imples, subleuas eum, quoniam tui plenus nondum sum, oneri mihi sum. contendunt laetitiae meae flendae cum laetandis maeroribus, et ex qua parte stet victoria nescio.

3 eam S	4 ea te Ov	7 inueni te v	9 ubique
veritas m	10 omnibus etiam Ov	24 fraglasti S, fla-	
grasti O	spiritu O	hanelo S	30 nondum] non Ov
32 istet S			

ei mihi! domine, miserere mei! contendunt maerores mei mali cum gaudiis bonis, et ex qua parte stet victoria nescio. ei mihi! domine, miserere mei! ei mihi! ecce vulnera mea non abscondo: medicus es, aeger sum; misericors es, miser sum. numquid non temptatio est vita humana super terram? quis velit molestias et difficultates? tolerari iubes ea, non amari. nemo quod tolerat amat, etsi tolerare amat. quamvis enim gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. prospera in adversis desidero, ad-¹⁰ versa in prosperis timeo. quis inter haec medius locus, ubi non sit humana vita temptatio? vae prosperitatibus saeculi semel et iterum a timore adversitatis et a corruptione laetitiae! vae adversitatibus saeculi semel et iterum et tertio a desiderio pro-¹⁵ speritatis, et quia ipsa adversitas dura est, et ne frangat tolerantiam! numquid non temptatio est vita humana super terram sine ullo interstitio?

XXVIII. Et tota spes mea non nisi in magna⁴⁰ misericordia tua. da quod iubes et iube quod vis.²⁰ imperas nobis continentiam. et cum scirem, ait quidam, quia nemo potest esse continens, nisi deus det, et hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum. per continentiam quippe colligimur et redigimur in unum, a quo in multa²⁵ defluximus. minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. o amor, qui semper ardes et numquam extingueris, caritas, deus meus, accende me! continentiam iubes: da quod iubes et iube quod vis.

1 Ps. 30, 10 6 Iob 7, 1 21 Sap. 8, 21

1 ei—mei *om.* *O* contendunt—miserere mei *om.* *S*
 7 tolerare *S* eas *m* 11 prospera *S* 16 ne frangat] non
 frangat *O*, naufragat *m* 17 tolerantia *m* 19 magna
 valde *Ov* 28 ardes] ades *OS*

1 XXX. Iubes certe, ut contineam a concupiscen-
tia carnis et concupiscentia oculorum et ambi-
tione saeculi. iussisti ■ concubitu et de ipso con-
iugio melius aliquid, quam concessisti, monuisti. et
5 quoniam dedisti, factum est, et antequam dispensator
sacramenti tui fierem. sed adhuc vivunt in memoria
mea, de qua multa locutus sum, talium rerum ima-
gines, quas ibi consuetudo mea fixit, et occursantur
mihi vigilantibus quidem carentes viribus, in somnis
10 autem non solum usque ad delectationem sed etiam
usque ad consensionem factumque simillimum. et tan-
tum valet imaginis illius inclusio in anima mea in
carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod
vigilanti vera non possunt. numquid tunc ego non
15 sum, domine deus meus? et tamen tantum interest
inter me ipsum et me ipsum intra momentum, quo
hinc ad soporem transeo vel huc inde retranseo! ubi
est tunc ratio, qua talibus suggestionibus resistit vigi-
lans et, si res ipsae ingerantur, inconcussus manet?
20 numquid clauditur cum oculis? numquid sopitur cum
sensibus corporis? et unde saepe etiam in somnis
resistimus nostrique propositi memores atque in eo
castissime permanentes nullum talibus inlecebris ad-
hibemus adsensum? et tamen tantum interest, ut,
25 cum aliter accidit, evigilantes ad conscientiae requiem
redeamus ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse,
quod tamen in nobis quoquo modo factum esse do-
leamus.

2 Numquid non potens est manus tua, deus omni-
30 potens, sanare omnes languores animae meae atque
abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei so-

1 I Io. 2, 16 3 cf. I Cor. 7, 38

8 ibi] sibi O	occursant m	12 illius om.	Ov	et in
carne v	13 persuadeant om. S	17 saporem S	transeo S	
18 quae Ov	19 inconcussa o	maneo m	29 es (om.	
manus tua) o				

poris extinguere? augebis, domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiae visco expedita, ut non sit rebellis sibi atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales 5 usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. nam ut nihil tale vel tantulum libeat, quantum possit nutu cohiberi etiam in casto dormientis affectu non tantum in hac vita, sed etiam in hac aetate, non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra 10 quam petimus et intellegimus. nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi bono domino meo exultans cum tremore in eo, quod donasti mihi, et lugens in eo, quod inconsummatus sum, sperans perfecturum te in me misericordias tuas us- 15 que ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora et exteriora mea, cum absorta fuerit mors in victoriam.

XXXI. Est alia malitia diei, quae utinam suf- 43 ficiat ei. reficimus enim cotidianas ruinas corporis 20 edendo et bibendo, priusquam escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam satietate mirifica et corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. nunc autem suavis est mihi necessitas, et adversus istam suavitatem pugno, ne capiar, et cotidia- 25 num bellum gero in ieiuniis, saepius in servitutem redigens corpus meum, et dolores mei voluptate pelluntur. nam fames et sitis quidam dolores sunt, urunt et sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. quae quoniam praesto est ex consola- 30 tione munerum tuorum, in quibus nostrae infirmitati

10 Eph. 3, 20 13 Ps. 2, 11 17 I Cor. 15, 54 19 Matth. 6, 34 21 cf. I Cor. 6, 13 23 I Cor. 15, 53 26 cf. II Cor. 6, 5 I Cor. 9, 27

7 tantillum v 11 in quid o 12 domino bono v 15 me om. S 17 absorpta v 22 indigentiam meam v

terra et aqua et caelum serviunt, calamitas deliciae vocantur.

44 Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta
sic alimenta sumpturus accedam. sed dum ad quie-
5 tem satietatis ex indigentiae molestia transeo, in ipso
transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiae. ipse
enim transitus voluptas est, et non est alius, qua
transeatur, quo transire cogit necessitas. et cum salus
sit causa edendi ac bibendi, adiungit se tamquam
10 pedisequa periculosa iucunditas et plerumque praeire
conatur, ut eius causa fiat, quod salutis causa me
facere vel dico vel volo. nec idem modus utriusque
est: nam quod saluti satis est, delectationi parum est,
et saepe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis
15 cura subsidium petat an voluptaria cupiditatis fallacia
ministerium suppetat. ad hoc incertum hilaescit in-
felix anima et in eo praeparat excusationis patrocini-
um gaudens non adparere, quod satis sit moderationi va-
letudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium volu-
20 ptatis. his temptationibus cotidie conor resistere et
invoco dexteram tuam et ad te refero aestus meos,
quia consilium mihi de hac re nondum stat.

45 Audio vocem iubentis dei mei: non graventur
corda vestra in crapula et ebrietate. ebrietas
25 longe est a me: misereberis, ne adpropinquet mihi.
crapula autem nonnumquam subrepsit servo tuo: mi-
sereberis, ut longe fiat a me. nemo enim potens
esse continens, nisi tu des. multa nobis oranti-
bus tribuis, et quidquid boni antequam oraremus ac-
30 cepimus, a te accepimus; et ut hoc postea cogno-
sceremus, a te accepimus. ebriosus numquam fui, sed
ebriosos a te factos sobrios ego novi. ergo a te

23 Luc. 21, 34 (cf. Aug. c. Iulian. V 14, 73) 27 Sap. 8, 21

9 ac] et v 11 cogatur S 18 quid Ov 21 tuam] tuam
ad salutem meam m 22 istat S 26 subrepsit Ov 27 potest
Ov 29 tribues S 31 a te] antea o 32 sobrios factos m

factum est, ut hoc non essent qui numquam fuerunt,
a quo factum est, ut hoc non semper essent qui
fuerunt, a quo etiam factum est, ut scirent utrique,
a quo factum est. audiui aliam vocem tuam: post
concupiscentias tuas non eas et a voluptate
tua vetare. audiui et illam ex munere tuo, quam
multum amavi: neque si manducaverimus, abun-
dabimus, neque si non manducaverimus, de-
erit nobis; hoc est dicere: nec illa res me copiosum
faciet nec illa aerumnosum. audiui et alteram: ego 10
enim didici, in quibus sum, sufficiens esse et
abundare novi et penuriam pati novi. omnia
possum in eo, qui me confortat. ecce miles ca-
strorum caelestium, non pulvis, quod sumus. sed
memento, domine, quoniam pulvis sumus, et de 15
pulvere fecisti hominem, et perierat et inventus
est. nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit,
quem talia dicentem adflatu tuae inspirationis ada-
mavi: omnia possum, inquit, in eo, qui me con-
fortat. conforta me, ut possim, da quod iubes et 20
iube quod vis. iste se accepisse confitetur et quod
glorietur in domino glorietur. audiui alium ro-
gantem, ut accipiat: aufer, inquit, a me concupi-
scentias ventris. unde adparet, sancte deus, te dare,
cum fit quod imperas fieri. 25

Docuisti me, pater bone: omnia munda mundis, 40
sed malum esse homini qui per offensionem
manducat; et omnem creaturam tuam bonam
esse nihilque abiciendum, quod cum gratiarum
actione percipitur; et quia esca nos non con- 30

4 Eccli. 18, 30 7 I Cor. 8, 8 10 Philipp. 4, 11 sqq.
15 Ps. 102, 14 et Gen. 3, 19 16 Luc. 15, 24. 32 22 I Cor. 1, 31
23 Eccli. 23, 6 26 Rom. 14, 20 28 I Tim. 4, 4 30 I Cor. 8, 8

5 voluntate *m* 6 vetare] avertere *v* 7 abundavimus *S*
13 miles *S* 14 nos sumus *v* 15 quoniam] quia *Ov*
23 a me inquit *Ov* 24 deus meus *Ov*

mendat deo, et ut nemo nos iudicet in cibo aut potu; et ut qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat, manducantem non iudicet. didici haec, gratias tibi, laudes tibi, 5 deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, inlustratori cordis mei: eripe me ab omni temptatione. non ego inmunditiam obsonii timeo, sed inmunditiam cupiditatis. scio Noe omne carnis genus, quod cibo esset usui, manducare permissum, Elian cibo carnis re- 10 fectum, Iohannem mirabili abstinentia praeditum animalibus, hoc est locustis in escam cedentibus, non fuisse pollutum: et scio Esau lenticulae concupiscentia deceptum et David propter aquae desiderium a se ipso reprehensum et regem nostrum non carne, sed pane 15 temptatum. ideoque et populus in heremo non quia carnes desideravit, sed quia escae desiderio adversus dominum murmuravit, meruit improbari.

7 In his ergo temptationibus positus certo cotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi: non enim est quod semel praecidere et ulterius non at- 20 tingere decernam, sicut de concubitu potui. itaque freni gutturis temperata relaxatione et constrictione tenendi sunt. et quis est, domine, qui non rapiatur aliquantum extra metas necessitatis? quisquis est, 25 magnus est, magnificet nomen tuum. ego autem non sum, quia peccator homo sum. sed et ego magnifico nomen tuum, et interpellat te pro peccatis meis, qui vicit saeculum, numerans me inter infirma membra corporis sui, quia et imperfectum eius viderunt 30 oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur.

1 Col. 2, 16 2 Rom. 14, 3 8 cf. Gen. 9, 2 sq. 9 cf.
III Reg. 17, 6 10 cf. Matth. 3, 4 12 cf. Gen. 25, 34 13 cf.
II Reg. 23, 15 sqq. 14 cf. Matth. 4, 3 15 cf. Num. 11, 1 sqq.
27 Rom. 8, 34 28 Io. 16, 33 29 Ps. 138, 16

2 in potu *Ov* *pr.* non *om.* *S* 7 *alt.* inmunditia *S*
9 heliam *O*, eliam *v* 11 locustis *v* 14 de carne et de
pane *Ov* 15 esse temptatum *v* 24 aliquantulum *v*

XXXII. De inlecebra odorum non satago nimis: 4 cum absunt, non requiro, cum assunt, non respuo, paratus eis etiam semper carere. ita mihi videor; forsitan fallar. sunt enim et istae plangendae tenebrae, in quibus me latet facultas mea, quae in me est, ut animus meus de viribus suis ipse se interrogans non facile sibi credendum existimet, quia et quod inest plerumque occultum est, nisi experientia manifestetur, et nemo securus esse debet in ista vita, quae tota temptatio nominatur, utrum qui fieri potuit ex de- 10 teriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. una spes, una fiducia, una firma promissio misericordia tua.

XXXIII. Voluptates aurium tenacius me implica- 4 verant et subiugaverant, sed resolvisti et liberasti me. 10 nunc in sonis, quos animant eloquia tua, cum suavi et artificiosa voce cantantur, fateor, aliquantulum ad- quiesco, non quidem ut haeream, sed ut surgam, cum volo. attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt ut admittantur ad me, quaerunt in corde meo nonnullius 20 dignitatis locum, et vix eis praebeo congruentem. aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere, quam decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio moveri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita canta- 25 rentur, et omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. sed delectatio carnis meae, cui mentem enervandam non oportet dari, saepe me fallit, dum rationi sensus 30 non ita comitatur, ut patienter sit posterior, sed tantum, quia propter illam meruit admitti, etiam prae-

9 Iob 7, 1

3 etiam eis *m* fortasse *v* 4 fallor *v* 26 omnis *S*
30 rationem *v*

currere ac ducere conatur. ita in his pecco non senti-
tiens et postea sentio.

50 Aliquando autem hanc ipsam fallaciam inmodera-
tius cavens erro nimia severitate, sed valde interdum,
5 ut melos omnes cantilenarum suaviū, quibus Davi-
ticum psalterium frequentatur, ab auribus meis re-
moveri velim atque ipsius ecclesiae, tutiusque mihi
videtur, quod de Alexandrino episcopo Athanasio saepe
dictum mihi conmemini, qui tam modico flexu vocis
10 faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vici-
nior esset quam canenti. verum tamen cum remini-
scor lacrimas meas, quas fudi ad cantus ecclesiae in
primordiis recuperatae fidei meae, et nunc ipsum quod
moveor non cantu, sed rebus quae cantantur, cum
15 liquida voce et convenientissima modulatione cantan-
tur, magnam instituti huius utilitatem rursus agnosco.
ita fluctuo inter periculum voluptatis et experimentum
salubritatis magisque adducor non quidem inretracta-
bilem sententiam proferens cantandi consuetudinem ap-
20 probare in ecclesia, ut per oblectamenta aurium in-
firmior animus in affectum pietatis adsurgat. tamen
cum mihi accidit, ut me amplius cantus quam res,
quae canitur, moveat, poenaliter me peccare confiteor
et tunc mallet non audire cantantem. ecce ubi sum!
25 flete mecum et pro me flete qui aliquid boni vobiscum
intus agitis, unde facta procedunt. nam qui non agi-
tis, non vos haec movent. tu autem, domine deus
meus, exaudi et respice et vide et miserere et
sana me, in cuius oculis mihi quaestio factus sum,
30 et ipse est languor meus.

1 XXXIII. Restat voluptas oculorum istorum carnis
meae, de qua loquor confessiones, quas audiant aures

27 Ps. 12, 3 et 6, 3

2 et] sed <i>m</i>	5 omne <i>Ov</i>	cantelinarum <i>S</i>	9 mihi
dictum <i>Ov</i>	12 ecclesiae tuae <i>v</i>	13 quod moveor]	cum
moveor <i>O</i>	28 respice (<i>om. pr. et</i>) <i>Ov</i>	32 loquar <i>Om</i>	

templi tui, aures fraternae ac piae, ut concludamus temptationes concupiscentiae carnis, quae me adhuc pulsant ingemescens et habitaculum meum, quod de caelo est, superindui cupientem. pulchras formas et varias, nitidos et amoenos colores amant oculi. non teneant haec animam meam; teneat eam deus, qui fecit haec bona quidem valde, sed ipse est bonum meum, non haec. tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur a vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in silentio. ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta, quae cernimus, ubiubi per diem fuero, multimodo adlapsu blanditur mihi aliud agenti et ad eam non advertenti. insinuat autem se ita vehementer, ut, si repente subtrahatur, cum desiderio requiratur; et si diu absit, contristat animum.

O lux, quam videbat Tobis, cum clausis istis oculis filium docebat vitae viam et ei praeibat pede caritatis nusquam errans; aut quam videbat Isaac praegravatis et opertis senectute carneis luminibus, cum filios non agnoscendo benedicere, sed benedicendo agnoscere meruit; aut quam videbat Iacob, cum et ipse prae grandi aetate captus oculis in filiis prae-signata futuri populi genera luminoso corde radiavit et nepotibus suis ex Ioseph divexas mystice manus, non sicut pater eorum foris corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat, imposuit. ipsa est lux, una est et unum omnes, qui vident et amant eam. at ista corporalis, de qua loquebar, inlecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam saeculi caecis amatoribus. autem et de ipsa laudare te norunt, deus creator

■ II Cor. 5, 2 7 Gen. 1, 31 17 cf. Tob. 4, 2 sqq. 19 cf. Gen. 27 22 cf. Gen. 48 et 49 31 Ambr. hymn. I

8 et tangunt *Ov* 9 mihi—datur a *om. S* 13 ad *om. Ov* 17 tobias *v* oculis istis *v* 21 benediceret *S* 30 cum] qui *v*

omnium, assumunt eam in hymno tuo, non assumuntur ab ea in somno suo: sic esse cupio. resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam, et erigo ad te invisibiles
 5 oculos, ut tu evellas de laqueo pedes meos. tu subinde evelles eos, nam inlaqueantur. tu non cessas evellere, ego autem crebro haereo in ubique sparsis insidiis, quoniam non dormies neque dormitabis, qui custodis Israel.

53 Quam innumerabilia variis artibus et opificiis in
 11 vestibus, calciamentis, vasis et cuiuscemodi fabricatio-
 nibus, picturis etiam diversisque figmentis atque his
 usum necessarium atque moderatum et piam signi-
 ficationem longe transgredientibus addiderunt homines
 15 ad inlecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt,
 intus relinquentes a quo facti sunt et exterminantes
 quod facti sunt. at ego, deus meus et decus meum,
 etiam hinc tibi dico hymnum et sacrifico laudem sacri-
 ficatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas in
 20 manus artificiosas ab illa pulchritudine veniunt, quae
 supra animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte.
 sed pulchritudinum exteriorum operadores et sectato-
 res inde trahunt adprobandi modum, non autem inde
 trahunt utendi modum. et ibi est et non vident eum,
 25 ut non eant longius et fortitudinem suam ad te
 custodiant nec eam spargant in deliciosas lassitu-
 dines. ego autem haec loquens atque discernens etiam
 istis pulchris gressum innecto, sed tu evelles, domine,
 evelles tu, quoniam misericordia tua ante oculos
 30 meos est. nam ego capior miserabiliter, et tu evelles

5 Ps. 24, 15 8 Ps. 120, 4 18 cf. Ps. 115, 17 25 Ps. 58, 10
 29 Ps. 25, 3

1 absumuntur *Ov* 6 evellis *v* 11 huiuscemodi *O*
 18 dico tibi *m* sanctificatori *O* 21 super *Ov* 27 haec]
 eo *O*¹ 28 et 29 evellis *Ov* 30 et ego *m* evellis *Ov*

misericorditer aliquando non sentientem, quia suspensus incideram, aliquando cum dolore, quia iam inhaeseram.

XXXV. Huc accedit alia forma temptationis multiplicius periculosa. praeter enim concupiscentiam carnis, quae inest in delectatione omnium sensuum et voluptatum, cui servientes depereunt qui longe se faciunt a te, inest animae per eosdem sensus corporis quaedam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana et curiosa cupiditas nomine cognitionis et scientiae palliata. quae quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad noscendum in sensibus principes, concupiscentia oculorum eloquio divino adpellata est. ad oculos enim videre proprie pertinet. utimur autem hoc verbo etiam in ceteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. neque enim dicimus: audi quid rutilet, aut: olefac quam nitteat, aut: gusta quam splendeat, aut: palpa quam fulgeat: videri enim dicuntur haec omnia. dicimus autem non solum: vide quid lucet, quod soli oculi sentire possunt, sed etiam: vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sapiat, vide quam durum sit. ideoque generalis experientia sensuum concupiscentia, sicut dictum est, oculorum vocatur, quia videndi officium, in quo primatum oculi tenent, etiam ceteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorant.

Ex hoc autem evidentius discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus, quod voluptas pulchra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur, curiositas autem etiam his contraria temptandi causa non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique

7 cf. Ps. 39, 12 13 I Io. 2, 16

1 suspensius *Ov* 5 praeter] praeter eam *m* 12 cognoscendum *v* 14 proprie videre *Ov* 16 in sensibus *S*
17 olfac *v* 20 luceat *v* 26 cum—explorant *om. S*

libidine. quid autem voluptatis habet videre in laniato
cadavere quod exhorreas? et tamen sicubi iaceat, con-
currunt, ut contristentur, ut palleant. timent etiam,
ne in somnis hoc videant, quasi quisquam eos vigi-
5 lantes videre coegerit aut pulchritudinis ulla fama per-
suaserit. ita et in ceteris sensibus, quae persequi lon-
gum est. ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis
exhibentur quaeque miracula. hinc ad perscrutanda
naturae, quae praeter nos non est, operata proceditur,
10 quae scire nihil prodest et nihil aliud quam scire
homines cupiunt. hinc etiam, si quid eodem perversae
scientiae fine per artes magicas quaeritur. hinc
etiam in ipsa religione deus temptatur, cum signa et
prodigia flagitantur non ad aliquam salutem, sed ad
15 solam experientiam desiderata.

56 In hac tam immensa silva plena insidiarum et
periculorum ecce multa praeciderim et a meo corde
dispulerim, sicuti donasti me facere, deus salutis
meae; attamen quando audeo dicere, cum circumqua-
20 que cotidianam vitam nostram tam multa huius gene-
ris rerum circumstrepant, quando audeo dicere nulla
re tali me intentum fieri ad spectandum et vana cura
capiendum? sane me iam theatra non rapiunt, nec
curo nosse transitus siderum, nec anima mea umquam
25 responsa quaesivit umbrarum; omnia sacrilega sacra-
menta detestor. a te, domine deus meus, cui humilem
famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum sug-
gestionum machinationibus agit inimicus ut signum
aliquod petam! sed obsecro te per regem nostrum et
30 patriam Hierusalem simplicem, castam, ut quemadmo-
dum a me longe est ad ista consensio, ita sit semper
longe atque longius. pro salute autem cuiusquam cum
te rogo, alius multum differens finis est intentionis

18 Ps. 17, 47

1 autem] enim Ov laniat* S 6 persequi] per se S
9 non om. Ov operta Ov 18 dispulerim S 31 ad om. v

meae, et te faciente quod vis das mihi et dabis libenter sequi.

Verum tamen in quam multis minutissimis et contentibilibus rebus curiositas cotidie nostra temptetur et quam saepe labamur, quis enumerat? quotiens narrantes inania primo quasi toleramus, ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter advertimus. canem currentem post leporem iam non specto, cum in circo fit; at vero in agro, si casu transeam, avertit me fortassis et ab aliqua magna cogitatione atque ad se convertit illa venatio, non deviare cogens corpore iumentum, sed cordis inclinatione, et nisi iam mihi demonstrata infirmitate mea cito admoneas aut ex ipsa visione per aliquam considerationem in te adsurgere aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco. quid cum me domi sedentem stelio muscas captans vel aranea retibus suis inruentes implicans saepe intentum me facit? num quia parva sunt animalia, ideo non res eadem geritur? pergo inde ad laudandum te, creatorem mirificum atque ordinatorem rerum omnium, sed non inde intentus esse incipio. aliud est cito surgere, aliud est non cadere. et talibus vita mea plena est, et una spes mea magna valde misericordia tua. cum enim huiuscemodi rerum conceptaculum fit cor nostrum et portat copiosae vanitatis catervas, hinc et orationes nostrae saepe interrumpuntur atque turbantur, et ante conspectum tuum, dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, nescio unde inruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta praeciditur.

XXXVI. Numquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus aut aliquid nos reducet in spem nisi

23 cf. Ps. 85, 13

1 facientem *Ov* 4 temptatur *v* 8 expecto *S* 9 averti *S*
 16 sthelio *S*, stellio *v* 17 inhaerentes *O* 18 me *om.* *Ov*
 21 inde esse intentus *Oo* 23 una] vana *S* 31 re-
 ducet *Ov*

nota misericordia tua, quoniam coepisti mutare nos?
et tu scis, quanta ex parte mutaveris, qui me primi-
tus sanas a libidine vindicandi me, ut propitius fias
etiam ceteris omnibus iniquitatibus meis et sanes
5 omnes languores meos et redimas de corruptione
vitam meam et coronas me in miseratione et mi-
sericordia et saties in bonis desiderium meum,
qui compressisti a timore tuo superbiam meam et
mansuefecisti iugo tuo cervicem meam. et nunc porto
10 illud, et lene est mihi, quoniam sic promisisti et feci-
sti; et vere sic erat, et nesciebam, quando id subire
metuebam.

59 Sed numquid, domine, qui solus sine tyfo domi-
naris, quia solus verus dominus es, qui non habes
15 dominum, numquid hoc quoque tertium temptationis
genus cessavit a me aut cessare in hac tota vita pot-
est, timeri et amari velle ab hominibus non propter
aliud, sed ut inde sit gaudium, quod non est gau-
dium? misera vita est et foeda iactantia. hinc fit vel
20 maxime non amare te nec caste timere te, ideoque tu
superbis resistis, humilibus autem das gratiam
et intonas super ambitiones saeculi, et contremunt
fundamenta montium. itaque nobis, quoniam pro-
pter quaedam humanae societatis officia necessarium
25 est amari et timeri ab hominibus, instat adversarius
verae beatitudinis nostrae ubique spargens in laqueis
euge, euge, ut, dum avidè colligimus, incaute capia-
mur et a veritate gaudium nostrum deponamus atque
in hominum fallacia ponamus, libeatque nos amari et
30 timeri non propter te, sed pro te, atque isto modo
sui similes factos secum habeat non ad concordiam
caritatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem

3 Ps. 102, 3 sqq. 9 cf. Matth. 11, 30 14 Es. 37, 20
21 I Petr. 5, 5. Iac. 4, 6 22 Ps. 17, 14 et 8 32 cf. Es. 14, 13 sqq.

1 nota] vota *O*¹, tota *v* 18 inde] de *S* 28 veritate
tua *Ov*

suam ponere in aquilone, ut te perversa et distorta via imitanti tenebrosi frigidique servirent. nos autem, domine, pusillus grex tuus ecce sumus, tu nos posside. praetende alas tuas, et fugiamus sub eas. gloria nostra tu esto; propter te amemur et timeamur in nobis. qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defenditur ab hominibus iudicante te nec eripietur damnante te. cum autem non peccator laudatur in desideriiis animae suae, nec qui iniqua gerit benedicatur, sed laudatur homo propter aliquod donum, quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi laudari se quam ipsum donum habere, unde laudatur, etiam iste te vituperante laudatur, et melior iam ille, qui laudavit, quam iste, qui laudatus est. illi enim placuit in homine donum dei, huic amplius placuit donum hominis quam dei.

XXXVII. Temtamur his temptationibus cotidie, domine, sine cessatione temtamur. cotidiana fornax nostra est humana lingua. imperas nobis et in hoc genere continentiam: da quod iubes et iube quod vis. tu nosti de hac re ad te gemitum cordis mei et flumina oculorum meorum. neque enim facile colligo, quam sim ab ista peste mundatior, et multum timeo occulta mea, quae norunt oculi tui, mei autem non. est enim qualiscumque in aliis generibus temptationum mihi factus explorandi me, in hoc paene nulla est. nam et a voluptatibus carnis et a curiositate supervacuanea cognoscendi video quantum assecutus sim posse refrenare animum meum, cum eis rebus careo vel voluntate vel cum absunt. tunc enim me interrogo,

3 Luc. 12, 32 8 Ps. 10, 3 (9, 24) 18 cf. Prov. 27, 21
21 Ps. 37, 9 23 cf. Ps. 18, 13 24 cf. Ps. 89, 8

1 ut] et *S* 5 et timeamur] et verbum tuum timeatur *Ov* 7 defendetur *Ov* 8 non peccator non *S* 10 benedicetur *OS* 18 temptatur *S* 27 supervacuanea *Ov* 29 voluptate *S*

quam magis minusve mihi molestum sit non habere. divitiae vero, quae ob hoc expetuntur, ut alicui trium istarum cupiditatum vel duabus earum vel omnibus serviant, si persentiscere non potest animus, utrum
 5 eas habens contemnat, possunt et dimitti, ut se probet. laude vero ut careamus atque in eo experiamur, quid possumus, numquid male vivendum est et tam perditae atque immaniter, ut nemo nos noverit, qui non detestetur? quae maior dementia dici aut cogitari potest?
 10 at si bonae vitae bonorumque operum comes et solet et debet esse laudatio, tam comitatum eius quam ipsam bonam vitam deserere non oportet. non autem sentio, sine quo esse aut aequo animo aut aegre possim, nisi cum afuerit.

61 Quid igitur tibi in hoc genere temptationis, domine, confiteor? quid, nisi delectari me laudibus? sed amplius ipsa veritate quam laudibus. nam si mihi proponatur, utrum malim furens aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari an constans et
 20 in veritate certissimus ab omnibus vituperari, video quid eligam. verum tamen nollem, ut vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. sed auget, fateor, non solum, sed et vituperatio minuit. et cum ista miseria mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quae qualis sit, tu scis, deus; nam me incertum facit. quia enim nobis imperasti non tantum continentiam, id est a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam iustitiam, id est quo eum conferamus, nec te tantum voluisti a nobis verum etiam proximum
 30 diligere, saepe mihi videor de propectu aut spe proximi delectari, cum bene intellegentis laude delector, et rursus eius malo contristari, cum eum audio vitu-

29 cf. Matth. 22, 37 sqq.

3 istarum trium *m* cupiditatum *O*, cupiditatum *v*
 14 abfuerit *v* 22 suffragatio *O*¹ 30 propectu *v*

perare quod aut ignorat aut bonum est. nam et contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo, vel etiam bona minora et levia pluris aestimantur, quam aestimanda sunt. sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, 5 quia nolo de me ipso a me dissentire laudatorem meum, non quia illius utilitate moveor, sed quia eadem bona, quae mihi in me placent, iucundiora mihi sunt, cum et alteri placent? quodam modo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur, 10 quandoquidem aut illa laudantur, quae mihi displicent, aut illa amplius, quae mihi minus placent. ergone de hoc incertus sum mei?

Ecce in te, veritas, video non me laudibus meis 62 propter me, sed propter proximi utilitatem moveri 15 oportere. et utrum ita sim, nescio. minus mihi de hac re notus sum ipse quam tu. obsecro te, deus meus, et me ipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis, quod in me saucium conperero. iterum me diligentius interrogem. si utilitate proximi 20 moveor in laudibus meis, cur minus moveor, si quisquam alius iniuste vituperetur quam si ego? cur ea contumelia magis mordeor, quae in me quam quae in alium eadem iniquitate coram me iacitur? an et hoc nescio? etiamne id restat, ut ipse me seducam et 25 verum non faciam coram te in corde et lingua mea? insaniam istam, domine, longe fac a me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum ad inpinguandum caput meum.

XXXVIII. Egenus et pauper ego sum et melior 63 in occulto gemitu displicens mihi et quaerens miseri- 31

25 cf. Gal 6, 3
30 Ps. 108, 22

26 cf. Io. 3, 21

27 Ps. 140, 5

3 ipse mihi v
16 sit m de] in Ov

4 aestimentur O¹
18 oracuris S

9 sunt mihi O

- cordiam tuam, donec reficiatur defectus meus et perficiatur usque in pacem, quam nescit arrogantis oculus. sermo autem ore procedens et facta, quae innotescunt hominibus, habent temptationem periculosissimam ab
 5 amore laudis, qui ad privatam quandam excellentiam contrahit emendicata suffragia: temtat, et cum a me in me arguitur, eo ipso, quo arguitur, et saepe de ipso vanae gloriae contemptu vanius gloriatur ideoque non iam de ipso contemptu gloriae gloriatur: non
 10 enim eam contemnit, cum gloriatur.
- 64 **XXXVIII.** Intus etiam, intus est aliud in eodem genere temptationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel non placeant vel displiceant nec placere affectent ceteris. sed sibi placentes
 15 multum tibi displicent non tantum de non bonis quasi bonis verum etiam de bonis tuis quasi suis, aut etiam sicut de tuis, sed tamquam de meritis suis, aut etiam sicut ex tua gratia, non tamen socialiter gaudentes, sed aliis invidentes eam. in his omnibus atque in
 20 huius modi periculis et laboribus vides tremorem cordis mei, et vulnera mea magis subinde a te sanari quam mihi non infligi sentio.
- 65 **XXXX.** Vbi non mecum ambulasti, veritas, docens, quid caveam et quid appetam, cum ad te referrem
 25 inferiora visa mea, quae potui, teque consulerem? lustravi mundum foris sensu, quo potui, et adtendi vitam corporis mei de me sensusque ipsos meos. inde ingressus sum in recessus memoriae meae, multiplices amplitudines plenas miris modis copiarum innumera-
 30 bilium, et consideravi et expavi et nihil eorum discernere potui sine te et nihil eorum te esse inveni. nec ego ipse inventor, qui peragravi omnia et distinguere et pro suis quaeque dignitatibus aestimare

conatus sum, excipiens alia nutantibus sensibus et interrogans, alia mecum conmixta sentiens ipsosque nuntios dinoscens atque dinumerans iamque in memoriae latis opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens: nec ego ipse, cum haec agerem, id est vis 5 mea, qua id agebam, nec ipsa eras tu, quia lux es tu permanens, quam de omnibus consulebam, an essent, quid essent, quanti pendenda essent: et audiebam doctentem ac iubentem. et saepe istuc facio; hoc me delectat, et ab actionibus necessitatis, quantum relaxari 10 possum, ad istam voluptatem refugio. neque in his omnibus, quae percurro consulens te, invenio tutum locum animae meae nisi in te, quo colligantur sparsa mea nec a te quicquam recedat ex me. et aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum in- 15 trorsus ad nescio quam dulcedinem; quae si perficiatur in me, nescio quid erit, quod vita ista non erit. sed reccido in haec aerumnosis ponderibus et resorbeor solitis et teneor et multum fleo, sed multum teneor. tantum consuetudinis sarcina digna est! hic esse valeo 20 nec volo, illic volo nec valeo, miser utrobique.

XXXXI. Ideoque consideravi languores peccatorum 66 meorum in cupiditate triplici et dexteram tuam invocavi ad salutem meam. vidi enim splendorem tuum corde saucio et percussus dixi: quis illuc potest? 25 proiectus sum a facie oculorum tuorum. tu es veritas super omnia praesidens. at ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium, sicut nemo vult ita falsum dicere, ut nesciat ipse, quid verum sit. itaque amisi te, quia 30 non dignaris cum mendacio possideri.

XXXXII. Quem invenirem, qui me reconciliaret 67 tibi? ambiendum mihi fuit ad angelos? qua prece?

6 cf. I Io. 1, 5 26 Ps. 30, 23

1 nuntiantibus *Ov* 3 memoria elatis *O* 9 istud *v* 13 qua *S*
18 recido *O^{2v}* 20 digna est] degravat *v* 21 utrobique *O^{2v}*

quibus sacramentis? multi conantes ad te redire neque per se ipsos valentes, sicut audio, temptaverunt haec et inciderunt in desiderium curiosarum visionum et digni habiti sunt inlusionibus. elati enim te quae-
 5 rebant doctrinae fastu exserentes potius quam tundentes pectora et adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui conspirantes et socias superbiae suae potestates aeris huius, a quibus per potentias magicas deciperentur, quaerentes mediatorem, per quem purgarentur,
 10 et non erat. diabolus enim erat transfigurans se in angelum lucis. et multum inlexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset. erant enim illi mortales et peccatores, tu autem, domine, cui reconciliari volebant, immortalis et sine peccato. me-
 15 diator autem inter deum et homines oportebat ut haberet aliquid simile deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis longe esset a deo aut in utroque deo similis longe esset ab hominibus atque ita mediator non esset. fallax itaque ille mediator,
 20 quo per secreta iudicia tua superbia meretur inludi, unum cum hominibus habet, id est peccatum, aliud videri vult habere cum deo, ut, quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortali se ostendet. sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune
 25 cum hominibus, unde simul damnetur in mortem.

68 XXXXIII. Verax autem mediator, quem secreta tua misericordia demonstrasti hominibus et misisti, ut eius exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille dei et hominum, homo Christus
 30 Iesus, inter mortales peccatores et immortalem iustum apparuit, mortalis cum hominibus, iustus cum deo, ut,

8 Eph. 2, 2 10 II Cor. 11, 14 14 cf. I Tim. 2, 5
 24 Rom. 6, 23 29 I Tim. 2, 5

11 superbiam *S* 13 reconciliare *O*¹ 14 volebant]
 superbe quaerebant *Ov* 20 mereretur *v* indui *S* 27 homi-
 nibus] humilibus *Ov*

quoniam stipendium iustitiae vita et pax est, per iustitiam coniunctam deo evacualet mortem iustificationum inpiorum, quam cum illis voluit habere communem. hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futurae passionis eius, sicut nos per 5 fidem praeteritae, salvi fierent. in quantum enim homo, in tantum mediator, in quantum autem verbum, non medius, quia aequalis deo et deus apud deum et simul unus deus.

In quantum nos amasti, pater bone, qui filio tuo 69 unico non pepercisti, sed pro nobis inpiis tradidisti eum! quomodo nos amasti, pro quibus ille non rapinam arbitratus esse aequalis tibi factus est subditus usque ad mortem crucis, unus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi 15 animam suam et potestatem habens iterum sumendi eam, pro nobis tibi victor et victima, et ideo victor, quia victima, pro nobis tibi sacerdos et sacrificium, et ideo sacerdos, quia sacrificium, faciens tibi nos de servis filios de te nascendo, tibi serviendo. 20 merito mihi spes valida in illo est, quod sanabis omnes languores meos per eum, qui sedet ad dexteram tuam et te interpellat pro nobis: alioquin desperarem. multi enim et magni sunt idem languores, multi sunt et magni; sed amplior est medicina tua. 25 potuimus putare verbum tuum remotum esse a coniunctione hominis et desperare de nobis, nisi caro fieret et habitaret in nobis.

Conterritus peccatis meis et mole miseriae meae 70 agitaveram corde meditatusque fueram fugam in soli- 30

2 cf. Gal. 5, 4 10 Rom. 8, 32 12 Philipp. 2, 6. 8
14 Ps. 87, 6 15 Io. 10, 18 22 cf. Matth. 4, 23 23 Rom. 8, 34
27 cf. Io. 1, 14

4 antiquus *S* 8 simul] simul cum spiritu sancto *m*
10 in quantum] quomodo *Ov* 13 arbitratus] arbitratus est *O*
20 tibi] nobis *Ov* 24 languores mei *v* 25 ampliores (*om.*
est) *S* 30 in corde *m*

tudinem, sed prohibuisti me et confortasti me dicens:
ideo Christus pro omnibus mortuus est, ut et
qui vivunt iam non sibi vivant, sed ei qui pro
omnibus mortuus est. ecce, domine, iacto in te
5 curam meam, ut vivam, et considerabo mirabilia
de lege tua. tu scis inperitiam meam et infirmita-
tem meam: doce me et sana me. ille tuus unicus,
in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scien-
tiae absconditi, redemit me sanguine suo. non
10 calumniantur mihi superbi, quoniam cogito pretium
meum et manduco et bibo et erogo et pauper cupio
saturari ex eo inter illos, qui edunt et saturantur: et
laudabunt dominum qui requirunt eum.

• LIBER VNDECIMVS.

1 I. Numquid, domine, cum tua sit aeternitas, igno-
16 ras, quae tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in
tempore? cur ergo tibi tot rerum narrationes digero?
non utique per me noveris ea, sed affectum meum
excito in te et eorum, qui haec legunt, ut dicamus
20 omnes: magnus dominus et laudabilis valde. iam
dixi et dicam: amore amoris tui facio istuc. nam et
oramus, et tamen veritas ait: novit pater vester
quid vobis opus sit, priusquam petatis ab eo.
affectum ergo nostrum patefacimus in te confitendo
25 tibi miseras nostras et misericordias tuas super nos,

2 II Cor. 5, 15 5 Ps. 54, 23 et 118, 18 7 Ps. 6, 3
8 Col. 2, 3 12 Ps. 21, 27 20 Ps. 95, 4 22 Matth. 6, 8
25 Ps. 32, 22

1 confirmasti *Ov* 2 pro omnibus Christus *m* ut et]
ut *Ov* 4 omnibus] ipsis *Ov* 13 laudant *Ov* eum. amen. *O*
18 utique ut *Ov* 21 istud *O^{2v}* 23 quam (prius *om.*) *S*

ut liberes nos omnino, quoniam coepisti, ut desinamus
 esse miseri in nobis et beatificemur in te, quoniam
 vocasti nos, ut simus pauperes spiritu et mites et
 lugentes et esurientes ac sitientes iustitiam et miseri-
 cordes et mundicordes et pacifici. ecce narravi tibi 5
 multa, quae potui et quae volui, quoniam tu prior
 voluisti, ut confiterer tibi, domino deo meo, quo-
 niam bonus es, quoniam in saeculum miseri-
 cordia tua.

II. Quando autem sufficio lingua calami enuntiare 2
 omnia hortamenta tua et omnes terrores tuos et con- 11
 solationes et gubernationes, quibus me perduxisti prae-
 dicare verbum et sacramentum tuum dispensare populo
 tuo? et si sufficio haec enuntiare ex ordine, caro mihi
 valent stillae temporum. et olim inardesco meditari 15
 in lege tua et in ea tibi confiteri scientiam et in-
 peritiam meam, primordia inluminacionis tuae et reli-
 quias tenebrarum mearum, quousque devoretur a for-
 titudine infirmitas. et nolo in aliud horae diffluant,
 quas invenio liberas a necessitatibus reficiendi cor- 20
 poris et intentionis animi et servitutis, quam debemus
 hominibus et quam non debemus et tamen reddimus.

Domine deus meus, intende orationi meae, et 3
 misericordia tua exaudiat desiderium meum, quoniam
 non mihi soli aestuat, sed usui vult esse fraternae cari- 25
 tati: et vides in corde meo quia sic est. sacrificem
 tibi famulatum cogitationis et linguae meae, et da
 quod offeram tibi. inops enim et pauper sum,
 tu dives in omnes invocantes te, qui securus
 curam nostri geris. circumcide ab omni temeritate 30
 omnique mendacio interiora et exteriora mea, labia
 mea. sint castae deliciae meae scripturae tuae, nec
 fallar in eis nec fallam ex eis. domine, adtende et

3 cf. Matth. 5, 3—9 7 Ps. 117, 1 23 Ps. 60, 2 24 cf.
 Ps. 10, 17 28 Ps. 65, 15. 85, 1 29 Rom. 10, 12 33 Ier. 18, 19

miserere, domine deus meus, lux caecorum et virtus infirmorum statimque lux videntium et virtus fortium, adtende animam meam et audi clamantem de profundo. nam nisi assint et in profundo aures tuae, quo
 5 ibimus? quo clamabimus? tuus est dies et tua est nox: ad nutum tuum momenta transvolant. largire inde spatium meditationibus nostris in abdita legis tuae neque adversus pulsantes claudas eam. neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta, aut non habent illae silvae cervos suos recipientes se in eas et resumentes, ambulantes et pascentes, recumbentes et ruminantes. o domine, perfice me et revela mihi eas. ecce vox tua gaudium meum, vox tua super affluentiam voluptatum. da quod amo: amo
 15 enim. et hoc tu dedisti. ne dona tua deseras nec herbam tuam spernas sitientem. confitear tibi quidquid invenero in libris tuis et audiam vocem laudis et te bibam et considerem mirabilia de lege tua ab usque principio, in quo fecisti caelum et terram,
 20 usque ad regnum tecum perpetuum sanctae civitatis tuae.

4 Domine, miserere mei et exaudi desiderium meum. puto enim, quod non sit de terra, non de auro et argento et lapidibus aut decoris vestibis aut hono-
 25 ribus et potestatibus aut voluptatibus carnis neque de necessariis corpori et huic vitae peregrinationis nostrae, quae omnia nobis adponuntur quaerentibus regnum et iustitiam tuam. vide, deus meus, unde sit desiderium meum. narraverunt mihi iniusti
 30 delectationes, sed non sicut lex tua, domine. ecce unde est desiderium meum. vide, pater,

1 Ps. 85, 3 3 cf. Ps. 129, 1 5 Ps. 73, 16 12 Ps. 16, 5
 17 Ps. 25, 7 18 Ps. 118, 18 22 Ps. 26, 7 27 Matth. 6, 33
 29 Ps. 118, 85

14 affluentiam *Ov* 15 ne] nec *O²* 18 vivam *OS* 19 in quo] usq, *S* 24 de lapidibus *v* 28 domine deus *v*

aspice et vide et adproba, et placeat in conspectu misericordiae tuae invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulsanti mihi interiora sermonum tuorum. obsecro per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, virum dexteræ tuæ, filium hominis, 5 quem confirmasti tibi mediatorem tuum et nostrum, per quem nos quaesisti non quaerentes te, quaesisti autem, ut quaereremus te, verbum tuum, per quod fecisti omnia, in quibus et me, unicum tuum, per quem vocasti in adoptionem populum credentium, 10 in quo et me: per eum te obsecro, qui sedet ad dexteram tuam et te interpellat pro nobis, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. ipsos quaero in libris tuis. Moyses de illo scripsit: hoc ipse ait, hoc veritas ait. 15

III. Audiam et intellegam, quomodo in principio 5 fecisti caelum et terram. scripsit hoc Moyses, scripsit et abiit, transiit hinc a te ad te neque nunc ante me est. nam si esset, tenerem eum et rogarem eum et per te obsecrarem, ut mihi ista panderet, et prae- 20 berem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore eius, et si hebraea voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum nec inde mentem meam quicquam tangeret; si autem latine, scirem quid diceret. sed unde scirem, an verum diceret? quod si et hoc scirem, 25 num ab illo scirem? intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis nec hebraea nec graeca nec latina nec barbara veritas sine oris et linguae organis, sine strepitu syllabarum diceret: „verum dicit“ et ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem: 30 „verum dicis.“ quum ergo illum interrogare non possim, te, quo plenus vera dixit, veritas, rogo, te,

1 Ps. 17, 7 5 Ps. 79, 18 8 cf. Io. 1, 3 10 cf. Gal. 4, 5 11 Rom. 8, 34 12 Col. 2, 3 15 cf. Io. 5, 46
16 Gen. 1, 1

deus meus, rogo, parce peccatis meis, et qui illi servo tuo dedisti haec dicere, da et mihi haec intellegere.

6 IIII. Ecce sunt caelum et terra, clamant, quod facta
5 sint; mutantur enim atque variantur. quidquid autem
factum non est et tamen est, non est in eo quicquam,
quod ante non erat: quod est mutari atque variari.
clamant etiam, quod se ipsa non fecerint: „ideo sumus,
quia facta sumus; non ergo eramus, antequam essemus,
10 ut fieri possemus a nobis.“ et vox dicentium est ipsa
evidentia. tu ergo, domine, fecisti ea, qui pulcher es:
pulchra sunt enim; qui bonus es: bona sunt enim;
qui es: sunt enim. nec ita pulchra sunt nec ita bona
sunt nec ita sunt, sicut tu conditor eorum, quo con-
15 parato nec pulchra sunt nec bona sunt nec sunt.
scimus haec, gratias tibi, et scientia nostra scientiae
tuae comparata ignorantia est.

7 V. Quomodo autem fecisti caelum et terram et
quae machina tam grandis operationis tuae? non
20 enim sicut homo artifex formans corpus de corpore
arbitratu animae valentis imponere utcumque speciem,
quam cernit in semet ipsa interno oculo — et unde
hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? — et imponit
speciem iam exsistenti et habenti, ut esset, veluti
25 terrae aut lapidi aut ligno aut auro aut id genus
rerum cuilibet. et unde ista essent, nisi tu instituisses
ea? tu fabro corpus, tu animam membris imperitan-
tem fecisti, tu materiam, unde facit aliquid, tu in-
genium, quo artem capiat et videat intus quid faciat
30 foris, tu sensum corporis, quo interprete traiciat ab
animo ad materiam id quod facit, et renuntiet animo
quid factum sit, ut ille intus consulat praesidentem
sibi veritatem, an bene factum sit. te laudant haec

1 Iob 14, 16

14 cognitor O cui comparata v 27 animum Ov

omnia creatorem omnium. sed tu quomodo facis ea? quomodo fecisti, deus, caelum et terram? non utique in caelo neque in terra fecisti caelum et terram neque in aere aut in aquis, quoniam et haec pertinent ad caelum et terram, neque in universo mundo fecisti 5 universum mundum, quia non erat, ubi fieret, antequam fieret, ut esset. nec manu tenebas aliquid, unde faceres caelum et terram: nam unde tibi hoc, quod tu non feceras, unde aliquid faceres? quid enim est, nisi quia tu es? ergo dixisti et facta sunt atque in 10 verbo tuo fecisti ea.

VI. Sed quomodo dixisti? numquid illo modo, 8 quo facta est vox de nube dicens: hic est filius meus dilectus? illa enim vox acta atque transacta est, coepta et finita. sonuerunt syllabae atque trans- 15 ierunt, secunda post primam, tertia post secundam atque inde ex ordine, donec ultima post ceteras silentiumque post ultimam. unde claret atque eminet, quod creaturae motus expressit eam serviens aeternae voluntati tuae ipse temporalis. et haec ad tempus facta 20 verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior posita est ad aeternum verbum tuum. at illa comparavit haec verba temporaliter sonantia cum aeterno in silentio verbo tuo et dixit: „aliud est longe, longe aliud est. haec longe infra me sunt nec sunt, 25 quia fugiunt et praetereunt: verbum autem dei mei supra me manet in aeternum.“ si ergo verbis sonantibus et praetereuntibus dixisti, ut fieret caelum et terra, atque ita fecisti caelum et terram, erat iam creatura corporalis ante caelum et terram, cuius mo- 30 tibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. nullum autem corpus ante caelum et terram, aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, unde trans-

10 Ps. 32, 9. 6

13 Matth. 3, 17 et 17, 5

26 Es. 40, 8

24 longe *om. v*26 dei] domini *v*29 iam] autem *S*

itoriam vocem faceres, qua diceret ut fieret caelum et terra. quidquid enim illud esset, unde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. ut ergo fieret corpus, unde ista verba fierent, quo verbo

5 a te dictum est?

9 **VII.** Vocas itaque nos ad intellegendum verbum, deum apud te deum, quod sempiternae dicitur et eo sempiternae dicuntur omnia. neque enim finitur, quod dicebatur, et dicitur aliud, ut possint dici omnia, sed
10 simul ac sempiternae omnia: alioquin iam tempus et mutatio et non vera aeternitas nec vera immortalitas. hoc novi, deus meus, et gratias ago. novi, confiteor tibi, domine deus, mecumque novit et benedicit te quisquis ingratus non est certae veritati. novimus
15 enim, domine, novimus, quoniam in quantum quidque non est quod erat et est quod non erat, in tantum moritur et oritur. non ergo quicquam verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque aeternum est. et ideo verbo tibi coaeterno simul et sempiternae
20 dicis omnia, quae dicis, et fit, quidquid dicis ut fiat; nec aliter quam dicendo facis: nec tamen simul et sempiterna fiunt omnia, quae dicendo facis.

10 **VIII.** Cur, quaeso, domine deus meus? utcumque video, sed quomodo id eloquar nescio, nisi quia omne,
25 quod esse incipit et esse desinit, tunc esse incipit et tunc desinit, quando debuisse incipere vel desinere in aeterna ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid nec desinit. ipsum est verbum tuum, quod et principium est, quia et loquitur nobis. sic in evangelio
30 per carnem ait, et hoc insonuit foris auribus hominum, ut crederetur et intus quaereretur et inveniretur in aeterna veritate, ubi omnes discipulos bonus et

12 I Cor. 1, 4 28 cf. Io. 8, 25 32 cf. Matth. 19, 16. 23, 8

13 deus *om.* *Ov* 15 enim *om.* *Ov* quidquid *v* 18 atque succedit *om.* *S* 21 et simul *m* 22 sempiternae *m* 26 tunc] tunc esse *m*

solus magister docet. ibi audio vocem tuam, domine, dicentis mihi, quoniam ille loquitur nobis, qui docet nos, qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. quis porro nos docet nisi stabilis veritas? quia et per creaturam mutabilem cum admone-
mur, ad veritatem stabilem ducimur, ubi vere discimus, cum stamus et audimus eum et gaudio gaudemus propter vocem sponsi, reddentes nos, unde sumus. et ideo principium, quia, nisi maneret, cum erraremus, non esset quo rediremus. cum autem redimus ab er-
rore, cognoscendo utique redimus; ut autem cognoscamus, docet nos, quia principium est et loquitur nobis.

VIII. In hoc principio fecisti, deus, caelum et
terram in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in sapientia tua, in veritate tua miro modo dicens et
miro modo faciens. quis comprehendet? quis enarrabit? quid est illud, quod interlucet mihi et percutit cor meum sine laesione? et inhorresco et inardesco: inhorresco, in quantum dissimilis ei sum, inardesco, in quantum similis ei sum. sapientia, sapientia ipsa
est, quae interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea caligine atque aggere poenarum mearum, quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus, ut non sufferram bonum meum, donec tu, domine, qui propitius
factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos, quia et redimes de corruptione vitam meam et coronabis me in miseratione et misericordia et satiabis in bonis desiderium meum, quoniam renovabitur iuventus mea
sicut aquilae. spe enim salvi facti sumus et

7 Io. 3, 29 23 Ps. 30, 11 25 Ps. 102, 3—5 31 Rom. 8, 24 sq.

6 ibi *O* 8 reddentis *O* 13 fecisti deus *scripsi*: fecit deus *S*, deus fecisti *Ov* 16 enarravit *S* 20 *alt.* sapientia *om.* *O*² 21 descendens *O*¹

promissa tua per patientiam expectamus. audiat te intus sermocinantem qui potest; ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: quam magnificata sunt opera tua, domine, omnia in sapientia fecisti! et illa
5 principium, et in eo principio fecisti caelum et terram.

12 X. Nonne ecce pleni sunt vetustatis suae qui nobis dicunt: quid faciebat deus, antequam faceret caelum et terram? si enim vacabat, inquiunt, et non opera-
10 batur aliquid, cur non sic semper et deinceps, quemadmodum retro semper cessavit ab opere? si enim ullus motus in deo novus extitit et voluntas nova, ut creaturam conderet, quam numquam ante condiderat, quomodo iam vera aeternitas, ubi oritur voluntas, quae
15 non erat? neque enim voluntas dei creatura est, sed ante creaturam, quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas praecederet. ad ipsam ergo dei substantiam pertinet voluntas eius. quod si exortum est aliquid in dei substantia, quod prius non erat, non
20 veraciter dicitur aeterna illa substantia; si autem dei voluntas sempiterna erat, ut esset creatura, cur non sempiterna et creatura?

13 XI. Qui haec dicunt, nondum te intellegunt, o sapientia dei, lux mentium, nondum intellegunt, quo-
25 modo fiant, quae per te atque in te fiunt, et conantur aeterna sapere, sed adhuc in praeteritis et futuris rerum motibus cor eorum volitat et adhuc vanum est. quis tenebit illud et figet illud, ut paululum stet et paululum rapiat splendorem semper stantis aeterni-
30 tatis et conparet cum temporibus numquam stantibus et videat esse incomparabilem et videat longum tempus nisi ex multis praetereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem prae-

3 Ps. 103, 24 23 Eph. 3, 10 27 Ps. 5, 10

21 voluntas dei v 32 quae O

terire quicquam in aeterno, sed totum esse praesens; nullum vero tempus totum esse praesens: et videat omne praeteritum propelli ex futuro et omne futurum ex praeterito consequi et omne praeteritum ac futurum ab eo, quod semper est praesens, creari et excurrere? quis tenebit cor hominis, ut stet et videat, quomodo stans dictet futura et praeterita tempora nec futura nec praeterita aeternitas? numquid manus mea valet hoc aut manus oris mei per loquellas agit tam grandem rem?

XII. Ecce respondeo dicenti: „quid faciebat deus, 10
antequam faceret caelum et terram?“ respondeo non illud, quod quidam respondisse perhibetur ioculariter eludens quaestionis violentiam: „alta“, inquit, „scrutantibus gehennas parabat“. aliud est videre, aliud 15
ridere. haec non respondeo. libentius enim responderim: „nescio, quod nescio“ quam illud, unde irridetur qui alta interrogavit et laudatur qui falsa respondit. sed dico te, deus noster, omnis creaturae creatorem et, si caeli et terrae nomine omnis crea- 20
tura intellegitur, audenter dico: antequam faceret deus caelum et terram, non faciebat aliquid. si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? et utinam sic sciam, quidquid utiliter scire cupio, quemadmodum scio, quod nulla fiebat creatura, antequam fieret ulla creatura. 25

XIII. At si cuiusquam volatilis sensus vagatur per 15
imagines retro temporum et te, deum omnipotentem et omniconcreantem et omnitenentem, caeli et terrae artificem, ab opere tanto, antequam id faceres, per innumerabilia saecula cessasse miratur, evigilet atque 30
adattendat, quia falsa miratur. nam unde poterant innumerabilia saecula praeterire, quae ipse non feceras, cum sis omnium saeculorum auctor et conditor? aut

8 Gen. 31, 29

2 et praesens S 16 ridere] videre S libentibus S
20 nomina S 22 si—quid om. S

quae tempora fuissent, quae abs te condita non essent? aut quomodo praeterirent, si numquam fuissent? cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus, antequam faceres caelum et terram, cur dicitur, quod ab opere cessabas? id ipsum enim tempus tu feceras, nec praeterire potuerunt tempora, antequam faceres tempora. si autem ante caelum et terram nullum erat tempus, cur quaeritur, quid tunc faciebas? non enim erat tunc, ubi non erat tempus.

16 Nec tu tempore tempora praecedis: alioquin non
11 omnia tempora praecederes. sed praecedis omnia praeterita celsitudine semper praesentis aeternitatis et superas omnia futura, quia illa futura sunt, et cum venerint, praeterita erunt; tu autem idem ipse es,
15 et anni tui non deficient. anni tui nec eunt nec veniunt: isti autem nostri eunt et veniunt, ut omnes veniant. anni tui omnes simul stant, quoniam stant, nec euntes a venientibus excluduntur, quia non trans-eunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non
20 erunt. anni tui dies unus, et dies tuus non cotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus non cedit crastino; neque enim succedit hesterno. hodiernus tuus aeternitas: ideo coaeternum genuisti, cui dixisti: ego hodie genui te. omnia tempora tu fecisti et ante omnia
25 tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

17 XIII. Nullo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. et nulla tempora tibi coaeterna sunt, quia tu permanes; at illa si permanerent, non essent tempora. quid est enim tempus?
30 quis hoc facile breviterque explicaverit? quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione conprehenderit? quid autem familiarius et notius in loquendo

5 Gen. 2, 3 14 Ps. 101, 28 20 II Petr. 3, 8 23 Ps. 2, 7
et Hebr. 5, 5

15 deficient *Ov* 16 autem] enim *Oo* eunt] et eunt *v*
29 enim est *m*

conmemoramus quam tempus? et intellegimus utique, cum id loquimur, intellegimus etiam, cum alio loquente id audimus. quid est ergo tempus? si nemo ex me quaerat, scio; si quaerenti explicare velim, nescio: fidenter tamen dico scire me, quod, si nihil 5 praeteriret, non esset praeteritum tempus, et si nihil adveniret, non esset futurum tempus, et si nihil esset, non esset praesens tempus. duo ergo illa tempora, praeteritum et futurum, quomodo sunt, quando et praeteritum iam non est et futurum nondum est? praesens 10 autem si semper esset praesens nec in praeteritum transiret, non iam esset tempus, sed aeternitas. si ergo praesens, ut tempus sit, ideo fit, quia in praeteritum transit, quomodo et hoc esse dicimus, cui causa, ut sit, illa est, quia non erit, ut scilicet non 15 vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit non esse?

XV. Et tamen dicimus longum tempus et breve 18 tempus neque hoc nisi de praeterito aut futuro dicimus. praeteritum tempus longum verbi gratia vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post 20 centum annos, breve autem praeteritum sic, ut puta dicamus ante decem dies, et breve futurum post decem dies. sed quo pacto longum est aut breve, quod non est? praeteritum enim iam non est et futurum nondum est. non itaque dicamus: longum est, sed dica- 25 mus de praeterito: longum fuit, et de futuro: longum erit. domine meus, lux mea, nonne et hic veritas tua deridebit hominem? quod enim longum fuit praeteritum tempus, cum iam esset praeteritum, longum fuit, an ante, cum adhuc praesens esset? tunc enim 30 poterat esse longum, quando erat, quod esset longum: praeteritum vero iam non erat; unde nec longum esse

27 Mich. 7, 8. I Io. 1, 5

4 quaerent <i>S</i>	12 iam non <i>v</i>	21 sicut <i>v</i> puto <i>O</i> ²
22 dicimus <i>v</i>	et breve — dies <i>om. S</i>	30 an ante <i>scripsi</i> :
ante <i>S</i> , an <i>Ov</i>		

poterat, quod omnino non erat. non ergo dicamus: longum fuit praeteritum tempus; neque enim inveniemus, quid fuerit longum, quando, ex quo praeteritum est, non est, sed dicamus: „longum fuit illud praesens
 5 tempus“, quia cum praesens esset, longum erat. nondum enim praeterierat, ut non esset, et ideo erat, quod longum esse posset; postea vero quam praeteriit, simul et longum esse destitit, quod esse destitit.

19 **¶** Videamus ergo, anima humana, utrum praesens
 10 tempus possit esse longum: datum enim tibi est sentire moras atque metiri. quid respondebis mihi? an centum anni praesentes longum tempus est? vide prius, utrum possint praesentes esse centum anni. si enim primus eorum annus agitur, ipse praesens est,
 15 nonaginta vero et novem futuri sunt, et ideo nondum sunt: si autem secundus annus agitur, iam unus est praeteritus, alter praesens, ceteri futuri. atque ita mediorum quemlibet centenarii huius numeri annum praesentem posuerimus: ante illum praeteriti erunt,
 20 post illum futuri. quocirca centum anni praesentes esse non poterunt. vide saltem, utrum qui agitur unus ipse sit praesens. et eius enim si primus agitur mensis, futuri sunt ceteri, si secundus, iam et primus praeteriit et reliqui nondum sunt. ergo nec annus, qui
 25 agitur, totus est praesens, et si non totus est praesens, non annus est praesens. duodecim enim menses annus est, quorum quilibet unus mensis, qui agitur, ipse praesens est, ceteri aut praeteriti aut futuri. quamquam neque mensis, qui agitur, praesens est,
 30 sed unus dies: si primus, futuris ceteris, si novissimus, praeteritis ceteris, si mediorum quilibet, inter praeteritos et futuros.

20 **¶** Ecce praesens tempus, quod solum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei spatium con-

tractum est. sed discutiamus etiam ipsum, quia nec unus dies totus est praesens. nocturnis enim et diurnis horis omnibus viginti quattuor expletur, quarum prima ceteras futuras habet, novissima praeteritas, aliqua vero interiectarum ante se praeteritas, post se futuras. 5 et ipsa una hora fugitivis particulis agitur: quidquid eius avolavit, praeteritum est, quidquid ei restat, futurum. si quid intellegitur temporis, quod in nullas iam vel minutissimas momentorum partes dividi possit, id solum est, quod praesens dicatur; quod tamen 10 ita raptim a futuro in praeteritum transvolat, ut nulla morula extendatur. nam si extenditur, dividitur in praeteritum et futurum: praesens autem nullum habet spatium. ubi est ergo tempus, quod longum dicamus? an futurum? non quidem dicimus: longum est, quia 15 nondum est quod longum sit, sed dicimus: longum erit. quando igitur erit? si enim et tunc adhuc futurum erit, non erit longum, quia quid sit longum nondum erit: si autem tunc erit longum, cum ex futuro quod nondum est esse iam coeperit et praesens factum erit, 20 ut possit esse quod longum sit, iam superioribus vocibus clamat praesens tempus longum se esse non posse.

XVI. Et tamen, domine, sentimus intervalla tem- 21 porum et conparamus sibimet et dicimus alia longiora et alia breviora. metimur etiam, quanto sit longius 25 aut brevius illud tempus quam illud et respondemus duplum esse hoc vel triplum, illud autem simplex aut tantum hoc esse quantum illud. sed praetereuntia metimur tempora, cum sentiendo metimur; praeterita vero, quae iam non sunt, aut futura, quae nondum 30 sunt, quis metiri potest, nisi forte audebit quis dicere metiri posse quod non est? cum ergo praeterit tempus, sentiri et metiri potest, cum autem praeterierit, quoniam non est, non potest.

7 ei] eius *m* 9 vel] vel in *v* 17 et *om. O* tunc]
tunc cum *Ov* 18 quod *v* 25 brevius aut longius *v*

22 * XVII. Quaero, pater, non adfirmo: deus meus,
 praeside mihi et rege me. quisnam est, qui dicat
 mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus
 puerosque docuimus, praeteritum, praesens et futurum,
 5 sed tantum praesens, quoniam illa duo non sunt? an
 et ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cum ex
 futuro fit praesens, et in aliquod recedit occultum,
 cum ex praesenti fit praeteritum? nam ubi ea vide-
 runt qui futura cecinerunt, si nondum sunt? neque
 10 enim potest videri id quod non est. et qui narrant
 praeterita, non utique vera narrarent, si animo illa
 non cernerent: quae si nulla essent, cerni omnino non
 possent. sunt ergo et futura et praeterita.

23 XVIII. Sine me, domine, amplius quaerere, spes
 15 mea; non conturbetur intentio mea. si enim sunt
 futura et praeterita, volo scire, ubi sint. quod si
 nondum valeo, scio tamen, ubicumque sunt, non ibi
 ea futura esse aut praeterita, sed praesentia. nam si
 et ibi futura sunt, nondum ibi sunt, si et ibi prae-
 20 terita sunt, iam non ibi sunt. ubicumque ergo sunt,
 quaecumque sunt, non sunt nisi praesentia. quam-
 quam praeterita cum vera narrantur, ex memoria pro-
 feruntur non res ipsae, quae praeterierunt, sed verba
 concepta ex imaginibus earum, quae in animo velut
 25 vestigia per sensus praetereundo fixerunt. pueritia
 quippe mea, quae iam non est, in tempore praeterito
 est, quod iam non est; imaginem vero eius, cum eam
 recolo et narro, in praesenti tempore intueor, quia
 est adhuc in memoria mea. utrum similis sit causa
 30 etiam praedicendorum futurorum, ut rerum, quae non-
 dum sunt, iam existentes praesentiantur imagines,
 confiteor, deus meus, nescio. illud sane scio, nos ple-
 rumque praemeditari futuras actiones nostras eamque

■ Ps. 22, 1. 27, 9 14 Ps. 70, 5

praemeditationem esse praesentem, actionem autem, quam praemeditamur, nondum esse, quia futura est; quam cum aggressi fuerimus et quod praemeditabamur agere coeperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura, sed praesens erit.

5

Quoquo modo se itaque habeat arcana praesensio 24 futurorum, videri nisi quod est non potest. quod autem iam est, non futurum sed praesens est. cum ergo videri dicuntur futura, non ipsa, quae nondum sunt, id est quae futura sunt, sed eorum causae vel signa 10 forsitan videntur, quae iam sunt: ideo non futura, sed praesentia sunt iam videntibus, ex quibus futura praedicantur animo concepta. quae rursus conceptiones iam sunt, et eas praesentes apud se intuentur qui illa praedicunt. loquatur mihi aliquod exemplum tanta 15 rerum numerositas. intueor auroram: oriturum solem praenuntio. quod intueor, praesens est, quod praenuntio, futurum: non sol futurus, qui iam est, sed ortus eius, qui nondum est: tamen etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modo cum id loquor, 20 non eum possem praedicere. sed nec illa aurora, quam in caelo video, solis ortus est, quamvis eum praecedat, nec illa imaginatio in animo meo: quae duo praesentia cernuntur, ut futurus ille ante dicatur. futura ergo nondum sunt, et si nondum sunt, 25 non sunt, et si non sunt, videri omnino non possunt; sed praedici possunt ex praesentibus, quae iam sunt et videntur.

XVIII. Tu itaque, regnator creaturae tuae, quis 25 est modus, quo doces animas ea quae futura sunt? 30 docuisti enim prophetas tuos. quisnam ille modus est, quo doces futura, cui futurum quicquam non est? vel potius de futuris doces praesentia? nam quod non est, nec doceri utique potest. nimis longe est modus

iste ab acie mea; invaluit ex me, nec potero ad illum; potero autem ex te, cum dederis tu, dulce lumen occulorum oculorum meorum.

26 XX. Quod autem nunc liquet et claret, nec futura
5 sunt nec praeterita, nec proprie dicitur: tempora sunt tria, praeteritum, praesens et futurum, sed fortasse proprie diceretur: tempora sunt tria, praesens de praeteritis, praesens de praesentibus, praesens de futuris. sunt enim haec in anima tria quaedam et alibi ea
10 non video, praesens de praeteritis memoria, praesens de praesentibus contuitus, praesens de futuris expectatio. si haec permittimur dicere, tria tempora video fateorque, tria sunt. dicatur etiam: tempora sunt tria, praeteritum, praesens et futurum, sicut
15 abutitur consuetudo; dicatur. ecce non curo nec resisto nec reprehendo, dum tamen intellegatur quod dicitur, neque id, quod futurum est, esse iam, neque id, quod praeteritum est. pauca sunt enim, quae proprie loquimur, plura non proprie, sed agnoscitur quid
20 velimus.

27 XXI. Dixi ergo paulo ante, quod praetereuntia tempora metimur, ut possimus dicere duplum esse hoc temporis ad illud simplum aut tantum hoc quantum illud et si quid aliud de partibus temporum
25 possumus renuntiare metiendo. quocirca, ut dicebam, praetereuntia metimur tempora, et si quis mihi dicat: „unde scis?“ respondeam: scio, quia metimur, nec metiri quae non sunt possumus, et non sunt praeterita vel futura. praesens vero tempus quomodo me-
30 timur, quando non habet spatium? metitur ergo, cum praeterit, cum autem praeterierit, non metitur; quid enim metiatur, non erit. sed unde et qua et quo praeterit, cum metitur? unde nisi ex futuro? qua nisi

1 Ps. 138, 6 3 Ps. 37, 11

1 nec] non *Ov* 9 tria in anima *O*

per praesens? quo nisi in praeteritum? ex illo ergo, quod nondum est, per illud, quod spatio caret, in illud, quod iam non est. quid autem metimur nisi tempus in aliquo spatio? neque enim dicimus simpla et dupla et tripla et aequalia et si quid hoc modo 5 in tempore dicimus nisi spatia temporum. in quo ergo spatio metimur tempus praeteriens? utrum in futuro, unde praeterit? sed quod nondum est, non metimur. an in praesenti, qua praeterit? sed nullum spatium non metimur. an in praeterito, quo praeterit? 10 sed quod iam non est, non metimur.

XXII. Exarsit animus meus nosse istuc inpleti- 28
tissimum aenigma. noli claudere, domine deus meus, bone pater, per Christum obsecro, noli claudere desiderio meo ista et usitata et abdita, quominus in ea 15 penetret et dilucescant allucente misericordia tua, domine. quem percontabor de his? et cui fructuosius confitebor inperitiam meam nisi tibi, cui non sunt molesta studia mea flammantia vehementer in scripturas tuas? da quod amo: amo enim, et hoc tu de- 20 disti. da, pater, qui vere nosti data bona dare filiis tuis, da, quoniam suscepi cognoscere et labor est ante me, donec aperias. per Christum obsecro, in nomine eius sancti sanctorum nemo mihi obstrepat. et ego credidi, propter quod et loquor. haec est 25 spes mea; ad hanc vivo, ut contempler delectationem domini. ecce veteres posuisti dies meos et transeunt, et quomodo, nescio. et dicimus tempus et tempus, tempora et tempora: „quamdiu dixit hoc ille“, „quamdiu fecit hoc ille“ et: „quam longo tem- 30 pore illud non vidi“ et: „duplum temporis habet haec syllaba ad illam simplam brevem.“ dicimus haec et

21 Matth. 7, 11 22 Ps. 72, 16 25 Ps. 115, 1 26 Ps. 26, 4
27 Ps. 38, 6

2 caret] caperet S 5 et dupla et tripla om. S 10 quo]
quod O 12 istud O²

audivimus haec et intellegimur et intellegimus. manifestissima et usitatissima sunt, et eadem rursus nimis latent et nova est inventio eorum.

29 XXIII. Audiui a quodam homine docto, quod solis
5 et lunae ac siderum motus ipsa sint tempora, et non
adnui. cur enim non potius omnium corporum motus
sint tempora? an vero, si cessarent caeli lumina et
moveretur rota figuli, non esset tempus, quo metire-
mur eos gyros et diceremus aut aequalibus morulis
10 agi, aut si alias tardius, alias velocius moveretur, alios
magis diuturnos esse, alios minus? aut cum haec di-
ceremus, non et nos in tempore loqueremur aut essent
in verbis nostris aliae longae syllabae, aliae breves,
nisi quia illae longiore tempore sonuissent, istae bre-
15 viore? deus, dona hominibus videre in parvo com-
munes notitias rerum parvarum atque magnarum. sunt
sidera et luminaria caeli in signis et in temporibus
et in diebus et in annis. sunt vero; sed nec ego
dixerim circuitum illius ligneolae rotae diem esse, nec
20 tamen ideo tempus non esse ille dixerit.

30 Ego scire cupio vim naturamque temporis, quo
metimur corporum motus et dicimus illum motum
verbi gratia tempore duplo esse diuturniorem quam
istum. nam quaero, quoniam dies dicitur non tantum
25 mora solis super terram, secundum quod aliud est
dies, aliud nox, sed etiam totius eius circuitus ab
oriens usque orientem, secundum quod dicimus: „tot
dies transierunt“ — cum suis enim noctibus dicuntur
tot dies, nec extra reputantur spatia noctium — quoniam
30 ergo dies expletur motu solis atque circuitu ab oriente
usque ad orientem, quaero, utrum motus ipse sit dies

17 cf. Gen. 1, 14

1 audimus Ov 5 non] nil v 6 annui Ov 8 esse O
11 hoc v 14 longior et S ista S 17 et sidera v 18 in
annis et in diebus v 19 nec—non esse om. S 27 usque
ad v 31 ad om. O

an mora ipsa, quanta peragitur, an utrumque. si enim primum dies esset, dies ergo esset, etiamsi tanto spatio temporis sol cursum illum peregisset, quantum est horae unius. si secundum, non ergo esset dies, si ab ortu solis usque in ortum alterum tam brevis mora 5 esset, quam est horae unius, sed viciens et quater circuiret sol, ut expleret diem. si utrumque, nec ille appellaretur dies, si horae spatio sol totum suum gyrum circumiret, nec ille, si sole cessante tantum temporis praeteriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane adsolet. non itaque nunc quaeram, quid sit illud, quod vocatur dies, sed quid sit tempus, quo metientes solis circuitum diceremus eum dimidio spatio temporis peractum minus quam solet, si tanto spatio temporis peractus esset, quanto 15 peraguntur horae duodecim, et utrumque tempus comparantes diceremus illud simplum, hoc duplum, etiamsi aliquando illo simplo, aliquando isto duplo sol ab oriente usque orientem circuiret. nemo ergo mihi dicat caelestium corporum motus esse tempora, quia 20 et cuiusdam voto cum sol stetisset, ut victoriosum proelium perageret, sol stabat, sed tempus ibat. per suum quippe spatium temporis, quod ei sufficeret, illa pugna gesta atque finita est. video igitur quandam esse distentionem. sed video? an videre mihi videor? 25 tu demonstrabis, lux, veritas.

XXIII. Iubes ut adprobem, si quis dicat tempus 31 esse motum corporis? non iubes. nam corpus nullum nisi in tempore moveri audio: tu dicis. ipsum autem corporis motum tempus esse non audio: non tu dicis. 30 cum enim movetur corpus, tempore metior, quamdiu moveatur, ex quo moveri incipit, donec desinat. et

21 cf. Ios. 10, 12 sq.

2 primus *O* 6 circumiret *v* 15 spatio tanto *O* quantum *O* 19 usque ad *v* 24 igitur tempus *Ov* 25 distinctionem *S*

si non vidi, ex quo coepit, et perseverat moveri, ut non videam, cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio, donec desinam. quod si diu video, tantummodo longum tempus esse renuntio, non
 5 autem, quantum sit, quia et quantum cum dicimus, conlatione dicimus, velut: „tantum hoc, quantum illud“ aut: „duplum hoc ad illud“ et si quid aliud isto modo. si autem notare potuerimus locorum spatia, unde et quo veniat corpus, quod movetur, vel partes eius, si
 10 tamquam in torno movetur, possumus dicere, quantum sit temporis, ex quo ab illo loco usque ad illum locum motus corporis vel partis eius effectus est. cum itaque aliud sit motus corporis, aliud, quo metimur quamdiu sit, quis non sentiat, quid horum potius
 15 tempus dicendum sit? nam si et varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motum eius, sed etiam statum tempore metimur et dicimus: „tantum stetit, quantum motum est“ aut: „duplo vel triplo stetit ad id quod motum est“ et si quid aliud
 20 nostra dimensio sive comprehenderit sive existimaverit, ut dici solet plus minus. non ergo tempus corporis motus.

22 ♀ XXV. Et confiteor tibi, domine, ignorare me adhuc, quid sit tempus, et rursus confiteor tibi, do-
 25 mine, scire me in tempore ista dicere et diu me iam loqui de tempore atque ipsum diu non esse diu nisi mora temporis. quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? an forte nescio, quemadmodum dicam quod scio? ei mihi, qui nescio saltem quid
 30 nesciam! ecce, deus meus, coram te, quia non mentior: sicut loquor, ita est cor meum. tu inluminabis lucernam meam, domine, deus meus, inluminabis tenebras meas.

23 Ps. 9, 2 32 Ps. 17, 29

1 vidit O 3 incipit O 15 si et] etsi m 20 dimentio S
 21 non] non est O²v 26 id ipsum o 29 hei v

XXVI. Nonne tibi confitetur anima mea confes- 33
sione veridica metiri me tempora? ita, domine deus
meus, metior et quid metiar nescio. metior motum
corporis tempore. item ipsum tempus nonne metior?
an vero corporis motum metirer, quamdiu sit et quam- 5
diu hinc illuc perveniat, nisi tempus, in quo movetur,
metirer? ipsum ergo tempus unde metior? an tem-
pore brevior metimur longius sicut spatio cubiti spa-
tium transtri? sic enim videmus spatio brevis syllabae
metiri spatium longae syllabae atque id duplum dicere. 10
ita metimur spatia carminum spatiis versuum et spatia
versuum spatiis pedum et spatia pedum spatiis sylla-
barum et spatia longarum spatiis brevium, non in
paginis — nam eo modo loca metimur, non tempora
— sed cum voces pronuntiando transeunt et dicimus: 15
„longum carmen est, nam tot versibus contextitur;
longi versus, nam tot pedibus constant; longi pedes,
nam tot syllabis tenduntur; longa syllaba est, nam
dupla est ad brevem“. sed neque ita comprehenditur
certa mensura temporis, quandoquidem fieri potest, 20
ut ampliore spatio temporis personet versus brevior,
si productius pronuntietur, quam longior, si correptius.
ita carmen, ita pes, ita syllaba. inde mihi visum est
nihil esse aliud tempus quam distentionem: sed cuius
rei, nescio, et mirum, si non ipsius animi. quid enim 25
metior, obsecro, deus meus, et dico aut indefinite:
„longius est hoc tempus quam illud“ aut etiam de-
finite: „duplum est hoc ad illud?“ tempus metior,
scio; sed non metior futurum, quia nondum est, non
metior praesens, quia nullo spatio tenditur, non me- 30
tior praeteritum, quia iam non est. quid ergo metior?
an praetereuntia tempora, non praeterita? sic enim
dixeram.

2 ita domine] itane Ov 4 in tempore O² nonne]
non v 7 an] ante S 9 videtur Ov 16 contextimur O
18 est om. m 21 ampliori v 22 productior S

34 : XXVII. Insiste, anime meus, et adtende fortiter:
 deus adiutor noster; ipse fecit nos, et non nos.
 adtende, ubi albescet veritas. ecce puta vox corporis
 incipit sonare et sonat et adhuc sonat et ecce desinit,
 5 iamque silentium est, et vox illa praeterita est et non
 est iam vox. futura erat, antequam sonaret, et non
 poterat metiri, quia nondum erat, et nunc non potest,
 quia iam non est. tunc ergo poterat, cum sonabat,
 quia tunc erat, quae metiri posset. sed et tunc non
 10 stabat; ibat enim et praeteriebat. an ideo magis
 poterat? praeteriens enim tendebatur in aliquod spa-
 tium temporis, quo metiri posset, quoniam praesens
 nullum habet spatium. si ergo tunc poterat, ecce puta
 altera coepit sonare et adhuc sonat continuato tenore
 15 sine ulla distinctione: metiamur eam, dum sonat; cum
 enim sonare cessaverit, iam praeterita erit et non erit,
 quae possit metiri. metiamur plane et dicamus, quanta
 sit. sed adhuc sonat nec metiri potest nisi ab initio
 sui, quo sonare coepit, usque ad finem, quo desinit.
 20 ipsum quippe intervallum metimur ab aliquo initio
 usque ad aliquem finem. quapropter vox, quae num-
 quam finita est, metiri non potest, ut dicatur, quam
 longa vel brevis sit, nec dici aut aequalis alicui aut
 ad aliquam simpla vel dupla vel quid aliud. cum
 25 autem finita fuerit, iam non erit. quo pacto igitur
 metiri poterit? et metimur tamen tempora, nec ea,
 quae nondum sunt, nec ea, quae iam non sunt, nec
 ea, quae nulla mora extenduntur, nec ea, quae ter-
 minos non habent. nec futura ergo nec praeterita
 30 nec praesentia nec praetereuntia tempora metimur et
 metimur tamen tempora.

2 Ps. 61, 9 : Ps. 99, 3

2 non ipsi nos	<i>O²v</i>	3 albescit	<i>Ov</i>	4 adhoc	<i>O</i>
10 stabat] sonabat	<i>O</i>	praeteribat	<i>Ov</i>	21 numquam]	
nondum	<i>Ov</i>				

Deus creator omnium: versus iste octo syllabarum brevibus et longis alternat syllabis: quattuor itaque breves, prima, tertia, quinta, septima, simplae sunt ad quattuor longas, secundam, quartam, sextam, octavam. hae singulae ad illas singulas duplum habent temporis; pronuntio et renuntio, et ita est, quantum sentitur sensu manifesto. quantum sensus manifestus est, brevi syllaba longam metior eamque sentio habere bis tantum. sed cum altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo brevem et quomodo eam longae metiens applicabo, ut inveniam, quod bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare destiterit? ipsamque longam num praesentem metior, quando nisi finitam non metior? eius enim finitio praeteritio est. quid ergo est, quod metior? ubi est qua metior brevis? ubi est longa, quam metior? ambae sonuerunt, avolaverunt, praeterierunt, iam non sunt: et ego metior fidenterque respondeo, quantum exercitato sensu fiditur, illam simplam esse, illam duplam, in spatio scilicet temporis. neque hoc possum, nisi quia praeterierunt et finitae sunt. non ergo ipsas, quae iam non sunt, sed aliquid in memoria mea metior, quod infixum manet.

In te, anime meus, tempora mea metior. noli mihi obstrepere, quod est: noli tibi obstrepere turbis affectionum tuarum. in te, inquam, tempora metior. affectionem, quam res praetereuntes in te faciunt et, cum illae praeterierint, manet, ipsam metior praesentem, non ea quae praeterierunt, ut fieret; ipsam metior, cum tempora metior. ergo aut ipsa sunt tem-

1 Ambros. hymn. I Patrol. l. XVI p. 1409 M.

OS	6 pr. et om. v	8 habere bis tantum sentio m	11 longe
autem Ov	13 ipsam quoque m	14 num] non m	15 enim]
eam O	16 pr. metiar v	23 mea om. Ov	30 eas v,
	31 cum—metior om. S		

pora, aut non tempora metior. quid cum metimur
 silentia et dicimus illud silentium tantum tenuisse
 temporis, quantum illa vox tenuit, nonne cogitationem
 tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, ut aliquid
 5 de intervallis silentiorum in spatio temporis renuntiare
 possimus? nam et voce atque ore cessante peragimus
 cogitando carmina et versus et quemque sermonem
 motionumque dimensiones quaslibet et de spatiis tem-
 porum, quantum illud ad illud sit, renuntiamus non
 10 aliter, ac si ea sonando diceremus. si voluerit aliquis
 edere longiusculam vocem et constituerit praemeditando,
 quam longa futura sit, egit utique iste spatium tem-
 poris in silentio memoriaeque commendans coepit edere
 illam vocem, quae sonat, donec ad propositum termi-
 15 num perducatur: immo sonuit et sonabit; nam quod
 eius iam peractum est, utique sonuit, quod autem
 restat, sonabit atque ita peragitur, dum praesens in-
 tentio futurum in praeteritum traicit diminutione fu-
 turi crescente praeterito, donec consumptione futuri
 20 sit totum praeteritum.

37 XXVIII. Sed quomodo minuitur aut consumitur
 futurum, quod nondum est, aut quomodo crescit prae-
 teritum, quod iam non est, nisi quia in animo, qui
 illud agit, tria sunt? nam et expectat et adtendit et
 25 meminit, ut id quod expectat per id quod adtendit
 transeat in id quod meminerit. quis igitur negat
 futura nondum esse? sed tamen iam est in animo
 expectatio futurorum. et quis negat praeterita iam
 non esse? sed tamen est adhuc in animo memoria
 30 praeteritorum. et quis negat praesens tempus carere
 spatio, quia in puncto praeterit? sed tamen perdurat
 attentio, per quam pergat abesse quod aderit. non
 igitur longum tempus futurum, quod non est, sed
 longum futurum longa expectatio futuri est, neque

4 quasi] quae si S 7 sermone O 9 ad illud om. S
 10 pr. si om. O 18 diminutione v 29 adhuc est Ov

longum praeteritum tempus, quod non est, sed longum praeteritum longa memoria praeteriti est.

Dicturus sum canticum, quod novi: antequam in- **38**
cipiam, in totum expectatio mea tenditur, cum autem
coepero, quantum ex illa in praeteritum decerpsero, ⁵
tenditur et memoria mea, atque distenditur vita huius
actionis meae in memoriam propter quod dixi et in
expectationem propter quod dicturus sum: praesens
tamen adest attentio mea, per quam traicitur quod
erat futurum, ut fiat praeteritum. quod quanto magis ¹⁰
agitur et agitur, tanto breviata expectatione prolonga-
tur memoria, donec tota expectatio consumatur, quum
tota illa actio finita transierit in memoriam. et quod
in toto cantico, hoc in singulis particulis eius fit
atque in singulis syllabis eius, hoc in actione longiore, ¹⁵
cuius forte particula est illud canticum, hoc in tota
vita hominis, cuius partes sunt omnes actiones homi-
nis, hoc in toto saeculo filiorum hominum, cuius
partes sunt omnes vitae hominum.

XXVIII. Sed quoniam melior est misericor- **39**
dia tua super vitas, ecce distentio est vita mea, et ²¹
me suscepit dextera tua in domino meo, media-
tore filio hominis inter te unum et nos multos, in
multis per multa, ut per eum adprehendam, in quo
et adprehensus sum, et a veteribus diebus colligar ²⁵
sequens unum, praeterita oblitus, non in ea quae
futura et transitura sunt, sed in ea quae ante sunt
non distentus, sed extentus, non secundum distentio-
nem, sed secundum intentionem sequor ad pal-
mam supernae vocationis, ubi audiam vocem ³⁰
laudis et contempler delectationem tuam nec
venientem nec praetereuntem. nunc vero anni mei

18 Ps. 30, 20 20 Ps. 62, 4 21 Ps. 17, 36. 62, 9
24 Philipp. 3, 12—14 30 Ps. 25, 7 31 Ps. 26, 4 32 Ps. 30, 11

5 illo o 6 et] in v 9 traiciatur v 31 laudis
tuae v

in gemitibus, et tu solacium meum, domine, pater
 meus aeternus es; at ego in tempora dissilui, quorum
 ordinem nescio, et tumultuosis varietatibus dilaniantur
 cogitationes meae, intima viscera animae meae, donec
 5 in te confluum purgatus et liquidus igne amoris tui.
 40 XXX. Et stabo atque solidabor in te, in forma
 mea, veritate tua, nec patiar quaestiones hominum,
 qui poenali morbo plus sitiunt, quam capiunt, et di-
 cunt: „quid faciebat deus, antequam faceret caelum et
 10 terram?“ aut „quid ei venit in mentem, ut aliquid
 faceret, cum antea numquam aliquid fecerit?“ da
 illis, domine, bene cogitare, quid dicant, et invenire,
 quia non dicitur numquam, ubi non est tempus. qui
 ergo dicitur numquam fecisse, quid aliud dicitur nisi
 15 nullo tempore fecisse? videant itaque nullum tempus
 esse posse sine creatura et desinant istam vanitatem
 loqui. extendantur etiam in ea, quae ante sunt,
 et intellegant te ante omnia tempora aeternum crea-
 torem omnium temporum neque ulla tempora tibi
 20 esse coaeterna nec ullam creaturam, etiamsi est aliqua
 supra tempora.
 41 XXXI. Domine deus meus, quis ille sinus est alti
 secreti tui et quam longe inde me proiecerunt con-
 sequentia delictorum meorum? sana oculos meos, et
 25 congaudeam luci tuae. certe si est tam grandi scien-
 tia et praescientia pollens animus, cui cuncta prae-
 terita et futura ita nota sint, sicut mihi unum can-
 ticum notissimum, nimium mirabilis est animus iste
 atque ad horrorem stupendus, quippe quem ita non
 30 lateat quidquid peractum et quidquid relicum saecu-
 lorum est, quemadmodum me non latet cantantem
 illud canticum, quid et quantum eius abierit ab ex-

6 cf. Philipp. 4, 1. I Thess. 3, 8 16 cf. Ps. 143, 8
 17 Philipp. 3, 13

2 aeternus pater meus O 13 qui] quod v 30 peractum
 et quidquid om. S reliquum Ov

ordio, quid et quantum restet ad finem. sed absit, ut tu, conditor universitatis, conditor animarum et corporum, absit, ut ita noveris omnia futura et praeterita. longe tu, longe mirabilius longeque secretius. neque enim sicut nota cantantis notumve canticum 5 audientis expectatione vocum futurarum et memoria praeteritarum variatur affectus sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit inconmutabiliter aeterno, hoc est vere aeterno creatori mentium. sicut ergo nosti in principio caelum et terram sine varietate noti- 10 tiae tuae, ita fecisti in principio caelum et terram sine distinctione actionis tuae. qui intellegit, confiteatur tibi, et qui non intellegit, confiteatur tibi. o quam excelsus es, et humiles corde sunt domus tua! tu enim erigis elisos, et non cadunt, quorum celsitudo tu es. 15

LIBER DVODECIMVS.

I. Multa satagit cor meum, domine, in hac inopia 1 vitae meae pulsatum verbis sanctae scripturae tuae, et ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intellegentiae, quia plus loquitur inquisitio quam 20 inventio et longior est petitio quam inpetratio et operosior est manus pulsans quam sumens. tenemus promissum: quis corrumpet illud? si deus pro nobis, quis contra nos? petite, et accipietis; quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. 25 omnis enim, qui petit, accipit et quaerens inveniet et pulsanti aperietur. promissa tua sunt, et quis falli timeat, cum promittit veritas?

10 Gen. 1, 1 14 cf. Ps. 145, 8 15 Ps. 144, 14. 145, 8
23 Rom. 8, 31 24 Matth. 7, 7 sq.

2 II. Confitetur altitudini tuae humilitas linguae meae,
 quoniam tu fecisti caelum et terram, hoc caelum, quod
 video, terramque, quam calco, unde est haec terra,
 quam porto. tu fecisti. sed ubi est caelum caeli, do-
 5 mine, de quo audivimus in voce psalmi: caelum caeli
 domino: terram autem dedit filiis hominum?
 ubi es, caelum, quod non cernimus, cui terra est hoc
 omne, quod cernimus? hoc enim totum corporeum
 non ubique totum ita cepit speciem pulchram in no-
 10 vissimis, cuius fundus est terra nostra, sed ad illud
 caelum caeli etiam terrae nostrae caelum terra est.
 et hoc utrumque magnum corpus non absurde terra
 est ad illud nescio quale caelum, quod domino est,
 non filiis hominum.

3 III. Et nimirum haec terra erat invisibilis et
 16 inconposita et nescio qua profunditas abyssi, super
 quam non erat lux, quia nulla species erat illi: unde
 iussisti, ut scriberetur, quod tenebrae erant super
 abyssum; quid aliud quam lucis absentia? ubi enim
 20 lux esset, si esset, nisi super esset eminendo et in-
 lustrando? ubi ergo lux nondum erat, quid erat adesse
 tenebras nisi abesse lucem? super itaque erant tene-
 brae, quia super lux aberat, sicut sonus ubi non
 est, silentium est. et quid est esse ibi silentium nisi
 25 sonum ibi non esse? nonne tu, domine, docuisti
 hanc animam, quae tibi confitetur? nonne tu, domine,
 docuisti me, quod, priusquam istam informem mate-
 riam formares atque distingueres, non erat aliquid,
 non color, non figura, non corpus, non spiritus? non
 30 tamen omnino nihil: erat quaedam informitas sine
 ulla specie.

1 cf. Ps. 11, 9 5 Ps. 113, 16 15 Gen. 1, 2 25 Ps
 70, 17

7 es] est *Ov* non] nos *S* cui—cernimus *om. S* 9 ac-
 cepit *v* 16 quae *v* 23 lux super *m* 24 ibi] sibi *S*
 25 ubi *S*

III. Quid ergo vocaretur, quo etiam sensu tar- 4
dioribus utcumque insinuaretur, nisi usitato aliquo
vocabulo? quid autem in omnibus mundi partibus re-
periri potest propinquius informitati omnimodae quam
terra et abyssus? minus enim speciosa sunt pro suo 5
gradu infimo quam cetera superiora perlucida et lucu-
lenta omnia. cur ergo non accipiam informitatem ma-
teriae, quam sine specie feceras, unde speciosum mun-
dum faceres, ita conmode hominibus intimatam, ut
appellaretur terra invisibilis et inconposita, ut, V.5
cum in ea quaerit cogitatio, quid sensus attingat, et 11
dicit sibi: „non est intellegibilis forma sicut vita,
sicut iustitia, quia materies est corporum, neque sen-
sibilis, quoniam quid videatur et quid sentiatur in in-
visibili et inconposita non est“, dum sibi haec dicit 15
humana cogitatio, conetur eam vel nosse ignorando
vel ignorare noscendo?

VI. Ego vero, domine, si totum confitear tibi ore 6
meo et calamo meo, quidquid de ista materia docuisti
me, cuius antea nomen audiens et non intellegens 20
narrantibus mihi eis, qui non intellegerent, eam cum
speciebus innumeris et variis cogitabam et ideo non
eam cogitabam; foedas et horribiles formas pertur-
batis ordinibus volvebat animus, sed formas tamen,
et informe appellabam non quod careret forma, sed 25
quod talem haberet, ut, si appareret, insolitum et in-
congruum aversaretur sensus meus et conturbaretur
infirmas hominis; verum autem illud quod cogita-
bam non privatione omnis formae, sed conparatione
formosiorum erat informe, et suadebat vera ratio, ut 30
omnis formae qualescumque reliquias omnino detra-
herem, si vellem prorsus informe cogitare et non pote-
ram; citius enim non esse censebam, quod omni forma
privaretur, quam cogitabam quiddam inter formam et

1 quo] quod m 10 ut om. O 14 pr. quid] quod v
alt. quod v in om. S 33 omnis S 34 formam] formatum v

nihil nec formatum nec nihil, informe prope nihil; et cessavit mens mea interrogare hinc spiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum et eas pro arbitrio mutantem atque variantem, et intendi in ipsa
 5 corpora eorumque mutabilitatem altius inspexi, qua desinunt esse quod fuerant et incipiunt esse quod non erant, eundemque transitum de forma in formam per informe quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil: sed nosse cupiebam, non suspicari —: et si
 10 totum tibi confiteatur vox et stilus meus, quidquid de ista quaestione enodasti mihi, quis legentium capere durabit? nec ideo tamen cessabit cor meum tibi dare honorem et canticum laudis de his, quae dictare non sufficit. mutabilitas enim rerum mutabilium ipsa capax
 15 est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. et haec quid est? numquid animus? numquid corpus? numquid species animi vel corporis? si dici posset „nihil aliquid“ et „est non est“, hoc eam dicerem; et tamen iam utcumque erat, ut species caperet
 20 istas visibiles et compositas.

7 VII. Et unde utcumque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas, et unde utcumque erat, nisi esset abs te, a quo sunt omnia, in quantumcumque sunt? sed tanto a te longius, quanto dissimilius:
 25 neque enim locis. itaque tu, domine, qui non es alias aliud et alias aliter, sed id ipsum et id ipsum et id ipsum, sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus omnipotens, in principio, quod est de te, in sapientia tua, quae nata est de substantia tua, fecisti aliquid
 30 et de nihilo. fecisti enim caelum et terram non de te: nam esset aequale unigenito tuo ac per hoc et tibi, et nullo modo iustum esset, ut aequale tibi esset, quod de te non esset. et aliud praeter te non

27 Es. 6, 3

12 dare tibi *m* 13 iis *m* 21 ut species—utcumque
 erat *om.* *Ov* 26 tert. et id ipsum *om.* *S*

erat, unde faceres ea, deus, una trinitas et trina unitas: et ideo de nihilo fecisti caelum et terram, magnum quiddam et parvum quiddam, quoniam omnipotens et bonus es ad facienda omnia bona, magnum caelum et parvam terram. tu eras et aliud nihil, unde 5 fecisti caelum et terram, duo quaedam, unum prope te, alterum prope nihil, unum, quo superior tu esses, alterum, quo inferius nihil esset.

VIII. Sed illud caelum caeli tibi, domine; terra 8 autem, quam dedisti filiis hominum cernendam 10 atque tangendam, non erat talis, qualem nunc cernimus et tangimus. invisibilis enim erat et inconposita et abyssus erat, super quam non erat lux, aut tenebrae erant super abyssum, id est magis quam in abysson. ista quippe abyssus aquarum iam visibilium 15 etiam in profundis suis habet speciei suae lucem utcumque sensibilem piscibus et repentibus in suo fundo animantibus: illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat; iam tamen erat, quod formari poterat. tu enim, domine, fecisti mun- 20 dum de materia informi, quam fecisti de nulla re paene nullam rem, unde faceres magna, quae miramur filii hominum. valde hoc mirabile caelum corporeum, quod firmamentum inter aquam et aquam secundo die post conditionem lucis dixisti: fiat, et sic est factum. 25 quod firmamentum vocasti caelum, sed caelum terrae huius et maris, quae fecisti tertio die dando speciem visibilem informi materiae, quam fecisti ante omnem diem. iam enim feceras et caelum ante omnem diem, sed caelum caeli huius, quia in principio feceras 30 caelum et terram. terra autem ipsa, quam feceras, informis materies erat, quia invisibilis erat et inconposita et tenebrae super abyssum: de qua

9 Ps. 113, 16 13 Gen. 1, 2 24 cf. Gen. 1, 6 sq.

23 enim mirabile hoc *Ov* 25 factum est *m* 29 iam
—diem *om. S*

terra invisibili et inconposita, de qua informitate, de quo paene nihilo faceres haec omnia, quibus iste mutabilis mundus constat et non constat, in quo ipsa mutabilitas apparet, in qua sentiri et dinumerari pos-
5 sunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora, dum variantur et vertuntur species, quarum materies praedicta est terra invisibilis.

9 VIII. Ideoque spiritus, doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio caelum et terram,
10 tacet de temporibus, silet de diebus. nimirum enim caelum caeli, quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quamquam nequaquam tibi, trinitati, coaeterna, particeps tamen aeternitatis tuae, valde mutabilitatem suam prae dulcedine felicissimae con-
15 templationis tuae cohibet et sine ullo lapsu, ex quo facta est, inhaerendo tibi excedit omnem volubilem vicissitudinem temporum. ista vero informitas, terra invisibilis et inconposita, nec ipsa in diebus numerata est. ubi enim nulla species, nullus ordo,
20 nec venit quicquam et praeterit, et ubi hoc non fit, non sunt utique dies nec vicissitudo spatiorum temporalium.

0 X. O veritas, lumen cordis mei, non tenebrae meae loquantur mihi! defluxi ad ista et obscuratus sum, sed
25 hinc, etiam hinc adamavi te. erravi et recordatus sum tui. audiui vocem tuam post me, ut redirem, et vix audiui propter tumultus inpacatorum. et nunc ecce redeo aestuans et anhelans ad fontem tuum. nemo me prohibeat: hunc bibam et hunc vivam. non ego
30 vita mea sim: male vixi ex me, mors mihi fui: in te revivesco. tu me alloquere, tu mihi sermocinare. credidi libris tuis, et verba eorum arcana valde.

25 Ps. 118, 176. Ion. 2, 8 26 Ezech. 3, 12

1 invisibilis S 3 pr. constituit O 17 terrae O 20 pr.
et] nec Ov 23 o lumen veritas lumen o 29 alt. hunc]
hinc m, tunc o non] nam non O³ 30 ex] et S

XI. Iam dixisti mihi, domine, voce forti in aurem 11
interiorem, quia tu aeternus es, solus habens in-
mortalitatem, quoniam ex nulla specie motuve mu-
taris nec temporibus variatur voluntas tua, quia non
est immortalis voluntas, quae alia et alia est. hoc 5
in conspectu tuo claret mihi et magis magisque
clarescat, oro te, atque in ea manifestatione persistam
sobrius sub alis tuis. item dixisti mihi, domine, voce
forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atque
substantias, quae non sunt quod tu es et tamen sunt, 10
tu fecisti: hoc solum a te non est, quod non est;
motusque voluntatis a te, qui es, ad id quod minus
est, quia talis motus delictum atque peccatum est, et
quod nullius peccatum aut tibi nocet aut perturbat
ordinem imperii tui vel in primo vel in imo. hoc in 15
conspectu tuo claret mihi et magis magisque clare-
scat, oro te, atque in ea manifestatione persistam so-
brius sub alis tuis.

Item dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, 12
quod nec illa creatura tibi coaeterna est, cuius voluptas 20
tu solus es teque perseverantissima castitate hauriens
mutabilitatem suam nusquam et numquam exerit et
te sibi semper praesente, ad quem toto affectu se
tenet, non habens futurum quod expectet nec in prae-
teritum traiciens quod meminerit, nulla vice variatur 25
nec in tempora ulla distenditur. o beata, si qua ista
est, inhaerendo beatitudini tuae, beata sempiterno in-
habitatore te atque inlustratore suo! nec invenio, quid
libentius appellandum existimem caelum caeli do-
mino quam domum tuam contemplantem delectatio- 30
nem tuam sine ullo defectu egrediendi in aliud, mentem
puram concordissime unam stabilimento pacis sancto-

■ I Tim. 6, 16

6 Ps. 78, 11

29 Ps. 113, 16

11 et hoc *Ov* 20 voluntas *m* 22 numquam et nus-
quam *m* 24 quod exp. futurum *m*

rum spirituum, civium civitatis tuae in caelestibus super ista caelestia.

13 Vnde intellegat anima, cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sitit tibi, si iam factae sunt ei
5 lacrimae suae panis, dum dicitur ei per singulos dies: ubi est deus tuus? si iam petit a te unam et hanc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vitae suae? et quae vita eius nisi tu? et qui dies tui nisi aeternitas tua, sicut anni
10 tui, qui non deficiunt, quia idem ipse es? hinc ergo intellegat anima, quae potest, quam longe super omnia tempora sis aeternus, quando tua domus, quae peregrinata non est, quamvis non sit tibi coaeterna, tamen indesinenter et indeficienter tibi cohaerendo
15 nullam patitur vicissitudinem temporum. hoc in conspectu tuo claret mihi et magis magisque clarescat, oro te, atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

14 Ecce nescio quid informe in istis mutationibus
20 rerum extremarum atque infirmarum, et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cum suis phantasmatis vagatur et volvitur, quis nisi talis dicet mihi, quod diminuta atque consumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in
25 speciem res mutabatur et vertebatur, possit exhibere vices temporum? omnino enim non potest, quia sine varietate motionum non sunt tempora: et nulla varietas, ubi nulla species.

15 XII. Quibus consideratis, deus meus, quantum
30 donas, quantum me ad pulsandum excitas quantumque pulsanti aperis, duo reperio, quae fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrum coaeternum sit: unum,

4 Ps. 41, 3. 4 et 11

7 Ps. 26, 4

9 Ps. 101, 28

22 phantasmatibus v 23 diminuta v 29 quantum donas
deus meus Ov 32 in unum S

quod ita formatum est, ut sine ullo defectu contemplationis, sine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabile, tamen non mutatum aeternitate atque incommutabilitate perfruatur; alterum, quod ita informe erat, ut ex qua forma in quam formam vel motionis vel stationis mutaretur, quo tempori subderetur, non haberet. sed hoc ut informe esset, non reliquisti, quoniam fecisti ante omnem diem in principio caelum et terram, haec duo quae dicebam. terra autem invisibilis erat et inconposita et tenebrae super abyssum. quibus verbis insinuat in-
formitas, ut gradatim excipiantur, qui omnimodam speciei privationem nec tamen ad nihil perversionem cogitare non possent, unde fieret alterum caelum et terra visibilis atque composita et aqua speciosa et
quidquid deinceps in constitutione huius mundi non sine diebus factum commemoratur, quia talia sunt, ut in eis agantur vicissitudines temporum propter ordinatas conmutationes motionum atque formarum.

XIII. Hoc interim sentio, deus meus, cum audio loquentem scripturam tuam: in principio fecit deus caelum et terram: terra autem erat invisibilis et inconposita et tenebrae erant super abyssum, neque commemorantem, quoto die feceris haec, sic interim sentio propter illud caelum caeli, intellectuale, ubi est intellectus nosse simul, non ex parte, non in aenigmate, non per speculum, sed ex toto, in manifestatione, facie ad faciem; non modo hoc, modo illud, sed, quod dictum est, nosse simul sine ulla vicissitudine temporum, et propter invisibilem atque inconpositam terram sine ulla vicissitudine temporum, quae solet habere modo hoc et

8 et 21 Gen. 1, 1 26 I Cor. 13, 12

3 tua aeternitate *O²v* 14 possent *scripsi*: posset *S*, pos-
sunt *Ov* 25 illum *S*

modo illud, quia ubi nulla species, nusquam est hoc et illud: propter duo haec, primitus formatum et penitus informe, illud caelum, sed caelum caeli, hoc vero terram, sed terram invisibilem et inconpositam, 5 propter duo haec interim sentio sine commemoratione dierum dicere scripturam tuam: in principio fecit deus caelum et terram. statim quippe subiecit, quam terram dixerit. et quod secundo die commemoratur factum firmamentum et vocatum caelum, 10 insinuat, de quo caelo prius sine diebus sermo locutus sit.

17 XIII. Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis: sed mira profunditas, deus meus, mira profunditas! horror 15 est intendere in eam, horror honoris et tremor amoris. odi hostes eius vehementer: o si occidas eos de gladio bis acuto, et non sint hostes eius! sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi. ecce autem alii non reprehensores, sed laudatores libri Geneseos: „non“ in- 20 quiunt „hoc voluit in his verbis intellegi spiritus dei, qui per Moysen famulum eius ista conscripsit, non hoc voluit intellegi, quod tu dicis, sed aliud, quod nos dicimus.“ quibus ego te arbitro, deus omnium nostrum, ita respondeo.

18 XV. Num dicetis falsa esse, quae mihi veritas 26 voce forti in aurem interiorem dicit de vera aeternitate creatoris, quod nequaquam eius substantia per tempora varietur nec eius voluntas extra eius substantiam sit? unde non eum modo velle hoc modo 30 velle illud, sed semel et simul et semper velle omnia quae vult, non iterum et iterum neque nunc ista nunc illa nec velle postea quod nolebat aut nolle quod vole-

9 Gen. 1, 7 sq.
Eccli. 21, 4

16 cf. Ps. 138, 22

17 cf. Ps. 149, 6

bat prius, quia talis voluntas mutabilis est et omne mutabile aeternum non est; deus autem noster aeternus est. item, quod mihi dicit in aurem interiorē, expectatio rerum venturarum fit contuitus, cum venerint, idemque contuitus fit memoria, cum praeterierint: omnis porro intentio, quae ita variatur, mutabilis est, et omne mutabile aeternum non est: deus autem noster aeternus est. haec colligo atque coniungo et invenio deum meum, deum aeternum non aliqua nova voluntate condidisse creaturam nec scientiam eius transitorium aliquid pati.

Quid ergo dicetis, contradictores? an falsa sunt ista? „non“ inquit. quid illud? num falsum est omnem naturam formatam materiamve formabilem non esse nisi ab illo, qui summe bonus est, quia summe est? „neque hoc negamus“ inquit. quid igitur? an illud negatis, sublimem quandam esse creaturam tam casto amore cohaerentem deo vero et vere aeterno, ut, quamvis ei coaeterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem et vicissitudinem ab illo se resolvat et defluat, sed in eius solius veracissima contemplatione requiescat, quoniam tu, deus, diligenti te, quantum praecipis, ostendis ei te et sufficis ei, et ideo non declinat a te nec a se? haec est domus dei non terrena neque ulla caelesti mole corporea, sed spiritalis et particeps aeternitatis tuae, quia sine labe in aeternum. statuisti enim eam in saeculum et in saeculum saeculi; praeceptum posuisti et non praeteribit. nec tamen tibi coaeterna, quoniam non sine initio: facta est enim.

Nam etsi non invenimus tempus ante illam — prior quippe omnium creata est sapientia — nec

■ Ps. 47, 15 22 cf. Io. 14, 21 24 Gen. 28, 17 27 Ps. 148, 6 32 Eccli. 1, 4

1 prius volebat *m* 14 formabile *S* 20 alt. et] ac *m*
24 ad se *Ov* 27 ea *O* 29 tibi deo *v*

utique illa sapientia tibi, deus noster, patri suo, plane
 coaeterna et coequalis et per quam creata sunt omnia
 et in quo principio fecisti caelum et terram, sed
 profecto sapientia, quae creata est, intellectualis na-
 5 tura scilicet, quae contemplatione luminis lumen est
 — dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia;
 sed quantum interest inter lumen, quod inluminat et
 quod inluminatur, tantum inter sapientiam, quae creat,
 et istam, quae creata est, sicut inter iustitiam iusti-
 10 ficantem et iustitiam, quae iustificatione facta est;
 nam et nos dicti sumus iustitia tua; ait enim quidam
 servus tuus: ut nos simus iustitia dei in ipso —
 ergo quia prior omnium creata est quaedam sapien-
 tia, quae creata est, mens rationalis et intellectualis
 15 castae civitatis tuae, matris nostrae, quae sursum est
 et libera est et aeterna in caelis — quibus caelis,
 nisi qui te laudant caeli caelorum, quia hoc est et
 caelum caeli domino? — etsi non invenimus tem-
 pus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit,
 20 quae prior omnium creata est, ante illam tamen
 est ipsius creatoris aeternitas, a quo facta sumpsit
 exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat
 tempus, ipsius tamen conditionis suae.

21 Vnde ita est abs te, deo nostro, ut aliud sit plane
 25 quam tu et non id ipsum, et non solum ante illam,
 sed nec in illa invenimus tempus, quia est idonea
 faciem tuam semper videre nec uspiam deflectitur ab
 ea; quo fit, ut nulla mutatione varietur. inest ei
 tamen ipsa mutabilitas, unde tenebresceret et frige-
 30 sceret, nisi amore grandi tibi cohaerens tamquam
 semper meridies luceret et ferveret ex te. o domus
 luminosa et speciosa, dilexi decorem tuum et

12 II Cor. 5, 21 15 Gal. 4, 26 16 II Cor. 5, 1 17 Ps.
 148, 4 27 cf. Matth. 18, 10 32 Ps. 25, 8

2 aequalis *O* 22 quoniam *O* 25 *alt.* et] etsi *O*,
 quoniam etsi *v*

locum habitationis gloriae domini mei, fabricatoris et possessoris tui! tibi suspiret peregrinatio mea, et dico ei qui fecit te, ut possideat et me in te, quia fecit et me. erravi sicut ovis perdita, sed in umeris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi.

Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores, 22 qui tamen et Moysen pium famulum dei et libros eius oracula sancti spiritus creditis? estne ista domus dei, non quidem deo coaeterna, sed tamen secundum 10 modum suum aeterna in caelis, ubi vices temporum frustra quaeritis, quia non invenitis? supergreditur enim omnem distentionem et omne spatium aetatis volubile, cui semper inhaerere deo bonum est. „est“ inquit. quid igitur ex his, quae clama- 15 vit cor meum ad deum meum, cum audiret interius vocem laudis eius, quid tandem falsum esse contenditis? an quia erat informis materies, ubi propter nullam formam nullus ordo erat? ubi autem nullus ordo erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat; 20 et tamen hoc paene nihil in quantum non omnino nihil erat, ab illo utique erat, a quo est quidquid est, quod utcumque aliquid est. „hoc quoque“ aiunt „non negamus“.

XVI. Cum his enim volo coram te aliquid con- 23 loqui, deus meus, qui haec omnia, quae intus in mente 26 mea non tacet veritas tua, vera esse concedunt. nam qui haec negant, latrent quantum volunt et obstrepant sibi: persuadere conabor, ut quiescant et viam praebeant ad se verbo tuo. quod si noluerint et rep- 30

4 Ps. 118, 176 5 cf. Luc. 15, 4 sq. 11 II Cor. 5, 1
14 Ps. 72, 28 15 Ps. 17, 7 17 Ps. 25, 7

1 gloriae domus *S* 5 humeris *Ov* mei structoris
om. S 8 dei] eius *O* 10 sed tamen—*p.* 286, 25 latitudine
caritatis *supplevit m. saec. XI vel XII S* 12 quaeritis *S*
invenietis *v* 15 iis *v* 16 audirem *S* 19 ubi autem—erat
om. S

pulerint me, obsecro, deus meus, ne tu sileas a me. tu loquere in corde meo veraciter; solus enim sic loqueris; et dimittam eos foris sufflantes in pulverem et excitantes terram in oculos suos et intrem
 5 in cubile meum et cantem tibi amatoria gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea et recordans Hierusalem extento in eam sursum corde, Hierusalem patriam meam, Hierusalem matrem meam, teque super eam regnatorem, inlustratorem, patrem, tutorem,
 10 maritum, castas et fortes delicias et solidum gaudium et omnia bona ineffabilia, simul omnia, quia unum summum et verum bonum: et non avertar, donec in eius pacem, matris carissimae, ubi sunt primitiae spiritus mei, unde ista mihi certa sunt, colligas totum
 15 quod sum a dispersione et deformitate hac et conformes atque confirmes in aeternum, deus meus, misericordia mea. cum his autem, qui cuncta illa, quae vera sunt, falsa esse non dicunt honorantes et in culmine sequendae auctoritatis nobiscum consti-
 20 tuentes illam per sanctum Moysen editam sanctam scripturam tuam, et tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor. tu esto, deus noster, arbiter inter confessiones meas et contradictiones eorum.

24 XVII. Dicunt enim: „quamvis vera sint haec, non
 25 ea tamen duo Moyses intuebatur, cum revelante spiritu diceret: in principio fecit deus caelum et terram. non caeli nomine spiritalem vel intellectualem illam creaturam semper faciem dei contemplantem significavit nec terrae nomine informem materiam.“
 30 quid igitur? „quod nos dicimus“ inquirunt „hoc ille vir sensit, hoc verbis istis elocutus est.“ quid illud

1 Ps. 27, 1 2 Ps. 11, 3 5 cf. Ezech. 30, 24 13 cf. Rom. 8, 23 16 Ps. 58, 18 26 Gen. 1, 1

9 inlustratorum *O* patre *S* 12 *alt.* et *om.* *O* 14 mihi ista *v* 15 sum a] summa *O* 24 quamvis] quam *S* 25 spiritu revelante *m* 31 locutus *O*

est? „nomine“ aiunt „caeli et terrae totum istum visibilem mundum prius universaliter et breviter significare voluit, ut postea digereret dierum enumeratione quasi articulatum universa, quae sancto spiritui placuit sic enuntiare. tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus, cui loquebatur, ut eis opera dei non nisi solaabilia commendanda iudicaret.“ terram vero invisibilem et inpositam tenebrosamque abyssum, unde consequenter ostenditur per illos dies facta atque disposita esse cuncta istaabilia, quae nota sunt omnibus, non incongruenter informem istam materiem intellegendam esse consentiunt.

Quid? si dicat alius eandem informitatem confusionemque materiae caeli et terrae nomine prius insinuatam, quod ex ea mundus iste visibilis cum omnibus naturis, quae in eo manifestissime apparent, qui caeli et terrae nomine saepe appellari solet, conditus atque perfectus est? quid? si dicat et alius caelum et terram quidem invisibilem visibilemque naturam non indecenter appellatam ac per hoc universam creaturam, quam fecit in sapientia, id est in principio, deus, huiusmodi duobus vocabulis esse comprehensam; verum tamen quia non de ipsa substantia dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt id ipsum, quod deus, et inest quaedam mutabilitas omnibus, sive maneat, sicut aeterna domus dei, sive mutantur, sicut anima hominis et corpus, communem omnium rerum invisibilium visibiliumque materiem adhuc informem, sed certe formabilem, unde fieret caelum et terra, id est invisibilis atque visibilis iam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur terra invisibilis et inposita et tenebrae super abyssum, ea distinctione,

1 est illud v 5 tales] sic S 12 materiam Ov 18 et om. S 22 duabus S 26 sicut—mutentur om. S 27 commune S 30 terram S

ut terra invisibilis et inconposita intellegatur
materies corporalis ante qualitatem formae, tenebrae
autem super abyssum spiritalis materies ante cohi-
bitionem quasi fluentis inmoderationis et ante inlumi-
nationem sapientiae?

26 Est adhuc quod dicat, si quis alius velit, non
scilicet iam perfectas atque formatas invisibiles visi-
bilesque naturas caeli et terrae nomine significari, cum
legitur: in principio fecit deus caelum et ter-
10 ram, sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum
formabilem creabilemque materiam his nominibus ap-
pellatam, quod in ea iam essent ista confusa, nondum
qualitatibus formisque distincta, quae nunc iam di-
gesta suis ordinibus vocantur caelum et terra, illa
15 spiritalis, haec corporalis creatura.

27 XVIII. Quibus omnibus auditis et consideratis nolo
verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi
ad subversionem audientium. ad aedificationem
autem bona est lex, si quis ea legitime utatur,
20 quia finis eius est caritas de corde puro et con-
scientia bona et fide non ficta; et novit magister
noster, in quibus duobus praeceptis totam legem pro-
phetasque suspenderit. quae mihi ardentem confitenti,
deus meus, lumen oculorum meorum in occulto,
25 quid mihi obest, cum diversa in his verbis intellegi
possint, quae tamen vera sint? quid, inquam, mihi
obest, si aliud ego sensero, quam sensit alius eum
sensisse, qui scripsit? omnes quidem, qui legimus,
nitimur hoc indagare atque comprehendere, quod voluit
30 ille quem legimus, et cum eum veridicum credimus,
nihil, quod falsum esse vel novimus vel putamus,
audemus eum existimare dixisse. dum ergo quisque

17 II Tim. 2, 14 19 I Tim. 1, 8 et 5 22 cf. Matth
22, 40 24 Ps. 37, 11

13 distinctam *S* digestam *S* 19 eam *S* 21 novi *OS*
27 sentit *S* 32 aestimare *S*

conatur id sentire in scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit, quid mali est, si hoc sentiat, quod tu, lux omnium veridicarum mentium, ostendis verum esse, etiamsi non hoc sensit ille, quem legit, cum et ille verum nec tamen hoc senserit?

XVIII. Verum est enim, domine, fecisse te caelum et terram. verum est esse principium sapientiam tuam, in qua fecisti omnia. item verum est, quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas caelum et terram brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. et verum est, quod omne mutabile insinuat notitiae nostrae quandam informitatem, qua formam capit vel qua mutatur et vertitur. verum est nulla tempora perpeti quod ita cohaeret formae incommutabili, ut, quamvis sit mutabile, non mutetur. verum est informitatem, quae prope nihil est, vices temporum habere non posse. verum est, quod, unde fit aliquid, potest quodam genere locutionis habere iam nomen eius rei, quae inde fit: unde potuit vocari caelum et terra quaelibet informitas, unde factum est caelum et terra. verum est omnium formatorum nihil esse informi vicinius quam terram et abyssum. verum est, quod non solum creatum atque formatum sed etiam quidquid creabile atque formabile est tu fecisti, ex quo sunt omnia. verum est omne, quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

XX. Ex his omnibus veris, de quibus non dubitant, quorum interiori oculo talia videre donasti et qui Moysen, famulum tuum, in spiritu veritatis locutum esse immobiliter credunt, ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit: in principio fecit deus caelum et terram, id est in verbo suo sibi coae-

8 Ps. 103, 24

25 I Cor. 8, 6

29 Io. 14, 17

4 hoc non *m*
 cipium esse *m*
 32 coaeternum *S*

5 tamen si *S*
 12 quae *S*

7 et verum *Ov* prin-
 22 terra *S* 29 mosen *S*

terno fecit deus intellegibilem atque sensibilem vel spiritalem corporalemque creaturam; aliud qui dicit: in principio fecit deus caelum et terram, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit deus universam istam
 5 molem corporei mundi huius cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis; aliud qui dicit: in principio fecit deus caelum et terram, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit informem materiam creaturae spiritalis et corporalis; aliud qui dicit: in
 10 principio fecit deus caelum et terram, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit deus informem materiam creaturae corporalis, ubi confusum adhuc erat caelum et terra, quae nunc iam distincta atque formata in istius mundi mole sentimus; aliud qui dicit:
 15 in principio fecit deus caelum et terram, id est in ipso exordio faciendi atque operandi fecit deus informem materiam confuse habentem caelum et terram, unde formata nunc eminent et apparent cum omnibus, quae in eis sunt.

30 XXI. Item quod adtinet ad intellectum verborum
 21 sequentium, ex illis omnibus veris aliud sibi tollit, qui dicit: terra autem erat invisibilis et inconposita, et tenebrae erant super abyssum, id est corporale illud, quod fecit deus, adhuc materies erat
 25 corporearum rerum informis, sine ordine, sine luce; aliud qui dicit: terra autem erat invisibilis et inconposita, et tenebrae erant super abyssum, id est hoc totum, quod caelum et terra appellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde
 30 fieret caelum corporeum et terra corporea cum omnibus quae in eis sunt corporeis sensibus nota; aliud qui dicit: terra autem erat invisibilis et inconposita, et tenebrae erant super abyssum, id est

32 Gen. 1, 2

3 terra *S* 8 fecit deus *v* 18 formatam *S* 28 terram *S*
 30 terram corpoream et caelum corporeum *S*

hoc totum, quod caelum et terra appellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde fieret caelum intellegibile — quod alibi dicitur caelum caeli — et terra, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intellegatur etiam hoc caelum corporeum, 5 id est unde fieret omnis invisibilis visibilisque creatura; aliud qui dicit: terra autem erat invisibilis et inconposita, et tenebrae erant super abyssum, non illam informitatem nomine caeli et terrae scriptura appellavit, sed iam erat, inquit, ipsa in- 10 formitas, quam terram invisibilem et inconpositam tenebrosamque abyssum nominavit, de qua caelum et terram deum fecisse praedixerat, spiritalem scilicet corporalemque creaturam; aliud qui dicit: terra autem erat invisibilis et inconposita, et tene- 15 brae erant super abyssum, id est informitas quaedam iam materies erat, unde caelum et terram deum fecisse scriptura praedixit, totam scilicet corpoream mundi molem in duas maximas partes superiorem atque inferiorem distributam cum omnibus quae in 20 eis sunt usitatis notisque creaturis.

XXII. Cum enim duabus istis extremis sententiis 31 resistere quisquam ita temptaverit: „si non vultis hanc informitatem materiae caeli et terrae nomine appellatam videri, erat ergo aliquid, quod non fecerat deus, 25 unde caelum et terram faceret; neque enim scriptura narravit, quod istam materiem deus fecerit, nisi intellegamus eam caeli et terrae aut solius terrae vocabulo significatam, cum diceretur: in principio fecit deus caelum et terram, ut id, quod sequitur: terra 30 autem erat invisibilis et inconposita, quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen

3 Ps. 113, 16

3 et caelum S 4 omnem naturam corpoream S 13 dominum S 14 naturam creaturam S 23 hunc S 26 enim om. S 27 narrat S 32 materiam informem O

intellegamus nisi eam, quam fecit deus in eo, quod
 perscriptum est: fecit caelum et terram,“ respon-
 debunt assertores duarum istarum sententiarum, quas
 extremas posuimus, aut illius aut illius, cum haec
 5 audierint, et dicent: „informem quidem istam mate-
 riam non negamus a deo factam, deo, a quo sunt
 omnia bona valde, quia, sicut dicimus amplius
 bonum esse quod creatum atque formatum est, ita
 10 atque formabile, sed tamen bonum: non autem con-
 memorasse scripturam, quod hanc informitatem fecerit
 deus, sicut alia multa non commemoravit, ut Cheru-
 bim et Seraphim, et quae apostolus distincte ait,
 sedes, dominationes, principatus, potestates,
 15 quae tamen omnia deum fecisse manifestum est. aut
 si in eo, quod dictum est: fecit caelum et terram,
 comprehensa sunt omnia, quid de aquis dicimus, super
 quas ferebatur spiritus dei? si enim terra nomi-
 nata simul intelleguntur, quomodo iam terrae nomine
 20 materies informis accipitur, quando tam speciosas
 aquas videmus? aut si ita accipitur, cur ex eadem in-
 formitate scriptum est factum firmamentum et vo-
 catum caelum neque scriptum est factas esse aquas?
 non enim adhuc informes sunt et invisae, quas ita
 25 decora specie fluere cernimus. aut si tunc acceperunt
 istam speciem, cum dixit deus: congregetur aqua,
 quae est sub firmamento, ut congregatio sit ipsa
 formatio, quid respondebitur de aquis, quae super fir-
 mamentum sunt, quia neque informes tam honora-
 30 bilem sedem accipere meruissent nec scriptum est,
 qua voce formatae sint? unde si aliquid Genesis ta-
 cuit deum fecisse, quod tamen deum fecisse nec sana

7 Gen. 1, 31 12 cf. Es. 6, 2 et 37, 16 14 Col. 1, 16
 17 Gen. 1, 2 26 Gen. 1, 9

2 praescriptum *Ov* fecit deus *v* 11 fecerat *S* 16 in
om. O 21 informitatem *S* 27 firmamentum *S*

fides nec certus ambigit intellectus, nec ideo ulla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coaeternas deo, quia in libro Geneseos commemoratas quidem audimus, ubi autem factae sint, non invenimus, cur non informem quoque illam materiem, quam scriptura 5 haec terram invisibilem et inconpositam tenebrosamque abyssum appellat, docente veritate intellegamus ex deo factam esse de nihilo ideoque illi non esse coaeternam, quamvis ubi facta sit omiserit enuntiare ista narratio? 10

XXIII. His ergo auditis atque perspectis pro capto 32 infirmitatis meae, quam tibi confiteor scienti deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cum aliquid a nuntiis veracibus per signa enuntiatur, unum, si de veritate rerum, alterum, si de ipsius qui enuntiat 15 voluntate dissensio est. aliter enim quaerimus de creaturae conditione, quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses, egregius domesticus fidei tuae, intellegere lectorem auditoremque voluerit. in illo primo genere discedant a me omnes, qui ea, quae falsa sunt, 20 se scire arbitrantur. in hoc item altero discedant a me omnes, qui ea quae falsa sunt Moysen dixisse arbitrantur. coniungar autem illis, domine, in te et delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine caritatis, et accedamus simul ad verba libri 25 tui et quaeramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo dispensasti ea.

XXIIII. Sed quis nostrum sic invenit eam inter 33 tam multa vera, quae in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quaerentibus, ut tam fidenter dicat 30 hoc sensisse Moysen atque hoc in illa narratione voluisse intellegi, quam fidenter dicit hoc verum esse,

23 cf. Ps. 103, 34

4	audivimus	Om	factas	S	5	materiam	O	8	ex]
a m	illi	om.	S	9	nuntiare	S	11	ego	O
28	inveniet	o					14	a]	ad S

sive ille hoc senserit sive aliud? ecce enim, deus meus, ego servus tuus, qui vovi tibi sacrificium confessionis in his litteris et oro, ut ex misericordia tua reddam tibi vota mea, ecce ego quam fidenter dico in tuo
 5 verbo incommutabili omnia te fecisse, invisibilia et visibilia, numquid tam fidenter dico non aliud quam hoc adtendisse Moysen, cum scriberet: in principio fecit deus caelum et terram, quia non, sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video
 10 id eum cogitasse, cum haec scriberet? potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret: in principio; potuit et caelum et terram hoc loco nullam iam formatam perfectamque naturam sive spiritalem sive corporalem, sed utramque inchoatam et
 15 adhuc informem velle intellegi. video quippe vere potuisse dici, quidquid horum diceretur, sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video, quamvis sive aliquid horum sive quid aliud, quod a me commemoratum non est, tantus vir ille mente con-
 20 spexerit, cum haec verba promeret, verum eum vidisse apteque id enuntiavisse non dubitem.

34 XXV. Nemo iam mihi molestus sit dicendo mihi: „non hoc sensit Moyses, quod tu dicis, sed hoc sensit, quod ego dico.“ si enim mihi diceret: „unde scis hoc
 25 sensisse Moysen, quod de his verbis eius eloqueris?“ aequo animo ferre deberem et responderem fortasse, quae superius respondi vel aliquanto uberius, si esset durior. cum vero dicit: „non hoc ille sensit, quod tu dicis, sed quod ego dico“ neque tamen negat, quod
 30 uterque nostrum dicit, utrumque verum esse, o vita pauperum, deus meus, in cuius sinu non est contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram; qui non mihi hoc dicunt, quia divini

2 Ps. 115, 16 3 Ps. 21, 26

8 deus fecit O ■ ita—video om. S 18 quid] aliquid m
 21 enuntiasse v 22 mihi iam m

sunt et in corde famuli tui viderunt quod dicunt, sed quia superbi sunt nec noverunt Moysi sententiam, sed amant suam, non quia vera est, sed quia sua est. alioquin et aliam veram pariter amarent, sicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt, non quia ipsorum, sed quia verum est: et ideo iam nec ipsorum est, quia verum est. si autem ideo ament illud, quia verum est, iam et ipsorum est et meum est, quoniam in commune omnium est veritatis amatorum. illud autem, quod contendunt non hoc sensisse 10 Moysen, quod ego dico, sed quod ipsi dicunt, nolo, non amo, quia etsi ita est, tamen ista temeritas non scientiae, sed audaciae est, nec visus, sed tyfus eam peperit. ideoque, domine, tremenda sunt iudicia tua, quoniam veritas tua nec mea est nec illius aut illius, 15 sed omnium nostrum, quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, ut nolumus eam habere privatam, ne privemur ea. nam quisquis id, quod tu omnibus ad fruendum proponis, sibi proprie vindicat et suum vult esse quod omnium est, a 20 communi propellitur ad sua, hoc est a veritate ad mendacium. qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur.

Adtende, iudex optime, deus, ipsa veritas, ad- 35 tende, quid dicam contradictori huic, adtende; coram 25 te enim dico et coram fratribus meis, qui legitime utuntur lege usque ad finem caritatis; adtende et vide, quid ei dicam, si placet tibi. hanc enim vocem huic refero fraternam et pacificam: si ambo videmus verum esse quod dicis et ambo videmus verum esse 30 quod dico, ubi, quaeso, id videmus? nec ego utique in te nec tu in me, sed ambo in ipsa quae supra

18 cf. I Tim. 6, 5 22 Io. 8, 44 24 Ier. 18, 19 26 I Tim. 1, 8 et 5 27 cf. Ier. Thr. 1, 12

6 ipsorum est *Ov* 18 eam nolumus *O* 19 proponit *S*

mentes nostras est inconmutabili veritate. cum ergo de ipsa domini dei nostri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus, ut videtur inconmutabilis veritas, quando, si ipse Moyses apparuisset nobis atque dixisset: „hoc cogitavi“, nec sic eam videremus, sed crederemus? non itaque supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum. diligamus dominum deum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente nostra et proximum nostrum sicut nosmet ipsos. propter quae duo praecepta caritatis sensisse Moysen, quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, mendacem faciemus dominum, cum de animo conservi aliter quam ille docuit opinamur. iam vide, quam stultum sit in tanta copia verissimarum sententiarum, quae de illis verbis erui possunt, temere adfirmare, quam earum Moyses potissimum senserit, et perniciosis contentionibus ipsam offendere caritatem, propter quam dixit omnia, cuius dicta conamur exponere.

XXVI. Et tamen ego, deus meus, celsitudo humilitatis meae et requies laboris mei, qui audis confessiones meas et dimittis peccata mea, quoniam tu mihi praecipis, ut diligam proximum meum sicut me ipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo, quam mihi optarem ac desiderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille eoque loci me constituisses, ut per servitutem cordis ac linguae meae litterae illae dispensarentur, quae tanto post essent omnibus gentibus profuturæ et per universum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falsarum superbarumque doctrinarum verba superaturæ. vellem quippe, si tunc ego essem Moyses

7 I Cor. 4, 6
13 I Io. 1, 10. 5, 10

8 Deut. 6, 5 et Matth. 22, 37 et 39
23 Matth. 6, 15

9 ex] et ex *Ov*

25 non possum *om. S*

28 loco *v*

— ex eadem namque massa omnes venimus; et quid est homo, nisi quia memor es eius? — vellem ergo, si tunc ego essem quod ille et mihi abs te Geneseos liber scribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari et eum texendi sermonis modum, ut neque illi, qui nondum queunt intellegere quemadmodum creat deus, tamquam excedentia vires suas dicta recusarent et illi, qui hoc iam possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non praetermissam in paucis verbis tui famuli reperirent, et si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intellegenda deesset.

XXVII. Sicut enim fons in parvo loco uberius est pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat quam quilibet eorum rivorum, qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur, ita narratio dispensatoris tui sermocinaturis pluribus profutura parvo sermonis modulo scatet fluentia liquidae veritatis, unde sibi quisque verum, quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquellarum anfractus trahat. alii enim cum haec verba legunt vel audiunt, cogitant deum quasi hominem aut quasi aliquam molem immensa praeditam potestatem novo quodam et repentino placito extra se ipsam tamquam locis distantibus fecisse caelum et terram, duo magna corpora supra et infra, quibus omnia continerentur, et cum audiunt: dixit deus: fiat illud, et factum est illud, cogitant verba coepta et finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existeret quod iussum est ut existeret, et si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. in quibus adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum tamquam materno sinu eorum gesta-

1 Rom. 9, 21 Ps. 8, 5 16 cf. Tit. 1, 7

4 iniungeretur v 10 tuis S 22 aliqua O molem v
23 praedita O potestate v 25 terra S 29 existere Ov

tur infirmitas, salubriter aedificatur fides, qua certum habeant et teneant deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus extra
 5 nutritorias cunas superba inbeccillitate se extenderit, heu! cadet miser et, domine deus, miserere, ne inplumem pullum conculcent qui transeunt viam, et mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, ut vivat, donec volet.

38 XXVIII. Alii vero, quibus haec verba non iam
 11 nidus, sed opaca frutecta sunt, vident in eis latentes fructus et volitant laetantes et garriunt scrutantes et carpunt eos. vident enim, cum haec verba legunt vel audiunt, tua, deus, aeterne stabili permansione cuncta
 15 praeterita et futura tempora superari nec tamen quicquam esse temporalis creaturae, quod tu non feceris, cuius voluntas, quia id est quod tu, nullo modo mutata vel quae antea non fuisset, exorta voluntate fecisti omnia, non de te similitudinem tuam formam
 20 omnium, sed de nihilo dissimilitudinem informem, quae formaretur per similitudinem tuam recurrens in te unum pro captu ordinato, quantum cuique rerum suo genere datum est, et fierent omnia bona valde, sive maneant circa te, sive gradatim remotiore di-
 25 stantia per tempora et locos pulchras variationes faciant aut patiantur. vident haec et gaudent in luce veritatis tuae, quantulum hic valent.

39 Et alius eorum intendit in id, quod dictum est: in principio fecit deus, et respicit sapientiam prin-
 30 cipium, quia et loquitur ipsa nobis. alius itidem intendit in eadem verba et principium intellegit ex-

6 Ps. 50, 3 8 II Mac. 15, 23 Matth. 11, 10 29 Io. 8, 25

6 et *om. o* 11 fruteta *o* 14 aeterne] aeterna et *v*
 20 informem—similitudinem *om. S* 23 in suo *Ov* 24 re-
 motiori *v* 25 variationes *Lovan.*: narrationes *mss.* 29 re-
 sipiscit *O¹S*

ordium rerum conditarum et sic accipit: in principio fecit, ac si diceretur: primo fecit. atque in eis, qui intellegunt in principio, quod in sapientia fecit caelum et terram, alius eorum ipsum caelum et terram, creabilem materiam caeli et terrae, sic esse credit 5 cognominatam, alius iam formatas distinctasque naturas, alius unam formatam eandemque spiritalem caeli nomine, aliam informem corporalis materiae terrae nomine. qui autem intellegunt in nominibus caeli et terrae adhuc informem materiam, de qua formaretur 10 caelum et terra, nec ipsi uno more id intellegunt, sed alius, unde consummaretur intellegibilis sensibilisque creatura, alius tantum, unde sensibilis moles ista corporea sinu grandi continens perspicuas promptasque naturas. nec illi uno modo, qui iam dispositas dige- 15 stasque creaturas caelum et terram vocari hoc loco credunt, sed alius invisibilem atque visibilem, alius solam visibilem, in qua luminosum caelum suspicimus et terram caliginosam quaeque in eis sunt.

XXVIII. At ille, qui non aliter accipit: in prin- 40 cipio fecit, quam si diceretur: primo fecit, non 21 habet quomodo veraciter intellegat caelum et terram, nisi materiam caeli et terrae intellegat, videlicet universae, id est intellegibilis corporalisque creaturae. si enim iam formatam velit universam, recte ab eo 25 quaeri poterit, si hoc primo fecit deus, quid fecerit deinceps, et post universitatem non inveniet ac per hoc audiet invitus: „quomodo illud primo, si postea nihil?“ cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discer- 30 nere, quid praecedat aeternitate, quid tempore, quid electione, quid origine: aeternitate, sicut deus omnia; tempore, sicut flos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum. in his quattuor

primum et ultimum, quae commemoravi, difficillime intelleguntur, duo media facillime. namque rara visio est et nimis ardua conspiceri, domine, aeternitatem tuam inconmutabiliter mutabilia facientem ac per hoc
5 priorem. quis deinde sic acutum cernat animo, ut sine labore magno dinoscere valeat, quomodo sit prior sonus quam cantus, ideo quia cantus est formatus sonus et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est non potest? sic est prior
10 materies quam id, quod ex ea fit, non ideo prior, quia ipsa efficit, cum potius fiat, nec prior intervallo temporis. neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna, quibus
15 arca, vel argentum, quo vasculum fabricatur; tales quippe materiae tempore etiam praecedunt formas rerum, quae fiunt ex eis. at in cantu non ita est. cum enim cantatur, auditur sonus eius, non prius informiter sonat et deinde formatur in cantum. quod
20 enim primo utcumque sonuerit, praeterit, nec ex eo quicquam reperies, quod resumptum arte conponas: et ideo cantus in sono suo vertitur, qui sonus eius materies eius est. idem quippe formatur, ut cantus sit. et ideo, sicut dicebam, prior materies sonandi
25 quam forma cantandi: non per faciendi potentiam prior; neque enim sonus est cantandi artifex, sed cantanti animae subiacet ex corpore, de quo cantum faciat; nec tempore prior: simul enim cum cantu editur; nec prior electione: non enim potior sonus
30 quam cantus, quandoquidem cantus est non tantum sonus verum etiam speciosus sonus. sed prior est origine, quia non cantus formatur, ut sonus sit, sed sonus formatur, ut cantus sit. hoc exemplo qui potest intellegat materiam rerum primo factam et appellatam

caelum et terram, quia inde facta sunt caelum et terra, nec tempore primo factam, quia formae rerum exserunt tempora, illa autem erat informis iamque in temporibus simul animadvertitur, nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit, 5 cum pendatur extremior, quia profecto meliora sunt formata quam informia, et praecedatur aeternitate creatoris, ut esset de nihilo, unde aliquid fieret.

XXX. In hac diversitate sententiarum verarum con- 41
cordiam pariat ipsa veritas, et deus noster misereatur 10
nostri, ut legitime lege utamur, praecepti fine, pura caritate. ac per hoc, si quis quaerit ex me, quid horum Moyses, tuus ille famulus, senserit, non sunt hi sermones confessionum mearum. si tibi non confiteor, nescio et scio tamen illas veras esse sententias 15
exceptis carnalibus, de quibus quantum existimavi locutus sum. quos tamen bonae spei parvulos haec verba libri tui non territant alta humiliter et pauca copiose; sed omnes, quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem pariterque di- 20
ligamus te, deum nostrum, fontem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus, eundemque famulum tuum, scripturae huius dispensatorem, spiritu tuo plenum, ita honoremus, ut hoc eum te revelante, cum haec scriberet, adtendisse credamus, quod in eis maxime 25
et luce veritatis et fruge utilitatis excellit.

XXXI. Ita cum alius dixerit: „hoc sensit, quod 42
ego“, et alius: „immo illud, quod ego“, religiosius me arbitror dicere: cur non utrumque potius, si utrumque verum est, et si quid tertium et si quid quartum 30
et si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem deus unus sacras litteras vera et diversa visuris mul-

11 cf. I Tim. 1, 8. 5
22, 37. 39

20 cf. Deut. 6, 5 et Matth.

torum sensibus temperavit? ego certe, quod intrepidus de meo corde pronuntio, si ad culmen auctoritatis aliquid scriberem, sic mallet scribere, ut, quod veriquisque de his rebus capere posset, mea verba resonarent, quam ut unam veram sententiam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem ceteras, quarum falsitas me non posset offendere. nolo itaque, deus meus, tam praeceps esse, ut hoc illum virum de te meruisse non credam. sensit ille omnino in his verbis atque
 10 cogitavit, cum ea scriberet, quidquid hic veri potuimus invenire et quidquid nos non potuimus aut nondum potuimus et tamen in eis inveniri potest.

13 XXXII. Postremo, domine, qui deus es et non caro et sanguis, si quid homo minus vidit, numquid
 15 et spiritum tuum bonum, qui deducet me in terra recta, latere potuit, quidquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus posteris, etiamsi ille, per quem dicta sunt, unam fortassis ex multis veris sententiam cogitavit? quod si ita est, sit igitur illa quam
 20 cogitavit ceteris excelsior, nobis autem, domine, aut ipsam demonstras aut quam placet alteram veram, ut, sive nobis hoc quod etiam illi homini tuo sive aliud ex eorundem verborum occasione patefacias, tu tamen pascas, non error inludat. ecce, domine deus meus,
 25 quam multa de paucis verbis, quam multa, oro te, scripsimus! quae nostrae vires, quae tempora omnibus libris tuis ad istum modum sufficient? sine me itaque brevius in eis confiteri tibi et eligere unum aliquid quod tu inspiraveris verum, certum et bonum,
 30 etiamsi multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt, ea fide confessionis meae, ut, si hoc dixero, quod sensit minister tuus, recte atque optime — id

15 Ps. 142, 10

2 corde meo <i>m</i>	11 aut—potuimus <i>om. S</i>	12 pos-
sumus <i>O²v</i>	14 videt <i>m</i>	15 terram rectam <i>Ov</i>
monstra <i>O²v</i>	27 itaque me <i>m</i>	21 de-

enim conari me oportet — quod si assecutus non fuero, id tamen dicam, quod mihi per eius verba tua veritas dicere voluerit, quae illi quoque dixit quod voluit.

LIBER TERTIVS DECIMVS.

I. Invoco te, deus meus, misericordia mea, 1
qui fecisti me et oblitum tui non oblitus es. invoco
te in animam meam, quam praeparas ad capiendum
te ex desiderio, quod inspirasti: nunc invocantem te
ne deseras, qui priusquam invocarem praevenisti et 10
institisti crebrescens multimodis vocibus, ut audirem
de longinquo et converterer et vocantem me invoca-
rem te. etenim, domine, delevisti omnia mala merita
mea, ne retribueres manibus meis, in quibus a te de-
feci, et praevenisti omnia bona merita mea, ut retri- 15
bueres manibus tuis, quibus me fecisti, quia et prius-
quam essem tu eras, nec eram, cui praestares ut
essem, et tamen ecce sum ex bonitate tua prae-
veniente totum hoc, quod me fecisti et unde me fe-
cisti. neque enim eguisti me, aut ego tale bonum 20
sum, quo tu adiuveris, dominus meus et deus meus,
non ut tibi sic serviam, quasi ne fatigeris in agendo,
aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo,
neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus,
si non te colam, sed ut serviam tibi et colam te, ut de 25
te mihi bene sit, a quo mihi est, ut sim, cui bene sit.

II. Ex plenitudine quippe bonitatis tuae creatura 2
tua substitit, ut bonum, quod tibi nihil prodesset nec

6 Ps. 58, 18

10 cf. Ps. 58, 11

14 cf. Ps. 17, 21

3 veritas tua *m* 4 voluit. amen *O* 9 inspiras ei *Ov*
13 etenim] tu enim *Ov* 21 domine *m* 28 subsistit *v* prod-
est et *O* nec] ne *o*

de te aequale tibi esset, tamen quia ex te fieri potuit,
non deesset. quid enim te promeruit caelum et
terra, quas fecisti in principio? dicant, quid te
promeruerunt spiritalis corporalisque natura, quas fe-
5 cisti in sapientia tua, ut inde penderent etiam in-
choata et informia quaeque in genere suo vel spiritali
vel corporali euntia in immoderationem et in longin-
quam dissimilitudinem tuam, spiritale informe prae-
stantius, quam si formatum corpus esset, corporale
10 autem informe praestantius, quam si omnino nihil
esset, atque ita penderent in tuo verbo informia, nisi
per idem verbum revocarentur ad unitatem tuam et
formarentur et essent ab uno te summo bono uni-
versa bona valde. quid te promeruerant, ut essent
15 saltem informia, quae neque hoc essent nisi ex te?

3 Quid te promeruit materies corporalis, ut esset
saltem invisibilis et inconposita, quia neque hoc
esset, nisi quia fecisti? ideoque te, quia non erat,
promereri ut esset non poterat. aut quid te promeruit
20 inchoatio creaturae spiritalis, ut saltem tenebrosa flui-
taret similis abyssu, tui dissimilis, nisi per idem ver-
bum converteretur ad idem, a quo facta est, atque
ab eo inluminata lux fieret, quamvis non aequaliter
et tamen conformis formae aequali tibi? sicut enim
25 corpori non hoc est esse, quod pulchrum esse — alio-
quin deforme esse non posset — ita etiam creato
spiritui non id est vivere, quod sapienter vivere: alio-
quin inconmutabiliter saperet. bonum autem illi est
adhaerere tibi semper, ne quod adeptus est conver-
30 sione aversione lumen amittat et relabatur in vitam
tenebrosae abyssu similem. nam et nos, qui secundum
animam creatura spiritalis sumus, aversi a te, nostro
lumine, in ea vita fuimus aliquando tenebrae et in

2 Gen. 1, 1 4 Ps. 103, 24 28 Ps. 72, 28 33 Eph. 5, 8

4 promeruerint *O* 18 fecisti eam *v* 24 et om. *Ov*
29 haerere *Ov* 33 in ea] a *S*

reliquiis obscuritatis nostrae laboramus, donec simus iustitia tua in unico tuo sicut montes dei: nam iudicia tua fuimus sicut multa abyssus.

III. Quod autem in primis conditionibus dixisti: 4 fiat lux, et facta est lux, non incongruenter hoc 5 intellego in creatura spiritali, quia erat iam qualiscumque vita, quam inluminares. sed sicut non te promeruerat, ut esset talis vita, quae inluminari posset, ita nec cum iam esset promeruit te, ut inluminaretur. neque enim eius informitas placeret tibi, si 10 non lux fieret non existendo, sed intuendo inluminantem lucem eique cohaerendo, ut et quod utcumque vivit et quod beate vivit, non deberet nisi gratiae tuae, conversa per commutationem meliorem ad id, quod neque in melius neque in deterius mutari pot- 15 est. quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud vivere, aliud beate vivere, quia tua beatitudo es.

III. Quid ergo tibi deesset ad bonum, quod tu tibi 5 es, etiamsi ista vel omnino nulla essent vel informia 20 remanerent, quae non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuae cohibens atque convertens ad formam, non ut tamquam tuum gaudium compleatur ex eis? perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur et tibi placeant, non autem 25 imperfecto, tamquam et tu eorum perfectione perficiendus sis. spiritus enim tuus bonus superferebatur super aquas, non ferebatur ab eis, tamquam in eis requiesceret. in quibus enim requiescere dicitur spiritus tuus, hos in se requiescere facit. sed superfere- 30 batur incorruptibilis et incommutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam; cui non hoc est vivere, quod beate vivere,

2 Ps. 35, 7 5 Gen. 1, 3 27 Gen. 1, 2 29 cf. Es. 11, 2

3 abyssus multa *m* 12 haerendo *o* quodcumque (*om.*
ut) *O²m* 18 tu es *O²v* 30 tuus bonus *O³v* 33 est hoc *m*

quia vivit etiam fluitans in obscuritate sua; cui restat converti ad eum, a quo facta est, et magis magisque vivere apud fontem vitae et in lumine eius videre lumen et perfici et inlustrari et beari.

6 V. Ecce apparet mihi in aenigmate trinitas, quod
 6 es, deus meus, quoniam tu, pater, in principio sapientiae nostrae, quod est tua sapientia de te nata, aequalis tibi et coaeterna, id est in filio tuo, fecisti caelum et terram. et multa diximus de caelo caeli et
 10 de terra invisibili et inconposita et de abyssu tenebrosa secundum spiritalis informitatis vagabunda deliquia, nisi converteretur ad eum, a quo erat qualiscumque vita, et inluminatione fieret speciosa vita et esset caelum caeli eius, quod inter aquam et aquam
 15 postea factum est. et tenebam iam patrem in dei nomine, qui fecit haec, et filium in principii nomine, in quo fecit haec, et trinitatem credens deum meum, sicut credebam, quaerebam in eloquiis sanctis eius, et ecce spiritus tuus superferebatur super aquas.
 20 ecce trinitas deus meus, pater et filius et spiritus sanctus, creator universae creaturae.

7 VI. Sed quae causa fuerat, o lumen veridicum, tibi admoveo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius et dic mihi, obsecro te per matrem caritatem, obsecro te, dic mihi, quae causa fuerat, ut post
 25 nominatum caelum et terram invisibilem et inconpositam et tenebras super abyssum tum demum scriptura tua nominaret spiritum tuum? an quia oportebat sic eum insinuari, ut diceretur superferri? non
 30 posset hoc dici, nisi prius illud commemoraretur, cui superferri spiritus tuus posset intellegi. nec patri enim nec filio superferebatur nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur. prius ergo dicendum erat,

3 Ps. 35, 10

5 cf. I Cor. 13, 12

14 Ps. 113, 16

18 sicuti v

29 non] et non v

cui superferretur, et deinde ille, quem non oportebat aliter commemorari, nisi ut superferri diceretur. cur ergo eum aliter insinuari non oportebat, nisi ut superferri diceretur?

VII. Hinc sequatur qui potest intellectu apostolum tuum dicentem, quia caritas tua diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis, et de spiritalibus docentem et demonstrantem supereminentem viam caritatis et flectentem genua pro nobis ad te, ut cognoscamus supereminentem scientiam caritatis Christi. ideoque ab initio superminens superferebatur super aquas. cui dicam, quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyssum et de sublevatione caritatis per spiritum tuum, qui superferebatur super aquas? cui dicam? quomodo dicam? neque enim loca sunt, quibus mergimur et emergimus. quid similius et quid dissimilius? affectus sunt, amores sunt, immunditia spiritus nostri defluens inferius amore curarum et sanctitas tui attollens nos superius amore securitatis, ut sursum cor habeamus ad te, ubi spiritus tuus superferebatur super aquas, et veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra aquas, quae sunt sine substantia.

VIII. Defluxit angelus, defluxit anima hominis et indicaverunt abyssum universae spiritalis creaturae in profundo tenebroso, nisi dixisses ab initio: fiat lux, et facta esset lux, et inhaereret tibi omnis oboediens intellegentia caelestis civitatis tuae et requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur inconmutabiliter super omne mutabile. alioquin et ipsum caelum caeli tene-

6 Rom. 5, 5 9 I Cor. 12, 1 et 31 10 Eph. 3, 14 et 19
24 Ps. 123, 5

3 aliter eum *Ov* 5 iam hinc *Ov* 16 neque] mergimur
et emergimus neque *m* loca] in loco *S* 22 superfertur *Ov*
30 superferebatur *O*

brosa abyssus esset in se; nunc autem lux est in domino. nam et in ipsa misera inquietudine defluentium spirituum et indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui satis ostendis, quam magnam rationalem creaturam feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem, quidquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. tu enim, deus noster, inluminabis tenebras nostras: ex te oriuntur vestimenta nostra, et tenebrae nostrae sicut meridies erunt. da mihi te, deus meus, et redde mihi te: en amo et, si parum est, amem validius. non possum metiri, ut sciam, quantum desit mihi amoris ad id quod sat est, ut currat vita mea in amplexus tuos nec avertatur, donec abscondatur in abscondito vultus tui. hoc tantum scio, quia male mihi est praeter te non solum extra me sed et in me ipso, et omnis mihi copia, quae deus meus non est, egestas est.

VIII. Numquid aut pater aut filius non superferebatur super aquas? si tamquam loco sicut corpus, nec spiritus sanctus; si autem inconmutabilis divinitatis eminentia super omne mutabile, et pater et filius et spiritus sanctus superferebatur super aquas. cur ergo tantum de spiritu tuo dictum est hoc? cur de illo tantum dictus est quasi locus, ubi esset, qui non est locus, de quo solo dictum est, quod sit donum tuum? in dono tuo requiescimus: ibi te fruimur. requies nostra locus noster. amor illuc attollit nos et spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis. in bona voluntate tua pax nobis est. corpus pondere suo nititur ad locum suum. pondus non ad ima tantum est, sed ad locum suum. ignis sursum tendit, deorsum lapis. ponderibus suis

1 Eph. 5, 8 7 Ps. 17, 29 9 Ps. 138, 12 14 Ps. 30, 21
25 Act. 2, 38 28 Ps. 9, 15 29 cf. Luc. 2, 14

5 creaturam rationalem m 10 pr. et om. Ov te mihi m
en] te enim m 24 dictum Ov ibi Ov 29 tua om. Ov

aguntur, loca sua petunt. oleum infra aquam fusum
super aquam attollitur, aqua supra oleum fusa infra
oleum demergitur: ponderibus suis aguntur, loca sua
petunt. minus ordinata inquieta sunt: ordinantur et
quiescunt. pondus meum amor meus; eo feror, quo- 5
cumque feror. dono tuo accendimur et sursum feri-
mur; inardescimus et imus. ascendimus ascensiones
in corde et cantamus canticum graduum. igne tuo,
igne tuo bono inardescimus et imus, quoniam sursum
imus ad pacem Hierusalem, quoniam iucundatus 10
sum in his, qui dixerunt mihi: in domum do-
mini ibimus. ibi nos conlocabit voluntas bona, ut
nihil velimus aliud quam permanere illic in aeternum.

X. Beata creatura, quae non novit aliud, cum esset 11
ipsa aliud, nisi dono tuo, quod superfertur super omne 15
mutabile, mox ut facta est attolleretur nullo intervallo
temporis in ea vocatione, qua dixisti: fiat lux, et
fieret lux. in nobis enim distinguitur tempore, quod
tenebrae fuimus et lux efficiemur: in illa vero
dictum est, quid esset, nisi inluminaretur, et ita 20
dictum est, quasi prius fuerit fluxa et tenebrosa, ut
appareret causa, qua factum est, ut aliter esset, id
est ut ad lumen indeficiens conversa lux esset. qui
potest, intellegat, a te petat. ut quid mihi molestus
est, quasi ego inluminem ullum hominem venien- 25
tem in hunc mundum?

XI. Trinitatem omnipotentem quis intelleget? et 12
quis non loquitur eam, si tamen eam? rara anima,
quaecumque de illa loquitur, scit quod loquitur. et

7 Ps. 83, 6 8 Ps. 119, 1 10 Ps. 121, 6 et 1 13 Ps. 60, 8
17 Gen. 1, 3 19 Eph. 5, 8 25 Io. 1, 9

2 super] supra *Om* supra] super *o* 6 ferimus *S* 10 pa-
cem tuam *O* 12 conlocavit *Ov* 15 superferretur *O* 19 effi-
cimur *Ov* 24 intellegat et qui non potest *m* 25 ullum]
omnem *m* 27 intellegit *v* 29 quaecumque] quae cum *Om*,
quae dum *o* quid *m*

contendunt et dimicant, et nemo sine pace videt istam visionem. vellem, ut haec tria cogitarent homines in se ipsis. longe aliud sunt ista tria quam illa trinitas, sed dico, ubi se exerceant et probent et sentiant, quam
 5 longe sunt. dico autem haec tria: esse, nosse, velle. sum enim et scio et volo: sum sciens et volens et scio esse me et velle et volo esse et scire. in his igitur tribus quam sit inseparabilis vita et una vita et una mens et una essentia, quam denique insepara-
 10 bilis distinctio et tamen distinctio, videat qui potest. certe coram se est; adtendat in se et videat et dicat mihi. sed cum invenerit in his aliquid et dixerit, non iam se putet invenisse illud, quod supra ista est inconmutabile, quod est inconmutabiliter et scit incon-
 15 mutabiliter et vult inconmutabiliter: et utrum propter tria haec et ibi trinitas, an in singulis haec tria, ut terna singulorum sint, an utrumque miris modis simpliciter et multipliciter infinito in se sibi fine, quo est et sibi notum est et sibi sufficit inconmutabiliter
 20 id ipsum copiosa unitatis magnitudine, quis facile cogitaverit? quis ullo modo dixerit? quis quolibet modo temere pronuntiaverit?

13 XII. Procede in confessione, fides mea; dic domino tuo: sancte, sancte, sancte, domine deus meus, in no-
 25 mine tuo baptizati sumus, pater et fili et spiritus sancte, in nomine tuo baptizamus, pater et fili et spiritus sancte, quia et apud nos in Christo suo fecit deus caelum et terram, spirituales et carnales ecclesiae suae, et terra nostra antequam acciperet formam
 30 doctrinae, invisibilis erat et inconposita, et ignorantiae tenebris tegebamur, quoniam pro iniquitate erudisti hominem, et iudicia tua multa abys-

11 cf. Ier. Thr. 1, 12 24 cf. Es. 6, 3 I Cor. 1, 15
 31 Ps. 38, 12 32 Ps. 35, 7

7 scio] novi *O* 8 et una vita *om. S* 13 se iam *O*
 23 domino deo *Ov* 32 sicut multa *Ov*

sus. sed quia spiritus tuus superferebatur super
 aquam, non reliquit miseriam nostram misericordia
 tua, et dixisti: fiat lux; paenitentiam agite, ap-
 propinquavit enim regnum caelorum. paeni-
 tentiam agite; fiat lux. et quoniam conturbata 5
 erat ad nos ipsos anima nostra, commemorati sumus
 tui, domine, de terra Iordanis et de monte
 aequali tibi, sed parvo propter nos, et displicuerunt
 nobis tenebrae nostrae, et conversi sumus ad te, et
 facta est lux. et ecce fuimus aliquando tene- 10
 brae, nunc autem lux in domino.

XIII. Et tamen adhuc per fidem, nondum per 14
 speciem. spe enim salvi facti sumus. spes
 autem, quae videtur, non est spes. adhuc abys-
 sus abyssum invocatur, sed iam in voce catara- 15
 ctarum tuarum. adhuc et ille qui dicit: non potui
 vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi car-
 nalibus, etiam ipse nondum se arbitratur comprehen-
 disse, et quae retro oblitus, in ea, quae ante
 sunt, extenditur et ingemescit gravatus, et sitit 20
 anima eius ad deum vivum, quemadmodum cervi
 ad fontes aquarum, et dicit: quando veniam?
 habitaculum suum, quod de caelo est, super-
 indui cupiens, et vocat inferiorem abyssum dicens:
 nolite conformari huic saeculo, sed reforma- 25
 mini in novitate mentis vestrae, et: nolite
 pueri effici mentibus, sed malitia parvuli
 estote, ut mentibus perfecti sitis, et: o stulti
 Galatae, quis vos fascinavit? sed iam non in

1 Gen. 1, 2 3 Matth. 3, 2. 4, 17 5 Ps. 41, 7 9 Ps. 50, 15
 10 Eph. 5, 8 12 II Cor. 5, 7 13 Rom. 8, 24 14 Ps. 41, 8
 16 I Cor. 3, 1 19 Philipp. 3, 13 20 cf. II Cor. 5, 4 21 Ps.
 41, 2sq. 23 II Cor. 5, 2 25 Rom. 12, 2 26 I Cor. 14, 20
 28 Gal. 3, 1

15 iam *om. m* 19 quae retro] quaero *S* 21 cervus *v*
 24 invocatur *O²v* 25 confirmari *S*

voce sua; in tua enim, qui misisti spiritum tuum de excelsis per eum, qui ascendit in altum et aperuit cataractas donorum suorum, ut fluminis impetus laetificarent civitatem tuam. illi enim suspirat
 5 sponsi amicus, habens iam spiritus primitias penes eum, sed adhuc in semet ipso ingemescens, adoptionem expectans, redemptionem corporis sui. illi suspirat — membrum est enim sponsae — et illi zelat — amicus est enim sponsi — illi zelat,
 10 non sibi, quia in voce cataractarum tuarum, non in voce sua invocatur abyssum, cui zelans timet, ne sicut serpens Evam decepit astutia sua, sic et eorum sensus corrumpantur a castitate, quae est in sponso nostro, unico tuo. quae
 15 est illa speciei lux, cum videbimus eum, sicuti est, et transierint lacrimae, quae mihi factae sunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi cotidie: ubi est deus tuus?

15 **XIII.** Et ego dico: deus meus ubi est? ecce ubi
 20 es. respiro in te paululum, cum effundo super me animam meam in voce exultationis et confessionis soni festivitatem celebrantis. et adhuc tristis est, quia relabitur et fit abysus, vel potius sentit adhuc se esse abyssum. dicit ei fides mea,
 25 quam accendisti in nocte ante pedes meos: quare tristis es, anima, et quare conturbas me? spera in domino; lucerna pedibus tuis verbum eius. spera et persevera, donec transeat nox, mater iniquorum, donec transeat ira domini, cuius filii et nos
 30 fuimus aliquando tenebrae, quarum residua trahimus

1 cf. Act. 2, 2 sqq. 2 Ps. 67, 19 Mal. 3, 10 3 Ps. 45, 5
 5 Io. 3, 29 Rom. 8, 23 10 Ps. 41, 8 12 II Cor. 11, 3
 15 I Io. 3, 2 16 Ps. 41, 4 20 Iob 32, 20 Ps. 41, 5 25 Ps.
 41, 6 et 42, 5 27 Ps. 118, 105

4 laetificaret *O²v* 19 est] es *Ov* 24 esse *om. O*
 26 anima mea *v*

in corpore propter peccatum mortuo, donec aspi-
ret dies et removeantur umbrae. spera in do-
mino: mane astabo et contemplabor; semper con-
fitebor illi. mane astabo et videbo salutare
vultus mei, deum meum, qui vivificabit et mor- 5
talia corpora nostra propter spiritum, qui
habitat in nobis, quia super interius nostrum tene-
brosum et fluvidum misericorditer superferebatur.
unde in hac peregrinatione pignus accepimus, ut iam
simus lux, dum adhuc spe salvi facti sumus et 10
filii lucis et filii diei, non filii noctis neque
tenebrarum, quod tamen fuimus. inter quos et nos
in isto adhuc incerto humanae notitiae tu solus di-
vidis, qui probas corda nostra et vocas lucem
diem et tenebras noctem. quis enim nos dis- 15
cernit nisi tu? quid autem habemus, quod non
accepimus a te, ex eadem massa vasa in hono-
rem, ex qua sunt et alia facta in contumeliam?

XV. Aut quis nisi tu, deus noster, fecisti nobis 16
firmamentum auctoritatis super nos in scriptura tua 20
divina? caelum enim plicabitur ut liber et nunc
sicut pellis extenditur super nos. sublimioris enim
auctoritatis est tua divina scriptura, cum iam obierunt
istam mortem illi mortales, per quos eam dispensasti
nobis. et tu scis, domine, tu scis, quemadmodum pel- 25
libus indueris homines, cum peccato mortales fierent.
unde sicut pellem extendisti firmamentum libri tui,
concordes utique sermones tuos, quos per mortalium
ministerium superposuisti nobis. namque ipsa eorum
morte solidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per 30

1 Rom. 8, 10 Cant. 2, 17 2 Ps. 41, 6 et 12 3 Ps. 5, 5
4 Ps. 42, 5 5 Rom. 8, 11 9 II Cor. 1, 22 10 Eph. 5, 8
Rom. 8, 24 11 I Thess. 5, 5 14 Ps. 16, 3 I Thess. 2, 4
15 Gen. 1, 5 1 Cor. 4, 7 17 Rom. 9, 21 21 Es. 34, 4 22 cf.
Ps. 103, 2 26 cf. Gen. 3, 21

eos editis sublimiter extenditur super omnia, quae subter sunt, quod, cum hic viverent, non ita sublimiter extentum erat. nondum sicut pellem caelum extenderas, nondum mortis eorum famam usquequaque
5 dilataveras.

17 Videamus, domine, caelos, opera digitorum tuorum: disserena oculis nostris nubilum, quo subtextisti eos. ibi est testimonium tuum sapientiam praestans parvulis. perface, deus meus, laudem
10 tuam ex ore infantium et lactantium. neque enim novimus alios libros ita destruentes superbiam, ita destruentes inimicum et defensorem resistentem reconciliationi tuae defendendo peccata sua. non novi, domine, non novi alia tam casta eloquia, quae
15 sic mihi persuaderent confessionem et lenirent cervicem meam iugo tuo et invitarent colere te gratis. intellegam ea, pater bone, da mihi hoc subterposito, quia subterpositis solidasti ea.

18 Sunt aliae aquae super hoc firmamentum, credo,
20 inmortales et a terrena corruptione secretae. laudent nomen tuum, laudent te supercaelestes populi angelorum tuorum, qui non opus habent suspicere firmamentum hoc et legendo cognoscere verbum tuum. vident enim faciem tuam semper et ibi legunt
25 sine syllabis temporum, quid velit aeterna voluntas tua. legunt, eligunt et diligunt; semper legunt et numquam praeterit quod legunt. eligendo enim et diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilii tui. non clauditur codex eorum nec plicatur liber eorum,
30 quia tu ipse illis hoc es et es in aeternum, quia super hoc firmamentum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspi-

6 Ps. 8, 4 8 Ps. 18, 8 9 Ps. 8, 3 11 cf. Ezech. 30, 6
15 cf. Matth. 11, 29 sq. 20 cf. Ps. 148, 2—5 24 Matth. 18, 10
30 cf. Luc. 4, 20 Ps. 47, 15

10 lactentium v 17 haec v 29 plicabitur O

cerent et cognoscerent misericordiam tuam tempora-
liter enuntiantem te, qui fecisti tempora. in caelo
enim, domine, misericordia tua et veritas tua
usque ad nubes. transeunt nubes, caelum autem
manet. transeunt praedicatores verbi tui ex hac vita 5
in aliam vitam, scriptura vero tua usque in finem
saeculi super populos extenditur. sed et caelum et
terra transibunt, sermones autem tui non trans-
ibunt, quoniam et pellis plicabitur et faenum, super
quod extendebatur, cum claritate sua praeteriet, ver- 10
bum autem tuum manet in aeternum; quod nunc
in aenigmate nubium et per speculum caeli, non
sicuti est, apparet nobis, quia et nos quamvis filio
tuo dilecti simus, nondum apparuit quod erimus.
attendit per retia carnis et blanditus est et inflam- 15
mavit, et currimus post odorem eius. sed cum ap-
paruerit, similes ei erimus, quoniam videbi-
mus eum, sicuti est: sicuti est, domine, videre
nostrum, quod nondum est nobis.

XVI. Nam sicut omnino tu es, tu scis solus, quo- 19
niam es inconmutabiliter et scis inconmutabiliter et 21
vis inconmutabiliter, et essentia tua scit et vult incon-
mutabiliter et scientia tua est et vult inconmutabiliter
et voluntas tua est et scit inconmutabiliter, nec vide-
tur iustum esse coram te, ut, quemadmodum se scit 25
lumen inconmutabile, ita sciatur ab inluminato con-
mutabili. ideoque anima mea tamquam terra sine
aqua tibi, quia sicut se inluminare de se non potest,
ita se satiare de se non potest. sic enim apud te
fons vitae, quomodo in lumine tuo videbimus 30
lumen.

2 Ps. 35, 6 7 Matth. 24, 35 9 Es. 40, 6—8 12 I Cor.
13, 12 14 I Io. 3, 2 15 cf. Cant. 2, 9 et 1, 3. 6 27 Ps. 142, 6
29 Ps. 35, 10

14 sumus *O* 16 cucurrimus *v* 18 sicuti est *om. S*
20 quoniam es] quoniam *S*, qui es *Ov* 26 conmutabile *S*

20 XVII. Quis congregavit amaricantes in societatem unam? idem namque illis finis est temporalis et terrenae felicitatis, propter quam faciunt omnia, quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. quis, domine, nisi tu, qui dixisti, ut congregarentur aquae in congregationem unam et appareret arida sitiens tibi, quoniam tuum est mare, et tu fecisti illud, et aridam terram manus tuae formaverunt? neque enim amaritudo voluntatum, sed congregatio aquarum vocatur mare. tu enim coherces etiam malas cupiditates animarum et figis limites, quousque progredi sinantur aquae, ut in se comminuantur fluctus earum, atque ita facis mare ordine imperii tui super omnia.

21 At animas sitientes tibi et apparentes tibi alio fine distinctas a societate maris occulto et dulci fonte irrigas, ut et terra det fructum suum: et dat fructum suum et te iubente, domino deo suo, germinat anima nostra opera misericordiae secundum genus, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem, quoniam ex nostra infirmitate conpatimur ad subveniendum indigentibus similiter opitulantes, quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus tamquam in herba seminali, sed etiam in protectione adiutorii forti robore, sicut lignum fructiferum, id est beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis et praebendo protectionis umbraculum valido robore iusti iudicii.

22 XVIII. Ita, domine, ita, oro te, oriatur, sicuti facis, sicuti das hilaritatem et facultatem, oriatur de

5 Gen. 1, 9 7 Ps. 94, 5 11 cf. Iob 38, 10 sq. 15 cf. Ps. 62, 2 18 Gen. 1, 12 31 Ps. 84, 12

1 amaricantem (*om.* in) *S* 4 innumerabilia *S* 7 et mare *Ov* 9 voluptatum *O* 12 aquae] atque *Ov* 19 opere *S* 27 beneficium *S*

terra veritas, et iustitia de caelo respiciat, et
 fiant in firmamento luminaria. frangamus esu-
 rienti panem nostrum et egenum sine tecto in-
 ducamus in domum nostram, nudum vestiamus et
 domesticos seminis nostri non despiciamus. qui- 5
 bus in terra natis fructibus vide, quia bonum est, et
 erumpat temporana lux nostra, et de ista inferiore
 fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitae
 superius obtinentes appareamus sicut luminaria in
 mundo cohaerentes firmamento scripturae tuae. ibi 10
 enim nobiscum disputas, ut dividamus inter intelli-
 gibilia et sensibilia tamquam inter diem et noctem vel
 inter animas alias intellegibilibus, alias sensibilibus
 deditas, ut iam non tu solus in abdito diiudicationis
 tuae, sicut antequam fieret firmamentum, divides inter 15
 lucem et tenebras, sed etiam spiritales tui in eodem
 firmamento positi atque distincti manifestata per or-
 bem gratia tua luceant super terram et dividant
 inter diem et noctem et significant tempora,
 quia vetera transierunt, ecce facta sunt nova, 20
 et quia propior est nostra salus, quam cum cre-
 didimus, et quia nox praecessit, dies autem ad-
 propinquavit et quia benedicis coronam anni
 tui, mittens operarios in messem tuam, in qua
 seminanda alii laboraverunt, mittens etiam in aliam 25
 sementem, cuius messis in fine est. ita das vota
 optanti et benedicis annos iusti, tu autem idem
 ipse es et in annis tuis, qui non deficiunt, hor-
 reum praeparas annis transeuntibus. aeterno quippe
 consilio propriis temporibus bona caelestia das super 30

2 Gen. 1, 14 2 Es. 58, 7 sq. 9 Philipp. 2, 15 18 Gen.
 1, 14 20 II Cor. 5, 17 21 Rom. 13, 11 sq. 23 Ps. 64, 12
 24 Matth. 9, 38 25 Io. 4, 38 cf. Matth. 13, 39 26 cf.
 Ps. 55, 12 27 Ps. 101, 28

7 temporanea v inferiori v 21 proprior OS 24 beni-
 gnitatis operarios o

23 terram, quoniam quidem alii datur per spiritum
 sermo sapientiae tamquam luminare maius
 propter eos, qui perspicuae veritatis luce delectantur
 tamquam in principio diei, alii autem sermo scien-
 5 tiaae secundum eundem spiritum tamquam lumi-
 nare minus, alii fides, alii donatio curationum,
 alii operationes virtutum, alii prophetia, alii
 diiudicatio spirituum, alteri genera linguarum,
 et haec omnia tamquam stellae. omnia enim haec
 10 operatur unus atque idem spiritus, dividens
 propria unicuique prout vult et faciens apparere
 sidera in manifestatione ad utilitatem. sermo
 autem scientiae, qua continentur omnia sacramenta,
 quae variantur temporibus tamquam luna, et ceterae
 15 notitiae donorum, quae deinceps tamquam stellae con-
 memorata sunt, quantum differunt ab illo candore sa-
 pientiae, quo gaudet praedictus dies, tantum in prin-
 cipio noctis sunt. his enim sunt necessaria, quibus
 ille prudentissimus servus tuus non potuit loqui
 20 quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, ille,
 qui sapientiam loquitur inter perfectos. anima-
 lis autem homo tamquam parvulus in Christo
 lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum
 et aciem firmet ad solis aspectum, non habeat deser-
 25 tam noctem suam, sed luce lunae stellarumque con-
 tentus sit. haec nobiscum disputas sapientissime, deus
 noster, in libro tuo, firmamento tuo, ut discernamus
 omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc in signis
 et in temporibus et in diebus et in annis.

24 XVIII. Sed prius lavamini, mundi estote,
 31 auferte nequitiam ab animis vestris atque a

1 I Cor. 12, 7—11 2 Gen. 1, 16 19 I Cor. 3, 1
 21 I Cor. 2, 6 et 14 23 cf. I Cor. 3, 1 sq. 28 cf. Gen. 1, 14
 30 Es. 1, 16—18

9 enim om. O 17 principia o 25 luce lunae] lu-
 cernae O

conspectu oculorum meorum, ut appareat arida. discite bonum facere, iudicate pupillo et iustificate viduam, ut germinet terra herbam pabuli et lignum fructiferum, et venite, disputemus, dicit dominus, ut fiant luminaria in firmamento caeli, 5 ut luceant super terram. quaerebat dives ille a magistro bono, quid faceret, ut vitam aeternam consequeretur: dicat ei magister bonus, quem putabat hominem et nihil amplius — bonus est autem, quia deus est — dicat ei, ut, si vult venire ad vitam, 10 servet mandata, separet a se amaritudinem malitiae atque nequitiae, non occidat, non moechetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, ut appareat arida et germinet honorem matris et patris et dilectionem proximi. feci, inquit, haec omnia. unde 15 ergo tantae spinae, si terra fructifera est? vade, extirpa silvosa dumeta avaritiae, vende quae possides et implere frugibus dando pauperibus et habebis thesaurum in caelis et sequere dominum, si vis esse perfectus, eis sociatus, inter quos loquitur 20 sapientiam ille, qui novit, quid distribuatur diei et nocti, ut noris et tu, ut fiant et tibi luminaria in firmamento caeli: quod non fiet, nisi fuerit illic cor tuum; quod item non fiet, nisi fuerit illic thesaurus tuus, sicut audisti a magistro bono. sed 25 contristata est terra sterilis, et spinae suffocaverunt verbum.

Vos autem, genus electum in firmamento mundi, 25 qui dimisistis omnia, ut sequeremini dominum, ite post eum et confundite fortia, ite post eum, spe- 30

5 Gen. 1, 14 sq. 7 Matth. 19, 16—22 12 Ex. 20, 13 sqq.
21 I Cor. 2, 6 24 Matth. 6, 21 26 Matth. 13, 7 28 I Petr.
2, 9 29 cf. Marc. 10, 28 et Matth. 19, 27 30 I Cor. 1, 27
Es. 52, 7

6 ut] et *Ov* 14 patris et matris *v* 26 offocaverunt *Ov*
28 infirma *Ov*

ciosi pedes, et lucete in firmamento, ut caeli
 enarrent gloriam eius dividentes inter lucem per-
 fectorum, sed nondum sicut angelorum, et tenebras
 parvulorum, sed non desperatorum: lucete super
 5 omnem terram, et dies sole candens eructet
 diei verbum sapientiae et nox, luna lucens, an-
 nuntiet nocti verbum scientiae. luna et stellae
 nocti lucent, sed nox non obscurat eas, quoniam ipsae
 inluminant eam pro modulo eius. ecce enim tamquam
 10 deo dicente: fiant luminaria in firmamento caeli,
 factus est subito de caelo sonus, quasi ferretur
 flatus vehemens, et visae sunt linguae di-
 visae quasi ignis, qui et insedit super unum-
 quemque illorum, et facta sunt luminaria in
 15 firmamento caeli verbum vitae habentia. ubique
 discurrite, ignes sancti, ignes decori. vos enim estis
 lumen mundi nec estis sub modio. exaltatus est,
 cui adhaesistis, et exaltavit vos. discurrite et innote-
 scite omnibus gentibus.

26 XX. Concipiat et mare et pariat opera vestra, et
 21 producant aquae reptilia animarum vivarum.
 separantes enim pretiosum a vili facti estis os dei,
 per quod diceret: producant aquae non animam
 vivam, quam terra producet, sed reptilia animarum
 25 vivarum et volatilia volantia super terram. re-
 pserunt enim sacramenta tua, deus, per opera sancto-
 rum tuorum inter medios fluctus temptationum saeculi
 ad imbuendas gentes nomine tuo in baptismo tuo. et
 inter haec facta sunt magnalia mirabilia tamquam
 30 coeti grandes et voces nuntiorum tuorum volantes
 super terram iuxta firmamentum libri tui praeposito
 illo sibi ad auctoritatem, sub quo volitarent, quocum-

1 Ps. 18, 2 sq. 11 Act. 2, 2 sq. 15 I Io. 1, 1 16 Matth.
 5, 14 sq. 21 Gen. 1, 20 22 Ier. 15, 19

2 perfectorem *S* 4 despectorum *v* 23 quos *o* 24 pro-
 ducit *v* 28 in nomine *o* 30 volitantes *v*

que irent. neque enim sunt loquellae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, quando in omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum, quoniam tu, domine, benedicendo multiplicasti haec.

Numquid mentior aut mixtione misceo neque distingo lucidas cognitiones harum rerum in firmamento caeli et opera corporalia in undoso mari et sub firmamento caeli? quarum enim rerum notitiae sunt solidae et terminatae sine incrementis generationum tamquam lumina sapientiae et scientiae, earundem rerum sunt operationes corporales multae ac variae, et aliud ex alio crescendo multiplicantur in benedictione tua, deus, qui consolatus es fastidia sensuum mortalium, ut in cognitione animi res una multis modis per corporis motiones figuretur atque dicatur. aquae produxerunt haec, sed in verbo tuo: necessitates alienatorum ab aeternitate veritatis tuae populorum produxerunt haec, sed in evangelio tuo, quoniam ipsae aquae ista eiecerunt, quarum amarus liquor fuit causa, ut in tuo verbo ista procederent.

Et pulchra sunt omnia faciente te, et ecce tu inenarrabiliter pulchrior, qui fecisti omnia. a quo si non esset lapsus Adam, non diffunderetur ex utero eius salsugo maris, genus humanum profunde curiosum et procellose tumidum et instabiliter fluvidum, atque ita non opus esset, ut in aquis multis corporaliter et sensibiliter operarentur dispensatores tui mystica facta et dicta. sic enim mihi nunc occurrerunt reptilia et volatilia, quibus imbuti et initiati homines corporalibus sacramentis subditi non ultra proficerent,

1 Ps. 18, 4 sq.

12 carnales *O* 13 et *om.* *O* 14 multae sunt *O* 15 multiplicatur *m* 16 17 verbo—18 sed in *om.* *S* 19 iste *S* 20 21 et 22 procellose tumidum *om.* *S* 23 24 fluidum *v* 25 26 nunc mihi *m* 27

nisi spiritaliter viveret anima gradu alio et post
initii verbum in consummationem respiceret.

29 XXI. Ac per hoc in verbo tuo non maris pro-
funditas, sed ab aquarum amaritudine terra discreta
5 eiecit non reptilia animarum vivarum et volatilia, sed
animam vivam. neque enim iam opus habet baptismo,
quo gentibus opus est, sicut opus habebat, cum aquis
tegeretur: non enim intratur aliter in regno cae-
lorum ex illo, quo instituisti, ut sic intretur; nec
10 magnalia mirabilium quaerit, quibus fiat fides: neque
enim nisi signa et prodigia viderit, non credit,
cum iam distincta sit terra fidelis ab aquis maris in-
fidelitate amaris, et linguae in signo sunt non
fidelibus, sed infidelibus. nec isto igitur genere
15 volatili, quod verbo tuo produxerunt aquae, opus
habet terra, quam fundasti super aquas. immitte
in eam verbum tuum per nuntios tuos. opera enim
eorum narramus, sed tu es, qui operaris in eis, et
operentur animam vivam. terra producit eam, quia
20 terra causa est, ut haec agant in ea, sicut mare fuit
causa, ut agerent reptilia animarum vivarum et
volatilia sub firmamento caeli, quibus iam terra
non indiget, quamvis piscem manducet levatum de
profundo in ea mensa, quam parasti in conspectu
25 credentium; ideo enim de profundo levatus est, ut
alat aridam. et aves marina progenies, sed tamen
super terram multiplicantur. primarum enim vocum
evangelizantium infidelitas hominum causa extitit; sed
et fideles exhortantur et benedicuntur eis multipli-
30 citer de die in diem. at vero anima viva de terra
sumit exordium, quia non prodest nisi iam fidelibus

6 Gen. 1, 24 8 Io. 3, 5 11 Io. 4, 48 13 I Cor. 14, 22
16 Ps. 135, 6 23 cf. Luc. 24, 43 24 Ps. 22, 5

5 eiecit v 8 regnum Ov 10 quaerit mirabilium v
18 et] ut v 29 benedicuntur ab eis v 31 sumpsit m
iam nisi m

continere se ab amore huius saeculi, ut anima eorum tibi vivat, quae mortua erat in deliciis vivens, deliciis, domine, mortiferis; nam tu puri cordis vitales deliciae.

Operentur ergo iam in terra ministri tui, non sicut **30** in aquis infidelitatis annuntiando et loquendo per miracula et sacramenta et voces mysticas, ubi intenta fit ignorantia mater admirationis in timore occultorum signorum — talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum se abscondunt a facie tua et **10** fiunt abyssus — sed operentur etiam sicut in arida discreta a gurgitibus abyssi et sint forma fidelibus vivendo coram eis et excitando ad imitationem. sic enim non tantum ad audiendum sed etiam ad faciendum audiunt: quaerite deum, et vivet anima vestra, **15** ut producat terra animam viventem. nolite conformari huic saeculo, continete vos ab eo. evitando vivit anima, quae appetendo moritur. continete vos ab immani feritate superbiae, ab inertivoluptate luxuriae et ■ fallaci nomine scientiae, ut **20** sint bestiae mansuetae et pecora edomita et innoxii serpentes. motus enim animae sunt isti in allegoria: sed fastus elationis et delectatio libidinis et venenum curiositatis motus sunt animae mortuae, quia non ita moritur, ut omni motu careat, quoniam discedendo a **25** fonte vitae moritur atque ita suscipitur ■ praetereunte saeculo et conformatur ei.

Verbum autem, deus, fons vitae aeternae est et **31** non praeterit: ideoque in verbo tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis: nolite conformari **30** huic saeculo, ut producat terra in fonte vitae

2 cf. II Cor. 5, 15 I Tim. 5, 6 10 cf. Gen. 3, 8 12 cf. I Thess. 1, 7 15 Ps. 68, 33 16 Rom. 12, 2 20 cf. I Tim. 6, 20
25 cf. Ier. 2, 13 27 Rom. 12, 2 28 cf. Io. 4, 14

3 cordes *S* 7 fit] sit *v* 10 abscondunt se *m* 15 dominum *v* 28 deus] tuum deus *Ov*

animam viventem, in verbo tuo per evangelistas
 tuos animam continentem imitando imitatores Christi
 tui. hoc est enim secundum genus, quoniam aemu-
 latio viri ab amico est: estote, inquit, sicut ego,
 5 quia et ego sicut vos. ita erunt in anima viva
 bestiae bonae in mansuetudine actionis. mandasti enim
 dicens: in mansuetudine opera tua perfice et ab
 omni homine diligeris. et pecora bona neque si
 manducaverint, abundantia, neque si non man-
 10 ducaverint, egentia, et serpentes boni non perni-
 ciosi ad nocendum, sed astuti ad cavendum et tantum
 explorantes temporalem naturam, quantum sufficit, ut
 per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciatur
 aeternitas. serviunt enim rationi haec animalia, cum
 15 a progressu mortifero cohibita vivunt et bona sunt.
 32 XXII. Ecce enim, domine deus noster, creator
 noster, cum cohibitae fuerint affectiones ab amore
 saeculi, quibus moriebamur male vivendo, et coeperit
 esse anima vivens bene vivendo completumque fuerit
 20 verbum tuum, quo per apostolum tuum dixisti: no-
 lite conformari huic saeculo, consequetur illud,
 quod adiunxisti statim et dixisti: sed reformamini
 in novitate mentis vestrae, non iam secun-
 dum genus, tamquam imitantes praecedentem proxi-
 25 mum nec ex hominis melioris auctoritate viventes.
 neque enim dixisti: fiat homo secundum genus, sed:
 faciamus hominem ad imaginem et similitudi-
 nem nostram, ut nos probemus, quae sit voluntas
 tua. ad hoc enim ille dispensator tuus generans per
 30 evangelium filios, ne semper parvulos haberet, quos

2 cf. I Cor. 11, 1 4 Gal. 4, 12 7 Eccli. 3, 19 8 I Cor.
 8, 8 11 cf. Matth. 10, 16 13 Rom. 1, 20 20 Rom. 12, 2
 27 Gen. 1, 26 29 cf. I Cor. 4, 15

13 conspiciantur S 20 quod v 21 consequitur v
 et illud Ov 23 novitate spiritu S 24 praecedentes S
 25 nec] et o 29 dispensator ille Ov

lacte nutriret et tamquam nutrix foveret: reformamini, inquit, in novitate mentis vestrae ad probandum vos, quae sit voluntas dei, quod bonum et beneplacitum et perfectum. ideoque non dicis: fiat homo, sed: faciamus, nec dicis: secundum genus, 5 sed: ad imaginem et similitudinem nostram. mente quippe renovatus et conspiciens intellectam veritatem tuam homine demonstratore non indiget, ut suum genus imitetur, sed te demonstrante probat ipse, quae sit voluntas tua, quod bonum et beneplacitum et perfectum, et doces eum iam capacem videre trinitatem unitatis vel unitatem trinitatis. ideoque pluraliter dicto: faciamus hominem singulariter tamen infertur: et fecit deus hominem, et pluraliter dicto: ad imaginem nostram, singulariter infertur: 15 ad imaginem dei. ita homo renovatur in agnitione dei secundum imaginem eius, qui creavit eum, et spiritalis effectus iudicat omnia, quae utique iudicanda sunt, ipse autem a nemine iudicatur.

XXIII. Quod autem iudicat omnia, hoc est, quod 21 habet potestatem piscium maris et volatilium caeli 21 et omnium pecorum et ferarum et omnis terrae et omnium reptantium, quae repunt super terram. hoc enim agit per mentis intellectum, per quem percipit quae sunt spiritus dei. alioquin homo in 25 honore positus non intellexit; comparatus est iumentis insensatis et similis factus est eis. ergo in ecclesia tua, deus noster, secundum gratiam tuam, quam dedisti ei, quoniam tuum sumus figmentum creati in operibus bonis, non solum 30 qui spiritaliter praesunt sed etiam hi qui spiritaliter

1 cf. I Thess. 2, 7 2 Rom. 12, 2 13 Gen. 1, 27 16 Col. 3, 10 18 I Cor. 2, 15 24 I Cor. 2, 14. 3, 10 25 Ps. 48, 13
29 Eph. 2, 10

5 faciamus hominem v 9 demonstrante te m 12 vel]
et v 16 agnitionem m 25 alioqui m 27 illis v 31 ii m

subduntur eis qui praesunt — masculum et feminam fecisti hominem hoc modo in gratia tua spiritali, ubi secundum sexum corporis non est masculus et femina, quia nec Iudaeus neque Graecus neque
 5 servus neque liber — spiritales ergo, sive qui praesunt sive qui obtemperant, spiritaliter iudicant, non de cognitionibus spiritalibus, quae lucent in firmamento — non enim oportet de tam sublimi auctoritate iudicare — neque de ipso libro tuo, etiamsi quid
 10 ibi non lucet, quoniam summittimus ei nostrum intellectum certumque habemus etiam quod clausum est aspectibus nostris, recte veraciterque dictum esse — sic enim homo, licet iam spiritalis et renovatus in agnitione dei secundum imaginem eius, qui
 15 creavit eum, factor tamen legis debet esse, non iudex — neque de illa distinctione iudicat spiritalium videlicet atque carnalium hominum, qui tuis, deus noster, oculis noti sunt et nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, ut ex fructibus eorum cognoscamus eos, sed tu, domine, iam scis eos et divisisti
 20 et vocasti in occulto, antequam fieret firmamentum. neque de turbidis huius saeculi populis quamquam spiritalis homo iudicat. quid enim ei de his, qui foris sunt, iudicare ignoranti, quis inde venturus sit in dulcedinem gratiae tuae et quis in perpetua inpietatis amaritudine remansurus?
 25 34 Ideoque homo, quem fecisti ad imaginem tuam, non accepit potestatem luminarium caeli neque ipsius occulti caeli neque diei et noctis, quae ante caeli
 30 constitutionem vocasti, neque congregationis aquarum, quod est mare, sed accepit potestatem piscium maris et volatilium caeli et omnium pecorum et omnis terrae

1 Gen. 1, 27 4 Gal. 3, 28 6 cf. I Cor. 2, 15 13 Col. 3, 10
 15 Iac. 4, 11 19 Matth. 7, 20 23 I Cor. 5, 12

1 masculum enim *Ov* 9 neque enim *o* 13 etiam *O*
 14 agnitionem *m* 23 *ei]* et *O* *iis m*

et omnium repentium, quae repunt super terram. iudicat enim et approbat, quod recte, improbat autem, quod perperam invenerit, sive in ea sollemnitate sacramentorum, quibus initiantur quos pervestigat in aquis multis misericordia tua, sive in ea, qua ille piscis exhibetur, quem levatum de profundo terra pia comedit, sive in verborum signis vocibusque subiectis auctoritati libri tui tamquam sub firmamento volitantibus, interpretando, exponendo, disserendo, disputando, benedicendo atque invocando te, ore erumpentibus atque resonantibus signis, ut respondeat populus: amen. quibus omnibus vocibus corporaliter enuntiandis causa est abyssus saeculi et caecitas carnis, qua cogitata non possunt videri, ut opus sit instrepere in auribus. ita, quamvis multiplicentur volatilia super terram, ex aquis tamen originem ducunt. iudicat etiam spiritalis approbando, quod rectum, improbando autem, quod perperam invenerit in operibus moribusque fidelium, elemosynis tamquam terra fructifera et de anima viva mansuefactis affectionibus, in castitate, in ieiuniis, in cogitationibus piis de his, quae per sensum corporis percipiuntur. de his enim iudicare nunc dicitur, in quibus et potestatem corrigendi habet.

XXIII. Sed quid est hoc et quale mysterium est? ecce benedicis homines, o domine, ut crescant et multiplicentur et impleant terram. nihilne nobis ex hoc innuis, ut intellegamus aliquid, cur non ita benedixeris lucem, quam vocasti diem, nec firmamentum caeli nec luminaria nec sidera nec terram nec mare? dicerem te, deus noster, qui nos ad imaginem tuam creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pisces et coetos, ut crescerent et multiplicarentur et

20 II Cor. 6, 5

25 cf. Gen. 1, 28

33 cf. Gen. 1, 22

7 sive] sicut *S* auctoritate *S* 19 elemosinis *S* 20 affectionationibus *O* 21 piis] quis *S* iis *m* 33 et pisces *o*

implerent aquas maris, et volatilia multiplicarentur
super terram. item dicerem ad ea rerum genera per-
tinere benedictionem hanc, quae gignendo ex semet
ipsis propagantur, si eam reperirem in arbustis et fru-
5 tectis et in pecoribus terrae. nunc autem nec herbis
et lignis dictum est nec bestiis et serpentibus: cre-
scite et multiplicamini, cum haec quoque omnia
sicut pisces et aves et homines gignendo augeantur
genusque custodiant.

36 Quid igitur dicam, lumen meum, veritas? quia
11 vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? nequaquam,
pater pietatis, absit, ut hoc dicat servus verbi tui.
et si ego non intellego, quid hoc eloquio significes,
utantur eo melius meliores, id est intellegentiores
15 quam ego sum, unicuique quantum sapere dedisti.
placeat autem et confessio mea coram oculis tuis,
qua tibi confiteor credere me, domine, non incassum
te ita locutum, neque silebo, quod mihi lectionis huius
ocasio suggerit. verum est enim, nec video, quid in-
20 pediat ita me sentire dicta figurata librorum tuorum.
novi enim multipliciter significari per corpus, quod
uno modo mente intellegitur, et multipliciter mente
intellegi, quod uno modo per corpus significatur. ecce
simplex dilectio dei et proximi, quam multiplicibus
25 sacramentis et innumerabilibus linguis et in unaqua-
que lingua innumerabilibus locutionum modis corpora-
liter enuntiatur! ita crescunt et multiplicantur fetus
aquarum. adtende iterum quisquis haec legis: ecce
quod uno modo scriptura offert et vox personat: in
30 principio deus fecit caelum et terram, nonne
multipliciter intellegitur, non errorum fallacia, sed
verarum intellegentiarum generibus? ita crescunt et
multiplicantur fetus hominum.

16 Ps. 78, 10 29 Gen. 1, 1

4 frutetis o 15 dedisti deus meus v 18 locutum esse m
29 effert v 30 fecit deus v

Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia, quae de seminibus gignuntur, convenit verbum: crescite et multiplicamini; si autem figurate posita ista tractemus — quod potius arbitror intendisse scripturam, quae utique non supervacue solis aquatiliū et hominum fetibus istam benedictionem adtribuit — invenimus quidem multitudines et in creaturis spiritalibus atque corporalibus tamquam in caelo et terra et in animis iustis et iniquis tamquam in luce et tenebris et in sanctis auctoribus, per quos lex ministrata est, tamquam in firmamento, quod solidatum est inter aquam et aquam, et in societate amaricantium populorum tamquam in mari et in studio piarum animarum tamquam in arida et in operibus misericordiae secundum praesentem vitam tamquam in herbis seminalibus et lignis fructiferis et in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem sicut in luminaribus caeli et in affectibus formatis ad temperantiam tamquam in anima viva: in his omnibus nanciscimur multitudines et ubertates et incrementa; sed quod ita crescat et multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur et una enuntiatio multis modis intellegatur, non invenimus nisi in signis corporaliter editis et rebus intellegibiliter excogitatis. signa corporaliter edita generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis, res autem intellegibiliter excogitatas generationes humanas propter rationis fecunditatem intelleximus. et ideo credidimus utrique horum generi dictum esse abs te, domine: crescite et multiplicamini. in hac enim benedictione concessam nobis a te facultatem ac potestatem accipio et multis modis enuntiare, quod uno modo intellectum tenuerimus, et multis modis intellegere, quod

2 hominibus S 9 in terra v 14 animarum piarum v
 18 affectionibus o 20 nascimur O 28 intellegimus v cre-
 dimus v 29 eorum o 31 potestatem et facultatem m,
 potestatem ac facultatem o

obscurè uno modo enuntiatum legerimus. sic imple-
tur aquae maris, quae non moventur nisi variis signi-
ficatibus, sic et fetibus humanis impletur et terra, cuius
ariditas apparet in studio, et dominatur ei ratio.

38 XXV. Volo etiam dicere, domine deus meus, quod
6 me consequens tua scriptura conmonet, et dicam nec
verebor. vera enim dicam te mihi inspirante, quod
ex eis verbis voluisti ut dicerem. neque enim alio
praeter te inspirante credo me verum dicere, cum tu
10 sis veritas, omnis autem homo mendax. et ideo
qui loquitur mendacium, de suo loquitur. ergo
ut verum loquar, de tuo loquor. ecce dedisti nobis in
escam omne faenum sativum seminans semen,
quod est super omnem terram, et omne lignum,
15 quod habet in se fructum seminis sativi. nec
nobis solis sed et omnibus avibus caeli et bestiis
terrae atque serpentibus; piscibus autem et coetis
magnis non dedisti haec. dicebamus enim eis terrae
fructibus significari et in allegoria figurari opera mi-
20 sericordiae, quae huius vitae necessitatibus exhibentur
ex terra fructifera. talis terra erat pius Onesiforus,
cuius domui dedisti misericordiam, quia frequen-
ter Paulum tuum refrigeravit et catenam eius
non erubuit. hoc fecerunt et fratres et tali fruge
25 fructificaverunt, qui quod ei deerat suppleverunt
ex Macedonia. quomodo autem dolet quaedam ligna,
quae fructum ei debitum non dederunt, ubi ait: in
prima mea defensione nemo mihi affuit, sed
omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.
30 ista enim debentur eis, qui ministrant doctrinam ra-
tionalem per intellegentias divinatorum mysteriorum, et

10 Io. 14, 6	Ps. 115, 11 et Rom. 3, 4	11 Io. 8, 44
13 Gen. 1, 29	22 II Tim. 1, 16	24 II Cor. 11, 9
28 II Tim. 4, 16		

2 a variis m	significationibus Ov	6 dicat O	7 verum v
12 alt. loquar v	19 fructibus terrae m	22 quia]	qui O

ita eis debentur tamquam hominibus. debentur autem eis sicut animae vivae praebentibus se ad imitandum in omni continentia. item debentur eis tamquam volatilibus propter benedictiones eorum, quae multiplicantur super terram, quoniam in omnem terram exiit sonus eorum.

XXVI. Pascuntur autem his escis qui laetantur eis, nec illi laetantur eis, quorum deus venter. neque enim et in illis, qui praebent ista, ea, quae dant, fructus est, sed quo animo dant. itaque ille, qui deo serviebat, non suo ventri, video plane, unde gaudeat, video et congratulor ei valde. acceperat enim a Filippensibus quae per Epafroditum miserant; sed tamen unde gaudeat, video. unde autem gaudet, inde pascitur, quia in veritate loquens: gavisus sum, inquit, magnifice in domino, qui tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo sapiebatis; taedium autem habuistis. isti ergo diuturno taedio marcuerant et quasi exaruerant ab isto fructu boni operis, et gaudet eis, quia repullularunt, non sibi, quia eius indigentiae subvenerunt. ideo secutus ait: non quod desit aliquid dico; ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. scio et minus habere, scio et abundare; in omnibus et in omni imbutus sum, et saturari et esurire et abundare et penuriam pati: omnia possum in eo, qui me confortat.

Vnde ergo gaudes, o Paule magne? unde gaudes, unde pasceris, homo renovate in agnitionem dei secundum imaginem eius, qui creavit te, et anima viva tanta continentia et lingua volatilis lo-

5 Ps. 18, 5 8 Phil. 3, 19 11 Rom. 16, 18 15 Phil.
4, 10—13 29 Col. 3, 10 31 cf. I Cor. 14, 2

1 bis debetur OS 2 eis autem Oo 5 exivit v 8 venter
est v 16 in om. O 17 quo] quo et v 25 omnia v
satiari Ov 28 ergo in omnibus m 29 agnitione O

quens mysteria? talibus quippe animantibus ista esca debetur. quid est, quod te pascit? laetitia. quod sequitur audiam: verum tamen, inquit, bene fecistis communicantes tribulationi meae. hinc gaudet,
 5 hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius angustia relaxata est, qui dicit tibi: in tribulatione dilatasti mihi, quia et abundare et penuriam pati novit in te, qui confortas eum. scitis enim, inquit, etiam vos, Philippenses, quoniam in principio evangelii, cum ex Macedonia sum pro-
 10 fectus, nulla mihi ecclesia communicavit in ratione dati et accepti nisi vos soli, quia et Thessalonicam et semel et iterum usibus meis misistis. ad haec bona opera eos redisse nunc gaudet
 15 et repullulasse laetatur tamquam revivescente fertilitate agri.

41 Numquid propter usus suos, quia dixit: usibus meis misistis, numquid propterea gaudet? non propterea. et hoc unde scimus? quoniam ipse sequitur
 20 dicens: non quia quaero datum, sed requiro fructum. didici a te, deus meus, inter datum et fructum discernere. datum est res ipsa, quam dat, qui inpertitur haec necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adiutorium. fructus
 25 autem bona et recta voluntas datoris est. non enim ait magister bonus: qui suscepit prophetam tantum, sed addidit: in nomine prophetae; neque ait tantum: qui suscepit iustum, sed addidit: in nomine iusti; ita quippe ille mercedem prophetae, iste mercedem iusti accipiet. nec solum ait: qui
 30 calicem aquae frigidae potum dederit uni ex minimis meis, sed addidit: tantum in nomine

3 Phil. 4, 14—16 6 Ps. 4, 2 20 Phil. 4, 17 26 Matth. 10, 41 sq.

1 esca ista m 3 audiamus v 9 et v 15 revirescente w

discipuli, et sic adiunxit: amen dico vobis, non perdet mercedem suam. datum est suscipere prophetam, suscipere iustum, porrigere calicem aquae frigidae discipulo; fructus autem in nomine prophetae, in nomine iusti, in nomine discipuli 5 hoc facere. fructu pascitur Helias a vidua sciente, quod hominem dei pasceret et propter hoc pasceret; per corvum autem dato pascebatur. nec interior Helias, sed exterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi. 10

XXVII. Ideoque dicam, quod verum est coram 42 te, domine, cum homines idiotae atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum et magnalia miraculorum, quae nomine piscium et coetorum significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos aut in aliquo usu 15 praesentis vitae adiuvandos pueros tuos, cum id quare faciendum sit et quo pertineat ignorent, nec illi istos pascunt nec isti ab illis pascuntur, quia nec illi haec sancta et recta voluntate operantur nec isti eorum 20 datis, ubi fructum nondum vident, laetantur. inde quippe animus pascitur, unde laetatur. et ideo pisces et coeti non vescuntur escis, quas non germinat nisi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta. 25

XXVIII. Et vidisti, deus, omnia quae fecisti, et 43 ecce bona valde, quia et nos videmus ea, et ecce omnia bona valde. in singulis generibus operum tuorum, cum dixisses, ut fierent, et facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. septiens numeravi 30 scriptum esse te vidisse, quia bonum est quod fecisti; et hoc octavum est, quia vidisti omnia quae fecisti,

6 cf. III Regn. 17, 6 sqq. 12 I Cor. 14, 23 26 Gen. 1, 31

9 exterior om. S 17 praesentis vitae usu m qua
reficiendum S 18 pertineant OS 27 vidimus m 32 quia]
quod O

et ecce non solum bona sed etiam valde bona tamquam simul omnia. nam singula tantum bona erant, simul autem omnia et bona et valde. hoc dicunt etiam quaeque pulchra corpora, quia longe multo
 5 pulchrius est corpus, quod ex membris pulchris omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum, quamvis et illa etiam singillatim pulchra sint.

14 XXVIII. Et attendi, ut invenirem, utrum septiens
 10 vel octiens videris, quia bona sunt opera tua, cum tibi placuerunt, et in tua visione non inveni tempora, per quae intellegerem, quod totiens videris quae fecisti, et dixi: o domine, nonne ista scriptura tua vera est, quoniam tu verax et veritas edidisti eam? cur
 15 ergo tu mihi dicis non esse in tua visione tempora, et ita scriptura tua mihi dicit per singulos dies ea quae fecisti te vidisse, quia bona sunt, et cum ea numerarem, inveni quotiens? ad haec tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus et dicis voce forti in aure
 20 interiore servo tuo perrumpens meam surditatem et clamans: „o homo, nempe quod scriptura mea dicit, ego dico. et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo tempus non accedit, quia aequali mecum aeternitate consistit. sic ea, quae vos per spiritum meum
 25 videtis, ego video, sicut ea, quae vos per spiritum meum dicitis, ego dico. atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video, quemadmodum, cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico.“

5 XXX. Et audivi, domine deus meus, et elinxi stil-
 10 lam dulcedinis ex tua veritate et intellexi, quoniam sunt quidam, quibus displicent opera tua, et multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsam, sicut

14 cf. Io. 3, 33 et 14, 6 19 cf. Ps. 49, 7

4 multa S 16 ita] ista Ov 19 voci O aurem in-
 teriorem O 23 accidit Ov 25 videtis—meum om. S

fabricas caelorum et compositiones siderum, et hoc non de tuo, sed iam fuisse alibi creata et aliunde, quae tu contraheres et conpaginares atque contexeres, cum de hostibus victis mundana moenia molireris, ut ea constructione devincti adversus te iterum rebellare 5 non possent; alia vero nec fecisse te nec omnino conpegisse, sicut omnes carnes et minutissima quaeque animantia et quidquid radicibus terram tenet, sed hostilem mentem naturamque aliam non abs te conditam tibi contrariam in inferioribus mundi locis 10 ista gignere atque formare. insani dicunt haec, quoniam non per spiritum tuum vident opera tua nec te cognoscunt in eis.

XXXI. Qui autem per spiritum tuum vident ea, 46 tu vides in eis. ergo cum vident, quia bona sunt, tu 15 vides, quia bona sunt, et quaecumque propter te placent, tu in eis places, et quae per spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. quis enim scit hominum, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? sic et quae dei sunt 20 nemo scit nisi spiritus dei. nos autem, inquit, non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex deo est, ut sciamus quae a deo donata sunt nobis. et admoneor, ut dicam: certe nemo scit, quae dei, nisi spiritus dei. quomodo 25 ergo scimus et nos, quae a deo donata sunt nobis? respondetur mihi, quoniam quae per eius spiritum scimus etiam sic nemo scit nisi spiritus dei. sicut enim recte dictum est: non enim vos estis, qui loquimini, eis, qui in dei spiritu loquerentur, sic 30 recte dicitur: „non vos estis, qui scitis“ eis, qui in dei spiritu sciunt. nihilo minus igitur recte dicitur: „non vos estis, qui videtis“ eis, qui in spiritu dei

18 I Cor. 2, 11 sq. 29 Matth. 10, 20

1 haec v 5 devincti Om 25 pr. dei sunt Ov 30 spiritu dei m

vident: ita quidquid in spiritu dei vident quia bonum est, non ipsi, sed deus videt, quia bonum est. aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supra dicti sunt; aliud, ut quod bonum
 5 est videat homo, quia bonum est, sicut multis tua creatura placet, quia bona est, quibus tamen non tu places in ea; unde frui magis ipsa quam te volunt: aliud autem, ut, cum aliquid videt homo quia bonum est, deus in illo videat, quia bonum est, ut scilicet
 10 ille ametur in eo, quod fecit, qui non amaretur nisi per spiritum, quem dedit, quoniam caritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis, per quem videmus, quia bonum est, quidquid aliquo modo est: ab illo enim
 15 est, qui non aliquo modo est, sed est, est.

47 XXXII. Gratias tibi, domine! videmus caelum et terram, sive corporalem partem superiorem atque inferiorem sive spiritalem corporalemque creaturam, atque in ornatu harum partium, quibus constat vel
 20 universa mundi moles vel universa omnino creatura, videmus lucem factam divisamque a tenebris. videmus firmamentum caeli, sive inter spirituales aquas superiores et corporales inferiores, primarium corpus mundi, sive hoc spatium aeris, quia et hoc vocatur
 25 caelum, per quod vagantur volatilia caeli inter aquas, quae vaporaliter eis superferuntur et serenis etiam noctibus rorant, et has, quae in terris graves fluitant. videmus congregatarum aquarum speciem per campos maris et aridam terram vel nudatam vel formatam,
 30 ut esset visibilis et composita herbarumque atque arborum mater. videmus luminaria fulgere desuper, solem

11 Rom. 5, 5 15 cf. Ex. 3, 14 16 Apoc. 11, 17 21 cf. Retract. II 6, 2

4 ut *om. S* 11 spiritum sanctum *m* 14 ab illo — modo est *om. S* 15 sed quod *v* 26 ei *O* 30 herbarum quoque *o*
 31 mater] materiem *v*

sufficere diei, lunam et stellas consolari noctem atque his omnibus notari et significari tempora. videmus umidam usquequaque naturam piscibus et beluis et alitibus fecundatam, quod aeris corpulentia, quae volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit. videmus terrenis animalibus faciem terrae decorari hominemque ad imaginem et similitudinem tuam cunctis inrationabilibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est rationis et intellegentiae virtute, praeponi, et quemadmodum in eius anima aliud est, quod consulendo dominatur, aliud, quod subditur ut obtemperet, sic viro factam esse etiam corporaliter feminam, quae haberet quidem in mente rationabilis intellegentiae parem naturam, sexu tamen corporis ita masculino sexui subiceretur, quemadmodum subicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi sollertiam. videmus haec et singula bona et omnia bona valde.

XXXIII. Laudant te opera tua, ut amemus te, et amamus te, ut laudent te opera tua. habent initium et finem ex tempore, ortum et occasum, profectum et defectum, speciem et privationem. habent ergo consequentia mane et vesperam partim latenter partim evident. de nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de aliqua non tua vel quae antea fuerit, sed de con-creata, id est simul a te creata materia, quia eius in-
formitatem sine ulla temporis interpositione formasti. nam cum aliud sit caeli et terrae materies, aliud caeli et terrae species, materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla morae intercapedine sequeretur.

19 cf. Prov. 31, 31

13 rationalis *Ov* 19 laudent *v* 20 amemus *v* quae
habent *v* 23 vespera *S* 25 tua] tu *S* 29 specie *S*

49 XXXIIII. Inspeximus etiam, propter quorum figu-
 rationem ista vel tali ordine fieri vel tali ordine scribi
 voluisti, et vidimus, quia bona sunt singula et omnia
 bona valde, in verbo tuo, in unico tuo caelum et ter-
 5 ram, caput et corpus ecclesiae, in praedestinatione
 ante omnia tempora sine mane et vespera. ubi autem
 coepisti praedestinata temporaliter exequi, ut occulta
 manifestares et inconposita nostra componeres — quon-
 iam super nos erant peccata nostra et in profundum
 10 tenebrosum abieramus abs te, et spiritus tuus bonus
 superferebatur ad subveniendum nobis in tempore opor-
 tuno — et iustificasti inpios et distinxisti eos ab ini-
 quis et solidasti auctoritatem libri tui inter superiores,
 qui tibi dociles essent, et inferiores, qui eis subderen-
 15 tur, et congregasti societatem infidelium in unam con-
 spirationem, ut apparerent studia fidelium, ut tibi
 opera misericordiae parerent, distribuentes etiam pau-
 peribus terrenas facultates ad acquirenda caelestia. et
 inde accendisti quaedam luminaria in firmamento, ver-
 20 bum vitae habentes sanctos tuos et spiritualibus donis
 praelata sublimi auctoritate fulgentes; et inde ad im-
 buendas infideles gentes sacramenta et miracula visi-
 bilia vocesque verborum secundum firmamentum libri
 tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia
 25 corporali produxisti; et deinde fidelium animam vivam
 per affectus ordinatos continentiae vigore formasti
 atque inde tibi soli mentem subditam et nullius aucto-
 ritatis humanae ad imitandum indigentem renovasti
 ad imaginem et similitudinem tuam praestantique in-
 30 tellectui rationabilem actionem tamquam viro femi-
 nam subdidisti omnibusque tuis ministeriis ad per-
 ficiendos fideles in hac vita necessariis ab eisdem

11 cf. Prov. 17, 15

10 abieramus] ubi eramus *S* 14 docibiles *m* ei *O*
 16 *alt.* ut] et *v*

fidelibus ad usus temporales fructuosa in futurum opera praeberi voluisti. haec omnia videmus et bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis, qui spiritum, quo ea videremus et in eis te amaremus, dedisti nobis.

XXXV. Domine deus, pacem da nobis — omnia ⁵50 enim praestitisti nobis — pacem quietis, pacem sabbati, pacem sine vespera. omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis suis peractis transiturus est: et mane quippe in eis factum ¹⁰10 est et vespera.

XXXVI. Dies autem septimus sine vespera est ⁵¹51 nec habet occasum, quia sanctificasti eum ad permutationem sempiternam, ut id, quod tu post opera tua bona valde, quamvis ea quietus feceris, requievisti ¹⁵15 septimo die, hoc prae loquatur nobis vox libri tui, quod et nos post opera nostra ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitae aeternae requiescamus in te.

XXXVII. Etiam tunc enim sic requiesces in nobis, ⁵²52 quemadmodum nunc operaris in nobis, et ita erit illa ²¹21 requies tua per nos, quemadmodum sunt ista opera tua per nos. tu autem, domine, semper operaris et semper requiescis nec vides ad tempus nec moveris ad tempus nec quiescis ad tempus et tamen facis et ²⁵25 visiones temporales et ipsa tempora et quietem ex tempore.

XXXVIII. Nos itaque ista quae fecisti videmus, ⁵³53 quia sunt, tu autem quia vides ea, sunt. et nos foris vidimus, quia sunt, et intus, quia bona sunt: tu autem ³⁰30 ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda. et nos alio tempore moti sumus ad bene faciendum, posteaquam concepit de spiritu tuo cor nostrum; priore autem tem-

6 cf. II Thess. 3, 16

8 pacem] sabbati v 30 videmus Ov

pore ad male faciendum movebamur deserentes te: tu vero, deus une bone, numquam cessasti bene facere. et sunt quaedam bona opera nostra ex munere quidem tuo, sed non sempiterna: post illa nos requie-
5 tuos in tua grandi sanctificatione speramus. tu autem bonum nullo indigens bono semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es. et hoc intellegere quis hominum dabit homini? quis angelus angelo? quis angelus homini? a te petatur, in te quaeratur, ad
10 te pulsetur: sic, sic accipitur, sic invenietur, sic aperietur.

9 cf. Matth. 7, 8

10 accipietur *Ov* 11 aperietur amen. *Ov*

I. INDEX SCRIPTORVM.

A) LOCI SACRAE SCRIPTVRAE.

- Gen. 1, 1: 2, 10. 62, 15. 242, 16.
 266, 10. 274, 8. 21. 279, 26.
 297, 2. 321, 29.
 — 1, 2: 267, 15. 270, 13. 283, 32.
 285, 17. 298, 27. 304, 1
 — 1, 3: 298, 5. 302, 17.
 — 1, 5: 306, 15.
 — 1, 6 sq.: 270, 24.
 — 1, 7 sq.: 275, 9.
 — 1, 9: 285, 26. 309, 5.
 — 1, 12: 309, 18.
 — 1, 14: 257, 17. 310, 2. 18.
 311, 28.
 — 1, 14 sq.: 312, 5.
 — 1, 16: 311, 2.
 — 1, 20: 197, 28. 313, 21.
 — 1, 22: 320, 33.
 — 1, 24: 315, 6.
 — 1, 26: 98, 11. 317, 27.
 — 1, 27: 44, 19. 318, 13. 319, 1.
 — 1, 28: 320, 25.
 — 1, 29: 323, 13.
 — 1, 31: 134, 7. 226, 7. 285, 7.
 326, 26.
 — 2, 1: 62, 15.
 — 2, 3: 249, 5.
 — 3, 8: 316, 10.
 — 3, 14 sq.: 113, 10.
 — 3, 16: 10, 28. 85, 9
 — 3, 17 sqq.: 208, 9.
 — 3, 18 sq.: 71, 31.
 — 3, 19: 222, 15.
 — 3, 21: 138, 7. 306, 2C.
- Gen. 6, 6. 7: 3, 24.
 — 9, 2 sq.: 223, 8.
 — 9, 6: 97, 28.
 — 17, 1: 87, 20.
 — 18, 27: 5, 2. 196, 19.
 — 24, 3: 88, 14.
 — 25, 33 sq.: 131, 16.
 — 25, 34: 223, 12.
 — 27: 226, 19.
 — 28, 17: 276, 24.
 — 31, 29: 248, 8.
 — 48: 226, 22.
 — 49: 226, 22.
 Ex. 3, 14: 133, 2. 329, 15.
 — 3, 22: 131, 25.
 — 4, 14: 3, 24.
 — 11, 2: 131, 25.
 — 16, 15: 7, 21.
 — 20, 13 sqq.: 312, 12.
 — 32, 1—6: 131, 18.
 — 33, 19: 191, 3.
 — 33, 23: 4, 15.
 Num. 10, 9: 81, 14.
 — 11, 1 sqq.: 223, 15.
 Deut. 4, 24: 76, 20.
 — 6, 5: 289, 8. 294, 20.
 — 31, 17: 4, 15.
 — 32, 17: 38, 15.
 — 32, 20: 4, 15.
 — 32, 39: 25, 29.
 — 33, 19: 53, 3.
 Iosue 10, 12 sq.: 258, 21.
 II Reg. 23, 15 sqq.: 223, 13.

- III Reg. 17, 6: 223, 9.
 — 17, 6 sqq.: 326, 6.
 III Reg. 1, 9: 91, 19.
 Tob. 4, 2 sqq.: 226, 17.
 — 4, 16: 21, 24.
 — 13, 18: 62, 12.
 — 14, 17: 182, 32.
 Judith 6, 15: 106, 20.
 Iob 3, 20: 59, 13.
 — 7, 1: 218, 6. 224, 9.
 — 7, 9: 85, 14.
 — 7, 20: 12, 32.
 — 9, 3: 4, 25.
 — 9, 5: 3, 19.
 — 10, 15: 34, 16.
 — 12, 13. 16: 40, 3.
 — 14, 5 (sec. LXX): 7, 28.
 — 14, 16: 243, 1.
 — 15, 26: 128, 20.
 — 28, 28 (sec. LXX): 78, 13.
 — 28, 28: 144, 13.
 — 32, 20: 305, 20.
 — 38, 10 sq.: 309, 11.
 Ps. 1, 2: 132, 20.
 — 2, 7: 249, 23.
 — 2, 11: 220, 13. 140, 26.
 — 2, 12: 3, 24.
 — 4, 2: 172, 12. 325, 6.
 — 4, 3: 53, 16. 65, 28. 172, 24.
 — 4, 3 sq.: 173, ■.
 — 4, 4: 172, 28.
 — 4, 5: 173, 21. 174, 10.
 — 4, 6 sq.: 174, 1.
 — 4, 7: 174, 14.
 — 4, 8: 91, 17. 174, 18.
 — 4, 9: 174, 20. 183, 30.
 — 4, 10: 174, 26.
 — 5, 3: 17, 27.
 — 5, 5: 306, 3.
 — 5, 8: 178, 31.
 — 5, 10: 247, 27.
 — 5, 13: 193, 12.
 — 6, 3: 73, 23. 225, 27. 239, 7.
 — 6, 4: 164, 20.
 — 6, 6: 121, 20.
 — 7, 2: 12, 22.
 Ps. 7, 11: 94, 27.
 — 8, 2: 142, 23.
 — 8, 3: 307, 9.
 — 8, 4: 307, 6.
 — 8, 5: 290, 1.
 — 8, 8 sq.: 76, 17.
 — 8, 10: 142, 23.
 — 9, 2: 54, 19. 259, 23.
 — 9, 3: 98, 7.
 — 9, 15: 301, 28.
 — 9, 24: 232, 8.
 — 10, 1: 93, 23.
 — 10, 3: 168, 1. 232, 8.
 — 10, 17: 50, 15. 240, 24.
 — 11, 3: 279, 2.
 — 11, 9: 267, 1.
 — 12, 3: 225, 27.
 — 15, 2: 133, 13.
 — 15, 11: 17, 27. 96, 13.
 — 16, 3: 306, 14.
 — 16, 5: 241, 12.
 — 16, 8: 73, 8. 99, 27. 196, 3.
 — 17, 3: 11, 2. 127, 18.
 — 17, 6: 82, 25.
 — 17, 7: 242, 1. 278, 15.
 — 17, 8: 231, 22.
 — 17, 14: 231, 22.
 — 17, 21: 296, 14.
 — 17, 29: 69, 21. 94, 27. 119, 15.
 — 259, 32. 301, 7.
 — 17, 30: 17, 27.
 — 17, 32: 3, 13.
 — 17, 36: 144, 11. 264, 21.
 — 17, 47: 229, 18.
 — 18, 2 sq.: 313, 1.
 — 18, 4 sq.: 314, 1.
 — 18, 5: 324, 5.
 — 18, 6: 65, 17.
 — 18, 7: 74, 1. 172, 4.
 — 18, 8: 307, 8.
 — 18, 13: 34, 17. 232, 23.
 — 18, 13 sq.: 4, 20.
 — 18, 15: 127, 18. 152, 21. 167, 3.
 — 20, 13: 155, 27.
 — 21, 3: 11, 6.
 — 21, 26: 287, 3.

Ps. 21, 27: 1, 20. 239, 12.
 — 21, 28: 166, 6.
 — 22, 1: 253, 2.
 — 22, 5: 122, 19. 143, 8. 164, 6.
 315, 24.
 — 24, 1: 60, 24.
 — 24, 7: 40, 25.
 — 24, 9: 131, 1.
 — 24, 15: 59, 29. 227, 5.
 — 24, 18: 131, 2.
 — 25, 3: 227, 29.
 — 25, 7: 241, 17. 264, 30. 278, 17.
 — 25, 8: 143, 23. 147, 26. 277, 32.
 — 26, 1: 215, 3.
 — 26, 4: 256, 26. 264, 31. 273, 7.
 — 26, 7: 241, 22.
 — 26, 8: 21, 1. 170, 29.
 — 26, 10: 132, 21.
 — 26, 12: 4, 27. 47, 26.
 — 27, 1: 279, 1.
 — 27, 9: 253, 2.
 — 28, 5: 146, 5. 171, 22.
 — 29, 11: 132, 6.
 — 29, 12: 166, 9.
 — 29, 13: 54, 19.
 — 30, 6: 77, 24.
 — 30, 8: 172, 22.
 — 30, 10: 218, 1.
 — 30, 11: 246, 23. 264, 32.
 — 30, 20: 264, 18.
 — 30, 21: 301, 14.
 — 30, 23: 22, 11. 236, 26.
 — 31, 1: 194, 8.
 — 31, 4: 141, 10.
 — 31, 5: 4, 24.
 — 31, 9: 199, 16.
 — 32, 6: 244, 10.
 — 32, 9: 244, 10.
 — 32, 11: 115, 21. 128, 30.
 — 32, 22: 142, 17. 239, 25.
 — 33, 6: 160, 5.
 — 33, 19: 75, 25.
 — 34, 3: 4, 11. 84, 1. 166, 19.
 — 34, 6: 93, 25.
 — 34, 10: 73, 23. 142, 18. 158, 9.
 166, 18.

Ps. 35, 3: 156, 3.
 — 35, 6: 308, 2.
 — 35, 7: 57, 13. 127, 15. 298, 2.
 303, 32.
 — 35, 8: 196, 3.
 — 35, 10: 183, 24. 299, 3. 308, 29.
 — 36, 13: 101, 24.
 — 36, 23: 83, 1.
 — 37, 4: 135, 8.
 — 37, 7: 17, 27.
 — 37, 8: 135, 8.
 — 37, 9: 232, 21.
 — 37, 9—11: 128, 6.
 — 37, 11: 255, 33. 281, 24.
 — 37, 23: 175, 9.
 — 38, 6: 256, 27.
 — 38, 12: 132, 29. 303, 31.
 — 39, 3: 84, 6.
 — 39, 5: 146, 22.
 — 39, 12: 228, 7.
 — 39, 16: 15, 13.
 — 40, 5: 54, 20. 65, 28. 87, 14.
 — 41, 2 sq.: 304, 21.
 — 41, 3: 20, 29.
 — 41, 3 sq.: 273, 4.
 — 41, 4: 305, 16.
 — 41, 5: 305, 20.
 — 41, 6: 58, 12. 305, 25. 306, 2.
 — 41, 7: 304, 5.
 — 41, 8: 304, 14. 305, 10.
 — 41, 11: 102, 31. 273, 4.
 — 41, 12: 58, 12. 215, 3. 306, 2.
 — 42, 2: 69, 28.
 — 42, 5: 58, 12. 305, 25. 306, 4.
 — 44, 8: 91, 16.
 — 45, 5: 305, 3.
 — 45, 11: 168, 26.
 — 47, 15: 276, 2. 307, 30.
 — 48, 13: 318, 25.
 — 49, 7: 327, 19.
 — 49, 8: 122, 19. 143, 8.
 — 49, 14: 53, 1.
 — 49, 21: 81, 16.
 — 50, 1: 195, 19.
 — 50, 3: 5, 8. 291, 6.
 — 50, 6: 65, 28.

Ps. 50, 7: 9, 14.
 — 50, 8: 192, 20.
 — 50, 10: 70, 26.
 — 50, 15: 304, 9.
 — 50, 19: 54, 32. 86, 15. 141, 24.
 164, 18.
 — 50, 21: 73, 20.
 — 53, 8: 33, 8. 72, 14. 73, 22. 152, 21.
 — 54, 23: 112, 24. 239, 5.
 — 55, 3: 28, 14.
 — 55, 12: 310, 26.
 — 58, 10: 72, 16. 227, 25.
 — 58, 11: 296, 10.
 — 58, 18: 182, 9. 279, 16. 296, 6.
 — 60, 2: 17, 20. 240, 23.
 — 60, 8: 302, 13.
 — 60, 9: 61, 9.
 — 61, 2 sq.: 141, 28.
 — 61, 9: 261, 2.
 — 62, 2: 20, 29. 309, 15.
 — 62, 4: 264, 20.
 — 62, 8: 73, 8.
 — 62, 9: 264, 21.
 — 63, 11: 30, 16.
 — 64, 12: 310, 23.
 — 65, 15: 240, 28.
 — 67, 3: 159, 25.
 — 67, 6: 188, 33.
 — 67, 7: 178, 14.
 — 67, 16: 169, 32.
 — 67, 19: 305, 2.
 — 67, 23: 93, 27.
 — 68, 3: 51, 3.
 — 68, 6: 66, 20. 72, 11. 104, 27.
 — 68, 14: 190, 22.
 — 68, 17: 5, 8.
 — 68, 21: 96, 3. 128, 32. 167, 15.
 193, 14.
 — 68, 33: 316, 15.
 — 70, 5: 93, 22. 253, 14.
 — 70, 17: 267, 25.
 — 71, 18: 68, 21.
 — 72, 7: 29, 2. 9.
 — 72, 9: 66, 2.
 — 72, 14: 38, 17.
 — 72, 16: 256, 22.

Ps. 72, 26: 54, 5. 93, 27. 190, 19.
 — 72, 27: 15, 12. 54, 8. 90, 28.
 — 72, 28: 133, 11. 278, 14. 297, 28.
 — 73, 16: 241, 5.
 — 73, 21: 53, 7.
 — 74, 5 sq.: 48, 12.
 — 75, 2: 142, 23.
 — 76, 18: 184, 26.
 — 77, 4: 105, 9.
 — 77, 37: 82, 2.
 — 77, 38: 48, 9.
 — 77, 39: 14, 28. 70, 7.
 — 77, 71: 184, 3.
 — 78, 5: 164, 21.
 — 78, 8: 164, 21.
 — 78, 9: 48, 9.
 — 78, 10: 321, 16.
 — 78, 11: 272, 6.
 — 79, 4: 62, 21.
 — 79, 18: 242, 5.
 — 80, 17: 91, 16.
 — 83, 6: 302, 7.
 — 83, 6 sq.: 167, 26.
 — 83, 7: 66, 4.
 — 84, 6: 128, 31.
 — 84, 12: 309, 31.
 — 85, 1: 240, 28.
 — 85, 3: 241, 1.
 — 85, 11: 117, 7.
 — 85, 13: 20, 27. 49, 26. 230, 23.
 — 85, 15: 20, 26.
 — 87, 3: 51, 9.
 — 87, 6: 238, 14.
 — 88, 11: 128, 27.
 — 88, 53: 142, 22.
 — 89, 8: 197, 2. 232, 24.
 — 90, 13: 142, 9. 191, 21.
 — 91, 2: 9, 3.
 — 93, 1: 57, 6.
 — 93, 19: 5, 8.
 — 93, 20: 25, 28.
 — 94, 5: 309, 7.
 — 95, 2: 61, 9.
 — 95, 4: 239, 20.
 — 99, 3: 7, 8. 184, 22. 198, 6.
 17. 261, 2.

- Ps. 99, 5: 184, 22
 — 100, 1: 187, 31.
 — 101, 13: 64, 5.
 — 101, 21: 48, 10.
 — 101, 27: 64, 5.
 — 101, 28: 7, 13. 141, 2. 249, 14.
 273, 9. 310, 27.
 — 102, 3: 64, 2. 193, 21.
 — 102, 3 sqq.: 231, 3.
 — 102, 3—5: 246, 25.
 — 102, 8: 20, 26. 166, 22.
 — 102, 14: 222, 15.
 — 103, 2: 306, 22.
 — 103, 24: 247, 3. 282, 8. 297, 4.
 — 103, 34: 286, 23.
 — 105, 2: 57, 11.
 — 105, 20: 131, 20.
 — 105, 47: 52, 26.
 — 106, 8: 72, 29. 74, 3.
 — 106, 15: 74, 3.
 — 106, 21: 74, 3.
 — 106, 31: 74, 3.
 — 108, 22: 234, 30.
 — 111, 10: 146, 20.
 — 112, 4: 149, 7.
 — 112, 9: 163, 20.
 — 113, 16: 267, 5. 270, 9.
 272, 29. 284, 3. 299, 14.
 — 114, 15 sq.: 115, 23.
 — 115, 1 (10): 4, 22.
 — 115, 1: 256, 25.
 — 115, 11: 323, 10.
 — 115, 12 (4): 33, 6.
 — 115, 15: 177, 29.
 — 115, 16 (6): 27, 28.
 — 115, 16: 87, 4. 287, 2.
 — 115, 16 sq.: 142, 19. 166, 14.
 — 115, 17: 227, 18.
 — 116, 2: 99, 23.
 — 117, 1: 86, 32. 240, 7.
 — 117, 14: 190, 19.
 — 118, 18: 239, 5. 241, 18.
 — 118, 37: 135, 18.
 — 118, 70: 167, 18.
 — 118, 77: 89, 6. 105, 9.
 — 118, 85: 163, 31. 241, 29.
 Ps. 118, 101: 16, 3.
 — 118, 103: 174, 30.
 — 118, 105: 175, 30. 305, 27.
 — 118, 108: 191, 5.
 — 118, 142: 62, 19.
 — 118, 155: 92, 5.
 — 118, 169: 189, 17.
 — 118, 175: 74, 2.
 — 118, 176: 38, 3. 271, 25. 278, 4.
 — 119, 1: 167, 27. 302, 8.
 — 119, 3 sq.: 167, 28.
 — 120, 1: 167, 27.
 — 120, 4: 227, 8.
 — 121, 1: 302, 10.
 — 121, 6: 302, 10.
 — 123, 5: 300, 24.
 — 124, 3: 169, 20.
 — 127, 1: 143, 16.
 — 129, 1: 26, 18. 241, 3.
 — 129, 3: 4, 28.
 — 134, 6: 142, 22.
 — 135, 4: 68, 21.
 — 135, 6: 315, 16.
 — 135, 23: 170, 21.
 — 137, 6: 75, 23.
 — 137, 8: 86, 32.
 — 138, 6: 255, 1.
 — 138, 7: 74, 10.
 — 138, 8: 2, 17.
 — 138, 11: 58, 17.
 — 138, 12: 301, 9.
 — 138, 16: 223, 29.
 — 138, 21: 175, 1.
 — 138, 22: 90, 25. 275, 16.
 — 140, 3 sq.: 87, 22.
 — 140, 5: 234, 27.
 — 141, 6: 83, 32.
 — 141, 8: 14, 19.
 — 142, 2: 190, 28.
 — 142, 6: 308, 27.
 — 142, 10: 295, 15.
 — 143, 5: 145, 20.
 — 143, 7: 49, 25.
 — 143, 7 sq.: 195, 8.
 — 143, 8: 265, 16.
 — 143, 9: 47, 21.

- Ps. 144, 3: 1, 5.
 — 144, 5: 154, 2.
 — 144, 14: 266, 15.
 — 144, 15: 110, 10.
 — 145, 2: 63, 7. 64, 21. 74, 2.
 — 145, 8: 266, 14. 15.
 — 146, 5: 1, 6. 76, 25.
 — 147, 14: 91, 16.
 — 148, 1—5: 134, 30.
 — 148, 2—5: 307, 20.
 — 148, 4: 277, 17.
 — 148, 6: 276, 27.
 — 148, 7—12, 134, 22.
 — 149, 6: 275, 17.
 Prov. 3, 7: 144, 13.
 — 3, 22: 43, 5.
 — 6, 26: 105, 21.
 — 7, 23: 168, 1.
 — 7, 27: 41, 10.
 — 8, 22: 141, 19.
 — 9, 8: 105, 3.
 — 9, 17: 43, 25.
 — 9, 18: 43, 17.
 — 17, 15: 331, 11.
 — 19, 21: 115, 20.
 — 20, 24: 84, 6.
 — 21, 6: 82, 25.
 — 26, 5: 144, 13.
 — 27, 21: 232, 18.
 — 29, 17: 58, 17.
 — 31, 31: 330, 19.
 Eccle. 1, 2: 162, 27.
 — 3, 21: 10, 28.
 — 9, 3: 120, 25.
 Cant. 1, 3: 178, 9. 308, 15.
 — 1, 6: 308, 15.
 — 2, 9: 308, 15.
 — 2, 17: 306, 1.
 — 4, 14: 28, 13.
 Sap. 1, 6: 108, 2.
 — 4, 18: 101, 24.
 — 5, 7: 65, 7. 74, 28.
 — 7, 27: 133, 13. 184, 14.
 — 8, 21: 112, 22. 218, 21.
 221, 27.
 — 9, 15: 136, 18.
 Sap. 10, 21: 150, 21.
 — 11, 21: 78, 9.
 — 11, 25: 74, 17.
 — 13, 1: 144, 2.
 — 13, 9: 75, 20.
 — 14, 11: 35, 19.
 — 15, 9: 45, 23.
 Eccli. 1, 4: 276, 32.
 — 2, 10: 34, 5.
 — 2, 16: 156, 22.
 — 3, 17: 33, 11.
 — 3, 19: 317, 7.
 — 3, 27: 114, 2.
 — 5, 8: 112, 12. 156, 25.
 — 10, 10: 136, 11.
 — 17, 31: 128, 31.
 — 18, 30: 222, 4.
 — 19, 1: 179, 32.
 — 19, 4: 101, 16.
 — 21, 4: 275, 17.
 — 23, 3: 115, 26.
 — 23, 6: 222, 23.
 — 24, 14: 27, 12.
 — 39, 21: 134, 7.
 — 39, 36: 29, 27.
 — 40, 1: 10, 28.
 — 42, 18. 20: 192, 25.
 Es. 1, 4: 7, 24.
 — 1, 16—18: 311, 30.
 — 3, 9: 117, 2.
 — 6, 2: 285, 12.
 — 6, 3: 269, 27. 303, 24.
 — 11, 2: 298, 29.
 — 14, 13 sq.: 231, 32.
 — 28, 18: 114, 1.
 — 29, 2: 142, 24.
 — 31, 6: 66, 8.
 — 33, 5: 21, 25.
 — 34, 4: 306, 21.
 — 37, 16: 285, 12.
 — 37, 20: 231, 14.
 — 38, 15: 59, 13.
 — 40, 4: 171, 15.
 — 40, 6—8: 308, 9.
 — 40, 8: 244, 26.
 — 42, 3: 53, 13.

- Es. 42, 14 (sec. LXX): 20, 27.
 24, 27. 27, 17.
 — 46, 4: 73, 10.
 — 46, 8: 64, 30. 65, 22.
 — 48, 22: 214, 15.
 — 50, 10: 93, 25.
 — 52, 7: 312, 30.
 — 57, 13: 107, 1.
 — 58, 7 sq.: 310, 2.
 — 58, 10: 197, 1.
 — 60, 16: 53, 3.
 Jer. 2, 13: 316, 25.
 — 2, 27: 27, 16.
 — 6, 8: 103, 1.
 — 7, 9: 157, 9.
 — 12, 15: 5, 3.
 — 15, 19: 313, 22.
 — 18, 11: 16, 3.
 — 18, 19: 240, 33. 288, 24.
 — 23, 24: 2, 24. 62, 16.
 — 26, 3: 16, 3.
 — 30, 9: 160, 8.
 — 31, 15: 132, 25.
 — 32, 19: 10, 28.
 — 35, 15: 17, 23.
 — 36, 3: 17, 23.
 — 36, 7: 17, 23.
 — 38, 13: 116, 12.
 — 44, 9: 4, 5.
 — 51, 6: 28, 16.
 Jer. Thren. 1, 12: 50, 12. 288, 27.
 303, 11.
 — 2, 18: 117, 28.
 — 5, 17: 58, 3.
 Ezech. 1, 13: 105, 7.
 — 3, 12: 271, 26.
 — 16, 8: 158, 8.
 — 30, 6: 307, 11.
 — 30, 24: 279, 5.
 — 34, 14: 184, 2.
 — 36, 23: 168, 9.
 Dan. 3, 27 29: 141, 10.
 — 3, 32: 37, 9.
 — 3, 52. 54. 55: 37, 9.
 — 3, 56 (3, 32): 31, 27.
 — 4, 32: 99, 27.
 Os. 12, 1: 54, 9.
 Joel 2, 18: 3, 23.
 — 2, 26: 82, 30.
 Ion. 2, 8: 271, 25.
 Mich. 2, 9: 25, 30.
 — 7, 8: 250, 27.
 Habac. 2, 4: 26, 20.
 Zach. 1, 14: 3, 23.
 — 8, 2: 3, 23.
 Mal. 3, 6: 7, 10. 174, 24.
 — 3, 10: 305, 2.
 II Mac. 1, 24: 63, 7. 79, 4. 189, 6.
 — 15, 23: 291, 8.
 Matth. 3, 2: 304, 3.
 — 3, 4: 223, 10.
 — 3, 17: 244, 13.
 — 4, 3: 223, 14.
 — 4, 17: 304, 3.
 — 4, 23: 64, 1. 238, 22.
 — 5, 3—9: 240, 3.
 — 5, 3: 154, 19.
 — 5, 7: 191, 1.
 — 5, 14 sq.: 313, 16.
 — 5, 22: 190, 11.
 — 5, 44: 62, 12.
 — 6, 8: 239, 22.
 — 6, 12: 190, 26.
 — 6, 15: 289, 23.
 — 6, 21: 312, 24.
 — 6, 33: 241, 27.
 — 6, 34: 220, 19.
 — 7, 7: 1, 21.
 — 7, 7 sq.: 266, 24.
 — 7, 8: 333, 9.
 — 7, 11: 256, 21.
 — 7, 12: 21, 24.
 — 7, 13: 115, 20.
 — 7, 13 sq.: 101, 17. 22.
 — 7, 20: 319, 19.
 — 9, 5. 6: 18, 2.
 — 9, 38: 310, 24.
 — 10, 16: 317, 11.
 — 10, 20: 328, 29.
 — 10, 30: 14, 13. 67, 24.
 — 10, 41 sq.: 325, 26.
 — 11, 10: 291, 8.

Matth. 11, 12: 157, 18.

— 11, 25: 130, 26. 142, 3. 144, 29.

— 11, 28 sq.: 130, 28. 142, 1.

— 11, 29: 131, 5.

— 11, 29 sq.: 307, 15.

— 11, 30: 167, 2. 231, 9.

— 12, 20: 53, 14.

— 12, 26: 87, 17.

— 12, 29: 150, 12.

— 12, 36 sq.: 190, 9.

— 13, 7: 312, 26.

— 13, 15: 118, 17.

— 13, 39: 310, 25.

— 13, 46: 144, 15.

— 16, 27: 54, 31.

— 16, 28: 69, 29.

— 17, 5: 244, 13.

— 18, 10: 277, 27. 307, 24.

— 18, 32: 87, 1.

— 18, 35: 190, 26.

— 19, 12: 25, 19. 143, 31.

— 19, 14: 23, 3.

— 19, 16: 245, 32.

— 19, 16—22: 312, 7.

— 19, 21: 144, 15. 165, 6.

— 19, 27: 312, 29.

— 22, 21: 76, 28.

— 22, 37—39: 46, 13.

— 22, 37 sqq.: 233, 29.

— 22, 37. 39: 289, 8. 294, 20.

— 22, 40: 281, 22.

— 23, 8: 245, 32.

— 24, 23: 65, 23.

— 24, 31: 149, 1.

— 24, 35: 308, 7.

— 25, 21: 35, 8. 185, 5.

— 25, 41: 85, 26.

Marc. 2, 9. 10: 18, 2.

— 7, 37: 4, 3.

— 8, 38: 146, 9.

— 8, 39: 69, 29.

— 10, 28: 312, 29.

— 12, 30 sq.: 46, 13.

— 13, 21: 65, 23.

Luc. 1, 34: 115, 31.

— 2, 14: 301, 29.

Luc. 3, 4 sq.: 171, 15.

— 4, 20: 307, 30.

— 5, 11: 155, 11.

— 5, 28: 155, 11.

— 6, 27: 62, 12.

— 7, 12 sq.: 94, 15.

— 8, 15: 191, 27.

— 12, 9: 146, 9.

— 12, 32: 232, 3.

— 14, 14: 169, 19.

— 14, 28: 155, 10.

— 15, 4 sq.: 278, 5.

— 15, 4 sqq.: 38, 3. 147, 19.

— 15, 8: 210, 7.

— 15, 12—32: 21, 4.

— 15, 13: 72, 17.

— 15, 16: 43, 7.

— 15, 24: 222, 16.

— 15, 32: 148, 27. 222, 16.

— 16, 10—12: 109, 23.

— 16, 22: 170, 12.

— 18, 11: 178, 6.

— 21, 8: 157, 9.

— 21, 34: 221, 23.

— 24, 43: 315, 23.

— 24, 49: 172, 29.

Io. 1, 1 sqq.: 144, 7.

— 1, 1—12: 129, 16.

— 1, 3: 76, 22. 242, 8.

— 1, 9: 69, 25. 149, 14. 160, 4.

— 174, 4. 302, 25.

— 1, 10: 65, 25.

— 1, 12: 149, 14.

— 1, 13: 130, 2.

— 1, 14: 129, 10. 130, 3. 137, 26.

— 138, 17. 238, 27.

— 1, 16: 69, 23. 130, 21.

— 3, 5: 315, 8.

— 3, 20: 215, 26.

— 3, 21: 192, 20. 234, 26.

— 3, 29: 70, 23. 246, 7. 305, 5.

— 3, 33: 161, 9. 327, 14.

— 4, 14: 94, 29. 316, 28.

— 4, 24: 44, 13.

— 4, 38: 310, 25.

— 4, 48: 315, 11.

- Io 5, 14: 54, 22.
 — 5, 35: 215, 26.
 — 5, 46: 242, 15.
 — 6, 27: 53, 4.
 — 6, 33: 65, 12.
 — 6, 35. 48. 59: 15, 10.
 — 6, 41: 65, 12.
 — 7, 39: 173, 4.
 — 8, 25: 245, 28. 291, 29.
 — 8, 40: 215, 20.
 — 8, 44: 141, 15. 288, 22. 323, 11.
 — 10, 18: 238, 15.
 — 11, 25: 15, 6.
 — 12, 35: 215, 16.
 — 14, 6: 15, 6. 58, 21. 62, 20.
 137, 25. 215, 3. 323, 10. 327, 14.
 — 14, 16 sq.: 172, 30.
 — 14, 17: 282, 29.
 — 14, 21: 276, 22.
 — 14, 26: 41, 17.
 — 14: 30: 141, 19.
 — 16, 33: 223, 28.
 — 17, 3: 117, 20.
 Act. 2, 1 sq.: 173, 1.
 — 2, 2 sq.: 313, 11.
 — 2, 2 sq.: 305, 1.
 — 2, 17: 3, 4.
 — 2, 28: 96, 13.
 — 2, 38: 301, 25.
 — 7, 39: 131, 18.
 — 8, 21: 81, 14. 82, 2.
 — 9, 5: 48, 1.
 — 13, 7—12: 149, 30.
 — 17, 27: 64, 27.
 — 17, 28: 131, 28.
 — 18, 25: 96, 9.
 Rom. 1, 17: 26, 20.
 — 1, 20: 133, 5. 136, 21. 139, 23.
 197, 7. 198, 28. 317, 13.
 — 1, 21: 77, 29. 144, 9.
 — 1, 21 sq.: 131, 7.
 — 1, 21—25: 76, 32.
 — 1, 22: 144, 14.
 — 1, 23: 131, 12.
 — 1, 25: 27, 9. 132, 2.
 — 1, 26: 47, 29.
 Rom. 2, 5: 173, 26.
 — 2, 6: 54, 31.
 — 3, 4: 323, 10.
 — 4, 5: 193, 13.
 — 5, 5: 56, 27. 300, 6. 329, 11.
 — 5, 6: 130, 24.
 — 6, 21: 33, 28.
 — 6, 23: 237, 24.
 — 7, 5: 38, 20.
 — 7, 17: 160, 14.
 — 7, 22 sq.: 141, 6.
 — 7, 22—25: 152, 10.
 — 7, 24 sq.: 141, 16.
 — 8, 10: 306, 1.
 — 8, 11: 306, 5.
 — 8, 23: 184, 11. 279, 13. 305, 5.
 — 8, 24: 304, 13. 306, 10.
 — 8, 24 sq.: 246, 31.
 — 8, 31: 266, 23.
 — 8, 32: 130, 25. 238, 10.
 — 8, 34: 173, 19. 190, 23.
 223, 27. 238, 23. 242, 11.
 — 9, 5: 101, 31. 137, 23.
 — 9, 13: 131, 23.
 — 9, 15: 191, 3. 197, 8.
 — 9, 21: 290, 1. 306, 17.
 — 10, 12: 240, 29.
 — 10, 14: 1, 18.
 — 11, 36: 2, 20.
 — 12, 2: 304, 25. 316, 16. 27.
 317, 20. 318, 2.
 — 12, 11: 96, 9.
 — 12, 12: 192, 17.
 — 13, 11 sq.: 310, 21.
 — 13, 13 sq.: 165, 13.
 — 14, 1: 165, 26.
 — 14, 3: 223, 2.
 — 14, 16: 168, 18.
 — 14, 20: 222, 26.
 — 16, 18: 324, 11.
 I Cor. 1, 4: 245, 12.
 — 1, 15: 303, 24.
 — 1, 27: 312, 30.
 — 1, 27 sq.: 149, 25.
 — 1, 30: 76, 26.
 — 1, 31: 222, 22.

I Cor. 2, 6: 311, 21. 312, 21.

— 2, 9: 183, 21.

— 2, 11: 193, 26. 196, 14.

— 2, 11 sq.: 328, 18.

— 2, 14: 311, 21. 318, 24.

— 2, 15: 318, 18. 319, 6.

— 3, 1: 304, 16. 311, 19.

— 3, 1 sq.: 311, 23.

— 3, 10: 318, 24.

— 3, 11: 140, 3.

— 4, 3: 44, 28. 196, 11.

— 4, 6: 289, 7.

— 4, 7: 140, 29. 306, 15.

— 4, 15: 317, 29.

— 5, 7 sq.: 143, 5.

— 5, 12: 319, 23.

— 6, 13: 220, 21.

— 7, 1: 25, 14.

— 7, 27 sqq.: 143, 24.

— 7, 28: 25, 12.

— 7, 32 sqq.: 25, 14.

— 7, 38: 219, 3.

— 8, 1: 140, 2. 3.

— 8, 6: 69, 7. 282, 25.

— 8, 8: 222, 7. 30. 317, 8.

— 9, 27: 220, 26.

— 10, 13: 196, 26.

— 10, 20: 38, 15.

— 11, 1: 317, 2.

— 11, 19: 139, 18.

— 12, 1: 300, 9.

— 12, 7—11: 311, 1.

— 12, 31: 300, 9.

— 13, 7: 193, 32.

— 13, 12: 98, 2. 142, 26. 184, 28.

— 192, 13. 196, 20. 274, 26.

— 299, 5. 308, 12.

— 14, 2: 324, 31.

— 14, 20: 304, 26.

— 14, 22: 315, 13.

— 14, 23: 326, 12.

— 15, 9: 142, 13. 149, 29.

— 15, 22: 85, 17. 190, 5. 212, 11.

— 15, 51: 185, 6.

— 15, 52: 118, 3.

— 15, 53: 220, 23.

I Cor. 15, 54: 174, 23. 220, 17.

II Cor. 1, 11: 195, 3.

— 1, 22: 306, 9.

— 2, 14: 23, 6.

— 2, 16: 37, 29.

— 3, 6: 92, 21. 99, 7.

— 4, 10: 1, 8.

— 4, 18: 173, 30.

— 5, 1: 277, 16. 278, 11.

— 5, 2: 226, 3. 304, 23.

— 5, 4: 304, 20.

— 5, 5: 141, 26.

— 5, 6: 196, 22.

— 5, 7: 304, 12.

— 5, 15: 239, 2. 316, 2.

— 5, 17: 310, 20.

— 5, 21: 277, 12.

— 6, 5: 220, 26. 320, 20.

— 6, 10: 78, 5.

— 7, 15: 27, 14.

— 8, 16: 23, 6.

— 10, 17: 190, 18.

— 11, 3: 305, 12.

— 11, 9: 323, 24.

— 11, 14: 237, 10.

— 12, 10: 194, 13.

Gal. 3, 1: 304, 28.

— 3, 11: 26, 20.

— 3, 28: 319, 4.

— 4, 5: 242, 10.

— 4, 12: 317, 4.

— 4, 14: 94, 30.

— 4, 19: 86, 9. 183, 3.

— 4, 26: 277, 15.

— 5, 4: 238, 2.

— 5, 5: 49, 29.

— 5, 11: 145, 19.

— 5, 17: 151, 7. 214, 25.

— 6, 3: 234, 25.

Eph. 1, 20: 172, 28.

— 2, 2: 153, 8. 237, 8.

— 2, 10: 318, 29.

— 2, 16: 85, 18.

— 3, 10: 247, 23.

— 3, 14: 300, 10.

— 3, 19: 300, 10.

- Eph. 3, 20: 166, 3. 220, 10.
 — 4, 13 sq.: 79, 10.
 — 4, 14: 67, 30.
 — 5, 8: 159, 31. 174, 5. 297, 33.
 301, 1. 302, 19. 304, 10. 306, 10.
 — 5, 14: 152, 3.
 — 5, 27: 192, 15.
 Philipp. 2, 6: 238, 12.
 — 2, 6—11: 130, 6.
 — 2, 8: 238, 12.
 — 2, 12: 195, 25.
 — 2, 15: 310, 9.
 — 3, 12—14: 264, 24.
 — 3, 13: 183, 18. 265, 17.
 304, 19.
 — 3, 19: 84, 9. 324, 8.
 — 4, 1: 265, 6.
 — 4, 10—13: 324, 15.
 — 4, 11 sqq.: 222, 10.
 — 4, 14—16: 325, 3.
 — 4, 17: 325, 20.
 Col. 1, 3: 186, 9.
 — 1, 15: 186, 7.
 — 1, 16: 88, 15. 285, 14.
 — 1, 18: 98, 27.
 — 1, 24: 98, 27.
 — 2, 3: 239, 8. 242, 12.
 — 2, 8: 144, 26.
 — 2, 8 sq.: 40, 11.
 — 2, 14: 86, 31. 141, 21. 191, 13.
 — 2, 16: 223, 1.
 — 3, 10: 318, 16. 319, 13. 324, 29.
 I Thess. 1, 7: 316, 12
 — 2, 4: 306, 14.
 — 2, 7: 318, 1.
 — 3, 8: 265, 6.
 — 5, 5: 306, 11.
 II Thess. 3, 16: 332, 6.
 I Tim. 1, 5: 187, 15. 281, 19.
 288, 26. 294, 11.
 — 1, 8: 281, 19. 288, 26. 294, 11.
 — 1, 15: 65, 26.
 — 2, 5: 137, 22. 237, 14. 29.
 — 3, 7: 41, 15. 75, 9.
 — 4, 4: 222, 28.
 — 4, 16: 323, 28.
 I Tim. 5, 4: 182, 33.
 — 5, 6: 316, 2.
 — 5, 9: 182, 33. 191, 26.
 — 5, 10: 182, 33.
 — 6, 5: 288, 18.
 — 6, 9: 41, 15. 75, 9.
 — 6, 16: 272, 2.
 — 6, 20: 316, 20.
 II Tim. 1, 16: 323, 22.
 — 2, 4: 151, 20
 — 2, 14: 281, 17.
 — 2, 15: 97, 24.
 — 2, 21: 150, 13.
 — 2, 26: 41, 15. 75, 9.
 Tit. 1, 4: 139, 32.
 — 1, 7: 290, 16.
 — 1, 10: 159, 26.
 Hebr. 4, 13: 192, 24.
 — 5, 5: 249, 23.
 — 10, 38: 26, 20.
 — 12, 29: 76, 20.
 — 13, 16: 113, 3
 Iac. 1, 17: 42, 6. 69, 26.
 — 2, 1: 149, 23.
 — 2, 9: 149, 23.
 — 2, 13: 190, 29.
 — 4, 6: 1, 10. 41, 3. 55, 5.
 69, 29. 129, 7. 231, 21.
 — 4, 11: 319, 15.
 I Petr. 1, 23: 64, 5.
 — 2, 9: 312, 28.
 — 2, 25: 38, 3.
 — 3, 1: 191, 28.
 — 5, 5: 1, 10. 41, 3. 55, 5
 69, 29. 129, 7. 231, 21.
 II Petr. 2, 20: 124, 9.
 — 3, 8: 249, 20.
 — 3, 18: 171, 19.
 I Io. 1, 1: 313, 15.
 — 1, 5: 236, 6. 250, 27.
 — 1, 10: 289, 13.
 — 2, 4: 41, 23.
 — 2, 16: 47, 17. 219, 1. 228, 13.
 — 3, 2: 305, 15. 308, 14.
 — 5, 10: 289, 13.
 Iud. 21: 181, 5.

Apoc. 7, 17: 74, 29.
— 8, 3(?): 195, 18.
— 11, 17: 329, 16.

Apoc. 12, 10: 191, 14.
— 21, 2: 141, 26.
— 21, 4: 74, 29.

B) SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

Ambros. c. Auxentium 34: 177, 7.
— Ep. 20, 24: 177, 7.
— 22, 17: 177, 18.
Ambros. hymn. (Patr. l. XVI,
p. 1409 M): 63, 7.
Ambros. hymn. I: 189, 6. 226, 31.
262, 1.
Athanasii Vita Ant. § 2: 165, 4.
Aug. c. Acad. I 1, 3: 168, 21.
Aug. de civ. dei XXII 8, 2:
177, 18.
August. c. epist. fundamenti 18:
43, 11.
August. de haer. 46: 43, 11.

Aug. Enarr. Ps. 46: 131, 16.
Aug. de div. quaest. LXXXIII,
45: 124, 14.
Aug. Tract. in evang. Io. 1, 16
129, 19.
Aug. c. litt. Petil. III 25, 30:
102, 2.
Aug. c. Iulian. V 14, 73: 221, 23
Aug. Serm. 51, 22: 181, 16.
— 286, 5: 177, 18.
Aug. Retract. I 13 (12), 7: 177, 18
— II 6, 2: 60, 8. 329, 21.
Paulini Med. Vit. Ambr. 13 sq.:
177, 7.

C) SCRIPTORES PROFANI.

Cic. Acad. II 18: 88, 2. 110, 28.
Cic. de div. II 30 (Ennius
fr. 277 V): 208, 10.
Cic. de fin. I 9 sqq.: 116, 18.
— III 10, 35: 206, 9.
Cic. de nat. deor. II 1, 3:
100, 26.
Cic. Tusc. I 26: 18, 15.
— III 6, 11 sqq.: 206, 9.
— V 10, 28: 213, 26.

Hor. Od. I 3, 8: 60, 5.
Sall. Cat. 9: 30, 30.
Terent. Andr. 68: 215, 19.
— Eun. 585. 589 sqq.: 19, 5
Verg. Aen. I 38: 20, 3.
— II 772: 16, 22.
— III 569: 45, 20.
— VI 457: 15, 16.
— VIII 698 sqq.: 145, 11.
— XI 336: 129, 1.

II. INDEX NOMINVM.

- Abraham 44, 26. 170, 12.
 Academici 88, 1. 93, 9. 110, 28.
 Adam 10, 27. 85, 17. 159, 4.
 160, 16. 190, 5. 314, 24. 316, 10.
 Adeodatus 176, 7. 187, 6.
 Aegyptus 131, 19. 25.
 Aegyptii 132, 1.
 Aegyptius 131, 16. 153, 28.
 Aeneas 15, 3. 8. 26. 16, 6. 10.
 Afer 153, 16
 Africa 90, 19. 95, 7. 115, 30.
 170, 10. 178, 21.
 Alexandrinus 225, 8.
 Alypius 103, 21. 22. 104, 28.
 107, 22. 108, 9. 19. 109, 9.
 112, 25. 113, 9. 116, 17.
 139, 4. 152, 26. 153, 15.
 157, 17. 158, 3. 164, 3. 9.
 165, 10. 22. 171, 18. 27. 176, 3.
 Ambrosius 91, 14. 94, 28. 96, 6.
 17. 99, 7. 111, 5. 144, 19.
 154, 9. 175, 24. 177, 5. 189, 5.
 Ambrosiana basilica 177, 22.
 Anaximenes 197, 31.
 Antonius monachus 153, 28.
 154, 20. 165, 4.
 Anubis 145, 12.
 Apollinaristae haeretici 139, 11.
 Aristotelicus 70, 30.
 Arriani 177, 7.
 Athanasius episcopus 225, 8.
 Athenienses 131, 27.
 Babylon 28, 16.
 Babylonia 28, 12.
 Babylonicus 146, 5.
 Caesar 76, 28.
 Carthago 16, 7. 26, 11. 35, 14.
 61, 6. 75, 7. 82, 16. 83, 7.
 19. 84, 2. 90, 3. 103, 25. 107, 5.
 110, 1. 2. 119, 19. 208, 27.
 212, 26.
 Carthaginensis 70, 32. 103, 29.
 Cassiciacum rus 169, 29.
 Catilina 31, 3.
 Cherubim 285, 12.
 Christus v. Iesus Christus.
 Cicero 39, 20. 156, 11.
 Creusa 16, 22.
 Cypriani memoria 84, 24.
 Danae 19, 6.
 David 44, 27. 171, 25. 223, 13
 Daviticus 225, 5.
 Dido 15, 4. 8. 16.
 Elias 223, 9. 326, 6. 8.
 Elpidius 90, 1.
 Epafroditus 324, 13.
 Epicurus 116, 18. 20.
 Esaias 175, 27.
 Esau 127, 7. 131, 16. 223, 12.
 Eva 18, 8. 85, 9. 305, 12.
 Euodius 178, 15. 187, 30.
 Faustus, manichaeorum episcopus 75, 8. 14. 79, 28. 82, 24.
 92, 2. 110, 27.
 Filippenses 324, 13. 325, 9.
 Firminus 125, 3. 20. 126, 6.
 13. 33.
 Fotinus 139, 16.

- Galatae 304, 29.
 Genesis 275, 19. 285, 31. 286, 3.
 290, 4.
 genethliaci 55, 11.
 Gervasius martyr 177, 18.
 Graecus 188, 31. 212, 16. 20.
 319, 4.
 Hebraeus 242, 22. 27.
 Helias *v.* Elias.
 Hierius, Romanae urbis orator,
 66, 24.
 Hierusalem 192, 8. 229, 30.
 279, 7. 8. 302, 10.
 Hippocrates 55, 17.
 Homerus 16, 24. 18, 15.
 Hortensius Ciceronis 39, 22.
 156, 11.
 Iacob 44, 26. 127, 8. 131, 22.
 226, 22.
 Iesus Christus 13, 1. 7. 14.
 40, 14. 24. 41, 17. 85, 18.
 93, 16. 94, 23. 98, 27. 124, 9.
 127, 23. 130, 15. 17. 137, 23.
 29. 138, 11. 33. 139, 6. 32.
 140, 4. 141, 17. 144, 29.
 145, 17. 28. 146, 8. 150, 2.
 152, 4. 17. 165, 16. 167, 3.
 171, 20. 173, 4. 178, 31.
 189, 29. 190, 6. 237, 29.
 239, 2. 242, 4. 256, 14. 23.
 300, 11. 303, 27. 311, 22.
 317, 2.
 Iohannes 223, 10.
 Iordanes 304, 7.
 Ioseph 226, 25.
 Isaac 44, 26. 226, 19.
 Israel 184, 3. 227, 9.
 Italia 20, 3.
 Italicianus 109, 5.
 Italicus 176, 5.
 Iudaeus 90, 8. 319, 4.
 Iulianus imperator 150, 18.
 Iuno 20, 2. 4.
 Iuppiter 18, 10. 19, 3. 5.
 Iustina, Valentiniani mater,
 177, 4.
 Karthago *v.* Carthago.
 Latinus 212, 20.
 Libanus 146, 5.
 Macedonia 323, 26. 325, 10.
 Madaura 26, 9.
 Manichaeus 77, 17. 81, 27.
 82, 11.
 manichaeus 49, 22. 51, 28.
 75, 8. 19. 78, 11. 81, 22.
 88, 8. 91, 10. 92, 4. 18.
 93, 2. 11. 94, 10. 105, 18.
 172, 5.
 Maria virgo 89, 21.
 Mars stella 54, 27.
 mathematici 54, 14. 124, 14.
 30. 127, 5.
 Medea 43, 10. 14.
 Mediolanium 91, 7. 14. 108, 28.
 110, 4. 154, 8. 176, 2.
 Mediolanensis 102, 6. 152, 31.
 175, 20. 177, 1.
 Minerva 145, 14.
 Monnica 192, 2.
 Moyses 44, 27. 242, 14. 17.
 275, 21. 278, 8. 279, 20. 25.
 282, 29. 286, 18. 22. 31. 287, 7.
 23. 25. 288, 2. 11. 289, 5. 12.
 17. 25. 33. 294, 13.
 Nebridius 56, 11. 103, 21. 110, 1.
 116, 17. 119, 19. 124, 23.
 125, 8. 152, 30. 153, 4. 14.
 170, 1. 13. 25. 171, 9.
 Neptunus 145, 13.
 Noe 223, 8.
 Oceanus 202, 8. 12.
 Onesiforus 323, 21.
 Orestes 59, 17.
 Ostia Tiberina 178, 21. 183, 15.
 186, 23.

- Patricius** 181, 22. 192, 3.
Paulus apostolus 140, 22. 150, 3.
 153, 20. 323, 23. 324, 28.
Paulus pro consule 149, 30.
Philippenses v. Filippenses.
Photinus v. Fotinus.
Platonici 129, 13. 139, 21.
 144, 22.
Ponticianus 153, 15. 155, 12.
 26. 157, 4.
Protasius martyr 177, 18
Pylades 59, 17.

Roma 83, 6. 10. 84, 3. 85, 12.
 87, 6. 88, 12. 90, 16. 18. 91, 8.
 105, 25. 108, 27. 109, 5.
 144, 23. 31. 145, 15. 146, 19.
 26. 169, 21.
Romana urbs 66, 24.
Romana nobilitas 145, 10.
Romanum forum 145, 8.
Romanianus 115, 7.

Salomo 43, 24.
Saturnus stella 54, 27.
Saulus 150, 3.
Seneca 81, 7.
Seraphim 285, 13.

Simplicianus 143, 8. 144, 18.
 145, 23. 25. 146, 2. 15. 150, 15.
Sodomitae 46, 17.
Symmachus praefectus 91, 13.
Syrus 66, 29.

Terentius 19, 2.
Teuceri 20, 3.
Thagastensis municeps 26, 13.
Thagastense oppidum 61, 6.
Thessalonica 325, 13.
Tiberinus v. Ostia.
Tobis 226, 17.
Treveri 154, 12.
Troia 16, 21.
Tulliana dignitas 41, 8.
Tullianae orationes 81, 7.

Valentinianus rex 177, 5.
Venus 145, 13.
Venus stella 54, 26.
Verecundus 152, 31. 169, 11.
 28. 170, 22.
Vergilius 16, 26.
Victorinus 144, 22. 30. 145, 16.
 146, 28. 147, 9. 149, 13
 150, 8. 9. 15.
Vindicianus 124, 22.
-

B. G. TEUBNER

IN LEIPZIG UND BERLIN.

Januar 1909.

A. Ausgaben griechischer und lateinischer Schriftsteller.

1a. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. [8.]

Diese Sammlung hat die Aufgabe, die gesamten noch vorhandenen Erzeugnisse der griechischen und römischen Literatur in neuen, wohlfeilen Ausgaben zu veröffentlichen, soweit dies zugunsten der Wissenschaft oder der Schule wünschenswert ist. Die Texte der Ausgaben beruhen auf den jeweils neuesten Ergebnissen der kritischen Forschung, über die die beigefügte *adnotatio critica*, die sich teils in der praefatio, teils unter dem Text befindet, Auskunft gibt. Die Sammlung wird ununterbrochen fortgesetzt werden und in den früher erschienenen Bänden durch neue, verbesserte Ausgaben stets mit den Fortschritten der Wissenschaft Schritt zu halten suchen.

Die Sammlung umfaßt zurzeit gegen 550 Bände, die bei einmaligem Bezuge statt ca. 1800 Mark geheftet, 2050 Mark gebunden zum Vorzugspreise von ca. 1350 Mark, bzw. 1600 Mark abgegeben werden.

Alle Ausgaben sind auch gleichmäßig in Leinwand gebunden käuflich!

Textausgaben der griechischen und lateinischen Klassiker.

Die mit einem * bezeichneten Werke sind Neuerscheinungen der letzten Jahre.

a. Griechische Schriftsteller.

Aelliani de nat. anim. II. XVII, var. hist.,
epist., fragm. Rec. R. Hercher.
Vol. I. *M.* 5.— 5.50. Vol. II. *M.* 7.20 7.70.
— varia historia. Rec. R. Hercher.
M. 1.50 1.90.

Aeneae commentarius poliorceticus. Rec.
A. Hug. *M.* 1.35 1.75.

*Aeschinis orationes. Ed. Fr. Blass.
Ed. II. min. *M.* 2.80 3.30.

— — — Ed. maior (m. Index v.
Preuss). *M.* 9.20 9.80.

Aeschyl tragoediae. Iter. ed. H. Weil.
M. 2.40 3.—

Einzelne jede Tragödie (Agamemnon.
Choëphorae. Eumenides. Persae. Prome-
theus. Septem c. Th. Supplices)

M. —.40 —.70.

* — cantica. Dig. O. Schroeder.

M. 2.40 2.80.

[—] Scholia in Persas. Rec. O. Dähn-
hardt. *M.* 3.60 4.20.

Aesopicae fabulae. Rec. C. Halm.
M. —.90 1.30.

Alciphronis Rhetoris epistularum lib. IV.
Ed. M. A. Schepers. *M.* 3.20 3.60.

Alexandri Lycopol. c. Manich. Ed. A.
Brinkmann. *M.* 1.— 1.25.

Alypius: s. Musici

Anacreontis carmina. Ed. V. Rose. Ed. II.
M. 1.— 1.40.

Anaritius: s. Euclid. suppl.

*Andocidis orationes. Ed. Fr. Blass.
Ed. III. *M.* 1.40 1.80.

Annae Comnenae Alexias. Rec. A. Reiffer-
scheid. 2 voll. *M.* 7.50 8.60.

Anonymus de incredibilibus: s. Mytho-
graphi.

Anthologia Graeca epigr. Palat. c. Plan.
Ed. H. Stadtmueller.

Vol. I: Pal. I. I—VI (Plan. I. V—VII).
M. 6.— 6.60.

Vol. II. P. 1: Pal. I. VII (Plan. I. III).
M. 8.— 8.60.

*Vol. III. P. 1: Pal. I. IX. (Epp. 1—563.
Plan. I. I) *M.* 8.— 8.60.

— lyricas. lyr. Graec. rell. Edd. Th. Bergk,
E. Hiller, O. Crusius. *M.* 3.— 3.60.

Antiphontis orationes et fragmenta. Ed.
Fr. Blaß. Ed. II. *M.* 2.10 2.50.

Antonini, M. Aurel., commentar. II. XII.
Rec. I. Stich. Ed. II. *M.* 2.40 2.80.

Antoninus Liberalis: s. Mythographi.
Apocalypsis Anastasiae. Ed. R. Homburg
M. 1.20 1.60.

Apollodori bibliotheca. Ed. R. Wagner:
siehe Mythographi. Vol. I.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Apollonius Pergaeus. Ed. et Lat. interpr. est I. L. Heiberg. 2 voll. *M.* 9.— 10.—
- Apollonii Rhodii Argonautica. Rec. B. Merkel. *M.* 1.50 1.90.
- *Applanihist. Rom. Ed. L. Mendelssohn. Vol. I. *M.* 4.50 5.— Vol. II. Ed. P. Vier-
eck. Ed. II. *M.* 6.— 6.60.
- Archimedis opera omnia. Ed. I. L. Heiberg. 3 voll. *M.* 18.— 19.80.
- Aristeae ad Philocratem epistula c. cet. de vers. LXX interpr. testim. Ed. P. Wend-
land. *M.* 4.— 4.50.
- Aristophanis comoediae. Ed. Th. Bergk. 2 voll. Ed. II. *M.* 4.— 5.—
Vol. I: Acharn., Equites, Nubes, Vespae,
Pax. *M.* 2.—, 2.50.
— II: Aves, Lysistrata, Thesmoph., Ranae,
Eccles., Plutus. *M.* 2.— 2.50.
Einzelne jedes Stück *M.* —.60 —.90.
- Aristotelis de partib. anim. II. IV. Ed. B. Langkavel. *M.* 2.80 3.20.
- *— de animalium motu. Ed. Fr. Littig. [In Vorb.]
- *— de animalibus historia. Ed. L. Ditt-
meyer. *M.* 6.— 6.60.
- de arte poetica I. Rec. W. Christ. *M.* —.60 —.90.
- physica. Rec. C. Prantl. [z. Zt. vergr.]
- ethica Nicomachea. Rec. Fr. Suse-
mihl. Ed. alteram cur. O. Apelt. *M.* 2.40 2.80.
- de coelo et de generatione et corrup-
tione. Rec. C. Prantl. *M.* 1.80 2.20.
- quae feruntur de coloribus, de audibi-
libus, physiognomonica. Rec. C. Prantl. *M.* —.60 —.90.
- *— politica. Post Fr. Susemihlium
rec. O. Imisch. *M.* 3.— 3.50.
- magna moralia. Rec. Fr. Susemihl. *M.* 1.20 1.60.
- de anima II. III. Rec. Guil. Biehl. *M.* 1.20 1.60.
- [— ethica Eudemia.] Eudemi Rhodii
ethica. Ad. de virtutibus et vitiis I.
rec. Fr. Susemihl. *M.* 1.80 2.20.
- ars rhetorica. Ed. A. Roemer. Ed. II. *M.* 3.60 4.—
- *— metaphysica. Rec. Guil. Christ. Ed. II. *M.* 2.40 2.80.
- qui fereb. libror. fragmenta. Coll. V. Rose. *M.* 4.50 5.—
- oeconomica. Rec. Fr. Susemihl. *M.* 1.50 1.90.
- quae feruntur de plantis, de mirab. auscultat., mechanica, de lineis insec., ventorum situs et nomina, de Mellisso Xenophane Gorgia. Ed. O. Apelt. *M.* 3.— 3.40.
- parva naturalia. Rec. Guil. Biehl. *M.* 1.80 2.20.
- Aristotelis *Πολυταία Ἀθηναιων.* Ed. Fr. Blass. Ed. IV. *M.* 1.80 2.20.
- : s. a. Musici
- [—] *Divisiones quae vulgo dicuntur Aristoteleae. Ed. H. Mutschmann. *M.* 2.80 3.20.
- Arriani Anabasis. Rec. Car. Abicht. [z. Zt. vergr.]
- *— quae exstant omnia. Ed. A. G. Roos. Vol. I. Anabasis. Ed. maior. Mit 1 Tafel. *M.* 3.60 4.20.
- *— Anabasis. Ed. A. G. Roos. Ed. min. *M.* 1.80 2.20.
- scripta minora. Edd. R. Hercher et A. Eberhard. Ed. II. *M.* 1.80 2.20.
- Athenaei dipnosopistae II. XV. Rec. G. Kaibel. 3 voll. *M.* 17.10 18.90.
- Autolycei de sphaera quae movetur I., de orbitibus et occasibus II. II. Ed. Fr. Hultsch. *M.* 3.60 4.—
- Babrii fabulae Aesopaeae. Rec. O. Crusius. Acc. fabul. dactyl. et iamb. rell. Ignatii et al. testrast. iamb. rec. a C. Fr. Mueller. Ed. maior. *M.* 8.40 9.— Rec. O. Crusius. Ed. minor. *M.* 4.— 4.60.
- Ed. F. G. Schneidewin. *M.* —.60 1.—
- Bacchius: s. Musici.
- Bacchylidis carmina. Ed. Fr. Blass. Ed. III. *M.* 2.40 2.90.
- Batrachomyomachia: s. Hymni Home-
Bio: s. Bucolici. [rici]
- Blemyomachia: s. Eudocia Augusta.
- Bucolicorum Graecorum Theocriti, Bionis, Moschi reliquiae. Rec. H. L. Ahrens. Ed. II. *M.* —.60 1.—
- *Caecilii Calactini fragmenta. Ed. R. Ofen-
loch. *M.* 6.— 6.60.
- Callinici de vita S. Hypatii I. Edd. Sem. Philol. Bonn. sodales. *M.* 3.— 3.40.
- Cassianus Bassus: s. Geoponica.
- Cebetis tabula. Ed. C. Praechter. *M.* —.60 —.90.
- Chronica minora. Ed. C. Frick. Vol. I. Acc. Hippolyti Romani praeter Canonem Paschalem fragm. chronol. *M.* 6.80 7.40.
- Claudianicarmina: s. Eudocia Augusta.
- Cleomedis de motu circulari corporum caelestium II. II. Ed. H. Ziegler. *M.* 2.70 3.20.
- Colluthus: s. Tryphiodorus.
- Cornuti theologiae Graecae compendium. Rec. C. Lang. *M.* 1.50 2.—
- Corpusculum poesis epicae Graecae ludi-
bundae. Edd. P. Brandt et O. Wachs-
muth. 2 fasc. je *M.* 3.— 3.50.
- *Damascii vita Isidori. Ed. J. Hardy [In Vorb.]
- Demades: s. Dinarchus.
- Demetrii Cydon. de contemn. morte or. Ed. H. Deckelmann. *M.* 1.— 1.40.

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

Demosthenis orationes. Rec. G. Dindorf. Ed. IV. cur. Fr. Blass. Ed. maior. [Mit adnot. crit.] 3 voll. je *M.* 2.80 3.20. Ed. minor. [Ohne die adnot. crit.] 3 voll. je *M.* 1.80 2.20. 6 partes. je *M.* —.90 1.20.

Vol. I. Pars 1. Olynthiacae III. Philippica I. De pace. Philippica II. De Halonneso. De Chersoneso. Philippicae III. IV. Adversus Philippi epistolam. Philippi epistola. De contributione. De symmoriis. De Rhodiorum libertate. De Megalopolitis. De foedere Alexandri. *M.* —.90 1.20.

— I. Pars 2. De corona. De falsa legatione. *M.* —.90 1.20.

— II. Pars 1. Adversus Leptinem. Contra Midiam. Adversus Androtionem. Adversus Aristocratem. *M.* —.90 1.20.

— II. Pars 2. Adversus Timocratem. Adversus Aristogitonem II. Adversus Aphobum III. Adversus Onetorem II. In Zenothemin. In Apaturium. In Phormionem. In Lacritum. Pro Phormione. In Pantaenetum. In Nausimachum. In Boeotum de nomine. In Boeotum de dote. *M.* —.90 1.20.

— III. Pars 1. In Spudiam. In Phae-nippum. In Macartatum. In Leocharem. In Stephanum II. In Euergum. In Olympiodorum. In Timotheum. In Polyclem. Pro corona trierarchica. In Callippum. In Nicostratum. In Cononem. In Calliclem. *M.* —.90 1.20.

— III. Pars 2. In Dionysodorum. In Eubulidem. In Theocrinem. In Neaeram. Oratio funebris. Amatoria. Proemia. Epistolae. Index historicus. *M.* —.90 1.20.

Didymus de Demosthene. Rec. H. Diels et W. Schubart. *M.* 1.20 1.50.

Dinarchi orationes adiectis Demadis qui fertur fragmentis ὑπὲρ τῆς δωδεκαετίας. Ed. Fr. Blass. Ed. II. *M.* 1.— 1.40.

Diodori bibliotheca hist. Ed. Fr. Vogel et C. Th. Fischer. 6 voll. Voll. I—III. je *M.* 6.— 6.60. Vol. IV. *M.* 6.80 7.40. Vol. V. *M.* 5.— 5.60.

— Ed. L. Dindorf. 5 voll. Vol. I u. II. [Vergr.] Vol. III u. IV. je *M.* 3.— Vol. V. *M.* 3.75.

***Diogenis Oenoandensis fragmenta.** Ord. et expl. J. William. *M.* 2.40 2.80.

Dionis Cassii Coecceiani historia Romana. Ed. J. Melber. 5 voll. Vol. I. *M.* 6.— 6.60. Vol. II. *M.* 4.80 5.40. [Die weiteren Bände in Vorb.]

Dionis Chrysostomi orationes. Rec. L. Dindorf. Vol. I. [Vergr.] Vol. II. *M.* 2.70 3.60. [Neubearbeitung von A. Sonny in Vorb.]

Dionysi Halic. antiquitates Romanae. Ed. C. Jacoby. 4 voll. Voll. I—IV. je *M.* 4.— 4.60.

— opuscula. Edd. H. Usener et L. Radermacher. Vol. I. *M.* 6.— 6.60.

— — Vol. II. Fasc. I. *M.* 7.— 7.60.

* — — Vol. II. Fasc. II. [In Vorb.]

Diophanti opera omnia c. Gr. commentt. Ed. P. Tannery. 2 voll. *M.* 10.— 11.—

***Divisiones Aristoteleae, s. Aristoteles.**

Eclogae poetarum Graec. Ed. H. Stadtmueller. *M.* 2.70 3.20.

Epicurum Graec. fragmenta. Ed. G. Kinkel. Vol. I. *M.* 3.— 3.50.

Epicteti dissertationes ab Arriano dig. Rec. H. Schenkl. Acc. fragm., enchiridion, gnomolog. Epict., rell., indd. Ed. maior. *M.* 10.— 10.80. Ed. minor. *M.* 6.— 6.60.

***Epistulae privatae graecae** in pap. aet. Lagid. serv. Ed. St. Witkowski. *M.* 3.20 3.60.

Eratosthenis catasterismi: s. Mythographi III. 1.

***Eroticiscriptores Graeci.** Ed. A. Mewaldt. [In Vorb.]

Euclidis opera omnia. Edd. I. L. Heiberg et H. Menge.

Voll. I-V. Elementa. Ed. et Lat. interpr. est Heiberg. *M.* 24.60 27.60.

— VI. Data. Ed. H. Menge. *M.* 5.— 5.60.

— VII. Optica, Opticor. rec. Theonis, Catoptrica, c. scholl. ant. Ed. Heiberg. *M.* 5.— 5.60. [Forts. in Vorb.]

— — Supplem.: Anarith. comm. ex interpr. Gher. Crem. ed. M. Curtze. *M.* 6.— 6.60.

— : s. a. Musici.

Eudociae Augustae, Procli Lycii, Claudiani carm. Graec. rell. Acc. Biomyomachiae fragm. Rec. A. Ludwich. *M.* 4.— 4.40.

— violarium. Rec. I. Flach. *M.* 7.50 8.10.

Euripidis tragoediae. Rec. A. Nauck. Ed. III. 3 voll. *M.* 7.80 9.30.

Vol. I: Alcestis. Andromacha. Bacchae. Hecuba. Helena. Electra. Heraclidae. Hercules furens. Supplices. Hippolytus. *M.* 2.40 2.90.

— II: Iphigenia Aulidensis. Iphigenia Taurica. Ion. Cyclops. Medea. Orestes. Rhesus. Troades. Phoenixisae. *M.* 2.40 2.90.

— III: Perditarum tragoediarum fragmenta. *M.* 3.— 3.50.

Einzeln jede Tragödie *M.* —.40 —.70.

Eusebii opera. Rec. G. Dindorf. 4 voll. *M.* 23.60 25.80.

Fabulae Aesopicae: s. Aesop. fab.

Fabulae Romanenses Graec. conscr. Rec. A. Eberhard. Vol. I. [Vergr. Forts erscheint nicht.]

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

- Favonii Eulogii disp. de somnio Scipionis.** Ed. A. Holder. *M.* 1.40 1.80.
- Florilegium Graecum in usum primi gymnasiolorum ordinis collectum a philologis Afranis.** kart. Fasc. 1—10 je *M.* —.50; Fasc. 11—15 je *M.* —.60.
Hierzu unentgeltlich an Lehrer: Index argumentorum et locorum.
Außer der Verwendung bei den Maturitätsprüfungen hat diese Sammlung den Zweck, dem Primaner das Beste und Schönste aus der griech. Literatur auf leichte Weise zugänglich zu machen und den Kreis der Altertumsstudien zu erweitern.
- Galenii Pergameni scripta minora.** Rec. I. Marquardt, I. Müller, G. Helmreich. 3 voll. *M.* 7.50 9.20.
- * — **de utilit. part. corporis humani** II. XVII. Ed. G. Helmreich. Vol. I. *M.* 8.— 8.60.
- **institutologica.** Ed. C. Kalbfleisch. *M.* 1.20 1.60.
- **de victu attenuante** I. Ed. C. Kalbfleisch. *M.* 1.40 1.80.
- **de temperamentis.** Ed. G. Helmreich. *M.* 2.40 2.80.
- Gaudentius: s. Musici.**
- Geoponica sive Cassiani Bassi Schol. de re rustica eclogae.** Rec. H. Beckh. *M.* 10.— 10.80.
- Georgii Acropol. annales.** Rec. A. Heisenberg. Vol. I. II. 11.60 14.—
- Georgii Cyprj descriptio orbis Romani.** Acc. Leonis imp. diatyposis genuina. Ed. H. Gelzer. Adi. s. 4 tabb. geograph. *M.* 3.— 3.50.
- Georgii Monachi Chronicon.** Ed. C. de Boor. Vol. I. II. *M.* 18.— 19.20.
- Hellodori Aethiopie.** II. X. Ed. I. Bekker. *M.* 2.40 2.90.
- * **Hephaestionis enchiridion.** c. comm. vet. ed. M. Consbruch. *M.* 8.— 8.60.
- Heracitus: s. Mythographi.**
- Hermippus, anon. christ. de astrologia dialogus.** Ed. C. Kroll et P. Viereck. *M.* 1.80 2.20.
- Heroniani ab excessu divi Marci** II. VIII. Ed. I. Bekker. *M.* 1.20 1.60.
- Herodoti historiarum** II. IX. Ed. Dietsch-Kallenberg. 2 voll. [je *M.* 1.35 1.80] *M.* 2.70 3.60.
Vol. I: Lib. 1—4. Fasc. I: Lib. 1. 2. *M.* —.80 1.10.
Fasc. II: Lib. 3. 4. *M.* —.80 1.10.
— II: Lib. 5—9. Fasc. I: Lib. 5. 6. *M.* —.60 —.90.
Fasc. II: Lib. 7. *M.* —.45 —.75.
Fasc. III: Lib. 8. 9. *M.* —.60 —.90.
- * **Herondae mimiambi.** Acc. Phoenicis Coronistae, Mattii mimiamb. fragm. Ed. O. Crusius. Ed. IV minor. *M.* 2.40 2.80. Ed. maior. [U. d. Pr.]

- Heronis Alexandrini opera.** Vol. I. Druckwerke u. Automatentheater, gr. u. dtsc. v. W. Schmidt. Im Anh. Herons Fragm. üb. Wasseruhren, Philons Druckw., Vitruv z. Pneumatik. *M.* 9.— 9.80. Suppl.: D. Gesch. d. Textüberlief. Gr. Wortregister. *M.* 3.— 3.40.
- Vol. II. Fasc. I. Mechanik u. Katoptrik, hrg. u. übers. von L. Nix u. W. Schmidt. Im Anh. Excerpte aus Olympiodor, Vitruv, Plinius, Cato, Pseudo-Euclid. Mit 101 Fig. *M.* 8.— 8.80.
- Vol. III. Vermessungslehre u. Dioptra, griech. u. deutsch hrg. von H. Schöne. *M.* 116 Fig. *M.* 8.— 8.80.
- * **Hesiodi quaefer. carmina.** Rec. A. Rzach. Ed. II. *M.* 1.80 2.30.
- Hesychii Milesii qui fertur de viris ill.** I. Rec. I. Flach. *M.* —.80 1.10.
- Hieroclis synecdemus.** Acc. fragmenta ap. Constantinum Porphyrog. servata et nomina urbium mutata. Rec. A. Burckhardt. *M.* 1.20 1.60.
- Hipparchi in Arati et Eudoxi Phaenomena comm.** Rec. C. Manitius. *M.* 4.— 4.60.
- Hippocratis opera.** 7 voll. Rec. H. Kuehlein et I. Ilberg. Vol. I (cum tab. phototyp.). *M.* 6.— 6.60. Vol. II. *M.* 5.— 5.50. [Fortsetz. noch unbestimmt.]
- Historici Graeci minores.** Ed. L. Dindorf. 2 voll. [z. Zt. vergr.]
- Homeri carmina.** Ed. Guil. Dindorf: Ilias. Ed. Guil. Dindorf. Ed. V cur. C. Hentze. 2 partes. [je *M.* —.75 1.10.] *M.* 1.50 2.20. [In 1 Band geb. *M.* 2.—] Pars I: II. 1—12. Pars II: II. 13—24.
- Odyssea.** Ed. Guil. Dindorf. Ed. V cur. C. Hentze. 2 partes. [je *M.* —.75 1.10.] *M.* 1.50 2.20. [In 1 Band geb. *M.* 2.—] Pars I: Od. 1—12. Pars II: Od. 13—24.
- Rec. A. Ludwig. 2 voll. Ed. min. [je *M.* —.75 1.10.] *M.* 1.50 2.20.
- Hymni Homerici acc. epigrammatis et Batrachomyomachia.** Rec. A. Baumeister. *M.* —.75 1.10.
- Hyperidis orationes.** Ed. Fr. Bläß. Ed. III. *M.* 2.10 2.50.
- Iamblichi protrepticus.** Ed. H. Pistelli. *M.* 1.80 2.20.
- **de communi math. scientia** I. Ed. N. Festa. *M.* 1.80 2.20.
- **in Nicomachi arithm. introduct.** I. Ed. H. Pistelli. *M.* 2.40 2.80.
- * — **vita Pythagorae.** Ed. L. Deubner. [In Verb.]
- Ignatius Diaconus: s. Nicephorus.**
- Inc. auct. Byzant. de re milit.** I. Rec. R. Vári. *M.* 2.40 2.80.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- ***Inscriptiones Graecae ad illustrandas dialectos selectae.** Ed. F. Solmsen. Ed. II. *M.* 1.60 2.—
- Ioannes Philoponus: s. Philoponus.**
- Iosephi opera.** Rec. S. Q. Naber. 6 voll. *M.* 26.— 29.—
- Rec. I. Bekker. 6 voll. [Vol. I—V vergr.] Vol. VI. *M.* 2.10.
- Isaei orationes.** Ed. C. Scheiba. *M.* 1.20 1.60.
- Ed. Th. Thalheim. *M.* 2.40 2.80.
- Isocratis orationes.** Rec. Benseler-Blass. 2 voll. *M.* 4.— 4.80.
- ***Italiani imp. quae supers. omnia.** Rec. C. F. Hertlein. 2 voll. [Verg. Neubearbeit. von Fr. Cumont u. J. Bidez in Vorb.]
- Iustiniani imp. novellae.** Ed. C. E. Zachariae a Lingenthal. 2 partes. *M.* 10.50 11.60.
- Appendix (I). *M.* —.60 1.—
- Appendix (II). De dioecesi Aegyptiaca lex ab imp. Iustiniano anno 554 lata. *M.* 1.20 1.60.
- Leonis diatyposis: s. Georgius Cyprius.**
- ***Libanii opera.** Ed. R. Foerster. Vol. I—IV. *M.* 43.— 46.60. Vol. IV. *M.* 10.— 10.80. [Vol. V in Vorb.]
- Luciani opera.** Rec. C. Jacobitz. [6 part. je *M.* 1.05 1.40.] 3 voll. je *M.* 2.10 2.60.
- * — Ed. N. Nilén. Vol. I. Fasc. I. lib. I—XIV. *M.* 2.80 3.20.
- * — Prolegg. Fasc. I. *M.* 1.— 1.25
- *[—] **Scholia in Lucianum.** Ed. H. Rab'e. *M.* 6.— 6.60.
- Lycophronis Alexandra.** Rec. G. Kinkel. *M.* 1.80 2.20.
- Lycurgi or. in Leocratem.** Ed. Fr. Blass. Ed. maior. *M.* —.90 1.30. Ed. minor. *M.* —.60 —.90.
- Lydi I. de ostentis et Calendaria Graeca omnia.** Ed. C. Wachsmuth. Ed. II. *M.* 6.— 6.60.
- de mensibus I. Ed. R. Wünsch. *M.* 5.20 5.80.
- de magistratibus I. Ed. R. Wünsch. *M.* 5.— 5.60.
- Lysiae orationes.** Rec. Th. Thalheim. Ed. maior. *M.* 3.— 3.60. Ed. minor. *M.* 1.20 1.60.
- Marci Diaconi vita Porphyrii, episcopi Gazensis.** Ed. soc. philol. Bonn. sodales. *M.* 2.40 2.80.
- Maximi et Ammonis carminum de actionum auspiciis rell. Acc. anecdota astrologica.** Rec. A. Ludwich. *M.* 1.80 2.20.
- Metrii scriptores Graeci.** Ed. R. Westphal. Vol. I: Hephaestion. *M.* 2.70 3.20.
- Metrologiceorum scriptorum reliquiae.** Ed. F. Hultsch. Vol. I: Scriptores Graeci. *M.* 2.70 3.20. [Vol. II: Scriptores Latini. *M.* 2.40 2.80.] 2 voll. *M.* 5.10 6.—
- Moschus: s. Bucolici.**
- Musici scriptores Graeci.** Aristoteles, Euclides, Nicomachus, Bacchius, Gaudentius, Alypius et melodiarum veterum quidquid exstat. Rec. C. Ianus. Ann. s. tabulae. *M.* 9.— 9.80.
- Supplementum: Melodiarum rell. *M.* 1.20 1.60.
- ***Musonii Rufi reliquiae.** Ed. O. Hense. *M.* 3.20 3.80.
- Mythographi Graeci.** Vol. I: Apollodori bibliotheca, Peditasimi lib. de Herculis laboribus. Ed. R. Wagner. *M.* 3.60 4.20.
- Vol. II. Fasc. I: Parthenii lib. *περί ἐρωτικῶν παθημάτων*, ed. P. Sakolowski. **Antonini Liberalis μεταμορφώσεων συναγωγή**, ed. E. Martini. *M.* 2.40 2.80. Suppl.: Parthenius, ed. E. Martini. *M.* 2.40 2.80.
- Vol. III. Fasc. I: Eratosthenis catasterismi. Ed. Olivieri. *M.* 1.20 1.60.
- Vol. III. Fasc. II: Palaephati *περί ἀπίστων*, Heracliti lib. *περί ἀπίστων*, Excerpta Vaticana (vulgo Anonymus de incredibilibus). Ed. N. Festa. *M.* 2.80 3.20.
- Naturalium rerum scriptores Graeci minores.** Vol. I: Paradoxographi, Antigonus, Apollonius, Phlegon, Anonymus Vaticanus. Rec. O. Keller. *M.* 2.70 3.10.
- Nicephori archiepiscopi opuscul. hist.** Ed. C. de Boor. Acc. Ignatii Diaconi vita Nicephori. *M.* 3.30 3.70.
- Nicephori Blemmydae curr. vitae et carmina.** Ed. A. Heisenberg. *M.* 4.— 4.40.
- Nicomachi Geraseni introductionis arithm. II. II.** Rec. R. Hoche. *M.* 1.80 2.20.
- : s. a. Musici.
- Nonni Dionysiacorum II. XLVIII.** Rec. A. Koehly. Voll. I u. II. je *M.* 6.— 6.50.
- paraphrasis s. evangelii Ioannei. Ed. A. Scheindler. *M.* 4.50 5.—
- ***Olympiodori in Plat. Phaedon.** Ed. W. Norvin. [In Vorb.]
- Palaephatus: s. Mythographi.**
- Parthenius: s. Mythographi.**
- Patrum Nicaenorum nomina graece, latine, syriace, coptice, arabice, armeniace.** Ed. H. Gelzer, H. Hilgenfeld, O. Cuntz. *M.* 6.— 6.60.
- Πανσανίου Ἑλλάδος περιήγησις.** Pausaniae Graeciae descriptio. Rec. Fr. Spiro. Voll. I—III. *M.* 7.60 9.—
- Peditasimus: s. Mythographi.**
- Philodemi volumina rhetorica.** Ed. S. Sudhaus. 2 voll. u. Suppl. *M.* 11.— 12.60.
- de musica II. Ed. I. Kempe. *M.* 1.50 2.—
- * — *π. οὐχορύτας* lib. Ed. Chr. Jensen. *M.* 2.40 2.80.

Philoponi de opificio mundi II. Rec. W. Reichardt. *M.* 4.— 4.60.

— de aeternitate mundi c. Proclum. Ed. H. Rabe. *M.* 10.— 10.80.

Philostrati (mai.) opera. Ed. C. L. Kayser. 2 voll. *M.* 8.25 [z. Zt. vergr.]

— *imagines.* Recc. O. Benndorf et C. Schenkl. *M.* 2.80 3.20.

Philostrati (min.) imagines et Callistrati descriptiones. Recc. C. Schenkl et Aem. Reisch. *M.* 2.40 2.80.

Physiognomonici scriptores Graeci et Latini. Rec. R. Foerster. 2 voll. Vol. I. II. *M.* 14.— 15.20.

Pindari carmina. Ed. W. Christ. Ed. II. *M.* 1.80 2.20.

* — ed. O. Schroeder. *M.* 2.40 2.80.

[—] *Scholia vetera in Pindari carmina.* Vol. I. *Scholia in Olympionicas.* Rec. A. B. Drachmann. *M.* 8.— 8.60.

Platonis dialogi secundum Thrasylli tetralogias dispositi. Ex recogn. C. F. Hermanniet M. Wohlrab. 6 voll. *M.* 14.— 17.50. [Voll. I. III. IV. V. VI. je *M.* 2.40 3.— Vol. II. *M.* 2.— 2.50.]

Auch in folgenden einzelnen Abteilungen:

Nr. 1. *Euthyphro. Apologia Socratis. Crito. Phaedo.* *M.* — 70 1.—

— 2. *Cratylus. Theaetetus.* *M.* 1.— 1.40.

— 3. *Sophista. Politicus.* *M.* 1.— 1.40.

— 4. *Parmenides. Philebus.* *M.* — 90 1.30.

— 5. *Convivium. Phaedrus.* *M.* — 70 1.—

— 6. *Alcibiades I et II. Hipparchus. Erastae. Theages.* *M.* — 70 1.—

— 7. *Charmides. Laches. Lysis.* *M.* — 70 1.—

— 8. *Euthydemus. Protagoras.* *M.* — 70 1.—

— 9. *Gorgias. Mono.* *M.* 1.— 1.40.

— 10. *Hippias I et II. Io. Menexenus. Clitophon.* *M.* — 70 1.—

— 11. *Rei publicae libri decem.* *M.* 1.80 2.20.

— 12. *Timaeus. Critias. Minos.* *M.* 1.— 1.40.

— 13. *Legum libri XII. Epinomis.* *M.* 2.40 3.—

— 14. *Platonis quae feruntur epistolae XVIII. Acc. definitiones et septem dialogi spurii.* *M.* 1.20 1.60.

— 15. *Appendix Platonica continens isagogas vitasque antiquas, scholia Timaei, glossar., indices.* *M.* 2.— 2.40.

Inhalt von Nr. 1—3 = Vol. I.

— 4—6 = Vol. II.

— 7—10 = Vol. III.

— 11. 12 = Vol. IV.

— 13 = Vol. V.

— 14. 15 = Vol. VI.

Plotini Enneades praem. Porphyrii de vita Plotini deque ordine librorum eius libello. Ed. R. Volkmann. 2 voll. *M.* 9.— 10.20. [Vol. I. *M.* 3.60 4.20. Vol. II. *M.* 5.40 6.—]

Plutarchi vitae parallelae. Rec. C. Sintenis. 5 voll. Ed. II. *M.* 13.60 16.10. [Vol. I. *M.* 2.80 3.30. Vol. II. *M.* 3.40 4.—. Voll. III—IV. je *M.* 2.50 3.—. Vol. V. *M.* 2.4 2.80.

Auch in folgenden einzelnen Abteilungen:

Nr. 1. *Theseus et Romulus, Lycurgus et Numa, Solon et Publicola.* *M.* 1.50 1.90.

— 2. *Themistocles et Camillus, Pericles et Fabius Maximus, Alcibiades et Coriolanus.* *M.* 1.50 1.90.

— 3. *Timoleon et Aemilius Paulus, Pelopidas et Marcellus.* *M.* 1.20 1.60.

— 4. *Aristides et Cato, Philopoemen et Flaminius, Pyrrhus et Marius.* *M.* 1.40 1.80.

— 5. *Lysander et Sulla, Cimon et Lucullus.* *M.* 1.20 1.60.

— 6. *Nicias et Crassus, Sertorius et Eumenes.* *M.* 1.— 1.40.

— 7. *Agesilaus et Pompeius.* *M.* 1.— 1.40.

— 8. *Alexander et Caesar.* *M.* 1.— 1.40.

— 9. *Phocion et Cato minor.* *M.* —.80 1.10.

— 10. *Agis et Cleomenes, Tib. et C. Gracchi.* *M.* —.80 1.10.

— 11. *Demosthenes et Cicero.* *M.* —.80 1.10.

— 12. *Demetrius et Antonius.* *M.* —.80 1.10.

— 13. *Dio et Brutus.* *M.* 1.20 1.60.

— 14. *Artaxerxes et Aratus, Galba et Otho.* *M.* 1.40 1.80.

Inhalt von Nr. 1. 2 = Vol. I.

— 3—5 = Vol. II.

— 6—8 = Vol. III.

— 9—12 = Vol. IV.

— 13. 14 = Vol. V.

* — — Edd. Cl. Lindskog, J. Mewaldt et K. Ziegler. 3 Bde. [In Vorb.]

— *moralia.* Rec. G. N. Bernardakis. 7 voll. je *M.* 5.— 5.60.

Polemonis declamationes duae. Rec. H. Hinck. *M.* 1.— 1.40.

Polyaeni strategematicon II. VIII. Recc. E. Woelfflin et J. Melber. Ed. II. *M.* 7.50 8.—

Polybii historiae. Rec. L. Dindorf. 5 voll. Ed. II cur. Th. Büttner-Wobst. Voll. I. II. III. je *M.* 4.40 5.— Vol. IV. *M.* 5.— 5.60. Vol. V. *M.* 2.40 3.—

* **Polystрати Epie.** π. ἀλόγου καταφρονήσεως. Ed. C. Wilke. *M.* 1.20 1.60.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Porphyrii opusce. sel. Rec. A. Nauck.** Ed. II. *M.* 3.— 3.50.
 — *Πορφύριου ἀποφῶται πρὸς τὰ νοητά.* Ed. B. Mommert. *M.* 1.40 1.80.
- Procli Lycli carmina: s. Eudocia Augusta.**
- Procli Diadochi in primum Euclidis elementorum librum commentarii. Rec. G. Friedlein.** *M.* 6.75 7.30.
 — *in Platonis rem publicam commentarii. Ed. G. Kroll.* Vol. I. *M.* 5.— 5.60. Vol. II. *M.* 8.— 8.60.
 *— *in Platonis Timaeum commentaria. Ed. E. Diehl.* Vol. I. *M.* 10.— 10.80. Vol. II. *M.* 8.— 8.60. Vol. III. *M.* 12.— 12.80.
 *— *in Platonis Cratylum commentaria. Ed. G. Pasquali.* *M.* 3.— 3.40.
- *Procopii Caesariensis opera omnia. Rec. I. Haury.** Voll. I. II. je *M.* 12.— 12.80. Vol. III. 1. *M.* 3.60 4.—
- *Prophetarum vitae fabulosae. Edd. H. Gelzer et Th. Schermann.** *M.* 5.60 6.—
- Ptolemaei opera. Vol. I. Syntaxis, ed. I. L. Heiberg. P. I. libri I—VI.** *M.* 8.— 8.60. P. II. libri VII—XIII. *M.* 12.— 12.60.
 *Vol. II. Op. astron. min. *M.* 9.— 9.60.
- Quinti Smyrnaei Posthomericonum II. XIV. Rec. A. Zimmermann.** *M.* 3.60 4.20.
- Repertorium griech. Wörterverzeichnisse u. Speziallexika v. H. Schöne.** *M.* .80 1.—
- Rhetores Graeci. Rec. L. Spengel.** 3 voll. Vol. I. Ed. C. Hammer. *M.* 4.20 4.80. [Voll. II u. III vergr.]
- Scriptores erotici. s. Erotici scriptores. — metrici, siehe: Metrici scriptores. — metrologici, siehe: Metrologici scriptores.**
- *— originum Constantinopolit. Rec. Th. Preger.** 2 Fasc. *M.* 10.— 11.20.
 — *physiognomonici, siehe: Physiognomonici scriptores.*
 — *sacri et profani.*
 Fasc. I: s. Philoponus.
 Fasc. II: s. Patrum Nicaen. nomm.
 Fasc. III: s. Zacharias Rhetor.
 *Fasc. IV: s. Stephanus von Taron.
 Fasc. V: E. Gerland, Quellen z. Gesch. d. Erzbist. Patras. *M.* 6.— 6.60.
- Sereni Antioensis opuscula. Ed. I. L. Heiberg.** *M.* 5.— 5.50.
- Simeonis Sethi syntagma. Ed. B. Langkavel.** *M.* 1.80 2.20.
- Sophoclis tragoediae. Rec. Guil. Dindorf. Ed. Vicar. S. Mekler.** Ed. maior. *M.* 1.65 2.20. Ed. minor. *M.* 1.35 1.80. Einzelne jede Tragödie (Ajax. Antigone. Electra. Oedipus Col. Oedipus Tyr. Philoctetes. Trachiniae) *M.* —.30 —.60.
- *Sophoclis cantica. Dig. O. Schroeder.** *M.* 1.40 1.80.
 [—] Scholia in S. tragoedias vetera. Ed. P. N. Papageorgios. *M.* 4.80 5.40.
- *Stephanus von Taron. Edd. H. Gelzer et A. Burkhardt.** *M.* 5.60 6.—
- Stobaei florilegium. Rec. A. Meineke.** 4 voll. [vergr.]
 — *eclogae. Rec. A. Meineke.* 2 voll. [z. Zt. vergr.]
- Strabonis geographica. Rec. A. Meineke.** Vol. I—III. je *M.* 3.60 4.20.
- *Synkellos. Ed. W. Reichardt. [U. d. Pr.]**
- Syriani in Hermogenem comm. Ed. H. Rabe.** 2 voll. *M.* 3.20 4.10.
- Themistii paraphras. Aristotelis rell. Ed. L. Spengel.** 2 voll. *M.* 9.— 10.20.
- Theocritus: s. Bucolici.**
- Theodoreti Graec. affect. curatio. Rec. H. Raeder.** *M.* 6.— 6.60.
- Theodori Prodromi catomyomachia. Ed. B. Hercher.** *M.* —.50 —.75.
- Theonis Smyrnaei expositio rer. mathematic. ad leg. Platonem util. Rec. E. Hiller.** *M.* 3.— 3.50.
- Theophrasti Eresii opera. Rec. F. Wimmer.** 3 voll. [Vol. I. II. vergr.] Vol. III. *M.* 2.40.
- Theophylacti Simocattae historiae. Ed. K. de Boor.** *M.* 6.— 6.60.
- Thucydidis de bello Peloponnesiaco II. VIII. Rec. C. Hude.** Ed. maior. 2 voll. [je *M.* 2.40 3.—] *M.* 4.80 6.— Ed. minor. 2 voll. [je *M.* 1.20 1.80] *M.* 2.40 3.60.
- Tryphiodori et Colluthi carm. Ed. G. Weinberger.** *M.* 1.40 1.80.
- Xenophontis expeditio Cyri. Rec. W. Gemoll.** Ed. mai. *M.* 1.20 1.60. Ed. min. *M.* —.80 1.10.
 — *historia Graeca. Rec. O. Keller.* Ed. min. *M.* —.90 1.30.
 — *Rec. L. Dindorf.* *M.* —.90.
 — *institutio Cyri. Rec. A. Hug.* Ed. maior. *M.* 1.50 2.— Ed. minor. *M.* —.90 1.30.
 — *commentarii. Rec. W. Gilbert.* Ed. maior. *M.* 1.— 1.40. Ed. minor. *M.* —.45 —.75.
 — *scripta minora. Rec. L. Dindorf.* 2 fasc. *M.* 1.40 2.10.
- Zacharias Rhetor, Kirchengeschichte. Deutsch hrsg. v. K. Ahrens u. G. Krüger.** *M.* 10.— 10.80.
- Zonarae epitome historiarum. Ed. L. Dindorf.** 6 voll. *M.* 27.20 30.80.
- Novum Testamentum Graece ed. Ph. Buttmann.** Ed. IV. *M.* 2.25 2.75.

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

b. Lateinische Schriftsteller.

- [Acro.] Pseudacronis scholia in Horatium vetustiora. Rec. O. Keller. Vol. I. *M.* 3.— 9.80. Vol. II. *M.* 12.— 12.80
- Ammiani Marcellini rer. gest. rell. Rec. V. Gardthausen. 2 voll. [z. Zt. vergr.]
- Ampellus, ed. Woelfflin, siehe: Florus.
- Anthimi de observatione ciborum epistola. Ed. V. Rose. Ed. II. *M.* 1.— 1.25.
- Anthologia Latina sive poesis Latinae supplementum.
- Pars I: Carmm. in codd. script. rec. A. Riese. 2 fascc. Ed. II. *M.* 8.80 10.—
- II: Carmm. epigraphica conl. Fr. Buecheler. 2 fascc. *M.* 9.20 10.40.
- Suppl.: s. Damasus.
- Anthologie a. röm. Dichtern v. O. Mann. *M.* —.60 —.90.
- *Apulei opera. Vol. I. Metamorphoses. Ed. R. Helm. *M.* 3.— 3.40. Vol. II. Fasc. I. Apologia. Rec. R. Helm. *M.* 2.40 2.80. Vol. II. Fasc. II. Florida. Ed. R. Helm. [U. d. Pr.] Vol. III. Scr. philos. Ed. P. Thomas. *M.* 4.— 4.40.
- apologia et florida. Ed. J. v. d. Vlieth. *M.* 4.— 4.50.
- Augustini de civ. del II. XXII. Rec. B. Dombart. Ed. II. 2 voll. Vol. I. Lib. I—XIII. [z. Zt. vergr.] Vol. II. Lib. XIV—XXII. *M.* 4.20 4.80.
- confessionum II. XIII. Rec. P. Knöll. *M.* 2.70 3.20.
- Aulularia sive Querolus comoedia. Ed. R. Peiper. *M.* 1.50 2.—
- Ausonii opuscula. Rec. R. Peiper. Adi. est tabula. *M.* 8.— 8.60.
- Avieni Aratea. Ed. A. Breysig. *M.* 1.— 1.40.
- Benedicti regula monachorum. Rec. Ed. Woelfflin. *M.* 1.60 2.—
- Boetii de instit. arithmetica II. II, de instit. musica II. V. Ed. G. Friedlein. *M.* 5.10 5.60.
- commentarii in I. Aristotelis *περί ἑρμηνείας*. Rec. C. Meiser. 2 partes. *M.* 8.70 9.70.
- Caesaris comment. cum A. Hirti aliorumque supplementis. Rec. B. Kübler. 3 voll.
- Vol. I: de bello Gallico. Ed. min. *M.* —.75 1.10. Ed. mai. *M.* 1.40 1.80.
- II: de bello civili. Ed. min. *M.* —.60 —.90. Ed. mai. *M.* 1.— 1.40.
- III. P. I: de b. Alex., de b. Afr. Rec. E. Woelfflin. Ed. min. *M.* —.70 1.— Ed. mai. *M.* 1.10 1.50.
- III. P. II: de b. Hispan., fragmenta, indices. *M.* 1.50 1.90.
- — — Rec. B. Dinter. Ausg. in 1 Bd. (ohne d. krit. praefatio). *M.* 1.50 2.10.
- — — de bello Gallico. Ed. minor. Ed. II. *M.* —.75 1.10.
- — — de bello civili. Ed. minor. Ed. II. *M.* —.60 —.90.
- Calpurni Flacci declamationes. Ed. G. Lehnert. *M.* 1.40 1.80.
- Cassii Felicis de medicina I. Ed. V. Rose. *M.* 3.— 3.40.
- Catonis de agri cultura I. Rec. H. Keil. *M.* 1.— 1.40.
- Catulli carmina. Recens. L. Mueller. *M.* —.45 —.75.
- , Tibulli, Propertii carmina. Rec. L. Mueller. *M.* 2.70 3.20.
- Celsi de medicina II. Ed. C. Daremberg. *M.* 3.— 3.50.
- Censorini de die natali I. Rec. Fr. Hultsch. *M.* 1.20 1.60.
- Ciceronis scripta. Edd. F. W. Müller et G. Friedrich. 4 partes. 10 voll. *M.* 26.20 30.60.
- Pars I: Opera rhetorica, ed. Friedrich. 2 voll. Vol. I. *M.* 1.60 2.— Vol. II. *M.* 2.40 2.80.
- II: Orationes, ed. Müller. 3 voll. je *M.* 2.40 2.80.
- III: Epistulae, ed. Müller. 2 voll. [Vol. I. *M.* 3.60 4.20. Vol. II. *M.* 4.20 4.80.] *M.* 7.80 9.—
- IV: Scripta philosophica, ed. Müller. 3 voll. je *M.* 2.40 2.80.
- V: Indices. [Vergr., Neubearbeitung in Vorb.]
- Auch in folgenden einzelnen Abteilungen:
- Nr. 1. Rhetorica ad Herennium, ed. Friedrich. *M.* —.80 1.10.
- 2. De inventione, ed. Friedrich. *M.* —.80 1.10.
- 3. De oratore, ed. Friedrich. *M.* 1.10 1.50.
- 4. Brutus, ed. Friedrich. *M.* —.70 1.—
- 5. Orator, ed. Friedrich. *M.* —.50 —.75.
- 6. De optimo genere oratorum, partitiones et topica, ed. Friedrich. *M.* —.50 —.75.
- 7. Orationes pro P. Quinctio, pro Sex. Roscio Amerino, pro Q. Roscio comoedo, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 8. Divinatio in Q. Caecilium, actio in C. Verrem I, ed. Müller. *M.* —.50 —.75.
- 9a. Actionis in C. Verrem II sive accusationis II. I—III, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 9b. — — — II. IV. V, ed. Müller. *M.* —.50 —.75.
- 10. Orationes pro M. Tullio, pro M. Fonteio, pro A. Caecina, de imperio Cn. Pompeii (pro lege Manilia), ed. Müller. *M.* —.50 —.75.

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

Ciceronis scripta. Edd. F. W. Müller et G. Friedrich.

Ciceronis scripta. Edd. F. W. Müller et G. Friedrich.

- Nr. 11. Orationes pro A. Cluentio Habito, de lege agr. tres, pro C. Rabirio perduellionis reo, ed. Müller. *M.* —.80 1.10.
- 12. Orationes in L. Catilinam, pro L. Murena, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 13. Orationes pro P. Sulla, pro Archia poeta, pro Flacco, ed. Müller. *M.* —.50 —.75.
- 14. Orationes post reditum in senatu et post reditum ad Quirites habitae, de domo sua, de haruspicum responso, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 15. Orationes pro P. Sestio, in P. Vatinius, pro M. Caelio, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 16. Orationes de provinciis consularibus, pro L. Cornelio Balbo, in L. Calpurnium Pisonem, pro Cn. Plancio, pro Rabirio Postumo, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 17. Orationes pro T. Annio Milone, pro M. Marcello, pro Q. Ligario, pro rege Deiotaro, ed. Müller. *M.* —.50 —.75.
- 18. Orationes in M. Antonium Philippicæ XIV, ed. Müller. *M.* —.90 1.30.
- 19. Epistt. ad fam. l. I—IV, ed. Müller. *M.* —.90 1.30.
- 20. Epistt. ad fam. l. V—VIII, ed. Müller. *M.* —.90 1.30.
- 21. Epistt. ad fam. l. IX—XII, ed. Müller. *M.* —.90 1.30.
- 22. Epistt. ad fam. l. XIII—XVI, ed. Müller. *M.* —.90 1.30.
- 23. Epistulae ad Quintum fratrem, Q. Ciceronis de petitione ad M. fratrem epistula, eiusdem versus quidam de signis XII, ed. Müller. *M.* —.60 —.90.
- 24. Epistt. ad Att. l. I—IV, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 25. Epistt. ad Att. l. V—VIII, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 26. Epistt. ad Att. l. IX—XII, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 27. Epistt. ad Att. l. XIII—XVI, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 28. Epistt. ad Brutum et epist. ad Octavium, ed. Müller. *M.* —.60 —.90.
- 29. Academica, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 30. De finibus, ed. Müller. *M.* 1.— 1.40.
- 31. Tusculanae disputationes, ed. Müller. *M.* —.80 1.10.
- 32. De natura deorum, ed. Müller. *M.* —.70 1.—

- Nr. 33. De divinatione, de fato, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 34. De re publica, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 35. De legibus, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 36. De officiis, ed. Müller. *M.* —.70 1.—
- 37. Cato Maior de senectute, Laelius de amicitia, Paradoxa, ed. Müller. *M.* —.50 —.75.

Inhalt von

- Nr. 1. 2 = Pars I, vol. I.
- 3—6 = Pars I, vol. II.
- 7—9 = Pars II, vol. I.
- 10—14 = Pars II, vol. II.
- 15—18 = Pars II, vol. III.
- 19—23 = Pars III, vol. I.
- 24—28 = Pars III, vol. II.
- 29—31 = Pars IV, vol. I.
- 32—35 = Pars IV, vol. II.
- 36. 37 u. Fragm. = Pars IV, vol. III.
- orationes selectae XXI. Rec. C. F. W. Müller. 2 partes. *M.* 1.70 2.30.
- Pars I: Oratt. pro Roscio Amerino, in Verrem II. IV et V, pro lege Manilia, in Catilinam, pro Murena. *M.* —.80 1.10.
- II: Oratt. pro Sulla, pro Archia, pro Sestio, pro Plancio, pro Milone, pro Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro, Philippicæ I. II. XIV. *M.* —.90 1.20.
- orationes selectae XIX. Edd., indices adiecc. A. Eberhard et C. Hirschfelder. Ed. II. *M.* 2.— 2.50.
- Oratt. pro Roscio Amerino, in Verrem II. IV. V, de imperio Pompei, in Catilinam IV, pro Murena, pro Ligario, pro rege Deiotaro, in Antonium Philippicæ I. II, divinatio in Caecilium.
- epistolae. Rec. A. S. Wesenberg. 2 voll. [Vol. I vergr.] Vol. II. *M.* 3.— 3.60.
- epistolae selectae. Ed. R. Dietsch. 2 partes. [P. I. *M.* 1.— 1.40. P. II. *M.* 1.50 2.—] *M.* 2.50 3.40.
- * — de virtut. l. fr. Ed. H. Knoellinger. *M.* 2.— 2.40.
- [—] Scholia in Ciceronis orationis Bo- biensia ed. P. Hildebrandt. *M.* 8.— 8.60.
- Claudiani carmina. Rec. J. Koch. *M.* 3.60 4.20.
- Claudii Hermeri mulomedicina Chironis. Ed. E. Oder. *M.* 12.— 12.80.
- Commodiani carmina. Rec. E. Ludwig. 2 partt. *M.* 2.70 3.50.
- [Constantinus.] Inc. auct. de C. Magno eiusque matre Helena libellus. Ed. E. Heydenreich. *M.* —.60 —.90.
- Cornelius Nepos: s. Nepos.
- * Curtii Rufi hist. Alexandri Magni. Rec. Th. Vogel. [vergr.]
- * — Ed. E. Hedicke. Ed. minor *M.* 1.20 1.60 Ed. maior *M.* 3.60 4.20.

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

- Damasi epigrammata. Acc. Pseudodamasiana. Rec. M. Ihm. Adi. est tabula. *M.* 2.40 2.80.
- Dictys Cretensis ephem. belli Troiani II. VI. Rec. F. Meister. [z. Zt. vergr.]
- Donati comm. Terenti. Ed. P. Wessner. I. *M.* 10.— 10.80. Vol. II. *M.* 12.— 12.80.
- *Vol. III. I. *M.* 8.— 8.50.
- *— interpretat. Vergil. Ed. H. Georgii. 2 voll. *M.* 24.— 26.—
- Dracontii carmm. min. Ed. Fr. de Duhn. *M.* 1.20 1.60.
- Eclogae poetar. Latin. Ed. S. Brandt. Ed. II. *M.* 1.— 1.40.
- Eutropii breviarum hist. Rom. Rec. Fr. Ruehl. *M.* —.45 —.75.
- Firmici Materni matheseos II. VIII. Edd. W. Kroll et F. Skutsch. Fasc. I. *M.* 4.— 4.50.
- *— de errore profan. relig. Ed. K. Ziegler. *M.* 3.20 3.60.
- Flori, L., Annaei, epitomae II. II et P. Anni Flori fragmentum de Vergilio. Ed. O. Rossbach. *M.* 2.80 3.20.
- Frontini strategematon II. IV. Ed. G. Gundermann. *M.* 1.50 1.90.
- Fulgentii, Fabii Planciadis, opera. Acc. Gordiani Fulgentii de aetatibus mundi et hominis et S. Fulgentii episcopi super Thebaiden. Rec. R. Helm. *M.* 4.— 4.50.
- *Gai institutionum commentt. quattuor. Rec. Ph. Ed. Huschke. Ed. VII cur. E. Seckel et B. Kübler *M.* 2.80 3.20.
- Gelli noctium Attic. II. XX. Rec. C. Hosius. 2 voll. *M.* 6.80 8.—
- Gemini elementa astronomiae. Rec. C. Manitius. *M.* 8.— 8.60.
- Germanici Caesaris Aratea. Ed. A. Brey-sig. Ed. II. Acc. Epigrammata. *M.* 2.— 2.40.
- *Grammaticae Romanae fragm. Coll. rec. H. Funaioli. Vol. I. *M.* 12.— 12.60.
- Grani Liciniani quae supersunt. Rec. M. Flemisch. *M.* 1.— 1.30.
- Hieronymi de vir. illustr. I. Acc. Gennadi catalogus viror. illustr. Rec. G. Herding. *M.* 2.40 2.80.
- Historia Apollonii, regis Tyri. Rec. A. Riese. Ed. II. *M.* 1.40 1.80.
- Historicorum Roman. fragmenta. Ed. H. Peter. *M.* 4.50 5.—
- Horatii Flacci opera. Rec. L. Mueller. Ed. mai. [vergr.] Ed. min. [vergr.]
- *— Rec. F. Vollmer. Ed. maior. *M.* 2.— 2.40. Ed. minor. *M.* 1.— 1.40.
- Hygini grammaticil. de munit. castr. Rec. G. Gemoll. *M.* —.75 1.10.
- Incerti auctoris de Constantino Magno eiusque matre Helena libellus prim. Ed. E. Heydenreich. *M.* —.60 —.90.
- Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt. In usum maxime academicum rec., adnot. Ph. Ed. Huschke. Ed. V. *M.* 6.75 7.40. Ed. VI auct. et emend. edd. E. Seckel et B. Kübler. Vol. I. *M.* 4.40 5.— Indices ed. Fabricius. [vergr.]
- Supplement: Bruchstücke a. Schriften röm. Juristen. Von E. Huschke. *M.* —.75 1.—
- Iurisprudentiae antehadrianae quae supersunt. Ed. F. P. Bremer. Pars I. *M.* 5.— 5.60. Pars II. Sectio I. *M.* 8.— 8.60. II. *M.* 8.— 8.80.
- Iustiniani institutiones. Ed. Ph. Ed. Huschke. *M.* 1.— 1.40.
- Iustini epitoma hist. Philipp. Pompei Trogi ex rec. Fr. Ruehl. Acc. prologi in Pompeium Trogum ab A. de Gutschmid rec. *M.* 1.60 2.20.
- Iuvenalis satirarum II. Rec. C. F. Hermann. *M.* —.45 —.75.
- Iuvenci II. evangelicorum IV. Rec. C. Marold. *M.* 1.80 2.20.
- Lactantius Placidus: s. Statius. Vol. III. Livi ab urbe condita libri. Rec. G. Weissenborn et M. Müller. 6 partes. *M.* 8.10 11.10. Pars I—III je *M.* 1.20 1.70. Pars IV—VI je *M.* 1.50 2.—
- Pars I—V auch in einzelnen Heften:
- Pars I fasc. I: Lib. 1—3. *M.* —.70 1.10.
- I fasc. II: Lib. 4—6. *M.* —.70 1.10.
- II fasc. I: Lib. 7—10. *M.* —.70 1.10.
- II fasc. II: Lib. 21—23. *M.* —.70 1.10.
- III fasc. I: Lib. 24—26. *M.* —.70 1.10.
- III fasc. II: Lib. 27—30. *M.* —.70 1.10.
- IV fasc. I: Lib. 31—35. *M.* —.85 1.25.
- IV fasc. II: Lib. 36—38. *M.* —.85 1.25.
- V fasc. I: Lib. 39—40. *M.* —.85 1.25.
- *— Ed. II ed. G. Heraeus. *M.* —.85 1.25.
- *Pars V fasc. II: Lib. 41—140. *M.* —.85 1.25.
- VI: Fragmenta et index.
- Lucani de bello civ. II. X. It. Ed. C. Hosius. *M.* 4.40 5.—
- Lucreti Cari de rerum natura II. VI. Ed. A. Brieger. Ed. II. *M.* 2.10 2.50.
- Appendix einzeln *M.* —.30.
- Macrobius. Rec. F. Eyssenhardt. Ed. II. *M.* 8.— 8.60.
- Marcelli de medicamentis. Ed. G. Helmreich. *M.* 3.60 4.20.
- Martialis epigrammaton II. Rec. W. Gilbert. *M.* 2.70 3.20.
- *Martianus Capella. Ed. A. Dick. [In Vorb.]
- Melae, Pomponii, de chorographia libri. Ed. O. Frick. *M.* 1.20 1.60.
- Metrologorum scriptorum reliquiae. Ed. F. Hultsch. Vol. II: Scriptores Latini. *M.* 2.40 2.80. [Vol. I: Scriptores Graeci. *M.* 2.70 3.20.] 2 voll. *M.* 5.10 6.—
- Minucii Felicis Octavius. Rec. Herm. Boenig. *M.* 1.60 2.—
- Mulomedicina Chironis. Siehe Claudii.
- Nepotis vitae. Edd. C. Halm et A. Fleck-eisen. *M.* —.30 —.60.
- *— m. Schulwörterbuch v. H. Haacke. 15. Auflage. *M.* 1.75.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Nonii Marcelli de compendiosa doctrina libros XX. Ed. W. M. Lindsay. Vol. I—III: lib. I—XX et ind. *M.* 17.20 19.—
 Orosii hist. adv. paganos II. VII. Rec. C. Zangemeister. *M.* 4.—4.50.
 Ovidius Naso. Rec. R. Merkel. 3 tomi. *M.* 2.90 4.10.

Tom. I: Amores. Heroides. Epistulae.

Medicamina faciei femineae. Ars

amatoria. Remedia amoris. Ed. II cur. R. Ehwald. *M.* 1.—1.40.

Tom. II: Metamorphoses. Ed. II. *M.* —.90 1.30.

Tom. III: Tristia. Ibis. Ex Ponto libri.

Fasti. Ed. II. *M.* 1.—1.40.

— tristium II. V. *M.* —.45 —.75.

— fastorum II. VI. *M.* —.60 —.90.

— metamorphoseon delectus Siebelisianus. Ed. Fr. Polle. Mit Index. *M.* —.70 1.—.

Palladii opus agriculturae. Rec. J. C. Schmitt. *M.* 5.20 5.60.

Panegyrici Latini XII. Rec. Aem. Baehrens. *M.* 3.60 4.20.

Patrum Nicaenorum nomina graece, latine, syriace, coptice, arabice, armeniace. Edd. H. Gelzer, H. Hilgenfeld, O. Cuntz. *M.* 6.—6.60.

Pelagonii ars veterinaria. Ed. M. Ihm. *M.* 2.40 2.80.

Persii satirarum I. Rec. C. Hermann. *M.* —.30 —.60.

Phaedri fabulae Aesopiae. Rec. L. Mueller. *M.* —.30 —.60.

— mit Schulwörterbuch von A. Schaubach. *M.* —.90 1.30.

Physiognomonici scriptores Graeci et Latini. Rec. R. Foerster. 2 voll. [Vol. I. *M.* 8.—8.60. Vol. II. *M.* 6.—6.60.] *M.* 14.—15.20.

Plauti comediae. Recc. F. Goetz et Fr. Schoell. 7 fasc. *M.* 10.50 14.—

Fasc. I. Amphitruo, Asinaria, Aulularia.

Præc. de Plauti vita ac poesi testim. vet. *M.* 1.50 2.—

*— II. Bacchides, Captivi, Casina. Ed. II. *M.* 1.50 2.—

— III. Cistellaria, Curculio, Epidicus. *M.* 1.50 2.—

— IV. *Menaechmi, Mercator, *Miles glor. *M.* 1.50 2.—

— V. *Mostellaria, Persa, *Poenulus. *M.* 1.50 2.—

— VI. *Pseudolus, *Rudens, Stichus. *M.* 1.50 2.—

— VII. *Trinummus, Truculentus, fragmenta. Acc. conspectus metrorum. *M.* 1.50 2.—

Einzeln die mit * bezeichneten Stücke je *M.* —.60 —.90, die übrigen je *M.* —.45 —.75. Supplementum (De Plauti vita ac poesi testimonia veterum. Conspectus metrorum) *M.* —.45 —.75.

*Plini naturalis historia. 6 voll. Ed. II. Rec. C. Mayhoff. Vol. I. *M.* 8.—8.60. Vol. II. *M.* 3.—3.50. Vol. III. *M.* 4.—4.50. Voll. IV. V. je *M.* 6.—6.60. Vol. VI. (Index.) Ed. Jan. *M.* 3.—3.50.
 — II. dubii sermonis VIII. rell. Coll. I. W. Beck. *M.* 1.40 1.80.

— (Iun.) epistulae. [vergr.]

*— rec. R. C. Kukula. *M.* 3.—3.60.

Plinii Secundi quae fertur una cum Gargilii Martialis medicina. Ed. V. Rose. *M.* 2.70 3.10.

Poetae Latini minores. Rec. Aem. Baehrens. 6 voll. [Vol. VI vergr.] *M.* 20.10 23.40.

Pomponius Mela: s. Mela.

Porphyrius commentarii in Horatium. Rec. G. Meyer. *M.* 5.—5.60.

Prisciani euphoriston II. III. Ed. V. Rose. Acc. Vindiciani Afri quae feruntur rell. *M.* 7.20 7.80.

Propertii elegiae. Rec. L. Mueller. *M.* —.60 —.90.

*— Ed. K. Hosius. [In Vorb.]

Pseudacronis scholia in Horatium. Ed. O. C. Keller. Vol. I. *M.* 9.—9.80 vol. II. *M.* 12.—12.80.

Quintilliani instit. orat. II. XII. Rec. Ed. Bonnell. 2 voll. [vol. I vergr.] je *M.* 1.80 2.20.

— liber decimus. Rec. C. Halm. *M.* —.30 —.60.

*— Ed. L. Radermacher. P. I. *M.* 3.—3.50.

— declamationes. Rec. C. Ritter. *M.* 4.80 5.40.

*— decl. XIX maiores. Ed. G. Lehnert. *M.* 12.—12.60.

Remigii Autissiodor. in art. Donati min. commentum. Ed. W. Fox. *M.* 1.80 2.20.

Entilii Namatiani de reditu suo II. II. Rec. L. Mueller. [z. Zt. vergr.]

Sallusti Catilina, Iugurtha, ex historiis orationes et epistulae. Ed. A. Eussner. *M.* —45 —.75.

Scaenicae Romanorum poesis fragmenta. Rec. O. Ribbeck. Ed. III. Vol. I.

Tragicorum fragmm. *M.* 4.—4.60. Vol. II. Comicoorum fragmm. *M.* 5.—5.60.

Scribonii Largi compositiones. Ed. G. Helmreich. *M.* 1.80 2.20.

Scriptores historiae Augustae. Iterum rec. H. Peter. 2 voll. *M.* 7.50 8.60.

Senecae opera quae supersunt. Vol. I. Fasc. I. Dialog. II. XII. Ed. E. Hermes.

M. 3.20 3.80. Vol. I. Fasc. II. De beneficiis. Declementia. Ed. C. Hosius.

M. 2.40 2.80. Vol. II. *Naturalium quaest. II. VIII. Ed. A. Gercke. *M.* 3.60 4.20.

Vol. III. Ad Lucil. epist. mor. Ed. O. Hense. *M.* 5.60 6.20. Vol. IV.

*Fragm., Ind. Ed. E. Bickel. [In Vorb.]

— Suppl. Rec. Fr. Haase. *M.* 1.80 2.40.

— tragoediae. Rec. R. Peiper et G. Richter. Ed. II. *M.* 5.60 6.20.

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

Senecae (rhetoris) oratorum et rhetoricarum sententiae, divisiones, colores. Ed. A. Kiessling. *M.* 4.50 5.—
 Sidonius Apollin. Rec. P. Mohr. *M.* 5.60 6.20.
 Sili Italici Punica. Ed. L. Bauer. 2 voll. je *M.* 2.40 2.80.
 Sorani gynaeceiorum vetus translatio Latina cum add. Graeci textus rell. Ed. V. Rose. *M.* 4.80 5.40.
 Statius. Ed. A. Klotz et R. Jahnke. Vol. I: Silvae. Rec. A. Klotz. *M.* 2.— 2.50.
 — II. Fasc. I: Achilleis. Rec. A. Klotz. *M.* 1.20 1.60.
 *— II. Fasc. II: Thebais. Rec. A. Klotz. *M.* 8.— 8.60.
 — III: Lactantii Placidi scholia in Achilleidem. Ed. R. Jahnke. *M.* 8.— 8.60.
 *Suetonii Tranquilli opera. Rec. M. Ihm. Ed. minor. Vol. I. de vita Caesarum libri VIII. *M.* 2.40 2.80. 2 Fasc.: Rec. C. L. Roth. Fasc. I [vergr.] Fasc. II. de grammaticis et rhetoricis *M.* —.80 1.20.
 Tacitus. Rec. C. Halm. Ed. IV. 2 tomi. *M.* 2.40 3.20.
 Tomus I. Libb. ab excessu divi Augusti. *M.* 1.20 1.60. [Fasc. I: Lib. I—VI. *M.* —.75 1.10. Fasc. II: Lib. XI—XVI. *M.* —.75 1.10.]
 — II. Historiae et libb. minores. *M.* 1.20 1.60. [Fasc. I: Historiae. *M.* —.90 1.30. Fasc. II: Germania. Agricola. Dialogus. *M.* —.45 —.75.]
 Terenti comediae. Rec. A. Fleckeisen. Ed. II. *M.* 2.10 2.60.
 Jedes Stück (Adelphoe, Andria, Eunuchus, Hantion Timorumenos, Hecyra, Phormio) *M.* —.45 —.75.

[—] Scholia Terentiana. Ed. Fr. Schlee. *M.* 2.— 2.40.
 Tibullii. IV. Rec. L. Mueller. *M.* —.30 —.60.
 Ulpiani fragmenta. Ed. E. Huschke. Ed. V. *M.* —.75 1.10.
 Valerii Maximi factorum et dictorum memorab. II. IX. Cum Iulii Paridis et Iannarii Nepotiani epitomis. Rec. C. Kempf. Ed. II. *M.* 7.20 7.80.
 Valerii Alexandri Polemi res gestae Alexandri Macedonis. Rec. B. Kuebler. *M.* 4.— 4.50.
 Valerii Flacci Argonautica. Rec. Aem. Baehrens. *M.* 1.50 2.—
 Varronis rer. rustic. rell. Rec. H. Keil. *M.* 1.60 2.—
 Vegeti Renati digestorum artis mulomedicinae libri. Ed. E. Lommatzsch. *M.* 6.— 6.60.
 — — epitoma rei milit. Rec. C. Lang. Ed. II. *M.* 3.90 4.40.
 Vellei Patereuli hist. Roman. rell. Ed. C. Halm. *M.* 1.— 1.40.
 — — Rec. Fr. Haase. *M.* —.60 —.90.
 Vergili Maronis opera. Rec. O. Ribbeck. Ed. II. *M.* 1.50 2.—
 — — Aeneis. *M.* —.90 1.30.
 — — Bucolica et Georgica. *M.* —.45 —.75.
 — — Bucolica, Georgica, Aeneis. Rec. O. Güthling. 2 tomi. *M.* 1.35 2.05.
 Tom. I: Bucolica. Georgica. *M.* —.45 —.75.
 — II: Aeneis. *M.* —.90 1.30.
 Virgili Grammatici opera. Ed. J. Huemer. *M.* 2.40 2.80.
 Vitruvii de architectura II. X. Ed. V. Rose. Ed. II. *M.* 5.— 5.60.

1b. Bibliotheca scriptorum medii aevi Teubneriana. [8.]

Alberti Stadensis Troilus. Ed. Th. Merzdorf. *M.* 3.— 3.40.
 Amarii sermonum II. IV. Ed. M. Manitius. *M.* 2.25 2.60.
 Canabutzae in Dionysium Halic. comm. Ed. M. Lehnerdt. *M.* 1.80 2.20.
 Christus patiens. Tragoedia Gregorio Nazianzeno falso attributa. Rec. I. G. Brambs. *M.* 2.40 2.80.
 Comoediae Horatianae tres. Ed. R. Jahnke. *M.* 1.20 1.60.
 *Egidii Corboliensis viaticus de signis et sympt. aegritud. Ed. V. Rose. *M.* 2.80 3.20.

Guallelmi Blesensis Aldae comoedia. Ed. C. Lohmeyer. *M.* —.80 1.20.
 Hildegardis causae et curae. Ed. P. Kaiser. *M.* 4.40 5.—
 *Horatii Romani porcaria. Ed. M. Lehnerdt. *M.* 1.20 1.60.
 *Hrotsvitae opera. Ed. K. Strecker. *M.* 4.— 4.60.
 Odonis abbatis Cluniacensis occupatio. Ed. A. Swoboda. *M.* 4.— 4.60.
 Thiofridi Epternacensis vita Willibrordi metrica. Ed. K. Rossberg. *M.* 1.80 2.20.
 Vitae sanctorum novem metricae. Ed. Guil. Harster. *M.* 3.— 3.50.

1c. Bibliotheca scriptorum Latinorum recentioris aetatis.

Edidit Iosephus Frey. [8.]

Epistolae sel. viror. clar. saec. XVI. XVII. Ed. E. Weber. *M.* 2.40 2.80.
 Manuthi, Pauli, epistulae sel. Ed. M. Fickelscherer. *M.* 1.50 2.—

Mureti scripta sel. Ed. I. Frey. 2 voll. *M.* 2.40 3.20.
 Ruhnkenii elogium Tib. Hemsterhusii. Ed. I. Frey. *M.* —.45 —.70.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

2. Sammlung wissenschaftlicher Kommentare zu griechischen und römischen Schriftstellern. [gr. 8.]

Mit der Sammlung wissenschaftlicher Kommentare zu griechischen und römischen Literaturwerken hofft die Verlagsbuchhandlung einem wirklichen Bedürfnis zu begegnen. Das Unternehmen soll zu einer umfassenderen und verständnisvolleren Beschäftigung mit den Hauptwerken der antiken Literatur als den vornehmsten Äußerungen des klassischen Altertums auffordern und anleiten.

- Aetna. Von S. Sudhaus. *M.* 6.— 7.—
 Lucertius de rer. nat. Buch III. Von
 R. Heinze. *M.* 4.— 5.—
 Vergilius Aeneis Buch VI. Von E. Norden.
M. 12.— 13.—
 Sophokles Elektra. Von G. Kaibel.
M. 6.— 7.—
 *Zwei griechische Apologeten. Von J.
 Geffcken. *M.* 10.— 11.—
 *Catulli Veronensis liber. Von G. Fried-
 rich. *M.* 12.— 13.—

Unter der Presse:

Philostratus περί γυμναστικής. Von H.
 Jüthner.

In Vorbereitung:

Clemens Alex. Paidagogos. Von Schwartz.
 Lukian Philopseudes. Von R. Wünsch.
 Ovid Heroiden. Von R. Ehwald.
 Tacitus Germania. Von G. Wissowa.
 Pindar Pythien. Von O. Schröder.

3. Einzeln erschienene Ausgaben.

[gr. 8, wenn nichts anderes bemerkt.]

Die meisten der nachstehend aufgeführten Ausgaben sind bestimmt, wissenschaftlichen Zwecken zu dienen. Sie enthalten daher mit wenigen Ausnahmen den vollständigen kritischen Apparat unter dem Texte; zum großen Teil sind sie — wie dies dann in der Titelangabe bemerkt ist — mit kritischem und exegetischem Kommentar versehen.

a. Griechische Schriftsteller.

- Acta apostolorum: s. Lucas.
 Aeschinias orationes. Ed., scholia adi. F.
 Schultz. *M.* 8.—
 — orat. in Ctesiphontem. Rec., expl. A.
 Weidner. *M.* 3.60.
 Aeschylus Agamemnon. Ed. R. H. Klausen.
 Ed. alt. cur. R. Enger. *M.* 3.75.
 — Agamemnon. Griech. u. deutsch mit
 Komm. von K. H. Keck. *M.* 9.—
 — Orestes mit erklärend. Anmerkungen
 von N. Wecklein. *M.* 6.—
 Daraus einzeln je *M.* 2.—:
 I. Agamemnon.
 II. Die Choephoren.
 III. Die Eumeniden.
 — fabulae et fragm. Rec. G. Dindorf.
 4. *M.* 4.—
 — Septem ad Thebas. Rec. Fr. Rit-
 schelius. Ed. II. *M.* 3.—
 Alciphronis rhet. epistolae. Ed. A. Mei-
 neke. *M.* 4.—
 Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης. Das ABC der
 Liebe. E. Sammlung rhod. Liebeslieder.
 Hrsg. v. W. Wagner. *M.* 2.40.
 Anthologiae Planudeae appendix Barbe-
 rino-Vaticana. Rec. L. Sternbach.
M. 4.—

- Apollonius' von Kitium illustr. Kommen-
 tar z. d. Hippokrat. Schrift π. ἄρθων.
 Hrsg. v. H. Schöne. Mit 31 Tafeln in
 Lichtdr. 4. *M.* 10.—
 Aristophanis fabulae et fragm. Rec.
 G. Dindorf. 4. *M.* 6.—
 — equites. Rec. A. von Velsen. Ed. II.
 cur. K. Zacher. *M.* 3.—
 — Plutus. Rec. A. von Velsen. *M.* 2.—
 — ecclesiastusae. Rec. A. von Velsen.
M. 2.40.
 — thesmophoriazusae. Rec. A. von
 Velsen. Ed. II. *M.* 2.—
 * — pax. Rec. K. Zacher. [U. d. Pr.]
 Aristotelis ars rhet. cum adnotatione
 L. Spengel. Acc. vet. translatio Latina.
 2 voll. *M.* 16.—
 — politica cum vet. translatione G. de
 Moerbeka. Rec. Fr. Susemihl. *M.* 18.—
 — ethica Nicomachea. Ed. et comment.
 instr. G. Ramsauer. Adi. est Fr. Suse-
 mihlii epist. crit. *M.* 12.—
 Artemidori onirocritica. Rec. R. Hercher.
M. 8.—
 Bionis epitaphius Adonidis. Ed. H. L.
 Ahrens. *M.* 1.50.
 Bucolicorum Graec. Theocriti, Bionis et
 Moschi reliquiae. Ed. H. L. Ahrens.
 2 tomi. *M.* 21.60.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Callimachea.** Ed. O. Schneider. 2 voll. *M.* 33. —
 Vol. I. Hymni cum scholiis vet. *M.* 11. —
 — II. Fragmenta. Indices. *M.* 22. —
Carmina Graeca medii aevi. Ed. G. Wagner. *M.* 9. —
 — popularia Graeciae recentioris. Ed. A. Passow. *M.* 14. —
Christianor. carm. Anthologia Graeca. Edd. W. Christ et M. Paranikas. *M.* 10. —
Comicorum Atticorum fragmenta. Ed. Th. Kock. 3 voll. *M.* 48. —
 Vol. I. Antiquae comoediae fragmenta. *M.* 18. —
 — II. Novae comoediae fragmenta. Pars I. *M.* 14. —
 — III. Novae comoediae fragmenta. P. II. Comic. inc. aet. fragm. Fragn. poet. Indices. Suppl. *M.* 16. —
Corpus medicorum Graecorum. Vol. XI, 1. Philumeni de venenatis animalibus eorumque remediis ed. M. Wellmann. *M.* 2.80.
Demetrii Phalerei de elocutione libellus. Ed. L. Radermacher. *M.* 5. —
Demosthenis oratt. de corona et de falsa legatione. Cum argumentis Graece et Latine ed. I. Th. Voemelius. *M.* 16. —
 — orat. adv. Leptinem. Cum argumentis Graece et Latine ed. I. Th. Voemelius. *M.* 4. —
 — de corona oratio. In usum schol. ed. I. H. Lipsius. Ed. II. *M.* 1.60.
Περὶ διαλέκτων excerptum ed. R. Schneider. *M.* —.60.
Didymi Chalcenteri fragmenta. Ed. M. Schmidt. *M.* 9. —
Dionysii Thracis ars grammatica. Ed. G. Uhlig. *M.* 8. —
 * *Διονυσίου ἢ Δογγίλου περὶ ὕψους.* De sublimitate libellus. Ed. O. Iahn. Tert. ed. I. Vahlen. 1905. *M.* 2.80 3.20.
Epicurea. Ed. H. Usener (Anast. Neudruck.) *M.* 12. — 13. —
Eratosthenis carminum reliquiae. Disp. et expl. Ed. E. Hiller. *M.* 3. —
 — geographische Fragmente, hrsg. von Berger. *M.* 8.40.
Euripidis fabulae et fragmenta. Rec. G. Dindorf. 4. *M.* 9. —
 — Edd. R. Prinz et N. Wecklein. *M.* 46.60.
 Vol. I. Pars I. Medea. Ed. II. *M.* 2.40.
 — I. — II. Alcestis. Ed. II. *M.* 1.80.
 — I. — III. Hecuba. Ed. II. *M.* 2.40.
 — I. — IV. Electra. *M.* 2. —
 — I. — V. Ion. *M.* 2.80.
 — I. — VI. Helena. *M.* 3. —
 — I. — VII. Cyclops. Ed. II. *M.* 1.40.
 — II. — I. Iphigenia Taurica. *M.* 2.40.
 — II. — II. Supplices. *M.* 2. —
 — II. — III. Bacchae. *M.* 2. —
 — II. — IV. Heraclidae. *M.* 2. —
Euripidis fabulae. Edd. R. Prinz et N. Wecklein. *M.* 46.60.
 Vol. II. — V. Hercules. *M.* 2.40.
 — II. — VI. Iphigenia Aulidensis. *M.* 2.80.
 — III. — I. Andromacha. *M.* 2.40.
 — III. — II. Hippolytus. *M.* 2.80.
 — III. — III. Orestes. *M.* 2.80.
 — III. — IV. Phoenissae. *M.* 2.80.
 — III. — V. Troades. *M.* 2.80.
 — III. — VI. Rhesus. *M.* 3.60.
 — tragoediae. Edd. Pflugk-Klotz-Wecklein. (Mit latein. Kommentar.)
 Medea. Ed. III. *M.* 1.50. — Hecuba. Ed. III. *M.* 1.20. — Andromacha. Ed. II. *M.* 1.20. — Heraclidae. Ed. II. *M.* 1.20.
 — Helena. Ed. II. *M.* 1.20. — Alcestis. Ed. II. *M.* 1.20. — Hercules furens. Ed. II. *M.* 1.80. — Phoenissae. Ed. II. *M.* 2.25. — Orestes. *M.* 1.20. — Iphigenia Taurica. *M.* 1.20. — Iphigenia quae est Aulide. *M.* 1.20.
Eusebii canonum epitome ex Dionysii Telmaharensis chronico petita. Verterunt notisque illustrant C. Siegfried et H. Geizer. 4. *M.* 6. —
Galenii de placitis Hippocratis et Platonis. Rec. I. Müller. Vol. I. Prolegg. text. Graec., adnot. crit., vers. Lat. *M.* 20. —
Gnomica I. Sexti Pythagorici, Clitarchi, Euagrii Pontici sententiae. Ed. A. Elter. gr. 4. *M.* 2.40.
 — II. Epicteti et Moschionis sententiae. Ed. A. Elter. gr. 4. *M.* 1.60.
Grammatici Graeci recogniti et apparatu critico instructi. 8 partes. 15 voll. Lex.-8.
 Pars I. Vol. I. Dionysii Thracis ars grammatica. Ed. G. Uhlig. *M.* 8. —
 Pars I. Vol. III. Scholia in Dionysii Thracis artem grammaticam. Rec. A. Hilgard. *M.* 36. —
 Pars II. Vol. I. Apollonii Dyscoli quae supersunt. Ed. R. Schneider und G. Uhlig. 2 Fasc. *M.* 26. —
 * Pars II. Vol. II. Syntax des Apollonius. Ed. G. Uhlig. [U. d. Pr.]
 Pars III. Vol. I. Herodiani technici reliquiae. Ed. A. Lentz. I. *M.* 20. —
 Pars III. Vol. II. Herodiani technici reliquiae. 2 Fasc. *M.* 34. —
 Pars IV. Vol. I. Theodosii canones et Choerobosci scholia in canones nominales. *M.* 14. —
 Pars IV. Vol. II. Choerobosci scholia in canones verbales et Sophronii excerpta e Characis commentario. *M.* 22. —
 [Fortsetzung in Vorb.]
Herodas' Mimiamben, hrsg. v. R. Meister. Lex.-8. [Vergr. Neue Aufl. in Vorb.]
Herodiani ab excessu d. Marci II. VIII. Ed. L. Mendelssohn. *M.* 6.80.
Herodiani technici rell. Ed., expl. A. Lentz. 2 tomi. Lex.-8. *M.* 54. —

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

- Herodots II. Buch m. sachl. Erläut.** hrsg. v. A. Wiedemann. *M.* 12.—
- Ἡροδότου τὰ ἅπαντα ἐξ ἐκφυγίας Κ. Σίττλ.** *M.* 10.—
- Hesiodi quae fer. carmina.** Rec. R. Rzach. Acc. Homeri et Hesiodi certamen. *M.* 18.—
- Rec. A. Köchly, lect. var. subscr. G. Kinkel. Pars I. *M.* 5.—
- [Fortsetzung erscheint nicht.]
- Rec. et ill. C. Goettling. Ed. III. cur. I. Flach. *M.* 6.60.
- [—] **Glossen und Scholien zur Hesiodischen Theogonie mit Prolegomena** von J. Flach. *M.* 8.—
- Hesychii Milesii onomatologi rell.** Ed. I. Flach. Acc. appendix Pseudohesychiana, indd., spec. photolithogr. cod. A. *M.* 9.—
- Hipparch, geograph. Fragmente,** hrsg. von H. Berger. *M.* 2.40.
- *Homeri carmina.** Rec. A. Ludw. Pars I. *Ilias.* 2 voll. Vol. I. *M.* 16.— 18.— Vol. II. *M.* 20.— 23.— Pars II. *Odyssea.* 2 voll. *M.* 16.— 20.—
- *Odyssea.* Ed. I. La Roche. 2 partt. *M.* 13.—
- *Ilias.** Ed. I. La Roche. 2 partt. *M.* 22.—
- **Iliadis carmina seiuncta, discreta, emendata, prolegg. et app. crit. instructa** ed. G. Christ. 2 partt. *M.* 16.—
- [—] **D. Homer. Hymnen** hrsg. u. erl. v. A. Gemoll. *M.* 6.80.
- [—] **D. Homer. Batrachomachia des Pigres** nebst Scholien u. Paraphrase hrsg. u. erl. v. A. Ludw. *M.* 20.—
- Incerti auctoris epitome rerum gestarum Alexandri Magni.** Ed. O. Wagner. *M.* 3.—
- Inscriptiones Graecae metricae ex scriptoribus praeter Anthologiam collectae.** Ed. Th. Preger. *M.* 8.—
- Invento sanctae crucis.** Ed. A. Holder. *M.* 2.80.
- [Iohannes.] **Evangelium sec. Iohannem.** Ed. F. Blass. *M.* 5.60.
- Isidori II. contra Christianos: s. Scriptorum Graecorum e. q. s.**
- deutsch v. J. Neumann. *M.* 1.—
- Kosmas und Damian. Texte und Einleitung** von L. Deubner. *M.* 8.— 9.—
- Kyrrillos, d. h. Theodosios: s. Theodosios. Leges Graecorum sacrae e titulis coll.** Ed. J. de Prot et L. Ziehen. 2 fasc. Fasc. I. *Fasti sacri.* Ed. J. de Prot. *M.* 2.80. Fasc. II. 1. *Leges Graeciae et insularum.* Ed. L. Ziehen. *M.* 12.—
- *Lesbonactis Sophistae quae supersunt.** Ed. Fr. Kiehr. *M.* 2.—

- Lexicographi Graeci recogniti et apparatu critico instructi.** Etwa 10 Bände. gr. 8. [In Vorbereitung.]
- I. **Lexika zu den zehn Rednern** (G. Wentzel).
- II. **Phrynichus, Aelius Dionysius, Pausanias und and. Atticisten** (L. Cohn).
- III. **Homerlexika** (A. Ludw.).
- IV. **Stephanus von Byzanz.**
- V. **Cyrril, Bachmannsches Lexikon und Verwandtes, insbesond. Bibelglossare** (G. Wentzel).
- VI. **Photios.**
- VII. **Suidas** (G. Wentzel).
- VIII. **Heasyh.**
- IX. **Pollux.** Ed. E. Bethe. Fasc. I. *M.* 14.—
- X. **Verschiedene Spezialglossare, namentlich botanische, chemische, medizinische u. dgl.**
- [Näheres s. Teubners Mitteilungen 1897 No. 1 S. 2.]
- [Lucas.] **Acta apostolorum.** Ed. F. Blass. *M.* 2.—
- [—] **Evangelium sec. Lucam.** Ed. F. Blass. *M.* 4.—
- Lykophron's Alexandra.** Hrsg., übers. u. erklärt von C. v. Holzinger. *M.* 15.—
- [Lyrik.] **Auswahl aus der griech. Lyrik** von A. Großmann. Zum Gebrauch bei der Erklärung Horaz. Oden. *M.* —. 15.
- [Lysias.] **Pseudol. oratio funebris.** Ed. M. Erdmann. *M.* —. 80.
- [Matthaeus.] **Evangelium sec. Matthaeum.** Ed. F. Blass. *M.* 3.60.
- Metrodori Epicurei fragmenta coll., script. inc. Epicurei comment. moralem subi.** A. Koerte. *M.* 2.40.
- Musaios, Hero u. Leander.** Eingel. u. übers. v. H. Oelschläger. 16. *M.* 1.—
- Nicandrea theriaca et alexipharmaca.** Rec. O. Schneider. Acc. scholia. *M.* 9.—
- Περὶ παθῶν excerpta** ed. R. Schneider. *M.* —. 80.
- Papyrus magica mus. Lugd. Bat. a C. Leemans ed. denuo ed. A. Dieterich.** *M.* 2.—
- *[Papyrusurkunden.]** Mitteis, L., und U. Wilcken, *Chrestomathie griechischer Papyrusurkunden.* [U. d. Pr.]
- Philodemi Epicurei de ira I.** Ed. Th. Gomperz. Lex.-8. *M.* 10.80.
- **περὶ ποιημάτων I. II** fragm. Ed. A. Hausrath. *M.* 2.—
- Philomenos s. Corpus medicorum Graecor.**
- *Phoinix von Kolophon.** Neue Papyrustexte hrsg. von G. A. Gerhard. [U. d. Pr.]
- *[Photios.]** Reitzenstein, R., *der Anfang des Lexikons des Photios.* *M.* 7.— 9.50.

Pindari carmina rec. O. Schroeder. (Poet. lyr. Graec. coll. Th. Bergk. Ed. quinta. I, 1.) *M.* 14.—

— **Slageslieder**, erkl. v. Fr. Mezger. *M.* 8.—

— **carmina prolegomenis et commentariis instructa** ed. W. Christ. *M.* 14.— 16.—

— **versezetel kritikai és Magyarázó jegyzetekkel kladta** Hómann Ottó. I. Kötet. *M.* 4.— [Ohne Fortsetzung.]

Platonis opera omnia. Rec., prolegg. et comment. instr. G. Stallbaum. 10 voll. (21 sectiones.) (Mit latein. Kommentar.)

Die nicht aufgeführten Schriften sind vergriffen.

Apologia Socratis et Crito. Ed. V cur. M. Wohlrab. *M.* 2.40. — **Protagoras.** Ed. IV cur. I. S. Kroschel. *M.* 2.40. —

Phaedrus. Ed. II. *M.* 2.40. — **Menexenus,** Lysis, Hippas uterque, Io. Ed. II. *M.* 2.70. —

Laches, Charmides, Alcibiades I. II. Ed. II. *M.* 2.70. — ***Cratylus.** *M.* 2.70. —

Meno et Euthyphro itemque incertis scriptoris Theages, Erastae et Hipparchus. Ed. II. cur. A. R. Fritzsche. *M.* 6.—

— **Theaetetus.** Ed. M. Wohlrab. Ed. II. *M.* 3.60. — **Sophista.** Ed. II cur. O. Apelt. *M.* 5.60. —

Politicus et incerti auctoris Minos. *M.* 2.70. — **Philebus.** *M.* 2.70. — **Leges.** 3 voll. [je *M.* 3.60.]

M. 10.80. [Vol. I. Lib. I—IV. Vol. II. Lib. V—VIII. Vol. III. Lib. IX—XII et Epinomis.]

— **Timaeus interprete Chalcidio cum eiusdem commentario.** Ed. I. Wrobel. *M.* 11.20.

Plutarchi de musica. Ed. R. Volkmann. *M.* 3.60.

— **de proverbii Alexandrinorum.** Rec. O. Crusius. Fasc. I. 4. *M.* 2.80.

— — — Fasc. II. **Commentarius.** 4. *M.* 3.—

— **Themistokles.** Für quellenkritische Übungen comm. u. hrg. v. A. Bauer. *M.* 2.—

— **τὸ ἐν Ἀελφοῖς.** E. Ed. G. N. Bernardakis. *M.* 1.50.

* — **vitae parallelae Agesilai et Pompeii.** Rec. Cl. Lindskog. *M.* 3.60 4.40.

Poetae lyrici Graeci. Ed. V. 2 voll.

Vol. I. 1. **Pindari carmina.** Recens. O. Schröder. *M.* 14.—

— II. **Poetae eleg. et iambogr.** Rec. O. Crusius. [In Vorb.]

Poetarum scenicarum Graecorum Aeschyl,

Sophoclis, Euripidis et Aristophanis fabulae et fragmenta. Rec. Guil. Dindorf. Ed. V. 4. *M.* 20.—

Pollucis onomasticon. Rec. E. Bethe. (Lexicographi Graeci IX.) Fasc. I. *M.* 14.—

Porphyrii quaestt. Homer. ad Iliadem pertin. rell. Ed. H. Schrader. 2 fasc. gr. Lex.-8. *M.* 16.—

— — — **ad Odysseam pertin. rell.** Ed. H. Schrader. gr. Lex.-8. *M.* 10.—

Ptolemaei περί ζωηρίων καὶ ἡγεμονικῶν lib. Rec. Fr. Hanow. gr. 4. *M.* 1.—

[Scylax.] **Anonymi vulgo Scylacis Caryandensis periplus maris interni cum appendice.** Rec. B. Fabricius. Ed. II. *M.* 1.20

Scriptorum Graecorum qui christ. impugn. relig. quae supers. Fasc. III: **Iuliani impugn. contra Christianos quae supers.** Ed. C. I. Neumann. Insunt **Cyrylli Alex. fragm.** Syriaca ab E. Nestle edita. *M.* 6.—

Sophoclis tragoediae et fragm. Rec. G. Dindorf. 4. *M.* 5.—

— — — **Recc. et explann. Wunderus-Wecklein.** 2 voll. *M.* 10.80.

Philoctetes. Ed. IV. *M.* 1.50. — **Oedipus Rex.** Ed. V. *M.* 1.50. — **Oedipus Coloneus.** Ed. V. *M.* 1.80. — **Antigona.** Ed. V. *M.* 1.50. — **Electra.** Ed. IV. *M.* 1.80. —

Aiax. Ed. III. *M.* 1.20. — **Trachinae.** Ed. III. *M.* 1.50.

— **König Oidipus.** Griechisch u. deutsch m. Kommentar von F. Ritter. *M.* 5.—

— **Antigone.** Griech. u. deutsch hrg. v. A. Böckh. Nebst 2 Abhandl. üb. diese Tragödie. (Mit Porträt Aug. Böckhs.) 2. Aufl. *M.* 4.40.

Staatsverträge des Altertums. Hrg. v. R. von Scala. I. Teil. *M.* 8.—

***Stolcorum veterum fragmenta.** Ed. J. v. Arnim. Vol. I. *M.* 8.— Vol. II. *M.* 14.— Vol. III. *M.* 12.— Vol. IV. Indices. [In Vorb.]

***Terentii comoediae.** Hrg. v. M. Warren, E. Hauler u. R. Kauer. [In Vorb.]

Theodoros, der h. Theodosios: s. Theodosios.

[Theodosios.] **D. heil. Theodosios. Schriften d. Theodoros u. Kyrillus,** hrg. von H. Usener. *M.* 4.—

Theophrastis chronographia. Rec. C. de Boor. 2 voll. *M.* 50.—

Theophrasts Charaktere. Hrg. v. d. Philol. Gesellschaft zu Leipzig. *M.* 6.—

Thucydidis historiae. Recens. C. Hude. Tom. I: **Libri I—IV.** *M.* 10.—

— II: **Libri V—VIII.** Indices. *M.* 12.—

— **de bello Peloponnesiaco II. VIII.** Explann. E. F. Poppo et I. M. Stahl. 4 voll. [8 sectiones.] *M.* 22.80.

Lib. 1. Ed. III. *M.* 4.50. — Lib. 2. Ed. III. *M.* 3.—

— Lib. 3. Ed. II. *M.* 2.40. — Lib. 4. Ed. II. *M.* 2.70. — Lib. 5. Ed. II. *M.* 2.40. — Lib. 6. Ed. II. *M.* 2.40. — Lib. 7. Ed. II. *M.* 2.70. — Lib. 8. Ed. II. *M.* 2.70.

Tragicorum Graecorum fragmenta. Rec. A. Nauck. Ed. II. *M.* 26.—

***Urkunden, griechische, d. Papyrussammlung zu Leipzig.** I. Band. Mit Beiträgen von U. Wilcken herausg. von L. Mitteis. Mit 2 Tafeln in Lichtdruck. 4. 1906. *M.* 28.—

Xenokrates. Darstellg. d. Lehre u. Sammlg. d. Fragmente. V. R. Heinze. *M.* 5.60.

Xenophontis hist. Graeca. Rec. O. Keller. Ed. maior. *M.* 10.—

b. Lateinische Schriftsteller.

Anecdota Helvetica. Rec. H. Hagen. Lex.-8. *M.* 19.—

Aurelli imp. epistt. s. Fronto, ed. Naber.

Averrois paraphrasis in l. poeticae Aristotelis. Ed. F. Heidenhain. Ed. II. *M.* 1.—

Aviani fabulae. Ed. G. Froehner. gr. 12. *M.* 1.20.

[Caesar.] **Polionis de b. Africo comm.** s. Polio.

Caesii Bassi, Atilii Fortunatiani de metris II. Rec. H. Keil. gr. 4. *M.* 1.60.

Catonis praeter libr. de re rust. quae extant. Rec. H. Jordan. *M.* 5.—

— **de agri cult. I., Varronis rer. rust. II. III.** Rec. H. Keil. 3 voll. *M.* 33.40.

Vol. I. Fasc. I. Cato. *M.* 2.40.

— I. — II. Varro. *M.* 6.—

— II. — I. Comm. in Cat. *M.* 6.—

— II. — II. Comm. in Varr. *M.* 8.—

— III. — I. Ind. in Cat. *M.* 3.—

— III. — II. Ind. in Varr. *M.* 8.—

Catulli l. Recensuit et interpretatus est Aem. Baehrens. 2 voll. *M.* 16.40.

Vol. I. Ed. II cur. K. P. Schulze. *M.* 4.—

— II. Commentarius. 2 fasc. *M.* 12.40.

Ciceronis, M. Tullii, epistularum II. XVI. Ed. L. Mendelssohn. Acc. tabulae chronolog. ab Aem. Koernerer et O. E. Schmidt confectae. *M.* 12.—

— **ad M. Brut. orator.** Rec. F. Heerdeggen. *M.* 3.20.

* — **Paradoxa Stoicor., academic. rel. cum Lucullo, Timaeus, de nat. deor., de divinat., de fato.** Rec. O. Plasberg. Fasc. I. *M.* 8.—

[—] **ad Herennium II. VI:** s. Cornificius und [Herennius].

— **Q. Tullii, rell.** Rec. Fr. Buecheler. *M.* 1.60.

Claudiani carmina. Rec. L. Jeep. 2 voll. *M.* 20.40.

Commentarii notarum Throulanarum. Cum prolegg., adnot. crit. et exeget. notarumque indice alphabet. Ed. Guil. Schmitz. [192 autograph. Tafeln.] Folio. In Mappe *M.* 40.—

Xenophontis opera omnia, recensita et commentariis instructa.

De Cyri Minoris expeditione II. VII (Anabasis), rec. R. Kühner. *M.* 3.60. Oeconomicus, rec. L. Breitenbach. *M.* 1.50.

Hellenica, rec. L. Breitenbach. 2 part. *M.* 6.60.

Pars I. Libri I et II. Ed. II. *M.* 1.80 — II. Libri III—VII. *M.* 4.80.

Zosimi historia nova. Ed. L. Mendelssohn. *M.* 10.—

Cornifici rhetoricorum ad C. Herennium II. VIII. Rec. et interpret. est O. L. Kayser. *M.* 8.—

Corpus glossarior. Latinor. a G. Loewe incohatur auspiciis Societatis litterarum regiae Saxonicae comp., rec., ed. G. Goetz. 8 voll. Lex.-8.

Vol. II. Glossae Latinograecae et Graecolatinae. Edd. G. Goetz et G. Gundermann. Acc. minora utriusque linguae glossaria. Adiectae sunt 3 tabb. phototyp. *M.* 20.—

— III. Hermeneumata Pseudodositheana. Ed. G. Goetz. Acc. hermeneumata medicobotanica vetustiora. *M.* 22.—

— IV. Glossae codicum Vaticanis 3321, Sangallensis 912, Leidensis 67 F. Ed. G. Goetz. *M.* 20.—

— V. Placidi liber glossarum, glossaria reliqua. Ed. G. Goetz. *M.* 22.—

— VI. Thesaurus glossarum emendatarum. Conf. G. Goetz. 2 fasc. je *M.* 18.—

— VII. Thesaurus gloss. emendatarum. Conf. G. Goetz et G. Heraeus. Fasc. I. *M.* 24.— Fasc. II. *M.* 12.—

Dialectorum Italicarum aevi vetust. exempla sel. Ed. E. Schneider.

Vol. I. Dialecti Lat. prisc. et Falisc. exempla. Pars I. *M.* 3.60.

Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia Latina. Acc. canonum qui dic. apostolorum et Aegyptiorum reliquiae. Prim. ed. E. Hauler. Fasc. I. Praefatio, fragmenta. Mit 2 Tafeln. *M.* 4.—

***Ennianae poesis reliquiae.** Rec. I. Vahlen. Ed. II. *M.* 16.—

Exuperantius, Epitome. Hrsg. v. G. Landgraf u. C. Weyman. *M.* —.60.

Fragmentum de iure fisci. Ed. P. Krueger. *M.* 1.60.

Frontonis et M. Aurelli imp. epistulae. Rec. S. A. Naber. *M.* 8.—

Gedichte, unedierte lateinische, hrsg. von E. Baehrens. *M.* 1.20.

Glossae nominum. Ed. G. Loewe. Acc. eiusdem opuscula glossographica coll. a G. Goetz. *M.* 6.—

Grammatici Latini ex rec. H. Keilii. 7 voll. Lex.-8. *M.* 139.20.

Vol. I. Fasc. 1. Charisii ars gramm. ex rec. H. Keilii. [Vergr.]

— I. Fasc. 2. Diomedis ars gramm. ex Charisii arte gramm. excerpta ex rec. H. Keilii. *M.* 10.—

— II. Fasc. 1 et 2. Prisciani institutiones gramm. ex rec. M. Hertzii. Vol. I. [Vergr.]

— III. Fasc. 1. Prisciani institutiones gramm. ex rec. M. Hertzii. Vol. II. *M.* 12.—

— III. Fasc. 2. Prisciani de figuris numerorum, de metris Terentii, de praeexercitamentis rhetoricis libri, institutio de nomine et pronomine et verbo, partitiones duodecim versuum Aeneidos principalium, accedit Prisciani qui dic. liber de accentibus ex rec. H. Keilii. *M.* 7.—

— IV. Fasc. 1. Probi catholica, instituta artium, de nomine excerpta, de ultimis syllabis liber ad Caelestinum ex rec. H. Keilii. — Notarum laterculi edente Th. Mommsen. *M.* 11.—

— IV. Fasc. 2. Donati ars grammatica, Marii Servii Honorati commentarius in artem Donati, de finalibus, de centum metris, de metris Horatii, Sergii de littera, de syllaba, de pedibus, de accentibus, de distinctione commentarius, explanaciones artis Donati, de idiomatibus ex rec. H. Keilii. *M.* 8.—

— V. Fasc. 1. Cledonii ars gramm., Pompeii commentum artis Donati, excerpta ex commentariis in Donatum ex rec. H. Keilii. *M.* 9.—

— V. Fasc. 2. Consentius, Phocas, Eutyches, Augustinus, Palaemon, Asper, de nomine et pronomine, de dubiis nominibus, Macrobbii excerpta ex rec. H. Keilii. *M.* 10.—

— VI. Fasc. 1. Marius Victorinus, Maximus Victorinus, Caesius Bassus, Atilius Fortunatianus ex rec. H. Keilii. *M.* 9.—

— VI. Fasc. 2. Terentianus Maurus, Marius Plotius Sacerdos, Rufinus, Mallius Theodorus, fragmenta et excerpta metrica ex rec. H. Keilii. *M.* 14.—

— VII. Fasc. 1. Scriptores de orthographia Terentius Scaurus, Velius Longus, Caper, Agroecius, Cassiodorius, Martyrius, Beda, Albinus. *M.* 10.—

Grammatici Latini ex rec. H. Keilii.

Vol. VII. Fasc. 2. Audacis de Scauri et Palladii libris excerpta, Dosithei ars gramm., Arusiani Messii exempla elocutionum, Cornelii Frontonis liber de differentiis, fragmenta gramm., index scriptorum. *M.* 11.20.

Supplementum continens anecdota Helvetica ex rec. H. Hageni. Lex.-8. *M.* 19.—

[Herennius.] Incerti auctoris de ratione dicendi ad C. H. II. IV. [M. Tulli Ciceronis ad Herennium libri VI.] Recens. F. Marx. *M.* 14.—

***Historicorum Romanorum reliquiae.** Ed. H. Peter. Vol. I. *M.* 16.— Vol. II. *M.* 12.—

Horatii opera. Recensuerunt O. Keller et A. Holder. 2 voll. gr. 8.

Vol. I. Carmina, epodi, carmen saec. Iterum rec. O. Keller. *M.* 12.—

— II. Sermones, epistulae, de arte poet. *M.* 10.—

— — — Editio minor. *M.* 4.—

— carmina. Rec. L. Mueller. 16. *M.* 2.40, eleg. geb. m. Goldschnitt *M.* 3.60.

— **Satiren.** Kritisch hergestellt, metrisch übersetzt u. mit Kommentar versehen von C. Kirchner u. W. S. Teuffel. 2 voll. *M.* 16.40.

— — — Lat. u. deutsch m. Erläuter. von L. Döderlein. *M.* 7.—

— — — siehe auch: Satura, v. Blümner.

— **Episteln.** Lat. u. deutsch m. Erläut. von L. Döderlein. [B. I vergr.] B. II. *M.* 3.—

— **Briefe,** im Vermaß der Urschrift veröffentlicht von H. Bacmeister u. O. Keller. 8. *M.* 2.40 3.20.

***Institutionum et regularum iuris Romani syntagana.** Ed. R. Geist. Ed. II. *M.* 5.20.

[Iuris consulti.] Kalb, W., Roms Juristen nach ihrer Sprache. *M.* 4.—

Iuvenalis saturae. Erkl. v. A. Weidner. 2. Aufl. *M.* 4.40.

— — — siehe auch: Satura, v. Blümner.

[Lucanus.] Scholia in L. bellum civile ed. H. Usener. Pars I. *M.* 8.— [Fortsetzung erscheint nicht.]

Lucilli carminum reliquiae. Rec. F. Marx. Vol. I: Proleg., testim., fasti L., carm. rel., indices, tab. geogr. *M.* 8.— 10.60.

— — — Vol. II. (Komment.) *M.* 14.— 17.—

Nepotis quae supersunt. Ed. C. Halm. *M.* 2.40.

Nonii Marcelli compendiosa doctrina. Emend. et adnot. L. Mueller. 2 partes. *M.* 32.—

Novatians epist. de cibis Iudaicis. Hrsg. v. G. Landgraf u. C. Weyman. *M.* 1.20.

Optatiani Porphyrii carmina. Rec. L. Mueller. *M.* 3.60.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Orestis tragoedia.** Ed. I. Maehly. 16. *M.* 1.20.
- Ovidii ex Ponto II.** Ed. O. Korn. *M.* 5.—
— **Elegien der Liebe.** Deutsch von H. Oelschläger. 2. Aufl. Min.-Ausg. *M.* 2.40, eleg. geb. 3.20.
- Persius**, siehe: **Satura**, v. Blümner.
- Phaedri fabulae Aesopiae.** Ed. L. Müller. *M.* 3.—
- Placidi glossae.** Rec. et illustr. A. Deuring. *M.* 2.80.
- Plauti comoediae.** Recensuit, instrumento critico et prolegomenis auxit F. Ritschellius sociis operae adsumptis G. Loewe, G. Goetz, F. Schoell. 4 tomi. *M.* 92.20.
- **Tomi I fasc. I. Trinummus.** Rec. F. Ritschl. Ed. III cur. F. Schoell. *M.* 5.60.
- **Tomi I fasc. II. Epidicus.** Rec. G. Goetz. Ed. II. *M.* 4.—
- **I fasc. III. Curculio.** Rec. G. Goetz. *M.* 2.40.
- **I fasc. IV. Asinaria.** Rec. G. Goetz et G. Loewe. *M.* 3.60.
- **I fasc. V. Truculentus.** Rec. F. Schoell. *M.* 4.80.
- **II fasc. I. Aulularia.** Rec. G. Goetz. *M.* 2.40.
- **II fasc. II. Amphitruo.** Rec. G. Goetz et G. Loewe. *M.* 3.60.
- **II fasc. III. Mercator.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. G. Goetz. *M.* 3.60.
- **II fasc. IV. Stichus.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. G. Goetz. *M.* 3.60.
- **II fasc. V. Poenulus.** Rec. F. Ritschellii schedis adhibitis G. Goetz et G. Loewe. *M.* 5.—
- **III fasc. I. Bacchides.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. G. Goetz. *M.* 4.—
- **III fasc. II. Captivi.** Rec. F. Schoell. *M.* 4.—
- **III fasc. III. Rudens.** Rec. F. Schoell. *M.* 5.60.
- **III fasc. IV. Pseudolus.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. G. Goetz. *M.* 5.60.
- **III fasc. V. Menaechmi.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. F. Schoell. *M.* 5.60.
- **IV fasc. I. Casina.** Rec. F. Schoell. *M.* 5.60.
- **IV fasc. II. Miles gloriosus.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. G. Goetz. *M.* 6.—
- **IV fasc. III. Persa.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. F. Schoell. *M.* 5.60.
- **IV fasc. IV. Mostellaria.** Rec. F. Ritschl. Ed. II cur. F. Schoell. *M.* 6.—
- **IV fasc. V. Cistellaria.** Rec. F. Schoell. Acc. deperditarum fabularum fragmenta a G. Goetz recensita. *M.* 5.60.
- Plauti comoediae.** Ex rec. et cum app. crit. F. Ritschellii. [Vergriffen außer:]
— **Tomus I. Pars 3. Bacchides.** *M.* 3.—
— **III. Pars 1. Persa.** *M.* 3.—
— **III. Pars 2. Mercator.** *M.* 3.—
— **Scholarum in usum rec. F. Ritschellius.** [Vergr. außer:]
— **Bacchides, Stichus, Pseudolus, Persa, Mercator.** Einzeln je *M.* —.50.
— **miles gloriosus.** Ed. O. Ribbeck. *M.* 2.80.
- Polemi Silvi laterculus.** Ed. Th. Mommsen. Lex.-8. *M.* —.80.
- Pollonis de bello Africo comm.** Edd. E. Wölfflin et A. Miodoński. Adi. est tab. photolithograph. *M.* 6.80.
- [**Probus.**] **Die Appendix Probi.** Hrsrg. v. W. Heraeus. *M.* 1.20.
- Propertii elegiae.** Rec. A. Baehrens. *M.* 5.60.
- Psalterium, das tironische, der Wolfenbütteler Bibliothek.** Hrsrg. v. Kgl. Stenograph. Institut zu Dresden. Mit Einleitung und Übertragung des tiron. Textes von O. Lehmann. *M.* 10.—
- Quintiliani institutionis orator. II. XII.** Rec. C. Halm. 3 partes. [Pars I vergr.]
— **Pars II: Libb. VII—XII.** *M.* 9.—
- Rhetores Latini minores.** Ed. C. Halm. Lex.-8. *M.* 17.—
- Salarium carminum rell.** Ed. B. Maurenbrecher. *M.* 1.—
- Sallusti Crispi quae supersunt.** Rec. Rud. Dietsch. 2 voll. [Vol. I vergr.]
— **Vol. II: Historiarum rell. Index.** *M.* 7.20.
— **historiarum fragmenta.** Ed. Fr. Kritzius. *M.* 9.—
— **historiarum rell.** Ed. B. Maurenbrecher.
— **Fasc. I. Prolegomena.** *M.* 2.—
— **Fasc. II. Fragmenta argumentis, commentariis, apparatu crit. instructa.**
— **Acc. indices.** *M.* 8.—
- Satura.** Ausgew. Satiren d. Horaz, Persius u. Juvenal in freier metr. Übertragung von H. Blümner. *M.* 5.— 5.80.
- Scaenicae Romanorum poesis fragmenta.** Rec. O. Ribbeck. 2 voll. Ed. II. *M.* 23.—
— **Vol. I. Tragicorum fragmenta.** *M.* 9.—
— **II. Comicorum fragmenta.** *M.* 14.—
- Servii grammatici qui fer. in Vergilii carmina commentarii.** Rec. G. Thilo et H. Hagen. 3 voll.
— **Vol. I fasc. I. In Aen. I—III comm.** Rec. G. Thilo. *M.* 14.—
— **I fasc. II. In Aen. IV—V comm.** Rec. G. Thilo. *M.* 10.—
— **II fasc. I. In Aen. VI—VIII comm.** Rec. G. Thilo. *M.* 10.—
— **II fasc. II. In Aen. IX—XII comm.** Rec. G. Thilo. *M.* 10.—
— **III fasc. I. In Buc. et Georg. comm.** Rec. G. Thilo. *M.* 10.40.
— **III fasc. II. App. Serviana.** *M.* 20.—
— **[— III fasc. III (Indices) in Vorb.]**

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

Staatsverträge des Altertums. Hrsg. v. R. von Scala. I. Teil. *M.* 8.—

Statii silvae. Hrsg. von Fr. Vollmer. *M.* 16.—

— Thebais et Achilleis cum scholiis. Rec. O. Müller. Vol. I: Thebaidos II. I—VI. *M.* 8.—

*Suetoni Tranquilli opera. Rec. M. Ihm. 3 voll. Vol. I: de vita Caesarum libri VIII. [Mit 3 Tafeln.] *M.* 12.— 15.—

Symmachi relationes. Rec. Guil. Meyer. *M.* 1.60.

Syri sententiae. Rec. Guil. Meyer. *M.* 2.40.

— — Rec. E. Woelfflin. *M.* 3.60.

Taciti de origine et situ Germanorum I. Rec. A. Holder. *M.* 2.—

— dialogus de oratoribus. Rec. Aem. Baehrens. *M.* 2.—

[Tiro.] Comm. not. Tir. ed. Schmitz, siehe: Commentarii.

[—] Das tiron. Psalterium, siehe: Psalterium.

Varronis saturarum Menippearum rell. Rec. A. Riese. *M.* 6.—

— rerum rusticarum II. III, rec. Keil, siehe: Cato.

— antiquitatum rer. divin. II. I. XIV. XV. XVI. Praemissae sunt quaest. Varr. Ed. R. Agahd. *M.* 9.20.

*— de lingua latina. Edd. G. Götz u. Fr. Schöll. [In Vorb.]

Vergilii Maronis opera app. crit. in artius contracto iterum rec. O. Ribbeck. IV voll. *M.* 22.40.

Vol. I. Bucolica et Georgica. *M.* 5.—

— II. Aeneidos libri I—VI. *M.* 7.20.

— III. Aeneidos libri VII—XII. *M.* 7.20.

— IV. Appendix Vergiliana. *M.* 3.—

— — Ed. I. [Vergriffen außer:]

Vol. III. Aeneidos lib. VII—XII. *M.* 8.—

— IV. Appendix Vergiliana. *M.* 5.—

[—] Scholia Bernensia ad Vergilii Buc. et Georg. Ed. H. Hagen. *M.* 6.—

Volusii Maeciani distributio partium. Ed. Th. Mommsen. *M.* —.30.

4. Meisterwerke der Griechen und Römer in kommentierten Ausgaben. [gr. 8.]

Die Ausgaben beabsichtigen, nicht nur den Schülern der oberen Gymnasialklassen, sondern auch angehenden Philologen sowie Freunden des klassischen Altertums, zunächst zu Zwecken privater Lektüre, verlässliche und die neuesten Fortschritte der philologischen Forschung verwertende Texte und Kommentare griechischer und lateinischer, von der Gymnasiallektüre selten oder gar nicht berücksichtigter Meisterwerke darzubieten.

I. Aischylos' Perser, von H. Jurenka. 2 Hefte. *M.* 1.40.

II. Isokrates' Panegyrikos, von J. Mesk. 2 Hefte. *M.* 1.40.

III. Auswahl a. d. röm. Lyrikern (m. griech. Parallel.), v. H. Jurenka. 2 Hft. *M.* 1.60.

IV. Lysias' Reden geg. Eratosthenes und üb. d. Ölbaum, von E. Sewera. 2 Hefte. *M.* 1.20.

V. Ausgewählte Briefe Ciceros, von E. Gschwind. 2 Hefte. *M.* 1.80.

VI. Amor und Psyche, ein Märchen des Apuleius, von F. Norden. 2 Hefte. *M.* 1.40.

VII. Euripides, Iphigenie in Aulis, von K. Busche. 2 Hefte. *M.* 1.40.

VIII. Euripides, Kyklops, v. N. Wecklein. 2 Hefte. *M.* 1.—

IX. Briefe des jüngeren Plinius, von R. C. Kukula. 2 Hefte. *M.* 2.20.

X. Lykurgos' Bede gegen Leokrates, von E. Sofer. 2 Hefte. *M.* 1.80.

XI. Plutarchs' Biographie des Aristides, von J. Simon. 2 Hefte. *M.* 1.60.

XII. Tacitus' Rednerdialog, v. R. Diemel. 2 Hefte. *M.* 2.—

5. B. G. Teubners Schulausgaben griechischer und lateinischer Klassiker mit deutschen erklärenden Anmerkungen. [gr. 8.]

Bekanntlich zeichnen diese Ausgaben sich dadurch aus, daß sie das Bedürfnis der Schule ins Auge fassen, ohne dabei die Ansprüche der Wissenschaft unberücksichtigt zu lassen. Die Sammlung enthält fast alle in Schulen gelesenen Werke der klassischen Schriftsteller.

a. Griechische Schriftsteller.

Aeschylus' Agamemnon. Von R. Enger. 3. Aufl., von Th. Plüß. *M.* 2.25 2.75.

— **Perser.** Von W. S. Teuffel. 4. Aufl., von N. Wecklein. *M.* 1.50 2.—

— **Prometheus.** Von N. Wecklein. 3. Aufl. *M.* 1.80 2.25.

— — Von L. Schmidt. *M.* 1.20.

— **die Sieben geg. Theben.** Von N. Wecklein. *M.* 1.20 1.50.

— **die Schutzfliehenden.** Von N. Wecklein. *M.* 1.60 2.—

— **Orestie.** Von N. Wecklein. *M.* 6.—
Daraus einzeln: I. Agamemnon. II. Die Choephoren. III. Die Eumeniden. je *M.* 2.—

Aristophanes' Wolken. Von W. S. Teuffel. 2. Aufl., von O. Kaehler. *M.* 2.70 3.20.

* — **Wespen.** Von O. Kaehler. [In Vorber.]

Aristoteles, der Staat der Athener. Der historische Hauptteil (Kap. I—XLII). Von K. Hude. *M.* —.60 —.85.

Arrian's Anabasis. Von K. Abicht. 2 Hefte. [I. Heft. M. Karte. *M.* 1.80 2.25. II. Heft. *M.* 2.25 2.75.] *M.* 4.05 5.—

Demosthenes' ausgewählte Reden. Von C. Rehdantz u. Fr. Blaß. 2 Teile. *M.* 6.60 8.55.

I. Teil. A. u. d. T.: IX Philipp. Reden. 2 Hefte. *M.* 4.50 5.95.

Heft I: I—III. Olynthische Reden. IV. Erste Rede geg. Philippos. 8. Aufl., von Fr. Blaß. *M.* 1.20 1.70.

— II. Abt. 1: V. Rede über den Frieden. VI. Zweite Rede gegen Philippos. VII. Hegesippos' Rede über Halonnes. VIII. Rede über die Angelegenheiten im Cherrones. IX. Dritte Rede gegen Philippos. 6. Aufl., von Fr. Blaß. *M.* 1.50 2.—

— II. Abt. 2: Indices. 4. Aufl., von Fr. Blaß. *M.* 1.80 2.25.

II. Teil. Die Rede vom Kranze. Von Fr. Blaß. *M.* 2.10 2.60.

Euripides' ausgewählte Tragödien. Von N. Wecklein.

I. Bdch. Medea. 3. Aufl. *M.* 1.80 2.25.

II. Bdch. Iphigenia im Taurierland. 3. Aufl. *M.* 1.60 2.10.

III. Bdch. Die Bacchen. 2. Aufl. *M.* 1.60 2.10.

IV. Bdch. Hippolytos. 2. Aufl. *M.* 1.80 2.25.

V. Bdch. Phönissen. *M.* 1.80 2.25.

* VI. Bdch. Electra. *M.* 1.40 1.80.

* VII. Bdch. Orestes. *M.* 1.60 2.—

* VIII. Bdch. Helena. *M.* 1.60 2.—

Herodotos. Von K. Abicht. 5 Bände. *M.* 12.50 16.—

Band I. Heft 1. Buch I nebst Einleitung u. Übersicht über den Dialekt. 5. Aufl. *M.* 2.40 2.90.

Band I. Heft 2. B. II. 3. A. *M.* 1.50 2.—

— II. Heft 1. B. III. 3. A. *M.* 1.50 2.—

— II. Heft 2. B. IV. 3. A. *M.* 1.50 2.—

* — III. B. V u. VI. 4. A. *M.* 2.— 2.50

— IV. B. VII. M. 2 K. 4. A. *M.* 1.80 2.30

— V. Buch VIII u. IX. Mit 2 Karten. 4. Aufl. *M.* 1.80 2.30.

Homers Ilias, erklärt von J. La Roche. 6 Teile.

Teil I. Ges. 1—4. 3. Aufl. *M.* 1.50 2.—

— II. Ges. 5—8. 3. Aufl. *M.* 1.50 2.—

— III. Ges. 9—12. 3. Aufl. *M.* 1.50 2.—

— IV. Ges. 13—16. 3. Aufl. *M.* 1.50 2.—

— V. Ges. 17—20. 2. Aufl. [Vergr.]

— VI. Ges. 21—24. 2. Aufl. [Vergr.]

— — Von K. Fr. Ameis u. C. Hentze. 2 Bände zu je 4 Heften.

Band I. H. 1. Ges. 1—3. 6. A. *M.* 1.20 1.70

— I. H. 2. Ges. 4—6. 6. A. *M.* 1.40 1.80

— I. H. 1/2 zusammen in 1 Band *M.* 3.—

— I. H. 3. Ges. 7—9. 5. A. *M.* 1.60 2.—

* — I. H. 4. Ges. 10—12. 5. A. *M.* 1.20 1.70

* — I. H. 3/4 zusammen in 1 Band *M.* 3.30

* — II. H. 1. Ges. 13—15. 4. A. *M.* 1.20 1.70

— II. H. 2. Ges. 16—18. 4. A. *M.* 1.40 1.80

— II. H. 1/2 zusammen in 1 Band *M.* 3.—

* — II. H. 3. Ges. 19—21. 4. A. *M.* 1.20 1.70

* — II. H. 4. Ges. 22—24. 4. A. *M.* 1.60 2.20

— II. H. 3/4 zusammen in 1 Band *M.* 3.50

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Homers Illas. Von K. Fr. Ameis und C. Hentze.

— — — — — Anhang:

- Heft 1. Ges. 1—3. 3. Aufl. *M.* 2.10 2.60
 — 2. Ges. 4—6. 2. Aufl. *M.* 1.50 2.—
 — 3. Ges. 7—9. 2. Aufl. *M.* 1.80 2.30
 — 4. Ges. 10—12. 2. Aufl. *M.* 1.20 1.70
 — 5. Ges. 13—15. 2. Aufl. *M.* 1.80 2.30
 — 6. Ges. 16—18. 2. Aufl. *M.* 2.10 2.60
 — 7. Ges. 19—21. *M.* 1.50 2.—
 — 8. Ges. 22—24. *M.* 1.80 2.30

— **Odyssee.** Von K. Fr. Ameis und C. Hentze. 2 Bände.

- Band I. H. 1. Ges. 1—6. 12. A. *M.* 1.80 2.30
 — I. H. 2. Ges. 7—12. 11. A. *M.* 1.80 2.30
 — I. H. 1/2 zusammengeb. *M.* 8.45
 — II. H. 1. Ges. 13—18. 8. A. *M.* 1.35 1.80
 — II. H. 2. Ges. 19—24. 9. A. *M.* 1.40 1.80
 — II. H. 1/2 zusammengeb. *M.* 8.35

— — — — — Anhang:

- Heft 1. Ges. 1—6. 4. Aufl. *M.* 1.50 2.—
 — 2. Ges. 7—12. 3. Aufl. *M.* 1.20 1.70
 — 3. Ges. 13—18. 3. Aufl. *M.* 1.20 1.70
 — 4. Ges. 19—24. 3. Aufl. *M.* 2.10 2.60

Isokrates' ausgewählte Reden. Von O. u. M. Schneider. 2 Bändchen. *M.* 3.— 3.95.

I. Bändchen. Demonikus, Euagoras, Areopagiticus. 3. Aufl., v. M. Schneider. *M.* 1.20 1.70.

II. Bändchen. Panegyricus u. Philippus. 3. Aufl. *M.* 1.80 2.25.

Lucians ausgewählte Schriften. Von C. Jacobitz. 3 Bändchen. *M.* 3.60.

I. Bändchen. Traum. Timon. Prometheus. Charon. 4. Aufl., von K. Bürger. *M.* 1.50 2.—

Lykurgos' Rede gegen Leokrates. Von C. Rehdantz. *M.* 2.25 2.75.

[**Lyriker.**] **Anthologie a. d. griech. Lyr.** Von E. Buchholz. 2 Bchn. *M.* 4.20 5.20.

I. Bändchen. Elegiker u. Iambographen. 5. Aufl., von R. Peppmüller. *M.* 2.10 2.60.

II. Bändchen. Die melischen und chorisches Dichter. 4. Aufl., von J. Sitzler. *M.* 2.10 2.60.

Lysias' ausgew. Reden. Von H. Froberger. Kleinere Ausg. 2 Hefte.

I. Heft. Prolegomena. — R. gegen Eratosthenes. — R. geg. Agoratos. — Verteidigung geg. die Anklage wegen Umsturzes der demokratischen Verfassung. — R. f. Mantitheos. — R. geg. Philon. 3. Aufl., v. Th. Thalheim. *M.* 1.80 2.25.

II. Heft. Reden gegen Alkibiades. — R. geg. Nikomachos. — R. üb. d. Vermögen d. Aristophanes. — R. üb. d. Ölbaum. — R. geg. die Kornhändler. — R. geg. Theomnestos. — R. f. d. Gebrechlichen. — R. geg. Diogeiton. 2. Auflage, von Th. Thalheim. *M.* 1.80 2.25.

Lysias' ausgew. Reden. Von H. Froberger. Größere Ausgabe. 3 Bände. [Bd. II u. III vergl.]

I. Bd. R. geg. Eratosthenes, Agoratos. Verteidigung geg. die Anklage wegen Umsturzes d. Verfassung. 2. Aufl., von G. Gebauer. *M.* 4.50.

Platons ausgew. Schriften. Von Chr. Cron, J. Deuschle u. a.

I. Teil. Die Verteidigungsrede d. Sokrates. Kriton. Von Chr. Cron. 11. Aufl., von H. Uhle. *M.* 1.— 1.40.

II. Teil. Gorgias. Von J. Deuschle. 4. Aufl., von Chr. Cron. *M.* 2.10 2.60.

III. Teil. 1. Heft. Laches. Von Chr. Cron. 5. Aufl. *M.* —.75 1.20.

III. Teil. 2. Heft. Euthyphron. Von M. Wohlrab. 4. Aufl. *M.* —.60 —.90.

IV. Teil. Protagoras. Von J. Deuschle u. Chr. Cron. 5. A., v. E. Bochmann. *M.* 1.20 1.70.

V. Teil. Symposion. 2. Aufl. [3. Aufl. von Schöne u. d. Pr.]

VI. Teil. Phaedon. Von M. Wohlrab. 4. Aufl. *M.* 1.60 2.10.

VII. Teil. Der Staat. I. Buch. Von M. Wohlrab. *M.* —.60 —.90.

VIII. Teil. Hippias maior. Ed. W. Zilles. [In Vorb.]

Plutarchs ausgew. Biographien. Von O. Siefert und Fr. Bläß. 6 Bändchen. *M.* 6.90 9.60.

I. Bändchen. Philopoemen u. Flaminius. Von O. Siefert. 2. Aufl., von Fr. Bläß. *M.* —.90 1.30.

II. Bändchen. Timoleon u. Pyrrhos. Von O. Siefert. 2. Aufl., von Fr. Bläß. *M.* 1.50 2.—

III. Bändchen. Themistokles u. Perikles. Von Fr. Bläß. 2. Aufl. *M.* 1.50 2.—

IV. Bändchen. Aristides u. Cato. Von Fr. Bläß. 2. Aufl. *M.* 1.20 1.70.

V. Bändchen. Agis u. Kleomenes. Von Fr. Bläß. *M.* —.90 1.30.

Quellenbuch, histor., zur alten Geschichte.

I. Abt. Griechische Geschichte. Von W. Herbst und A. Baumeister. 3. Aufl. 1. Heft. [Vergl.] 2. Heft. *M.* 1.80 2.30.

Sophokles. Von G. Wolff und L. Beller-mann.

I. Teil. Aias. 5. Aufl. *M.* 1.50 2.—

II. — Elektra. 4. Aufl. *M.* 1.50 2.—

III. — Antigone. 6. Aufl. *M.* 1.50 2.—

IV. — König Oidipus. 5. Aufl. *M.* 1.60 2.—

V. — Oidipus auf Kolonos. [Vergl.]

Supplementum lect. Graecae. Von C. A. J. Hoffmann. *M.* 1.50 2.—

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Testamentum novum Graece. Das Neue Testament. Von Fr. Zelle.

I. Evangelium d. Matthäus. Von Fr. Zelle 1.80 2.25.

IV. Evangelium d. Johannes. Von B. Wohlfahrt. *M.* 1.50 2.—

V. Apostelgeschichte. Von B. Wohlfahrt. *M.* 1.80 2.25.

Thukydides. Von G. Böhme u. S. Widmann. 9 Bändchen. [je *M.* 1.20 1.70.] *M.* 10.80 15.30.

1. Bändchen. 1. Buch. 6. Auflage.

2. — 2. — 6. —

3. — 3. — 5. —

4. — 4. — 5. —

5. — 5. — 5. —

6. — 6. — 6. —

7. — 7. — 5. —

8. — 8. — 5. —

9. Bdchn. Einleitung u. Register. 5. Aufl.

***Xenophons Anabasis.** Von F. Vollbrecht. 10. (bzw. 9., 8., 7.) Aufl.

Ausgabe m. Kommentar unter d. Text.

I. Bdchn. B. I II. M. 2 Figurentaf.

u. 1 Karte. *M.* 1.40 2.—

II. — B. III. IV. *M.* —.90 1.20.

III. — B. V—VII. *M.* 1.60 2.—

***Xenophons Anabasis.** Von F. Vollbrecht.

B. I—IV. Text u. Kommentar getrennt.

Text. *M.* e. Übersichtskarte. *M.* —.90 1.20.

Kommentar. Mit Holzschnitten und Figurentafeln. *M.* 1.35 1.80.

— Kyropädie. Von L. Breitenbach.

2 Hefte. [je *M.* 1.50 2.—] *M.* 3.— 4.—

I. Heft. Buch I—IV. 4. Auflage, von B. Büchsenbüch.

II. — Buch V—VIII. 3. Aufl.

— griech. Geschichte. Von B. Büchsenbüch. 2 Hefte.

I. Heft. Buch I—IV. 6. Aufl. *M.* 1.50 2.—

*II. — Buch V—VII. 5. Aufl. *M.* 1.80 2.20.

— Memorabilien. Von Raph. Kühner.

6. Aufl., von Rud. Kühner. *M.* 1.60 2.20.

— Agesilaos. Von O. Güthling. *M.* 1.50 2.—

— Anabasis u. Hellenika in Ausw. Mit Einleitung, Karten, Plänen u. Abbild. Text

und Kommentar. Von G. Sroff. 2 Bdchn.

I. Bdchn. Anab. Buch 1—4.

Text. *M.* 1.20 1.50.

Kommentar. *M.* 1.20 1.50.

Anab. Buch 5—7 u. Hellenika.

Text. *M.* 2.— 2.20.

Kommentar. *M.* 1.40 1.60.

b. Lateinische Schriftsteller.

Caesaris belli Gallici libri VII und Hirtii liber VIII. Von A. Doberenz. 9. Aufl., von B. Dinter. 3 Hefte. *M.* 2.55 4.—

I. Heft Buch I—III. M. Einleit. u. Karte v. Gallien. *M.* —.90 1.40.

II. — Buch IV—VI. *M.* —.75 1.20.

III. — Buch VII u. VIII u. Anhang. *M.* —.90 1.40.

— commentarii de bello civili. Von A. Doberenz. 5. Aufl., von B. Dinter. *M.* 2.40 2.90.

Cicero de oratore. Von K. W. Piderit. 6. Aufl., von O. Harnecker. 3 Hefte. *M.* 4.80 6.25.

I. Heft. Einleit. u. Buch I. *M.* 1.80 2.25.

II. — Buch II. *M.* 1.50 2.—

III. — Buch III. M. Indices u. Register z. d. Anmerkungen. *M.* 1.50 2.—

Aus Heft III besonders abgedruckt:

Erklär. Indices u. Register d. Anmerkgn. *M.* —.45.

— — — 5. Aufl., von Fr. Th. Adler. In 1 Band. *M.* 4.50.

— Brutus de claris oratoribus. Von K. W. Piderit. 3. Aufl., von W. Friedrich. *M.* 2.25 2.75.

— orator. Von K. W. Piderit. 2. Aufl. *M.* 2.— 2.60.

— partitiones oratoriae. Von K. W. Piderit. *M.* 1.— 1.40.

* — Rede f. S. Roscius. Von Fr. Richter u. A. Fleckeisen. 4. Aufl., von G. Ammon. *M.* 1.— 1.40.

Cicero div. in Caecilium. Von Fr. Richter. 2. Aufl., von A. Eberhard. *M.* —.45 —.80.

— Reden gegen Verres. IV. Buch. Von Fr. Richter. 3. Aufl., von A. Eberhard. *M.* 1.50 2.—

— V. Buch. Von Fr. Richter.

2. Aufl., von A. Eberhard. *M.* 1.20 1.70.

— Redeüb. d. Imperium d. Cn. Pompejus. Von Fr. Richter. 5. Aufl., von A. Eberhard. *M.* —.75 1.20.

— Reden g. Catilina. Von Fr. Richter. 6. Aufl., von A. Eberhard. *M.* 1.— 1.40.

— Rede f. Murena. Von H. A. Koch.

2. Aufl., von G. Landgraf. *M.* —.90 1.30.

— Rede f. Sulla. Von Fr. Richter.

2. Aufl., von G. Landgraf. *M.* —.75 1.20.

— Rede f. Sestius. Von H. A. Koch.

2. Aufl., von A. Eberhard. *M.* 1.— 1.40.

— Rede f. Plancius. Von E. Köpke.

3. Aufl., von G. Landgraf. *M.* 1.20 1.70.

— Rede f. Milo. V. Fr. Richter u. A. Eberhard.

5. Aufl., von H. Nohl. *M.* 1.20 1.60.

— I. u. II. Philipp. Rede. Von H. A. Koch.

3. Aufl., v. A. Eberhard. *M.* 1.20 1.70.

— I., IV. u. XIV. Philipp. Rede. Von E. R. Gast. *M.* —.60 —.90.

— Reden f. Marcellus, f. Ligarius u.

f. Deiotarus. Von Fr. Richter. 4. Aufl., von A. Eberhard. *M.* 1.20 1.70.

— Rede f. Archias. Von Fr. Richter

u. A. Eberhard. 5. Aufl., von H. Nohl.

M. —.50 —.80.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Cicero, Redef. Flaccus. Von A. du Mesnil. *M.* 3.60 4.10.
- ausgew. Briefe. Von J. Frey. 6. Aufl. *M.* 2.20 3.—
- *Tusculanae disputationes.* Von O. Heine. 2 Hefte.
- I. Hft. Buch I. II. 4. Aufl. *M.* 1.20 1.70.
- II. — Buch III—V. 4. Aufl. *M.* 1.65 2.15.
- * — *Cato maior.* Von C. Meißner. 5. Aufl., von Landgraf. *M.* —.60 1.—
- *somnium Scipionis.* Von C. Meißner. 4. Aufl. *M.* —.45 —.80.
- *Laellius.* Von C. Meißner. 2. Aufl. *M.* —.75 1.20.
- *de finibus bon. et mal.* Von H. Holstein. [Vergr.]
- *de legibus.* Von A. du Mesnil. *M.* 3.90 4.50.
- *de natura deorum.* Von A. Goethe. *M.* 2.40 2.90.
- [—] *Chrestomathia Ciceroniana.* Ein Lesebuch f. mittlere u. obere Gymnasialklassen. Von C. F. Lüders. 3. Aufl., bearb. v. O. Weißenfels. Mit Titelbild. *M.* 2.80.
- [—] *Briefe Ciceros u. s. Zeitgenossen.* Von O. E. Schmidt. I. Hft. *M.* 1.— 1.40.
- Cornelius Nepos, siehe: Nepos.
- *Curtius Rufus. Von Th. Vogel und A. Weinhold. 2 Bändchen.
- I. Bd. B. III—V. 4. A. *M.* 2.40 2.80.
- *II. — B. VI—X. 3. A. *M.* 2.60 3.20.
- [Elegiker.] *Anthologie a. d. El. der Römer.* Von C. Jacoby. 2. Aufl. 4 Hft. *M.* 3.50 5.10.
1. Hft: Catull. *M.* —.90 1.30.
2. Hft: Tibull. *M.* —.60 1.—
3. Hft: Propert. *M.* 1.— 1.40.
4. Hft: Ovid. *M.* 1.— 1.40.
- Horaz, Oden u. Epoden. Von C. W. Nauck. 16. Aufl., v. O. Weißenfels. *M.* 2.25 2.75.
- [—] *Auswahl a. d. griech. Lyrik z. Gebrauch b. d. Erklärg.* Horaz. Oden, von Großmann. *M.* —.15.
- *Satiren und Episteln.* Von G. T. A. Krüger. 2 Abteilungen.
- I. Abt. Satiren. 15. Aufl., v. G. Krüger. *M.* 1.80 2.80.
- II. — Episteln. 15. Aufl., v. G. Krüger. *M.* 2.— 2.50.
- *Sermonen.* Von A. Th. Fritzsche. 2 Bände. *M.* 4.40 5.40.
- I. Bd. Der Sermonen Buch I. *M.* 2.40 2.90.
- II. — Der Sermonen Buch II. *M.* 2.— 2.50.
- Livius, ab urbe condita libri.
- Lib. 1. Von M. Müller. 2. Aufl. *M.* 1.50 2.—
- Lib. 2. Von M. Müller. *M.* 1.50 2.—
- Lib. 3. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 4. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 5. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 6. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Livius, ab urbe condita libri.
- Lib. 7. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 8. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 9. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 10. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 21. Von E. Wölfflin. 5. Aufl. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 22. Von E. Wölfflin. 4. Aufl. *M.* 1.20 1.70.
- *Lib. 23. Von F. Luterbacher. 2. Aufl. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 24. Von H. J. Müller. 2. Aufl. *M.* 1.35 1.80.
- Lib. 25. Von H. J. Müller. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 26. Von F. Friedersdorff. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 27. Von F. Friedersdorff. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 28. Von F. Friedersdorff. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 29. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Lib. 30. Von F. Luterbacher. *M.* 1.20 1.70.
- Nepos. Von J. Siebelis - Jancovius. 12. Aufl., von O. Stange. Mit 3 Karten. *M.* 1.20 1.70.
- Von H. Ebeling. *M.* —.75.
- *Ad historiae fidem rec. et usui scholarum accom.* Ed. E. Ortmann. Editio V. *M.* 1.— 1.40.
- Ovidii metamorphoses. Von J. Siebelis u. Fr. Polle. 2 Hefte. [je *M.* 1.50 2.—]
- M.* 3.— 4.—
- I. Hft. Buch I—IX. 17. Aufl.
- II. — Buch X—XV. 14. Aufl.
- *fastorum libri VI.* Von H. Peter. 2 Abteilungen.
- I. Abt. Text u. Kommentar. 4. Aufl. *M.* 2.80 3.20.
- II. — Krit. u. exeget. Ausführungen. 3. Aufl. *M.* —.90 1.30.
- *ausgew. Gedichte m. Erläut. für den Schulgebr.* Von H. Günther. *M.* 1.50 2.—
- Phaedri fabulae. Von J. Siebelis und F. A. Eckstein. 6. Aufl., v. Fr. Poile. *M.* —.75 1.20.
- Plautus' ausgewählte Komödien. Von E. J. Brix. 4 Bdchn.
- I. Bdchn. *Trinummus.* 5. Aufl., von M. Niemeyer. *M.* 1.60 2.—
- II. — *Captivi.* 5. Aufl. *M.* 1.— 1.40.
- III. — *Menaechmi.* 4. Auflage, von M. Niemeyer. *M.* 1.— 1.40.
- IV. — *Miles gloriosus.* 3. Auflage. *M.* 1.80 2.30.
- Plinius' d. J. ausgewählte Briefe. Von A. Kreuser. *M.* 1.50 2.—
- *Quellenbuch, histor., zur alten Geschichte. II. Abt. Römische Geschichte. Von A. Weidner. 2. Aufl. 1. Hft. *M.* 1.80 2.30. 2. Hft. *M.* 2.40 3.— 3. Hft. *M.* 2.70 3.30.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

- Quintilliani institut. orat. liber X. Von G. T. A. Krüger. 3. Aufl., von G. Krüger. *M.* 1.—1.40.
- Sallusti Crispi bell. Catil., bell. Iugurth., oratt. et epist. ex historils excerptae. Von Th. Opitz. 3 Hefte. *M.* 2.05 3.20.
I. Heft: Bellum Catilinae. *M.* —.60 1.—
II. — Bellum Iugurthinum. *M.* 1.— [1.40.]
- III. — Reden u. Briefe a. d. Historien. *M.* —.45 —.80.
- Tacitus' Historien. Von K. Heraeus. 2 Teile. *M.* 4.30 5.40.
I. Teil. Buch I u. II. 5. Aufl. *M.* 2.20 2.80.
II. — Buch III—V. 4. Auflage, von W. Heraeus. *M.* 2.10 2.60.
- Annalen. Von A. Draeger. 2 Bände. *M.* 5.70 7.50.
*I. Band. 1. Heft. (Buch I u. 2.) 7. Aufl., von W. Heraeus. *M.* 1.50 2.—
2. Heft. [Buch 3—6.] 6. Aufl., von F. Becher. *M.* 1.50 2.—
II. — 2 Hefte: Buch XI—XIII. Buch XIV—XVI. 4. Aufl., von F. Becher. je *M.* 1.35 1.75.
- *Tacitus, Agricola. Von A. Draeger. 6. Aufl., von W. Heraeus. *M.* —.80 1.20.
— dialogus de oratoribus. Von G. Andresen. 3. Aufl. *M.* —.90 1.30.
- *— Germania. Von E. Wolff. 2. Aufl. *M.* 1.40 1.80.
- Terentius, ausgewählte Komödien. Von C. Dziatzko.
I. Bändchen. Phormio. 3. Aufl., von E. Hauler. *M.* 2.40 2.90.
II. — Adelphoe. 2. Aufl., von R. Kauer. *M.* 2.40 2.90.
- Vergils Aeneide. Von K. Kappes. 4 Hefte.
I. Heft. Buch I—III. 6. Aufl. *M.* 1.40 1.90.
II. — Buch IV, V, VI. 4. Aufl., von E. Wörner. 3 Abt. je *M.* —.50 —.80.
II. — Buch IV—VI (4. Aufl.) in 1 Band *M.* 2.—
III. — Buch VII—IX. 3. Aufl. *M.* 1.20 1.70.
IV. — Buch X, XI, XII. 3. Aufl., von M. Fickelscherer. 3 Abt. je *M.* —.50 —.80.
IV. — Buch X—XII (3. Aufl.) in 1 Band *M.* 2.—

6. Schultexte der „Bibliotheca Teubneriana“. [gr. 8. geb.]

Die Schultexte der „Bibliotheca Teubneriana“ bieten in denkbar bester Ausstattung zu wohlfeilem Preise den Zwecken der Schule besonders entsprechende, in keiner Weise aber der Tätigkeit des Lehrers vorgreifende, unverkürzte und zusatzlose Texte. Sie geben daher einen auf kritischer Grundlage ruhenden, aber aller kritischen Zeichen sich enthaltenden, in seiner inneren wie äußeren Gestaltung vielmehr inhaltliche Gesichtspunkte zum Ausdruck bringenden 'lesbaren' Text. Die Schultexte enthalten als Beigaben eine Einleitung, die in abrisartiger Form das Wichtigste über Leben und Werke des Schriftstellers sowie über sachlich im Zusammenhange Wissenswerthes bietet; ferner gegebenenfalls eine Inhaltsübersicht oder Zeittafel (jedoch keine Dispositionen) sowie ein Namenverzeichnis, das außer geographischen und Personennamen auch sachlich wichtige Ausdrücke enthält, bzw. kurz erklärt.

- Demosthenes' neun Philipp. Reden. Von Th. Thalheim. *M.* 1.—
- *Herodot B. I—IV. Von A. Fritsch. *M.* 2.40.
— B. V—IX. Von A. Fritsch. *M.* 2.—
- Lysias' ausgew. Reden. Von Th. Thalheim. *M.* 1.—
- Thukydides B. I—III. Von S. Widmann. *M.* 1.80.
Einzeln: Buch I, Buch II. je *M.* 1.—
— B. VI—VIII. Von S. Widmann. *M.* 1.80.
- *Xenophons Anabasis. Von W. Gemoll. 3. Aufl. *M.* 1.60.
* — — Buch I—IV. 2. Aufl. *M.* 1.10.
— Memorabilien. Von W. Gilbert. *M.* 1.10.
- Caesar de bello Gallico. Von J. H. Schmalz. *M.* 1.20.
- Ciceros Catilinar. Reden. Von C. F. W. Müller. *M.* —.55.
— Rede üb. d. Oberbefehl des Cn. Pompeius. Von C. F. W. Müller. *M.* —.55.
- Ciceros Rede f. Milo. Von C. F. W. Müller. *M.* —.55.
— Rede für Archias. Von C. F. W. Müller. *M.* —.40.
— Rede für Roscius. Von G. Landgraf. *M.* —.60.
— Reden geg. Verres. IV. V. Von C. F. W. Müller. *M.* 1.—
- Horaz. Von G. Krüger. *M.* 1.80.
- Livius Buch I u. II (u. Auswahl a. Buch III u. V). Von K. Heraeus. *M.* 2.—
— Buch XXI—XXIII. Von M. Müller. *M.* 1.60.
- Ovids Metamorphosen in Auswahl. Von O. Stange. *M.* 2.—
- Sallusts Catilinar. Verschwörung. Von Th. Opitz. *M.* —.55.
— Jugurthin. Krieg. Von Th. Opitz. *M.* —.80.
Beides zusammengeb. *M.* 1.20.
- Vergils Aeneide. Von O. Güthling. *M.* 2.—

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Verschiedene Ausgaben für den Schulgebrauch.

Opitz, Th., u. A. Weinhold, Chrestomathie aus Schriftstellern der sogenannten silbernen Latinität. *M.* 2.80 3.40.

Auch in 5 Heften: I. Heft *M.* 1.40. II.—V. Heft je *M.* —.60 1.—

I. Heft. Suetonius, Velleius und Florus. III. Heft. Plinius d. Ä. und Vitruvius.

II. — Tacitus, Iustinus, Curtius, Valerius. IV. — Seneca und Celsus.

Maximus und Plinius d. J. V. — Quintilianus.

Tirocinium poeticum. Erstes Lesebuch aus lateinischen Dichtern. Zusammengestellt und mit kurzen Erläuterungen versehen von Johannes Siebelis. 18. Auflage, von Otto Stange. *M.* 1.20. Mit Wörterbuch von A. Schaubach. *M.* 1.60.

Ciceros philosophische Schriften. Auswahl f. d. Schule nebst einer Einleitung in die Schriftstellerei Ciceros und in die alte Philosophie von Professor Dr. D. Weiffenfels. Mit Titelbild. *M.* 2.— 2.60.

— in einzelnen mit Vorbemerkungen usw. versehenen Heften:

1. Heft: Einleitung in die Schriftstellerei Ciceros und die alte Philosophie. Mit Titelbild. *hart. M.* —.90.

2. Heft: De officiis libri III. *hart. M.* —.60.

3. Heft: Cato Maior de senectute. *hart. M.* —.30.

4. Heft: Laelius de amicitia. *hart. M.* —.30.

5. Heft: Tusculanarum disputationum libri V. *hart. M.* —.60.

Ciceros philosophische Schriften.

6. Heft: De natura deorum libri III und de finibus bonorum et malorum I, 9—21. *hart. M.* —.30.

7. Heft: De re publica. *hart. M.* —.30.

— rhetorische Schriften. Auswahl f. d. Schule nebst Einleitung u. Vorbemerkungen von Prof. Dr. D. Weiffenfels. *M.* 1.80 2.40.

— in einzelnen mit Vorbemerkungen usw. versehenen Heften:

1. Heft: Einleitung in die rhetorischen Schriften Ciceros nebst einem Abriß der Rhetorik. *hart. M.* 1.—

2. Heft: De oratore und Brutus. Ausgewählt, mit Vorbemerkungen und Analysen. *hart. M.* 1.—

3. Heft: Orator. Vollständiger Text nebst Analyse. *hart. M.* —.60.

7. B. G. Teubners Schülerausgaben griech. u. lat. Schriftsteller.

[gr. 8. geb.]

Jedes Bändchen zerfällt in 3 Hefte:

1. Text enthält diesen in übersichtlicher Gliederung, mit Inhaltsangaben über den Hauptabschnitt und am Rande, nebst den Karten und Plänen;

2. Hilfsheft enthält die Zusammenstellungen, die die Verwertung der Lektüre unterstützen sollen, nebst den erläuternden Skizzen und Abbildungen;

3. Kommentar enthält die fortlaufenden Erläuterungen, die die Vorbereitung erleichtern sollen.

2/3. als Erklärungen auch zusammengebunden erhältlich.

Die Sammlung soll wirkliche „Schülerausgaben“ bringen, die den Bedürfnissen der Schule in dieser Richtung in der Einrichtung wie der Ausstattung entgegenkommen wollen, in der Gestaltung des „Textes“, wie der Fassung der „Erklärungen“, die sowohl Anmerkungen als Zusammenfassungen bieten, ferner durch das Verständnis fördernde Beigaben, wie Karten und Pläne, Abbildungen und Skizzen.

Das Charakteristische der Sammlung ist das zielbewußte Streben nach organischem Aufbau der Lektüre durch alle Klassen und nach Hebung und Verwertung der Lektüre nach der inhaltlichen und sprachlichen Seite hin, durch Einheit der Leitung, Einmütigkeit der Herausgeber im ganzen bei aller Selbständigkeit im einzelnen, wie sie deren Namen verbürgen, und ernstes Bemühen, wirklich Gutes zu bieten, seitens des Verlegers.

Ziel und Zweck der Ausgaben sind, sowohl den Fortschritt der Lektüre durch Wegräumung der zeitraubenden und nutzlosen Hindernisse zu erleichtern, als die Erreichung des Endzieles durch Einheitlichkeit der Methode und planmäßige Verwertung der Ergebnisse zu sichern.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene Exemplare**.

*Aristoteles (Auswahl), s.: Philosophen.
 Demosthenes, ausgew. politische Reden.
 Von H. Reich.

- *1. Text. 2. Aufl. *M.* 1.20.
 2. Hilfsheft. *M.* 1.—
 3. Kommentar. I. II. } 2/3. Erklärungen.
 steif geh. je *M.* —.80. } *M.* 2.20.
 Zus. in 1 Bd. geb. *M.* 1.40.

*Epiktet, Epikur (Auswahl), siehe: Philosophen.

Herodot in Auswahl. Von K. Abicht.

- *1. Text. 3. Aufl. *M.* Karte u. 4 Plänen
 im Text. *M.* 1.80.
 2. Hilfsh. *M.* Abb. i. } 2/3. Erklärungen.
 Text. *M.* —.80. } *M.* 2.40.
 3. Kommentar. 2. Aufl. } *M.* 1.80.

|| *Text B. Mit Einleitung. 3. Aufl. *M.* 2.—
 Dazu Kommentar. 2. Aufl. *M.* 1.80.

Homer. I: Odyssee. Von O. Henke.

- *1. Text. 2 Bdehn: B. 1—12. 4. Aufl.
 B. 13—24. 4. Aufl. Mit 3 Karten. je
M. 1.60. — B. 1—24 in 1 Band *M.* 3.20.
 2. Hilfsheft. 3. Aufl. Mit zahlr. Abb.
M. 2.—

*3. Kommentar. 4. Aufl. 2 Hefte. steif geh.
 je *M.* 1.20. Zus. in 1 Bd. geb. *M.* 2.—
 Inhaltsübersicht (nur direkt) *M.* —.05.

— II: Illas. Von O. Henke.

1. Text. 3. Aufl. 2 Bdehn: B. 1—13. —
 *B. 14—24. Mit 3 Karten. je *M.* 2.—
 B. 1—24 in 1 Band *M.* 4.—
 2. Hilfsheft. 2. Aufl. Mit zahlr. Abb. *M.* 2.—
 3. Kommentar. 2. Aufl. 2 Hefte. steif geh.
M. 1.60 u. *M.* 1.20. Zusammen in 1 Bd.
 geb. *M.* 2.40.

*Lucian (Auswahl), siehe: Philosophen.

*Marcus Aurelius (Auswahl), siehe: Philosophen.

*[Philosophen.] Auswahl a. d. griech. Phil.
 I. Teil: Auswahl aus Plato. Von O.
 Weisenfels.

Ausgabe A. Text. 2. Aufl. *M.* 1.80.
 Kommentar. *M.* 1.60.

Ausgabe B (ohne Apologie, Kriton
 und Protagoras). Text. *M.* 1.40.
 Kommentar. *M.* 1.40.

*II. Teil: Auswahl aus Aristoteles und den
 nachfolgenden Philosophen (Aristoteles,
 Epiktet, Marcus Aurelius, Epikur, Theo-
 phrast, Plutarch, Lucian). Text. *M.* 1.20.
 Kommentar. *M.* 1.20.

Platons Apologie u. Kriton nebst Abschn.
 a. d. Phaidon u. Symposion. Von F. Rösiger.

1. Text. steif geh. *M.* —.80.
 2. Hilfsheft. *M.* 1.— } 2/3. Erklärungen.
 3. Kommentar. steif } *M.* 1.60.
 geh. *M.* —.80.

*[—] Auswahl a. Pl., siehe: Philosophen.

*Plutarch (Auswahl), siehe: Philosophen.

Sophokles' Tragödien. Von C. Conradt.

1. Text: I. Antigone. 2. Aufl. Mit
 Titelbild. *M.* —.70. II. König Ödipus.
M. —.80. III. Alas. *M.* —.80. Text
 I u. II zus.-geb. *M.* 1.10.
 2. Hilfsheft. 2. Aufl. *M.* —.70.
 3. Kommentar: I. Antigone. 2. A. *M.* —.70.
 *II. König Ödipus. 2. Aufl. *M.* —.80.
 III. Alas. *M.* —.80.

2/3. Erklärungen (Hilfsheft u. Kommentar
 I u. II zus.-geb.) *M.* 1.60.

*Theophrast (Auswahl), s.: Philosophen.
 Thukydides I. Ausw. Von E. Lange.

1. Text. 2. Aufl. Mit Titelbild u. 3 Karten.
M. 2.40.
 2. Hilfsh. Mit Abb. i. } 2/3. Erklärungen.
 Text. *M.* —.70. } *M.* 2.—
 3. Kommentar. *M.* 1.60. }
 Ausgabe in 2 Teilen:

I. B. I—V. a. Text. *M.* 1.60. b. Kom-
 mentar. *M.* 1.—

II. B. VI—VIII. a. Text. *M.* 1.10.
 b. Kommentar. *M.* 1.—

III. Zeittafel, Namenverz. u. Karten, z.
 beid. Teil. 2. Aufl. *M.* —.50.

|| Text B. Mit Einleit. 2. Aufl. *M.* 2.80.
 Dazu Kommentar. *M.* 1.60.

Xenophons Anabasis I. Ausw. Von G. Sorof.

1. Text. 6. Aufl. Mit Karte u. Plänen
 im Text. *M.* 1.80.
 2. Hilfsheft. 2. Aufl.
 Mit Abb. im Text. } 2/3. Erklärungen.
M. —.80. } 2. Aufl. *M.* 1.80.
 3. Kommentar. 5. Aufl. } *M.* 1.40.

*|| Text B. Mit Einleit. 6. Aufl. *M.* 2.—
 Dazu Kommentar. 4. Aufl. *M.* 1.40.

Wörterbuch. *M.* 1.20.

— Hellenika in Auswahl. Von G. Sorof.

*1. Text. 3. Aufl. Mit Karte u. Plänen
 im Text. *M.* 1.80.

2/3. Kommentar. Mit Einleitung. 2. Aufl.
M. 1.—

— Memorablien in Auswahl. Von
 F. Rösiger.

1. Text. *M.* 1.—
 3. Kommentar. steif geh. *M.* —.80.

Caesars Gallischer Krieg. Von F. Fügner.

1. Text. 7. Aufl. Mit 3 Karten, sowie
 8 Plänen u. 3 Abb. im Text. *M.* 1.80.

- *2. Hilfsheft. 5. Aufl. } 2/3. Erklärungen.
 Mit Abb. im Text. } *M.* 2.40.
M. 1.20.
 3. Kommentar. 6. Aufl. } *M.* 1.60.

Auch in 2 Heften. 1. Heft (Buch 1—4)
 2. Heft (Buch 5—7). je *M.* —.80.

|| Text B. M. Einleit. 7. Aufl. *M.* 2.—
 Dazu Kommentar. 5. Aufl. *M.* 1.60.

— Bürgerkrieg. Von F. Fügner.

1. Text. Mit 2 Karten. *M.* 1.60.
 2. Hilfsheft: siehe Gall. Krieg.
 3. Kommentar. *M.* 1.20.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Ciceros Catilinar. Reden u. Rede de imperio. Von C. Stegmann.

1. Text. 5. Auflage. Mit Titelbild u. 3 Karten. *M.* 1.10.

*2. Hilfsheft. 3. Aufl. *M.* 1.20. } 2/3. Erklärungen.

*3. Kommentar. *M.* 1.80. }
4. Aufl. *M.* —.90. }

|| Text B. M. Einleit. 5. Aufl. *M.* 1.35.

Dazu Kommentar. 3. Aufl. *M.* —.80.

— Rede für S. Roscius und Rede für Archias. Von H. Hänsel.

*1. Text. 2. Aufl. *M.* —.80.

*2/3. Kommentar. Mit Einleitung. *M.* —.60.

*— Reden für Q. Ligarius und für den König Delotarus. Von C. Stegmann.

1. Text. *M.* —.60.

*3. Kommentar. Mit Einleitung. *M.* —.60.

— Cato maior de senectute. Von O. Weissenfels.

1. Text. steif geh. *M.* —.50.

3. Kommentar. steif geh. *M.* —.50.

— Philosoph. Schriften in Auswahl. Von O. Weissenfels.

*1. Text. 2. Aufl. *M.* 1.60.

2. Hilfsh. *M.* —.60. } 2/3. Erklärungen.

3. Komment. 2. Aufl. *M.* 1.60. }
M. 1.— }

— Verrinen. Buch IV u. V. Von C. Bardt.

1. Text. *M.* 1.20.

3. Kommentar. *M.* 1.40.

[—] Ausgew. Briefe aus Ciceronischer Zeit. Von C. Bardt.

1. Text. 2. Aufl. Mit Karte. *M.* 1.80.

2. Hilfsheft. steif geh. *M.* —.60.

3. Kommentar (verkürzte Ausg.). *M.* 2.40.

Kommentar (erweiterte Ausgabe). Mit Einleitung.

I. Heft: Brief 1—61. *M.* 1.80 2.20.

II. Heft: Brief 62—114. *M.* 1.60 2.—

Horatius, Gedichte. Von G. Schimmelpfeng.

1. Text. 2. Aufl. Mit Karte u. Plan. *M.* 2.—

*2. Hilfsheft. [In Vorb.]

*3. Kommentar. 2. Aufl. *M.* 1.80.

Livius, Römische Geschichte im Auszuge. Von F. Fügner.

I. Der zweite punische Krieg.

1. Text. 3. Aufl. Mit 4 Karten. *M.* 2.—

2. Hilfsheft (zu I u. II). *M.* 2.—

*3. Kommentar. 2 Hefte.

I. Heft: Buch 21—22. 3. Aufl. *M.* 1.20.

II. Heft: Buch 23—30. 2. Aufl. *M.* 1.40.

II. Auswahl aus der 1. Dekade.

*1. Text. 2. Aufl. *M.* 1.60.

2. Hilfsheft (zu I u. II). *M.* 2.—

3. Kommentar. Buch 1—10. *M.* 1.60.

Verkürzte Auswahl aus der 1. u. 3. Dekade.

1. Text. 2. Aufl. *M.* 2.20.

*2. Hilfsheft. *M.* 2.—

3. Kommentar. I. Heft. Buch 1—10. *M.* 1.40.

II. Heft. Buch 21—30. *M.* 1.60.

Nepos' Lebensbeschreibungen in Auswahl. Von F. Fügner.

1. Text. 5. Aufl. *M.* 3 Karten. *M.* 1.—

2. Hilfsheft. 5. Aufl. } 2/3. Erklärungen.
Mit Abbild. i. Text. *M.* 1.—

3. Komment. 4. Aufl. *M.* 1.40.
M. —.90. }

Ovids Metamorphosen in Auswahl. Von M. Fickelscherer.

*1. Text. 5. Auflage. *M.* 1.20.

*2. Hilfsheft. 3. Aufl. } 2/3. Erklärungen.
M. Abbild. im Text. *M.* 1.20.

3. Komment. 5. Aufl. *M.* 2.20.
M. 1.40. }

Wörterbuch. 4. Aufl. steif geh. *M.* —.50

*|| Text B. M. Einleitg. 5. Aufl. *M.* 1.35.

Dazu Kommentar. 5. Aufl. *M.* 1.40.

Sallusts Catilinar. Verschwörung. Von C. Stegmann.

1. Text. 2. Aufl. Mit Karte. *M.* —.80.

2/3. Erklärungen. 2. Aufl. *M.* —.60.

*— Jugurthin. Krieg. Von C. Stegmann.

*Text. Mit Karte. *M.* —.80.

*Kommentar. *M.* 1.—

Tacitus' Annalen i. Ausw. u. d. Bataver- aufstand unt. Civilis. Von C. Stegmann.

*1. Text. Mit 4 Karten u. 1 Stammtafel.

2. Aufl. *M.* 2.40.

2. Hilfsheft. *M.* 1.80. } 2/3. Erklärungen.

3. Komment. *M.* 1.40. } *M.* 2.80.

Ausgabe in 2 Teilen:

*I. Ann. B. 1—6. a) Text. 2. Aufl.

M. 1.20. b) Kommentar. *M.* 1.—

II. Ann. B. 11—16. Historien B. IV/V.

a. Text. *M.* —.80. b. Kommentar.

M. —.80.

III. Zeittafel, Namenverz. u. Kart., z. beid. Teilen. *M.* —.80.

— Agricola. Von O. Altenburg.

1. Text. *M.* —.60.

2/3. Erklärungen. steif geh. *M.* —.80

— Germania. Von O. Altenburg.

1. Text. *M.* —.60.

2/3. Erklärungen. steif geh. *M.* —.80.

Vergils Aeneide i. Ausw. Von M. Fickelscherer.

1. Text mit Einleitung. 3. Aufl. Mit Karte. *M.* 1.40.

*3. Kommentar. 3. Aufl. *M.* 1.80.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

B. Zu den griechischen und lateinischen Schriftstellern. Auswahl.

1. Zu den griechischen Schriftstellern.

Aeschylus.

Dindorf, Guil., lexicon Aeschyleum.
Lex.-8. 1873. *M.* 16.—

Richter, P., zur Dramaturgie des Ä. gr. 8.
1892. *M.* 6.50.

Westphal, R., Proleg. z. Ä. Tragödien.
gr. 8. 1869. *M.* 5.—

Aristarchus.

Ludwich, A., Ar.'s Homer. Textkritik.
2 Teile. gr. 8. 1884/85. *M.* 28.—

Aristophanes.

Müller-Strübing, Ar. u. d. histor. Kritik.
gr. 8. 1873. *M.* 16.—

Roemer, A., Studien z. Ar. u. den alten Er-
klärern dess. I Teil. gr. 8. 1902. *M.* 8.—

Zacher, K., die Handschriften u. Klassen
der Aristophanesscholien. gr. 8. 1889.
M. 6.—

Aristoteles.

Heitz, E., die verlorenen Schriften des Ar.
gr. 8. 1865. *M.* 6.—

Bucolici.

Hiller, E., Beiträge z. Textgesch. d. gr.
Bukoliker. gr. 8. 1888. *M.* 3.20.

Demosthenes.

Fox, W., die Kranzrede d. D., m. Rücksicht
a. d. Anklage d. Äschines analysiert u.
gewürdigt. gr. 8. 1880. *M.* 5.60.

Preuß, S., index Demosthenicus. gr. 8.
1892. *M.* 10.—

Schaefer, A., D. und seine Zeit. 2. Ausg.
3 Bände. gr. 8. 1885—1887. *M.* 30.—

Etymologica.

Reitzenstein, R., Geschichte d. griech. E.
gr. 8. 1896. *M.* 18.—

Herondas.

Crusius, O., Unters. z. d. Mimiamben d. H.
gr. 8. 1892. *M.* 6.—

Hesiodus.

Dimitrijevič, M. R., studia Hesiodica. gr. 8.
1900. *M.* 6.—

Steitz, Aug., die Werke und Tage d. H. nach
ihrer Komposition. gr. 8. 1869. *M.* 4.—

Homerus.

Autenrieth, G., Wörterbuch zu den Homer.
Gedichten. 11. Aufl., von Kaegi. gr. 8.
1908. *M.* 3.60.

Frohwein, E., verbum Homericum. gr. 8.
1881. *M.* 3.60.

Gehring, A., index Hom. Lex.-8. 1891.
M. 16.—

Gladstone's, W. E., Homerische Studien,
frei bearbeitet von A. Schuster. gr. 8.
1863. *M.* 9.—

Homerus.

Kammer, E., die Einheit der Odyssee.
gr. 8. 1873. *M.* 16.—

La Roche, J., die Homerische Textkritik im
Altertum. gr. 8. 1866. *M.* 10.—

Lexicon Homericum, ed. H. Ebeling.
2 voll. Lex.-8. 1874/1885. Vol. I. *M.* 42.—,
Vol. II. *M.* 18.—

Ludwich, A., die Homervulgata als vor-
alexandrinisch erwiesen. gr. 8. 1898.
M. 6.—

Noack, F., Homerische Paläste. gr. 8.
1903. *M.* 2.80 3.80.

Nutzhorn, F., die Entstehungsw. d. Hom.
Gedichte. gr. 8. 1869. *M.* 5.—

Volkmann, R., die Wolfschen Prolegomena.
gr. 8. 1874. *M.* 8.—

Isocrates.

Preuß, S., index Isocrateus. gr. 8. 1904.
M. 8.—

Lucian.

Helm, R., L. und Menipp. gr. 8. 1906.
M. 10.— 13.—

Oratores.

Blaß, Fr., die attische Beredsamkeit. 3 Abt.
2. Aufl. gr. 8. I. 1887. *M.* 14.— 16.—
II. 1892. *M.* 14.— 16.— III 1. 1893.
M. 16.— 18.— III 2. 1898. *M.* 12.—
M. 14.—

Pindarus.

Rumpel, J., lexicon Pindaricum. gr. 8.
1883. *M.* 12.—

Photios.

Reitzenstein, R., Der Anfang des Lexikons
des Photios. Mit 2 Tafeln in Lichtdruck.
gr. 8. 1907. *M.* 7.— 9.50.

Plato.

Finsler, G., Platon und die aristotelische
Poetik. gr. 8. 1900. *M.* 6.—

Immisch, O., philologische Studien zu Pl.
I. Heft. Axiochus. gr. 8. 1896. *M.* 3.—
II. Heft. De recens. Platon. praesidiis
atque rationibus. gr. 8. 1903. *M.* 3.60.

***Raeder**, H., Pl.'s philosophische Entwickl.
gr. 8. 1905. *M.* 8.— 10.—

Ritter, C., Pl. Gesetze. Darstellung des
Inhalts. 8. 1896. *M.* 3.20. Kommentar
zum griech. Text. *M.* 10.—

Schmidt, H., kritischer Kommentar zu
P. Theätet. gr. 8. 1877. *M.* 4.—

— exegetischer Komment. z. P. Theätet.
gr. 8. 1880. *M.* 3.20.

Wohlrab, M., vier Vorträge über Pl. 8.
1879. *M.* 1.60.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene** Exemplare.

Poetae comici.

Ziellński, Th., Gliederung der altattisch. Komödie. gr. 8. 1885. *M.* 10.—

Sophocles.

Plüß, Th., S.' Elektra. Eine Auslegung. gr. 8. 1891. *M.* 8.—

Theocritus.

Rumpel, J., lexicon Theocriteum. gr. 8. 1879. *M.* 8.—

Thucydides.

Herbst, L., zu Th. Erklärungen und Wiederherstellungen. I. Reihe. Buch I bis IV. gr. 8. 1892. *M.* 2.80. II. Reihe. Buch V—VIII. gr. 8. 1893. *M.* 3.60.

Stahl, I. M., quaestiones grammaticae ad Th. pertinentes. Auctas et correctas iterum edidit St. gr. 8. 1886. *M.* 1.60.

2. Zu den lateinischen Schriftstellern.

Caesar, C. Iulius.

Ebeling, H., Schulwörterbuch zu Caesar. 6. Aufl. gr. 8. 1907. *M.* 1.80.

Menge et Preuß, lexicon Caesarianum. Lex.-8. 1885/90. *M.* 18.—

Cicero, M. Tullius.

Schmidt, O. E., der Briefwechsel des C. gr. 8. 1893. *M.* 12.—

Ziellński, C., im Wandel der Jahrhunderte. 8. 2. Aufl. 1907. *M.* 7.— 8.—

Horatius.

Friedrichs, J. G., Q. Horatius Flaccus. Phil. Unters. gr. 8. 1894. *M.* 6.—

Keller, O., Epilegomena zu H. 3 Teile. gr. 8. (je *M.* 8.—) *M.* 24.— I. Teil. 1879. II u. III. Teil. 1880.

Müller, L., Q. Horatius Flaccus. 8. 1880. *M.* 2.40.

Plüß, Th., Horazstudien. Alte und neue Aufsätze über Horazische Lyrik. gr. 8. 1882. *M.* 6.—

*Stemplinger, Ed., das Fortleben der H.'schen Lyrik seit der Renaissance. gr. 8. 1906. *M.* 8.— 9.—

Iuris consulti.

Kalb, W., Roms Juristen nach ihrer Sprache. gr. 8. 1890. *M.* 4.—

Lucilius.

Müller, L., Leben u. Werke des C. Lucilius. gr. 8. 1876. *M.* 1.20.

Ovidius.

Siebelis-Polke, Wörterbuch zu O's. Metamorphosen. 5. Aufl. gr. 8. 1893. *M.* 4.40 4.80.

Stange, O., kleines Wörterbuch zu O's Metamorphosen. gr. 8. 1899. *M.* 2.50.

Tolkiehn, J., quaest. ad. Heroides O. spect. gr. 8. 1888. *M.* 2.80.

Plautus.

Lexicon Plautinum conscripsit Gonzalez Lodge. gr. 8. Vol. I. Fasc. 1-5 je *M.* 7.20.

Ritschl, Fr., prolegomena de rationibus emendationis Plautinae. gr. 8. 1880. *M.* 4.—

Tacitus.

Draeger, A., über Syntax und Stil des T. 3. Aufl. gr. 8. 1882. *M.* 2.80.

Gerber et Greef, lexicon Taciteum. Lex.-8. 1877—1903. *M.* 64.—

Vergilius.

Comparetti, V. im Mittelalter. gr. 8. 1875. *M.* 6.—

Heinze, R., Vergils epische Technik. 2. Aufl. gr. 8. 1908. *M.* 12.— 14.—

Plüß, V. und die epische Kunst. gr. 8. 1884. *M.* 8.—

*Skutsch, F., aus V.'s Frühzeit. gr. 8. 1901. *M.* 4.— 4.60.

*—— Gallus u. V. (A. V.'s Frühzeit, II. Teil). gr. 8. 1906. *M.* 5.— 5.60.

Sonntag, M., V. als bukolischer Dichter. gr. 8. 1891. *M.* 5.—

Weidner, A., Kommentar zu V.'s Aeneis. B. I u. II. gr. 8. 1869. *M.* 8.—

B.G. Teubners Philologischer Katalog

(Klassische Altertumswissenschaft, Allgemeine Sprachwissenschaft, Neuere Geschichte, Sprache und Literatur, Philosophie, Religionswissenschaft, Länder- und Völkerkunde, Volkswirtschaftslehre, Rechts- und Staatswissenschaften, Universitäts- und Unterrichtswesen, Illustrierter Anhang)

Neue Ausgabe 1907 mit illustriertem Anhang, enthaltend eine reiche Auswahl von Werken der klassischen Altertumswissenschaft mit ausführlichen Inhaltsangaben, Besprechungen, vielfach auch Probeabschnitten aus den Werken selbst

== Umsonst und postfrei vom Verlag. ==

C. Wichtige Handbücher und neuere Erscheinungen aus dem Gebiete der klassischen Philologie.

Die auf einzelne Schriftsteller (oder Literaturgattungen) bezüglichen Schriften s. o. S. 13 ff.

Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete, hrsg. von U. Wilcken. Jährlich 4 Hefte. *M.* 24.—

Archiv für Religionswissenschaft. Nach A. Dieterich. Herausg. von Richard Wünsch. Jährl. 4 Hefte. *M.* 16.—

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik. Hrsg. von J. Ilberg und B. Gerth. Preis für den Jahrgang von 10 Heften *M.* 30.—

Byzantinische Zeitschrift. Unter Mitwirkung vieler Fachgenossen hrsg. von K. Krumbacher. Preis für den Band von jährlich 4 Heften *M.* 20.—

Die griechische und lateinische Literatur und Sprache. Bearbeitet von U. v. Wilamowitz-Moellendorf, K. Krumbacher, J. Wackernagel, Fr. Leo, E. Norden, Fr. Skutsch. 2. Auflage. (Die Kultur der Gegenwart. Ihre Entwicklung und ihre Ziele. Herausg. von Prof. Paul Hinneberg. Teil I, Abt. 8.) *M.* 10.—, geb. *M.* 12.—

Ausfeld, A., der griechische Alexanderroman. Nach des Verfassers Tode herausgegeben von W. Kroll. *M.* 8.— 10.—

Bardt, C., zur Technik des Übersetzens lateinischer Prosa. *M.* — 60.

Baumgarten, F., F. Poland und R. Wagner, die hellenische Kultur. 2. Auflage. Mit 7 Tafeln u. 1 Karte in Mehrfarbendruck, 2 Doppeltafeln in Schwarzdruck, 2 Karten und gegen 400 Abbildungen im Text. *M.* 10.— 12.—

Bender, H., Grundriß der römischen Literaturgeschichte für Gymnasien. III. Teil. 2. Aufl. *M.* 1.—

Benseler, G. E., und K. Schenkl, griechisch-deutsches und deutsch-griechisches Schulwörterbuch. 2 Teile.
I. Teil. Griechisch-deutsches Schulwörter-

buch. 12. Aufl., bearb. von A. Kaegi. *M.* 6.75 8.— II. Teil. Deutsch-griechisches Schulwörterbuch. 5. Auflage, bearb. von K. Schenkl. *M.* 9.— 10.50.

Birt, Th., die Buchrolle in der Kunst. Archäol.-antiquar. Untersuchungen zum antiken Buchwesen. Mit 190 Abbildungen. *M.* 12.— 15.—

Blaß, F., die attische Beredsamkeit. 3 Abt. 2. Aufl. *M.* 56.— 64.—

I. Abteil. Von Gorgias bis zu Lysias. *M.* 14.— 16.— II. Abteil. Isokrates und Isäos. *M.* 14.— 16.— III. Abteil. 1. Abschn. Demosthenes. *M.* 16.— 18.— III. Abteil. 2. Abschn. Demosthenes' Genossen und Gegner. *M.* 12.— 14.—

Blümner, H., Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern. 4 Bände. Mit zahlreichen Abbildungen. *M.* 50.40.

Böckh, A., und Ludolf Dissen, Briefwechsel siehe Hoffmann, M.

Bretzl, H., Botanische Forschungen des Alexanderzuges. Mit zahlreichen Abbild. und Kartenskizzen. *M.* 12.— 14.—

Brunn, H., kleine Schriften. Herausg. von H. Brunn und H. Bulle. 3 Bände. I. Band. Mit zahlreichen Abbild. *M.* 10.— *M.* 13.— II. Band. *M.* 20.— 23.— III. Band. *M.* 14.— 17.—

Cantor, M., Vorlesungen über Geschichte der Mathematik. I. Band. Von den ältesten Zeiten bis 1200 n. Chr. Mit 114 Fig. und 1 lithogr. Tafel. 3. Aufl. *M.* 24.— 26.—

Commentarii notarum Tironianarum ed. W. Schmitz. Mit 132 Taf. In Mappe *M.* 40.—

Crönert, Guil., Memoria Graeca Herculanensis, cum titulorum Aegypti papyrorum codicum denique testimoniis comparatam proposuit G. C. *M.* 12.—

Cumont, F., die Mysterien des Mithra. Ein Beitrag z. Religionsgeschichte der römisch. Kaiserzeit. Autor. deutsche Ausgabe von G. Gehrich. Mit 9 Abbild. im Text und auf 2 Tafeln sowie 1 Karte. *M.* 5.— 5.60.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene Exemplare**.

- Diels, H.**, Elementum. Eine Vorarbeit zum griech. u. latein. Thesaurus. *M.* 3.—
- Dieterich, A.**, Nekyia. Beitr. zur Erklärung d. neuentdeckten Petrusapokalypse. *M.* 6.—
- eine Mithrasliturgie. *M.* 6.— 7.—
- Mutter Erde. Ein Versuch über Volksreligion. *M.* 3. 20 3.80.
- Dzizatzko, K.**, Untersuchungen über ausgewählte Kapitel des antiken Buchwesens. *M.* 6.—
- Finsler, S.**, Homer. Erläuterungen. *M.* 6.— 7.40.
- Gardthausen, V.**, Augustus und seine Zeit. 2 Teile.
I. Teil. I. Band. *M.* 10.— II. Band. *M.* 12.—
III. Band. *M.* 8.— Zusammengeb. *M.* 32.—
II. Teil. (Anmerk.) I. Band. *M.* 6.— II. Band. *M.* 9.— III. Band. *M.* 7.— Zusammengeb. *M.* 24.—
- Griechische Paläographie. Mit 12 Tafeln u. vielen Illustrationen im Text. *M.* 18.40.
- Geßlen, F.**, das griechische Drama: Aeschylus, Sophokles, Euripides. Mit einem Plane. *M.* 1.60 2.20.
- Gelzer, H.**, ausgewählte kleine Schriften. Mit einem Porträt Gelzers. *M.* 5.— 6.—
- Gereke, A.**, u. Ed. Norden, Einleitung in die klassische Philologie u. Altertumswissenschaft. Unter Mitwirkung von E. Bethe, J. L. Heiberg, B. Keil, P. Kretzschmer, K. J. Neumann, E. Pernice, P. Wendland, S. Wide, Fr. Winter, herausg. von A. Gereke u. E. Norden. 2 Bände. geb. je ca. *M.* 10.— [U. d. Pr.]
- Gilbert, G.**, Handbuch der griech. Staatsaltertümer. 2 Bände. *M.* 18.60.
I. Band. Der Staat der Lakedaemonier und der Athener. 2. Aufl. *M.* 8.— II. Band. *M.* 5.60.
- O., Geschichte und Topographie der Stadt Rom im Altertum. 3 Abt. *M.* 24.—
I. Abteil. *M.* 6.— II. Abteil. *M.* 8.—
III. Abteil. *M.* 10.—
- die meteorologischen Theorien des griechischen Altertums. Mit 12 Figuren im Text. *M.* 20.— 22.50.
- Grammatik, historische, der lateinischen Sprache.** Unter Mitwirkung von H. Blase, A. Dittmar, J. Golling, G. Herbig, C. F. W. Müller, J. H. Schmalz, Fr. Stolz, J. Thüssing und A. Weinold, hrsg. von G. Landgraf. In mehreren Bänden. gr. 8.
I. Band. Von Fr. Stolz. I. Hälfte: Einleitung und Lautlehre. II. Hälfte: Stammbildungslehre. 1894. 1895. je *M.* 7.—
III. Band. Syntax des einfachen Satzes. I. Heft: Einleitung, Literatur, Tempora und Modi, Genera Verbi. 1903. *M.* 8.— [Fortsetzung u. d. Pr.]
Supplement: Müller, C. F. W., Syndax des Nominativs und Akkusativs im Lateinischen. *M.* 6.—
- Gudeman, A.**, Grundriß der Geschichte der klassischen Philologie. *M.* 4.80 5.20.
- Hagen, H.**, gradus ad criticen. Für philologische Seminaristen und zum Selbstgebrauch. *M.* 2.80.
- Heinichen, Fr. A.**, lateinisch-deutsches und deutsch-latein. Schulwörterbuch. 2 Teile.
I. Teil. Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch. 8. Aufl., bearb. von C. Wagener. ca. *M.* 6.30 ca. 7.50. II. Teil. Deutsch-lateinisches Schulwörterbuch. 5. Aufl., bearb. von C. Wagener. *M.* 5.25 6.50.
- Helbig, W.**, Führer durch die öffentlichen Sammlungen der klassischen Altertümer in Rom. 2 Bände. 2. Aufl. geb. *M.* 15.—
[Die Bände sind nur zusammen käuflich.]
— auf extradünnes Papier gedruckt und mit Schreibpapier durchschossen, zum Handgebrauch für Fachgelehrte. geb. *M.* 17.—
- Herkentrath, E.**, der Enoplios. Ein Beitrag zur griechisch. Metrik. *M.* 6.— 8.—
- Herzog, E.**, Geschichte und System der röm. Staatsverfassung. 2 Bände. *M.* 33.—
I. Band. Königszeit u. Republik. *M.* 15.—
II. Band. Die Kaiserzeit von der Diktatur Cäsars bis zum Regierungsantritt Diokletians. I. Abt. Geschichtliche Übersicht. *M.* 10.— II. Abt. System der Verfassung der Kaiserzeit. *M.* 8.—
- Hoffmann, M.**, August Boeckh. Lebensbeschreibung und Auswahl aus seinem wissenschaftlichen Briefwechsel. Ermäß. Preis. *M.* 7.— 9.—
- Briefwechsel zwischen August Böckh und Ludolf Dissen, Pindar und anderes betreffend. *M.* 5.— 6.—
- Imhoof-Blumer, F.**, Porträtköpfe v. römisch. Münzen der Republik und der Kaiserzeit. Für den Schulgebrauch herausgeg. [Mit 4 Lichtdrucktafeln. 2. Aufl. kart. *M.* 3.20.]
- Porträtköpfe auf antiken Münzen hellenischer und hellenisierter Völker. Mit Zeittafeln der Dynastien des Altertums nach ihren Münzen. Mit 296 Bildnissen in Lichtdruck. kart. *M.* 10.—
- und O. Keller, Tier- und Pflanzenbilder auf antiken Münzen u. Gemmen. 26 Lichtdrucktafeln mit 1352 Abbild. u. 178 Seiten erläuterndem Text. geb. *M.* 24.—
- Immisch, O.**, die innere Entwicklung des griechischen Epos. Ein Baustein zu einer historischen Poetik. *M.* 1.—
- Kaerst, J.**, Geschichte des hellenistischen Zeitalters. In 3 Bänden.
I. Band. Die Grundlegung des Hellenismus. *M.* 12.— 14.—
II. Band. I. Hälfte. Das Wesen des Hellenismus. *M.* 12.— 14.—
- die antike Idee der Ökumene in ihrer politischen und kulturellen Bedeutung. *M.* 1.20.

Die **fetten** Ziffern verstehen sich für **gebundene Exemplare**.

- Keller, O., lateinische Volksetymologie und Verwandtes. *M.* 10.—
- Klotz, Reinh., Handbuch der lateinischen Stilistik. Nach des Verf. Tode herausgeg. von Rich. Klotz. *M.* 4.80.
- Rich., Grundzüge altrömischer Metrik. *M.* 12.—
- Krumbacher, K., die Photographie i. Dienste der Geisteswissenschaften. Mit 15 Tafeln. *M.* 3.60.
- Lehmann, K., die Angriffe der drei Barkiden auf Italien. Drei quellenkritisch-kriegsgeschichtliche Unters. Mit 4 Karten, 5 Plänen und 6 Abbild. *M.* 10.— 13.—
- Lehrs, K., populäre Aufsätze aus dem Altertum, vorzugsweise zur Ethik und Religion der Griechen. 2. Aufl. *M.* 11.—
- Leo, Fr., die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form. *M.* 7.—
- Lexikon, ausführliches, dergriechischen und römischen Mythologie. Im Verein mit vielen Gelehrten hrsg. von W. H. Roscher. Mit zahlreichen Abbildungen. 3 Bände. I. Band. (A—H.) *M.* 34.— II. Band. (I—M.) *M.* 38.— III. Band. 37.—57. Lieferung. Jede Lieferung *M.* 2.— Supplemente: I. Bruchmann, epitheta deorum quae apud poetas Graecos leguntur. *M.* 10.— II. Carter, epitheta deorum. *M.* 7.— III. Berger, mythische Kosmographie der Griechen. *M.* 1.80.
- Lübbers's Reallexikon des klass. Altertums für Gymnasien. 7. verb. Auflage, herausgegeben von Erler. Mit zahlreichen Abbildungen. *M.* 14.— 16.50.
- Ludwich, A., Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurteilt. Nebst Beilagen. 2 Teile. *M.* 28.—
- [I. Teil. *M.* 12.— II. Teil. *M.* 16.—]
- Masqueray, F., Abriss der griechisch. Metrik. Aus dem Französischen übersetzt von Br. Preßler. *M.* 4.40 5.—
- Mau, G., die Religionsphilosophie Kaiser Julians in seinen Reden auf König Helios und die Göttermutter. Mit einer Übersetzung der beiden Reden. *M.* 6.— 7.—
- Mayser, E., Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit. Mit Einschluß der gleichzeitigen Ostraka und der in Ägypten verfaßten Inschriften. Laut- und Wortlehre. *M.* 14.— 17.—
- Misch, G., Geschichte der Autobiographie. I. Band: Das Altertum. *M.* 8.— 10.—
- Mitteis, L., Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs. *M.* 14.—
- zur Geschichte der Erbpacht im Altertum. *AGWph.* XX. *M.* 2.—
- aus d. griech. Papyrusurkunden. *M.* 1.20.
- Mommsen, A., Feste der Stadt Athen im Altertum, geordnet nach attischem Kalender. Umarbeitung der 1864 erschienenen Heortologie. *M.* 16.—
- Mutzbauer, C., die Grundbedeutung des Konjunktiv und Optativ im Griechischen. *M.* 8.— 9.—
- Nilsson, M. P., griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluß der attischen. *M.* 12.— 15.—
- Noack, F., Ovalhaus und Palast in Kreta. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Hauses *M.* 2.40 3.20.
- Norden, Ed., die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance. 2 Bände. (Einzelner jeder Band *M.* 14.— 16.—) *M.* 28.— 32.—
- Otto, W., Priester und Tempel im hellenistischen Ägypten. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Hellenismus. 2 Bände je *M.* 14.— 17.—
- Peter, H., die geschichtliche Literatur über die römische Kaiserzeit bis Theodosius I. und ihre Quellen. 2 Bände. je *M.* 12.—
- der Brief in der römischen Literatur. Literaturgeschichtliche Untersuchungen u. Zusammenfassungen. *M.* 6.—
- Poland, F., Geschichte des griechischen Vereinswesens. *JG XXXVII.* [U. d. Pr.]
- Ribbeck, O., Friedrich Wilhelm Ritschl. Ein Beitrag zur Geschichte der Philologie. 2 Bände. *M.* 19.20.
- Reden und Vorträge. *M.* 6.— 8.—
- Riese, A., das rheinische Germanien in der antiken Literatur. *M.* 14.—
- Roßbach, A., und R. Westphal, Theorie der musischen Künste der Hellenen. (Als 3. Auflage der Roßbach-Westphalschen Metrik.) 3 Bände. *M.* 36.—
- I. Band. Griechische Rhythmik von Westphal. *M.* 7.20. II. Band. Griechische Harmonik und Melopöie von Westphal. *M.* 6.80. III. Band. I. Abt. Allgemeine Theorie der griechisch. Metrik von Westphal und Gleditsch. *M.* 8.— II. Abt. Griechische Metrik mit besonderer Rücksicht auf die Strophengattungen und die übrigen melischen Metra von Roßbach und Westphal. *M.* 14.—
- Schaefer, A., Demosthenes und seine Zeit. 2., rev. Ausgabe. 3 Bände. *M.* 30.—
- Schmarsow, A., Grundbegriffe der Kunstwissenschaft. *M.* 9.— 10.—
- Schmidt, J. H. H., Synonymik der griechisch. Sprache. 4 Bände. *M.* 54.—
- Handbuch der lateinischen und griechischen Synonymik. *M.* 12.—
- Schneider, A., das alte Rom, Entwicklung seines Grundrisses und Geschichte seiner Bauten. Auf 12 Karten und 14 Tafeln dargestellt. geb. *M.* 16.—
- die 12 Pläne auf festem Papier apart. *M.* 6.—

Die fetten Ziffern verstehen sich für gebundene Exemplare.

- Schroeder, O., Vorarbeiten zur griech. Versgeschichte. *M.* 5.— 6.—
- Schulz, O. Th., Kaiserhaus der Antonine und der letzte Historiker Roms. Nebst einer Beigabe: das Geschichtswerk des Anonymus. Quellenanalysen und griechische Untersuchungen. *M.* 8.— 9.—
- Schwartz, E., Charakterköpfe aus der antiken Literatur. Fünf Vorträge: 1. Hesiod und Pindar, 2. Thukydides und Euripides, 3. Sokrates und Plato, 4. Polybios und Poseidonios, 5. Cicero. 2. Aufl. *M.* 2.— 2.60.
- Sittl, K., die Gebäuden der Griechen und Römer. Mit zahlreich. Abbild. *M.* 10.—
- Sitzler, J., Abriß der griechischen Literaturgeschichte. I. Band: Bis zum Tode Alexanders des Großen. *M.* 4.—
- Stähelin, F., Geschichte der kleinasiatischen Galater. 2. Aufl. *M.* 4.80 5.60.
- Stemplinger, Ed., das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaiss. *M.* 8.— 9.—
- Stoll, S., die Sagen des klassischen Altertums. 6. Aufl. Neu bearb. von S. Zamer. 2 Bände. Mit 79 Abb. geb. je *M.* 3.60, in 1 Band *M.* 6.—
- die Götter des klassischen Altertums. 8. Aufl. Neu bearb. von S. Zamer. Mit 92 Abbildungen. *M.* 4.50.
- Studniczka, F., die Siegesgöttin. Entwurf der Geschichte einer antiken Idealgestalt. Mit 12 Tafeln. *M.* 2.—
- Susemihl, F., Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit. 2 Bände. I. Band. *M.* 16.— 18.— II. Band. *M.* 14.— *M.* 16.—
- Teuffel, W. S., Geschichte der römischen Literatur. 5. Aufl., von L. Schwabe. 2 Bände. [Vergr. Neubearb. in Vorb.]
- Studien und Charakteristiken zur griechischen und römischen Literaturgeschichte. 2. Auflage. Mit einem Lebensabriß des Verfassers. *M.* 12.—
- Thesaurus linguae Latinae editus auctoritate et consilio academiarum quinque Germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis. 1900—1908. Vol. I. *M.* 74.— 82.— Vol. II. *M.* 82.— 90.— Voll. III. fasc. 1. *M.* 7.60, fasc. 2 u. 3 je *M.* 7.20. Vol. IV, fasc. 1—5. je *M.* 7.20.

- Thesaurus linguae Latinae. Index librorum scriptorum inscriptionum ex quibus exempla adferuntur. *M.* 7.20.
- Einbanddecke *M.* 5.—
- Thiersch, H., Pharos, Antike, Islam und Occident. Mit 9 Tafeln, 2 Beilagen und 455 Abbildungen. geb. *M.*
- Troelsz-Lund, Himmelsbild und Weltanschauung im Wandel der Zeiten. Deutsch von L. Bloch, 2. Auflage. geb. *M.* 5.—
- Usener, H., Vorträge u. Aufsätze. *M.* 5.— 6.—
- der heilige Tychon. (Sonderbare Heilige. Texte u. Untersuchungen I) *M.* 5.— 6.—
- Vahlen, I., opuscula academica. 2 partes. Pars I. Prooemia indicibus lectionum praemissa I—XXXIII ab a. MDCCCLXXV ad a. MDCCCLXXXI. *M.* 12.— 14.50.
- Pars II. [U. d. Pr.] Prooemia indicibus lectionum praemissa XXXIV—LXIII ab a. MDCCCLXXXII ad a. MDCCCXVI. *M.* 14.— 16.50.
- Vaniček, Al., etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache. 2. Aufl. *M.* 6.—
- griechisch-lateinisches etymologisches Wörterbuch. 2 Bände. *M.* 24.—
- [I. Band. *M.* 10.— II. Band. *M.* 14.—]
- Verhandlungen der 19.—49. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner. (Einzeln käuflich.)
- Volkman, R., Geschichte und Kritik der Wolfen Prolegomena zu Homer. *M.* 8.—
- die Rhetorik der Griechen und Römer in systemat. Übersicht dargestellt. 2., verbesserte Auflage. *M.* 12.—
- Wachsmuth, C., die Stadt Athen im Altertum. I. Band. Mit 2 Karten. *M.* 20.—
- II. Band. 1. Abteil. *M.* 12.— [2. Abteil. in Vorb.]
- Welcker, G., der Seelenvogel in der alten Literatur und Kunst. Eine mythologisch-archäologische Untersuchung. Mit 103 Abbildungen im Text. *M.* 28.—
- Weise, O., Charakteristik der lateinischen Sprache. 3. Auflage. *M.* 2.80 3.40.
- Wislicenus, W. F., astronom. Chronologie. Ein Hilfsbuch für Historiker, Archäologen und Astronomen. *M.* 5.—
- Witte, C., Singular und Plural. Forschungen über Form und Geschichte der griechischen Poesie. *M.* 8.— 9.—

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin

NEUE JAHRBÜCHER

FÜR DAS KLASSISCHE ALTERTUM, GESCHICHTE
UND DEUTSCHE LITERATUR UND FÜR PÄDAGOGIK

HERAUSGEGEBEN VON

JOHANNES ILBERG UND BERNHARD GERTH

XII. Jahrgang. 1909. Jährlich 10 Hefte. Preis: M. 30.—

Die erste Abteilung der „Neuen Jahrbücher“ will für die drei ersten im Titel genannten Wissenschaftsgebiete, die durch zahllose Fäden miteinander verbunden die Grundlage unserer historischen Bildung im weiteren und tieferen Sinne ausmachen, einem bei der zunehmenden Ausdehnung aller Forschungszweige immer dringender werden- den Bedürfnis dienen. Dem einzelnen, der überhaupt nicht oder nur auf kleinem Gebiete selbstfor- chend tätig sein kann, wird die Möglichkeit geboten, den hauptsächlich Fortschritten der Wissenschaft auf den ihm durch den Beruf und eigene Studien nahe- liegenden Gebieten zu folgen.

Insbesondere dient sie der Aufrechterhaltung des vielfach gefährdeten Zusammen- hanges zwischen Wissenschaft und Schule nach Kräften und an ihrem Teile. Wenn sie auch nur in großen Zügen die Erweiterung und Vertiefung der Erkenntnis wiedergeben kann, so berücksichtigt sie doch nicht etwa nur das für den höheren Unterricht direkt Brauchbare; der Lehrer soll eine freie wissenschaftliche Persönlichkeit sein und bleiben.

Die zweite Abteilung will Fragen der theoretischen und praktischen Pädagogik an höheren Schulen erörtern und der Erforschung ihrer Geschichte dienen.

BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT

UNTER MITWIRKUNG ZAHLREICHER FACHGENOSSEN HERAUSGEGEBEN VON

KARL KRUMBACHER

O. Ö. PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT MÜNCHEN

XVIII. Band. 1909. Vierteljährlich ein Heft. Preis eines Bandes: M. 20.—

Soeben erschien: **Generalregister zu Band I—XII, 1892—1903.**

Mit Unterstützung des Therianosfonds der Kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften ausgearbeitet von **Paul Marc.** [VIII u. 592 S.] gr. 8.
1909. Geh. M. 24.—

Das internationale Zentralorgan für die gegenwärtig so mächtig aufblühenden byzantinischen Studien bildet die von K. Krumbacher (München) unter Mitwirkung zahl- reicher Fachgenossen seit 1892 herausgegebene *Byzantinische Zeitschrift* von der nun- mehr 17 stattliche Bände vorliegen. Sie sieht ihre Aufgabe darin, über alle Fortschritte, welche die moderne Erforschung der byzantinischen Geschichte, Literatur, Sprache, Kunst, Religion, Epigraphik, Numismatik usw. aufzuweisen hat, wie auch über alle äußeren Vorkommnisse auf dem Gebiete zu orientieren und so den weiteren Ausbau der Disziplin zu fördern. Dies geschieht einmal durch selbständige Aufsätze, dann durch ausführliche Besprechungen wichtiger Neuerscheinungen, endlich durch eine möglichst vollständige, vom Herausgeber unter ständiger Mitwirkung mehrerer Fachgenossen bearbeitete Biblio- graphie über alle in das Programm der Zeitschrift einschlagenden Gebiete. Der Bericht berücksichtigt gleichmäßig alle Sprachen und verzeichnet jedesmal die ganze neuere Literatur bis etwa 2—3 Monate vor dem Erscheinen des Heftes, eine Promptheit, die von keiner anderen mit Inhaltsangaben versehenen, eine ganze Disziplin umfassenden Bibliographie erreicht wird. Den gesamten Inhalt der ersten 12 Bände, und zwar sowohl der Aufsätze und Besprechungen als der bibliographischen Notizen analysiert das von P. Marc ausgearbeitete Generalregister.

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin

ARCHIV FÜR RELIGIONSWISSENSCHAFT

NACH ALBRECHT DIETERICH

UNTER MITWIRKUNG VON H. OLDENBERG, C. BEZOLD, K. TH. PREUSS

IN VERBINDUNG MIT L. DEUBNER

HERAUSGEGEBEN VON RICHARD WÜNSCH

XII. Jahrgang. 1908/09. Jährlich 4 Hefte. Preis: M. 16.—

Das „Archiv für Religionswissenschaft“ will auch ferner zur Lösung der nächsten und wichtigsten auf diesem Gebiete bestehenden Aufgaben, der Erforschung des allgemein ethnischen Untergrundes aller Religionen wie der Genesis unserer Religion, des Untergangs der antiken Religion und des Werdens des Christentums, insbesondere die verschiedenen Philologien, Völkerkunde und Volkskunde und die wissenschaftliche Theologie vereinigen. Die Förderung vorbereitender Arbeit, wie sie eine Zeitschrift leisten kann, ist hier zum gegenwärtigen Zeitpunkt in besonderem Maße berechtigt. Der Aufgabe der Vermittlung zwischen den verschiedenartigen Forschungsgebieten soll die Einrichtung der Zeitschrift besonders entsprechen. Neben der **I. Abteilung**, die wissenschaftliche **Abhandlungen** enthalten sollen als **II. Abteilung Berichte** stehen, in denen von Vertretern der einzelnen Gebiete kurz, ohne irgendwie Vollständigkeit anzustreben, die hauptsächlichsten Forschungen und Fortschritte religionsgeschichtlicher Art in ihrem besonderen Arbeitsbereiche hervorgehoben und beurteilt werden. Regelmäßig sollen in fester Verteilung auf drei Jahrgänge wiederkehren zusammenfassende Berichte über wichtige Erscheinungen auf den verschiedenen Gebieten der Religionswissenschaft, so für semitische Religionswissenschaft (C. Bezold, Fr. Schwally; Islam: C. H. Becker), für ägyptische (A. Wiedemann), indische (H. Oldenberg und W. Caland), iranische (Geiger), klassische (L. Deubner, A. v. Domaszewski, G. Karo, R. Wünsch), christliche (H. Holtzmann), germanische (F. Kauffmann), ferner für die Religion Chinas (O. Franke) und Japans (Riess), der Naturvölker (Afrika C. Meinhoff, Amerika K. Th. Preuß, Australien W. Foy, Indonesien H. H. Juynbolt, Sibirien L. Sternberg). Gelegentlich sollen in zwangloser Auswahl und Aufeinanderfolge Berichte über andere Gebiete ihre Stelle finden, so über neugriechische Volksreligion (N. G. Politis und Bernh. Schmidt), über slawische und russische Volksreligion (L. Deubner), über die Religion in der Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit (A. Werminghoff), in der Medizin (M. Höfler) und der Jurisprudenz (A. Hellwig). Die **III. Abteilung** soll **Mitteilungen und Hinweise** bringen, durch die wichtige Entdeckungen, verborgene Erscheinungen, auch abgelegene und vergessene Publikationen früherer Jahre in kurzen Nachrichten zur Kenntnis gebracht werden sollen, ohne daß auch hier irgendwie Vollständigkeit angestrebt wird.

DIE KULTUR DER GEGENWART.

Von Teil I und II sind ferner erschienen:

Teil II, Abt. 8: **Systematische Rechtswissenschaft.** Inhalt: Wesen des Rechtes und der Rechtswissenschaft: R. Stammier. — Die einzelnen Teilgebiete: Privatrecht. Bürgerliches Recht: R. Solm. — Handels- und Wechselrecht: K. Gareis. — Versicherungsrecht: V. Ehrenberg. — Internationales Privatrecht: L. v. Bar.

224130

BR

65

A6

L3

1909

Augustinus, Aurelius.
Confessionvm, libri
tredecim.

DATE DUE

MY 17 '72

BORROWER'S NAME

Augustinus
Confessionvm

THEOLOGY LIBRARY
SCHOOL OF THEOLOGY AT CLAREMONT
CLAREMONT, CALIFORNIA

